

Національна Академія педагогічних наук України
Інститут психології імені Г.С. Костюка
лабораторія методології і теорії психології
Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет
імені А.С. Макаренка
Кафедра практичної психології
Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет
Департамент міжнародної освіти
Міністерство освіти і науки України
Херсонський державний університет
Кафедра загальної та соціальної психології
Академія наук вищої освіти України

ЕТНІЧНА САМОСВІДОМІСТЬ
ТА КРОС-КУЛЬТУРНА ВЗАЄМОДІЯ
СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

МАТЕРІАЛИ VI МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
СТУДЕНТІВ, АСПІРАНТІВ ТА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ

26 березня 2015 р.

Суми

Видавництво СумДПУ імені А.С. Макаренка

2015

УДК 316.273+316.72]-053.67(082)
ББК 88.58я43
Е 88

Рекомендовано вченою радою Інституту педагогіки і психології СумДПУ імені
А. С. Макаренка (протокол № 7 від 23 лютого 2015 р.)

Рецензенти:

Блінова О. Є. – доктор психологічних наук, професор;
Лозова О. М. – доктор психологічних наук, професор.

Редакційна колегія:

Кузікова С. Б. – доктор психологічних наук, професор;
Щербакова І. М. – кандидат філософських наук, доцент;
Пасько К. М. – кандидат філософських наук, доцент;
Єрмакова Н. О. – кандидат психологічних наук, доцент;
Дворніченко Л. Л. – кандидат філософських наук, доцент;
Вертель А. В. – викладач.

Технічний редактор: Ніжніченко А. О.

Е 88 Етнічна самосвідомість та крос-культурна взаємодія : матеріали
VI міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та
молодих вчених (Суми, 26 березня 2015 р.) / [за ред.: Кузікової С. Б.,
Щербакової І. М., Пасько К. М., та ін.]. – Суми : Вид-во СумДПУ імені
А. С. Макаренка, 2015. – 244 с.

ISBN 978-966-698-192-2

У збірці тез-доповідей учасників VI міжнародної науково-практичної
конференції «Етнічна самосвідомість та крос-культурна взаємодія» висвітлені
питання етнічної самосвідомості, соціальної мобільності, морально-культурних,
духовних, прагматичних цінностей молоді різних країн, ролі іноземної мови, як
засобу формування навчально-стратегічної компетентності особистості.

Конференція проводиться за ініціативи кафедри практичної психології
Інституту педагогіки і психології Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка. Редакційна колегія публікує тези в
авторській редакції, залишаючи за учасниками конференції право відстоювати
власну наукову позицію.

ISBN 978-966-698-192-2

УДК 316.273+316.72]-053.67(082)
ББК 88.58я43

© Колектив авторів, 2015

© Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І. ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Бабюк А. В. Етнічна самосвідомість як психологічний феномен	9
Бей А. А. Особенности браков в Турции.....	11
Безушко О. Р. Самосвідомість українців	12
Бинбир Мемет, Оздемир Азиз. Социально-психологические факторы формирования национального самосознания курдов.....	15
Богомолова М. В. Особенности когнитивного компонента образа родного края у детей старшего дошкольного возраста.....	17
Волошко А. А. Шляхи формування зрілості в різних культурах світу	19
Гаврикова Е. А. Сравнительный анализ менталитета американцев и англичан	21
Дворніченко Л. Л. Кросс – культурна проблематика в позитивній психології та психотерапії.....	23
Зейнієв А. Р. Особливості культури туркменістанського народу	24
Зуева К. И. Понимание «свободы личности» в японской культуре	26
Костюкова І. О. Самооцінка та рівень домагань в українському етносі	28
Огрызько В. И. Распределение функций мужчины и женщины в современной семье	30
Петрова О. Ю. Звички в українському етносі	32
Придатко Ю. С. Особенности воспитания детей в украинских и японских семьях.....	34
Пухно С. В. Сторінки історії становлення української психології як складові етнічної самосвідомості	36
Рогинська О. В. Етнічна самосвідомість як структурний компонент особистості.....	39
Рогова А. І. Особливості формування та зміни етнічної ідентичності.....	40
Сабол Д. М. Вплив української народної вишивки на формування етнічної свідомості молоді	42
Стадник Г. А., Мягкова А. С. Феномен перфекціонізму як характеристика народу Південної Кореї.....	46
Стрілецька І. І. Соціальний інтелект як чинник професійного становлення студентів.....	48
Ступчик Е. Е. Формирование ценностных ориентаций у подростков и юношей с игровой компьютерной зависимостью.....	49
Чижиченко Н. М., Дрижирук Ю. А. Психологічні особливості саморозкриття особистості в крос-культурному підході.....	52

Шапаренко Ю. В. До проблеми категоризації поняття етнічної самосвідомості в зарубіжній соціальній психології.....	55
Юлдашева М. Узбекские свадебные обряды – вековая память народа.....	58

РОЗДІЛ II . ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ МОБІЛЬНОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Антонова Г. В. Психологічна готовність молоді до шлюбу як чинник ефективної горизонтальної мобільності у молодій сім'ї.....	60
Бардакова Г. С. Особливості копінг-стратегій особистості в ситуації втрати роботи як можливого чиннику спадної соціальної мобільності	62
Євтушенко Н. І. Образ майбутнього партнера та чоловіка у дівчат – росіянок юнацького віку	64
Єрмакова Н. О. Особливості функціонування соціальних ліфтів у сучасній Україні	65
Заєць І. О. Соціальна нерівність в Україні: бідність як одна з найактуальніших проблем сьогодення	67
Іваненко Ю. О. Об'єктивні і суб'єктивні фактори соціалізації особистості.....	69
Івасенко М. Г. Проблема запуску соціальних ліфтів в Україні.....	70
Ізюменко О. А. Соціально-психологічні фактори вступу в шлюб з представником іншої статусної групи	72
Колісник Ю. В. Інтелектуальна трудова міграція як проблема сучасного українського суспільства	73
Мординська М. М. Мотиви вибору професії у молоді України та Америки	75
Пасічник Н. О. Рівень домагань та локус контролю як фактор еміграційної здатності сучасної молоді.....	76
Петрова Л. В. Академічна прокрастинація як соціально – психологічний феномен у студентів юнацького віку	78
Рогова А. І. Маргінальність як феномен соціальної структури сучасного українського суспільства	81
Руденко І. М. Профорієнтаційна робота як один із стрижневих факторів соціальної мобільності молоді.....	82
Самкова О. М. Уявлення про образ професії психолог	85
Сарыева Л. Ч. Культурно-гуманитарное сотрудничество между Туркменистаном и Украиной	86
Сема Н. М. Вплив темпераменту на професійну діяльність людини в багатоетнічному суспільному середовищі.....	88

Солонар А. С. Проблема становлення середнього класу в Україні.....	90
Тітарєва К. В. Лідерство як один з головних факторів формування сучасного успішного студента.....	91
Циганок О. І. Концептуальні підходи до визначення джерел агресії.....	93
Шимко К. В. Порівняльний аналіз мотивів вибору професії українськими та німецькими студентами.....	95
Шпот О. В. Революція гідності 2014: чи поступився один панівний клас іншому?.....	97
Щербакова І. М., Щавелєва О. Д. Особливості професійного самовизначення молоді.....	99

РОЗДІЛ III. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ В РІЗНИХ УМОВАХ КРОС-КУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Аль-Алвани Махаммед, Циндах Сенкгод, Кара Киран. Общность ценностей в многонациональной группе как основа позитивной адаптации иностранных студентов.....	101
Аль-Алвани Мохаммед, Шихан Хамид, Аль-Хатеми Мухаммед. Семейные отношения в исламе.....	103
Алсеюри Ашраф, Варасна Ахмед. Арабская кухня: особенности, традиции застолья.....	105
Білик Т. М. Чинники соціально-психологічної адаптації до навчання.....	110
Богород О. А. Стрес в українському етносі.....	112
Горбаткова І. А. Особливості соціально-психологічної адаптації переселенців в умовах вимушеної міграції.....	113
Григорчук Л. В. Вивчення впливу типу темпераменту на навчальну діяльність в українському етносі.....	115
Дарвиш В. В. Кросс-культурный анализ европейского делового этикета (на материале обращения к собеседнику в Германии).....	117
Дідик Н. М. Причини і наслідки безробіття серед молоді.....	119
Захарова Т. А. Погляд на процес соціалізації та виховання дітей в контексті етнокультурної варіативності.....	121
Колісник Ю. В. Етнічні аспекти соціально-психологічної адаптації особистості в поліетнічному освітньому середовищі.....	124
Корчака М. В. Оптимізм як етнопсихологічна особливість.....	126
Костикова О. В. Аспекты социально-психологической адаптации в арт-терапевтическом кросс-культурном взаимодействии.....	127
Науменко Р. Р. Особенности рабочего коллектива во Вьетнаме.....	130

Науменко Ю. Р. Мотивація відповідальної поведінки української молоді.....	132
Овчаренко А. М. Особливості подружнього спілкування та виникнення конфліктів у молодих сім'ях.....	134
Охременко І. В. Етнокультурне виховання.....	136
Погадаева К. Н. Этнокультурные особенности самоорганизации личности в профессии	137
Стадник Г. А. Эмоции и чувства как средства кросс-культурного общения	139
Степаненко В. В. Особливості стресостійкості українських та іноземних студентів.....	141
Тимошенко О. В. Психологічні особливості українського національного характеру.....	143
Усикова М. А. Особенности национального характера украинского народа	145
Чижиченко Н. М., Король О. А. Емоційна стійкість особистості юнацького віку.....	147
Шелег Л. С. Соціальні чинники готовності працівників органів внутрішніх справ до взаємодії з представниками сучасної молоді	149

РОЗДІЛ IV. МОРАЛЬНІ, КУЛЬТУРНІ, ДУХОВНІ, ПРАГМАТИЧНІ ТА ІНШІ ЦІННОСТІ МОЛОДІ РІЗНИХ КРАЇН

Аль-Баяти Моханад, Бидан Ахмед. Тайны вавилонской цивилизации.....	153
Альджарадат Ахмед. Изучение ценностных ориентаций мусульман (на примере студентов-иностранцев медицинского института СумГУ)	155
Ван Лимей. Влияние учений Конфуция на национальные особенности этикета Китая.....	157
Голуб Г. В. Система ціннісних орієнтацій української молоді	159
Зрядна А. Л. Проблема любові юнаків в українському етносі	160
Ергашева Н., Камолов А. Высшее образование в Узбекистане: государственная, общественная и личная ценность	162
Изюменко О. А. Анализ особенностей украинского этноса.....	164
Исаева М. В. Феноменология смерти на примере буддизма и христианства.....	166
Коваленко К. В. Девальвація духовних цінностей в українському молодіжному середовищі	168
Красников А. В. Ценностные ориентации современной молодежи.....	170

Линицкая Е. Т. Кросс-культурный анализ социально-психологических аспектов материнства как феномена.....	172
Малайчук Т. В. Роль релігії у процесі збереження етнічної ідентичності.....	173
Мальцева О. Е. Ценностные приоритеты белорусских старшеклассников	175
Мережкіна А. А., Осама Харун. Проблема адаптації іноземних студентів до професійного навчання у ВНЗ України	178
Alnuaimy Ghassan. Assyria. civilization of three thousand years old destroyed a moment.....	181
Пантюх М. Ю. Опыт участия в международной тренинговой программе как средство изучения психологических особенностей грузин.....	183
Пасько К. М. Материнство як цінність сучасного суспільства: соціально-психологічний аспект.....	184
Пожарицкая Е. И. Ценности современных студентов Беларуси.....	186
Постоленко К. М. Этнопсихологические аспекты семейного воспитания казахов.....	188
Саед Нематуллах. История, культура и традиции Афганистана.....	190
Сахарова И. А. Ценностные ориентиры культуры Африки XX века.....	192
Сімбір'ова О. О. Особливості менталітету українців	194
Сосніхіна С. Є. Сімейні цінності в контексті крос-культурного аналізу інтерперсональних відносин	195
Харченко Т. Г. Вплив православ'я на процес ресоціалізації засуджених.....	199
Шамугія Х. Д. Особливості музичної креативності грузинської молоді ...	201
Щербакова І. М., Афанасьєв О. Г. Професійна компетентність вчителя як запорука ефективної професійної діяльності	203
Щербакова І. М. Актуальність формування духовно-творчого потенціалу особистості в умовах кризового сьогодення	204

РОЗДІЛ V. ІНОЗЕМНА МОВА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОСОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ТА НАВЧАЛЬНО-СТРАТЕГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Безвін Ю. Г. Роль критичного мислення у процесі формування соціокультурної компетентності у майбутніх викладачів англійської мови.....	206
Гаврись Д. Р. Міжкультурні аспекти перекладу англійських прислів'їв та приказок українською мовою	208

Горовая И. Н. Особенности отражения национального менталитета в английских сказках.....	210
Докашенко Т. В. Мовний портфель як засіб формування іншомовної навчально-стратегічної компетентності старшокласників.....	212
Зінченко Д. В. Використання інтелект-карт для інтегрованого формування англomовної лексичної та навчально-стратегічної компетентностей учнів.....	214
Зуб І. В. Вербально-схематична наочність як засіб активізації розумово-мовленнєвої діяльності на уроках англійської мови.....	217
Коваленко С. М., Грабіна А. О. Формуванні англomовної граматичної компетентності засобами віршованих матеріалів	218
Лейба Ю. В. Поетичні тексти як засіб формування англomовної лінгвосоціокультурної компетентності особистості.....	221
Луценко Ю. О. Формування лінгвосоціокультурної компетентності учнів у процесі аудіювання англomовних автентичних аудіокниг.....	223
Мельник С. М. Розвиток навчальної автономії старшокласників на уроці іноземної мови як складова формування навчально-стратегічної компетентності особистості.....	225
Ніколаєнко Л. І. Питання гендеру у психолого-педагогічній літературі: теоретичний аналіз	227
Подосиннікова Г. І. Труднощі навчання ідіоматичного мовлення як відображення вербального менталітету нації.....	230
Попела А. О. Лінгвосоціокультурний потенціал художніх текстів у процесі навчання діалогічного мовлення.....	232
Рубан О. В. Метод проектів як засіб інтелектуального розвитку особистості у процесі навчання іноземних мов	234
Руденко С. І. Педагогічні особливості викладання іноземної мови студентам нафтогазових спеціальностей.....	237
Цегельна В. М. Психологічні передумови формування англomовної лінгвосоціокультурної компетентності в учнів середнього ступеня навчання.....	239
Щетініна Ю. О. До проблеми формування соціокультурної компетенції як основи міжкультурного спілкування.....	241

РОЗДІЛ I. ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Бабюк Анастасія Валентинівна
студентка Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (Україна)
Науковий керівник:
к. філос. н., доцент К. М. Пасько

ЕТНІЧНА САМОСВІДОМІСТЬ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

Постійно зростаюча роль етнічної свідомості та самосвідомості у сучасному світі підкреслює актуальність завдання всебічного вивчення даних феноменів, умов їх збереження та розвитку. На сучасному етапі формування нового соціального середовища питання етнічної самосвідомості займає вагоме місце і в житті кожного українця.

Поняття етнічної самосвідомості представлено в роботах таких знаних вітчизняних та зарубіжних психологів, як Ю. В. Арутюнян, Ю. В. Бромлей, Е. Еріксон, Н. М. Лебедева, В. П. Левкович, А. Р. Лурія, А. А. Налчаджян, Ж. Піаже, С. Л. Рубінштейн, Т. Р. Стефаненко, Е. Фромм, В. Ю. Хотинець та ін. Так, Ж. Піаже у своєму дослідженні 1951 р. розвиток етнічної ідентичності розглядає як створення когнітивних моделей, пов'язаних з поняттям «Батьківщина», а етнічні почуття, на його думку, є свого роду відповіддю на знання про етнічні явища. Ж. Піаже виділяє три етапи у формуванні етнічної ідентичності: 1) у 6-7 років дитина набуває перші фрагментарні і несистематичні знання про свою етнічну приналежність. У цьому віці найбільш значущими для неї є сім'я і безпосереднє соціальне оточення, а не країна і етнічна група; 2) у 8-9 років дитина вже чітко ідентифікує себе зі своєю етнічною групою, висуває підстави ідентифікації – національність батьків, місце проживання, рідну мову. Прокидаються національні почуття; 3) у молодшому підлітковому віці (10-11 років) етнічна ідентичність формується в повному обсязі, як особливість різних народів дитина відзначає унікальність історії, специфіку традиційної побутової культури.

Етнічна самосвідомість – це почуття приналежності до певного етносу, усвідомлення своєї відмінності і подібності при порівнянні з іншими етносами, важлива ознака етнічної спільності, що є відображенням у

свідомості людей реально існуючих етнічних зв'язків і зовнішньоекономічної виявляється у формі самоназви, або етноніма [2, с. 242]. Іншими словами, етнічна самосвідомість – це духовне ототожнення людини зі своїм народом на основі «спорідненості» історичної долі, особистої участі в історичних подіях, особистісних оцінках минулого, фольклорних образах мислення тощо.

Етнічна самосвідомість є одним з головних результатів етнооб'єднувальних процесів, а також показником консолідації етносу. Формування етнічної самосвідомості завершує процес становлення етносу, відповідно й зникає (або трансформується) вона в останню чергу, вже після втрати (або зміни) даною спільнотою своєї мови. Основні чинники, що формують національну самосвідомість, як у генетичному, так і у функціонально-структурному плані, можна умовно поділити на три великі групи: 1) об'єктивні (весь комплекс суспільно-історичних реалій, які визначають епос життя народу); 2) практично – духовні (насамперед властиві певному народу етнічні стереотипи – традиції, звичаї, обряди, типові риси характеру й поведінки, домінуючі емоції, народні промисли, розваги, ігри – а також історична пам'ять, усталена символіка, народні святині); 3) ідеальні (моральні принципи й норми, покликані стимулювати громадську активність громадян у бажаному напрямку, застерігаючи їх від згубних дій, що загрожують національній спільноті).

Отже, етнічна самосвідомість представляє собою складний, багатоаспектний феномен, в основі якого лежить система уявлень та оцінок тієї етнічної групи, з якою індивід зіставляє себе за рядом етнічних ознак. Розвиток етнічної самосвідомості, з етнопсихологічної точки зору, є головним критерієм приналежності людини до певного етносу і сприяє збереженню психічного благополуччя особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко С. М. Теоретико-методологічні засади дослідження національної самосвідомості українського народу / С. М. Бойко // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Центр духовної культури. – 2005. – № 45. – С. 14-15.
2. Садохин А. П. Основы этнологии / А. П. Садохин, Т. Г. Грушевич // [учеб. для студентов вузов]. – 2-е изд. – М.: Academia, 2003. – 320 с.

Бей Анжелика Александровна
студентка Сумского государственного
педагогического университета имени
А. С. Макаренко (Украина)
Научный руководитель:
к. филос. н., доцент Е. Н. Пасько

ОСОБЕННОСТИ БРАКОВ В ТУРЦИИ

В современном мире тема межнациональных браков с каждым годом становится более актуальной. Семейные отношения всегда были важным моментом в жизни людей. Турция – страна с многовековой историей и богатым культурным наследием. Ее обычаи уходят корнями в глубокую древность. До наших дней дошло множество самых интересных турецких традиций и обрядов. Многие традиции Турции связанные с семьёй, которая для них играет главную роль.

Брак в Турции – не такое простое дело, несмотря на то, что издавна принято считать турок многоженцами, а Турцию – страной гаремов. Молодые люди в Турции часто заключают браки с людьми других национальностей из-за большой эмиграции в их страну. Турция под влиянием запада во многом стала современной страной. И все-таки есть вещи, которые необходимо знать тем, кто хочет выйти замуж за турка. В первую очередь, стоит понимать, что жизнь в Турции будет различаться в зависимости от того, где вы будете проживать. В городе женщина не носит чадру, может учиться и работать. Там она имеет равные права с мужчинами. Что же касается сельской местности, то здесь женщины полностью подчиняются мужчине, не получают образования и, в большинстве случаев, не работают, если только с разрешения мужа. Здесь жены обязательно носят чадру и полностью закрытую одежду.

Традиционно мужчины и женщины играют сильно различные роли в семье. Обычно турецкая семья характеризуется «мужским господством», уважением к старшим и женским подчинением. Отец или самый старший мужчина в роду считается главой всей семьи, и его указания обычно не обсуждаются. Даже если муж и жена занимают одинаковое положение в обществе, и оба получают превосходную зарплату, все равно мужчина остается выше женщины. До сегодняшних дней развлекательные заведения в Турции были доступны только мужчинам, сейчас же и женщины получили возможность посещать клубы, рестораны, кафе, танцевать под европейскую музыку и чувствовать себя легко и непринужденно.

Несмотря на множество запретов, межнациональные браки с гражданами Турции становятся очень популярными. Украинки являются

лидерами среди межнациональных браков в Турции. За период с 2002 по 2012 гг. в браках между турками и украинцами родилось почти 2,5 тыс. детей, что составляет 2,7% от количества всех детей, рожденных в межнациональных браках в Турции за указанный период, пишет газета *Hürriyet Daily News* со ссылкой на информацию министерства внутренних дел Турции.

Таким образом, на сегодняшний момент Турция – это светское государство и у турецких женщин намного больше прав, чем это было в старые времена. Но всё же она остаётся страной, где почитают традиции и обычаи своих предков, особенно в семейной жизни.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Сюкияйнен JI. P. Исламские и западные правовые ценности: столкновение или взаимодействие // *Dialog avrasya*. Istanbul. 2007. № 17. – P. 14-17.
2. Karaman H. *islam'da Kadin ve Aile* (Женщина и семья в исламе), istanbul: Ensar Neçriyat, 2008. – 446 s.
3. Т. С. Ваçbakanlik. *Kadmm Statûsii Genel Mudurlugu. Tiirkiyede Kadmm Durumu*. (Положение женщины в Турции). Ankara, 2009.

Безушко Ольга Романівна

студентка Дрогобицького державного педагогічний університета імені І. Франка (Україна)
Науковий керівник: викладач кафедри практичної психології Р. М. Хавула

САМОСВІДОМІСТЬ УКРАЇНЦІВ

На тлі соціальних, політичних, економічних негараздів вирішенням яких заклопотана вся Україна, постановка питання про самосвідомість кожного із нас навіть не береться до уваги. Це не має так бути, адже для того щоб позбутись негараздів має бути сформована єдина самосвідомість українців. На перший погляд всі компоненти етнічної самосвідомості в нас є, але чому нам так важко стати єдиною нацією? На це питання немає однозначної відповіді, але всі погоджуються з тим що досвід минулого формує наше теперішнє і майбутнє.

Наша історія тісно переплетена з історією різних народів, культур. Це все і ще багато іншого мало колосальний вплив на формування нашого етносу і кожного зокрема. Кожному з нас пращури передали неоціненну мудрість життя, і в кожного вона своя. Вони зуміли об'єднатись, зуміли здобути міцність духовну, патріотичну стійкість, волю до вільного життя – це передали вони нам, на основі цього формується наша з вами етнічна

свідомість. Сьогодні як ніколи для нас це важливо. Важливо й те щоб кожна людина, яка живе на території України, була етнічно компетентною, від цього залежить рівень етнічної самосвідомості, а отже і наш з вами рівень життя.

Л. Гумільов, пропонує подивитися глибше на природу різних типів етнічної свідомості. Він стверджує, що кожен активний представник етносу є продовжувачем лінії своїх предків, до якої він сам щось додає (ще одну перемогу, ще одну будівлю, ще один рукопис, ще один викуваний меч). Для таких людей характерна відсутність особистої користі. Вони люблять свою справу більше, ніж себе. Таке явище автор називає пасеїзмом (від ісп. *pasado* – минуле), тобто пристрасть до минулого, замилювання минулим при байдужості (іноді навіть ворожості) до сучасного. Люди такого складу на початках етногенезу зустрічаються частіше. Чим менше їх стає, тим більші втрати відчуває етнос.

Другим різновидом є актуалізм (від. лат. *actualis* – справжній, сучасний). Люди актуального типу, як правило, забувають минуле і не хочуть думати про майбутнє. Вони енергійні, навіть можуть бути мужніми, але те, що вони роблять, вони роблять особисто для себе. Якщо в етносі збільшується кількість таких людей, то надбання, накопичені предками впродовж віків, втрачаються для етносу безповоротно. Третій тип футуризм (від лат. *Futurismo* – майбутнє), це тип, який ігнорує не тільки минуле, але й сучасне заради майбутнього. Футуристи відкидають минуле, як те, що зникло, а сучасне, як неприйнятне, лише мрію сприймають, як реальність.

Що ж таке ця етнічно свідомість? Етнічна свідомість – це детермінована етнічним контекстом гештальту, опредметнена у фіксованій системі значень, смислів та способів дій форма свідомості, яка продукує етнічний образ світу (О. М. Лозова).

Етнічну свідомість розглядають як сукупність уявлень, знань, установок і схильностей, виявлених та засвоєних у процесі онтогенезу, накопичених за допомогою життєвого досвіду людини й етнічної групи. У структурі етнічної свідомості виокремлюються такі складові: ідеологічні й психологічні, раціональні й емоційні, буденні й наукові, статичні й динамічні. Характером етнічної свідомості зумовлюється соціальна поведінка індивіда (А. М. Березін).

У межах етнічної свідомості з'являється і розвивається етнічна самосвідомість. Поняття етнічної самосвідомості визначається на індивідуальному та груповому рівнях.

Етнічна самосвідомість – це уявлення індивіда або цілої групи людей про себе чи образ свого етносу, які відображають знання про власну етнічну

групу та ставлення до цієї групи. Етнічна самосвідомість виступає формою усвідомлення особистістю чи народом своєї належності до певного етносу, що базується на спільності мови, культури, історичної долі й визнанні особливих специфічно-історичних рис свого народу (А. М. Львовичкіна).

Люди одного етносу природньо засвоюють один і той же спосіб бачення світу, один і той же спосіб поділу його на категорії, спільну систематизацію чи типізацію. Таке природне бачення є нібито самоочевидним. Важко сказати, що в українському етносі це все є очевидним, оскільки завжди знаходяться особистості яким вигідно, керуючись історією нашого народу, стверджувати що окремі регіони не можуть вважатись одним етносом, за відсутності єдиної мови, культури, і що є найбільш вагомим – єдиної психології. Але все це не так катастрофічно як нам часто змальовують. В силу історичних обставин українцям притаманні відмінності, особливо яскраво це проявляється між західним і східним регіоном нашої країни, але нам також притаманно безліч спільних ознак, про які ми маємо пам'ятати і збільшувати їх чисельність всупереч ворогам.

Український психолог Дмитро Овсянико-Куликівський ще на початку ХХ ст. писав, що яскравість національних рис прямопропорційна рівню інтелектуальної обдарованості, а отже, «геній завжди в психологічному сенсі глибоко національний». Тут же він зазначає, що окремі суб'єкти які «стоять у розумовому плані нижче середнього рівня, тим більше, слабоумні, а також ідіоти позбавлені національних ознак».

Отже, не зважаючи на те, що багато вчених стверджують про різну національну самосвідомість у кожного з нас в результаті впливу різного світосприйняття, можемо говорити про те, що сьогодні відбувається переломний момент нашої свідомості, змінюються наші установки, змінюється наш погляд на світ загалом, а отже і переформовується етнічна самосвідомість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко С. М. Теоретико-методологічні засади дослідження національної самосвідомості українського народу / С. М. Бойко. // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Центр духовної культури. – 2005. – № 45. – С. 14-15.
2. Горбунова В. Основні парадигми дослідження етнічної свідомості в психології / В. Горбунова // Психологія. Збірник наукових праць / В. Горбунов – К:НПУ ім. М. Драгоманова. – Вип. 17. – 2002. – С. 23-29.
3. Етнос. Нація. Держава. Україна в контексті світового етнодержавницького досвіду / [За ред. Ю. І. Риманенка]. – К., 2000. – 516 с.
4. Попов Б. Життя етносу: Соціокультурні нариси: навч. посібник / Б. Попов та ін. – К.: Либідь, 1999. – 240 с.
5. Махній М. Етнореволюція: Науково-пізнавальні нариси / М. Махній. – К., 2009.

Бинбир Мемет,

Оздемир Азиз

студенты Сумского государственного
университета (Турция)

Научный руководитель:

к. пед. н., доцент М. С. Казанджиева

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО САМОСОЗНАНИЯ КУРДОВ

Курды – крупнейшее национальное меньшинство в Западной Азии и самая многочисленная нация в мире, лишенная права на национальное самоопределение. Формирование национального самосознания курдов – многовековой процесс, основным содержанием которого была борьба курдского народа за независимость, за создание государственности.

Курдистан (буквально – страна курдов) образует территорию на юго-западе азиатского материка, в которой курды составляют абсолютное или относительное большинство. Название это имеет не государственно-политический, а этногеографический смысл. Эта территория разделена между четырьмя государствами – Турцией, Ираном, Ираком и Сирией, поэтому трудно точно определить ее географические границы.

Курдистан – историческая родина курдского народа, где проживает его подавляющее большинство, однако есть немало и некурдистанских курдов (несколько сот тысяч в восточноиранской провинции Хорасан, около 200 тысяч в бывшем СССР, свыше 150 тысяч – в Израиле, около одного миллиона в эмиграции, главным образом в Западной Европе). В странах обитания курды расселены неравномерно. Больше всего их в Турции (около 47%). В Иране курдов около 32%, в Ираке – около 16%.

В самом этническом Курдистане (при всей условности границ) курды составляют подавляющее большинство населения (по одним данным, в различных его частях от 84% до 94%, по другим – от 72% до 79%). По приблизительной оценке его население к настоящему времени превышает 30 миллионов.

Главная особенность геополитического положения Курдистана состояла в том, что он всегда занимал пограничное положение, находясь на стыке двух или нескольких государств (Римской, Византийской, Османской империи, Арабского халифата, Ирана). Поэтому этносоциальное развитие курдов всегда протекало в исключительно неблагоприятных условиях политической разделённости этноса государственными границами.

Курдистан отличается разнообразием существующих религий. Подавляющее большинство курдов (75%) исповедует ислам суннитского толка, значительна часть – мусульмане-шииты и алавиты, есть также христиане. Относительно небольшая часть курдов исповедуют доисламскую курдскую религию – езидизм. Но, независимо от вероисповедания, курды своей исконной религией считают зороастризм.

В течение многих веков курды создавали свою национальную культуру и письменную литературу. Древнейшие литературные памятники курдского народа имеют более чем тысячелетнюю историю. Из глубины веков до нас дошло богатейшее наследие курдского устного народного творчества. В фольклоре отражена история этого народа, его многовековая борьба за свободу. Высокое художественное совершенство курдского эпоса ставит его в один ряд с памятниками мирового фольклора. Самый ранний из дошедших до нас письменных памятников на курдском языке относится к VII в. В нем автор оплакивает разорение земли курдов арабскими завоевателями.

Письменность курдов начала развиваться на основе арабского алфавита, который впоследствии был приспособлен к фонетическим особенностям курдского языка. Курдский язык относится к западной группе иранских языков, он делится на ряд диалектов и наречий, некоторые из них ещё недостаточно изучены. Курдам не удалось создать своего государства, поэтому вековая разобщенность, а также длительный контакт с арабами, персами, турками, армянами и другими народами Ближнего и Среднего Востока оставили значительный след в их языке. Курдская литература развивается в основном на двух диалектах – сорани и курманджи.

Важное географическое и стратегическое положение Курдистана привлекало внимание соседних государств, которые стремились покорить его. После падения мидийского государства (VI в. до н. э.) Курдистан стал ареной бесконечных войн. Со времени образования Халифата и до наших дней курды в разное время вели борьбу против арабских, турецких, монгольских, туркменских, персидских и других поработителей. Но курдский народ никогда не склонял своей головы перед врагами. В течение многих веков он вел борьбу за национальную независимость, за сохранение языка, самобытную древнюю культуру. В новое время освободительная борьба курдов практически не прекращалась. На протяжении всего XIX в. она выливалась в большие восстания, которые жестоко подавлялись султанским и шахским режимами.

В ходе I Мировой войны державами Антанты, куда входила в то время и Россия, был впервые поставлен вопрос о необходимости автономии Курдистана. Однако, против своей воли курды были втянуты правительством Османской империи в первую мировую войну, после которой разоренный край разделили еще раз, теперь на четыре части – между Турцией, Ираном, Ираком и Сирией. Любые проявления национального самосознания курдского народа на протяжении многих лет рассматривались как сепаратизм и жестоко карались. Курдский язык, курдские обычаи, сами понятия «курд» и «Курдистан» были запрещены. Курды были объявлены «горными турками», утратившими свою национальную идентичность. Курдский язык считался смесью из турецкого, персидского и арабского языков. Политика жесткой ассимиляции привела к многочисленным восстаниям на протяжении всего XX века. Так, с 1925 по 1940 годы только в Северном Курдистане, где проживало и проживает около 20 млн. курдов, произошло 27 восстаний. В ходе их подавления было убито до 1 миллиона человек и столько же депортировано во внутренние районы Турции.

Борьба за независимость и государственность, несмотря на различие территории, языка, религии, культуры, и сейчас остается важной задачей национально-освободительного движения курдского народа.

Богомолова Марина Валентиновна
к. психол. н., доцент
Московский институт открытого
образования (Россия)

ОСОБЕННОСТИ КОГНИТИВНОГО КОМПОНЕНТА ОБРАЗА РОДНОГО КРАЯ У ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

В психологической науке категория образа рассматривается как единство компонентов: 1) когнитивного, 2) эмоционального и 3) поведенческого. Образ родного края может быть изучен как когнитивно-аффективный паттерн, на который распространяются психологические законы и механизмы, связанные со средовой детерминацией психических функций, формирующийся в течение всего жизненного пути по определенным механизмам.

В эмпирических исследованиях 2008-2010 гг. и 2012-2014 гг. теоретической основой являлась модель связи среды и способностей, основанная на обобщении и сравнительном анализе результатов отечественных и зарубежных исследований, описывающих влияние среды

на индивидуальные показатели в проявлении психических функций (В. Н. Дружинин, Н. В. Хазратова, Н. М. Гнатко, J. H. Flavell, N. L. Malkolm, T. D. Wilson, P. W. Linville, J. F. Wohlwill, R. C. Lowe, A. Bandura, M. J. A. Howe, B. Inhelder, H. Sinclair, M. Bovet, D. K. Yee, J. S. Eccles, H. H. Kelley).

Методы сбора и обработки данных состояли в проведении эмпирических исследований, а также статистических расчетов при помощи компьютерного пакета STATISTICA 7.

Исследование проводилось на базе четырех дошкольных образовательных учреждений трех округов города Москвы: Южного, Юго-Западного и Зеленоградского (расположен на Северо-Западе от Москвы). В нем приняли участие 66 детей старшего дошкольного возраста.

Для изучения индивидуальных особенностей образа родного края применялась авторская проективная методика «Дом Винни-Пуха». Методика позволила выявить особенности когнитивного компонента образа дома Винни-Пуха у детей, проживающих в различных средовых условиях. В Зеленограде жилые дома и общественные здания построены в лесном массиве, на территории детского сада можно увидеть белку, дятла и других обитателей леса. Дети Юго-Западного округа Москвы проживают в современных микрорайонах в 12-24 этажных домах. Дети из района Царицыно (Южный округ) – в домах из 5, 9 и 16 этажей.

В ходе игровой ситуации детям предлагалось выбрать из четырех вариантов (дом-берлога, дом-изба, дом-дерево, дом-многоэтажное здание) и раскрасить жилище для мишки.

Для количественной обработки результатов диагностики применялась следующая система оценивания: берлога (среда обитания настоящих медведей) – 1 балл; изба (жилище медведей из русских сказок «Теремок», «Пряничный домик», «Три медведя») – 2 балла; дерево (жилище Винни-Пуха – мультипликационная версия) – 3 балла; многоэтажное здание (жилище современного городского ребенка) – 4 балла. Были подсчитаны средние значения выборов по каждой группе выборки, проведено исследование различий в выборах между детьми, проживающими в различных условиях. В результате статистической обработки данных были выявлены значимые различия. При этом дети Зеленограда поселили Винни-Пуха преимущественно в «дом-берлогу», а дети Южного и Юго-Западного округов – в «дом-избу».

Таким образом, выявлены различия в когнитивном компоненте образа дома – одного из важнейших элементов образа родного края.

Значимые различия в эмоциональном компоненте образа (определялся на основе анализа цвета рисунков) и поведенческом компоненте образа (дети отвечали на вопрос: «В какие игры можно играть вместе с мишкой в этом доме?») не обнаружены.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Богомолова М. В. О целесообразности исследования графических способностей в контексте индивидуального исследования познавательного развития детей старшего дошкольного возраста // Пятилетние дети в системе дошкольного образования города Москвы. – Центр «Школьная книга», 2005. – С. 26-28.

2. Богомолова М. В., Кузина Т. В. Экскурсии выходного дня // Музейная педагогика: из опыта методической работы / [Под ред. А. Н. Морозовой, О. В. Мельниковой.] – М.: ТЦ Сфера, 2006. – С. 86-92.

3. Богомолова М. В., Тихомирова Т. Н. Влияние обогащенной образовательной среды на интеллектуальное и креативное развитие детей старшего дошкольного возраста // «Психология. Журнал Высшей школы экономики», 2007. – т. 4. – № 3 – С. 121-127.

4. Тихомирова Т. Н. Развитие способностей в социальной среде: трехкомпонентная модель образовательного пространства // Психология – наука будущего: Материалы международной конференции молодых ученых «Психология – наука будущего», 1-2 ноября 2007, г. Москва / [Под ред. А. Л. Журавлева, Е. А. Сергиенко.] – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2007. – С. 422-425.

5. Тихомирова Т. Н., Богомолова М. В. Обогащение среды и развитие способностей: трехкомпонентная модель образовательного пространства // «Психология обучения», 2008. – №1. – С. 36-46.

Волошко Аліна Анатоліївна

магістрантка Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (Україна)

Науковий керівник:

д. психол. н., професор С. Б. Кузікова

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ЗРІЛОСТІ В РІЗНИХ КУЛЬТУРАХ СВІТУ

Традиційно вважається, що Схід і Захід має свої шляхи досягнення особистісної зрілості (Б. Г. Ананьєв, Л. Г. Багрінцева, М. І. Алексєєва, К. Юнг, А. Маслоу). Так О. С. Штепа, порівнюючи західну і східну культури, пише, що на Сході прагнення людини стати зрілим ініціюється та схвалюється суспільством. Відмова людини від внутрішньої роботи над собою вважається невіглаством.

Відповідальне самостійне життя починають після формування особистісної зрілості, у віковому співвідношенні – після 25 років. Особистісна зрілість визнається необхідною якістю для подальшого життя. Бар'єром особистісного зростання людини Сходу є непослідовність і недостатня наполегливість у роботі над собою. Завершеність саморозвитку сприймається східною людиною як пізнання та опанування

себе. Відчуття завершеності з'являється від розуміння людиною відповідності своєї реальної особистості до вимог обраного шляху зростання – допомагати іншим чи вдосконалювати себе.

Отже, людина Сходу має досягнути особистісної зрілості на початку свого життєвого шляху для того, щоб відповісти на основне питання «якою бути?», тобто у чому вдосконалюватися протягом життя. Подолати цей бар'єр, усвідомити протиріччя як прояв впорядкованості і гармонії, зрозуміти необхідність і неминучість трансформації особистості людині Сходу допомагає учитель-гуру. Метою вчителя є актуалізація у людини її особистісних ресурсів на шляху досягнення зрілості.

Західний шлях становлення особистості – це шлях самоактуалізації. На думку дослідників, акме самоактуалізації проявляється у професійній та особистісній зрілості. Прийняття рішення щодо самоактуалізації індивідуальне. Кризи в ході самовдосконалення сприймаються людиною Заходу як помилки, а суперечності сприймаються у вигляді конфліктів. Для західної людини одним з бар'єрів зростання є самоідеалізація особистісних перетворень. Людина Заходу бачить завершеність особистісного зростання в епізодичному поновленні роботи над собою. Так вона зберігає реалістичність власних цілей, що виявляється у прагненні об'єктивації, виокремленні себе з контексту довкілля. Отже, західний шлях саморозвитку починається з дилеми, приводить людину до розуміння особистісної зрілості як процесу, за якого можливим стає вірний вибір у поставленій дилемі.

До середини життя людина Заходу в зрілі роки (20-35 років) вирішує питання перспективності кар'єри і значущості любові у своєму житті, за досить короткий проміжок часу в 10 років (з 25 до 35 років) формулює життєві цілі і переоцінює їх ще до середини життя. Людина Сходу до 20 років переживає повною мірою значущість любові, а в наступний віковий період більш пріоритетними для неї стають амбіції і престиж. Ще до середини життя (до 35 років) людина Сходу формулює життєві цілі більш реалістично. Людина Сходу не переживає період середини життя як кризу.

Чому людина Заходу відчуває труднощі у формуванні життєвих цілей? Існує думка, що спочатку вона визначається професійно, а вже потім особистісно. В обох культурах окреслюється конструктивний шлях розвитку особистості. У східній культурі підкреслюється момент досяжності самореалізації, і тому чіткою є концепція природи ідеальної

людини. Яскравим прикладом конструктивного особистісного розвитку за типом західної культури є теорія самоактуалізації. Вона закликає людину до повної реалізації своїх можливостей, потенціалів.

Отже, парадигма свідомості східної і західної культур містить цінність особистісно зрілої людини. Схід вважає особистісно зрілою ту людину, яка розуміє себе, а Захід – ту, яка вміє робити вибір. Можна сказати, що ці погляди доповнюють один одного, але акценти в них розставлені різні.

Гаврикова Елена Анатольевна

Студентка Сумского государственного педагогического университета имени А. С. Макаренко (Україна)

Научный руководитель:

к. филос. н., доцент Е. Н. Пасько

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ МЕНТАЛИТЕТА АМЕРИКАНЦЕВ И АНГЛИЧАН

Несмотря на наличие трудов по изучению национального менталитета с позиций ценностей, архетипов, духовных сторон жизни общества, личностных психических процессов и установок, до сих пор целый ряд аспектов нуждается в дополнительном исследовании с точки зрения этнопсихологии. Проблема в том, что особенности менталитета своей нации наиболее ярко проявляются в сравнении с менталитетом других. Многие из того, что воспринимается нами как привычное, обыденное, типичное, на самом деле является уникальным в сравнении с менталитетом другой нации. Несмотря на то, что в Англии и Америке говорят на английском языке, существуют различия не только на лингвистическом уровне, но и в культурном плане: в характере, поведении и мировоззрении англоязычного населения.

Менталитет – это совокупность умственных, эмоциональных, культурных особенностей, ценностных ориентаций и установок, присущих социальной или этнической группе, нации, народу, народности [1]. На Британских островах проживают, помимо англичан, уэльсцы, шотландцы, ирландцы – люди разных национальностей. В самой же Англии особенно сильно отличаются друг от друга по складу характера и речи северяне и южане. Северяне обычно заявляют, что они более трудолюбивы, чем южане, и более упорны в работе. Иностранцы отмечают, что северяне более открыты и гостеприимны и с ними легче подружиться. Что касается характера англичан, то наиболее типичными чертами и свойственными нормами поведения, которые отличают их от других народов являются

стабильность и постоянство, терпимость и невмешательство в чужие дела, замкнутость и индивидуализм. Считается также, что британцы – большие мастера недоговоренности. Они не склонны демонстрировать ни свои достоинства, ни переживаемые ими жизненные невзгоды. О личных проблемах либо вообще не упоминают в разговоре, либо говорят с улыбкой, полшутя. Отличительными чертами типичного британца являются: дух самостоятельности, воля и выдержка. Культ личной жизни, возвеличение домашнего очага – осевые координаты национальной психологии англичан [2].

У американцев обобщающими чертами являются независимость, энергичность, предприимчивость и трудолюбие. Независимость американцев основывается на убеждении, что каждый человек лучше всего позаботится сам о своих интересах. Поэтому в системе воспитания в США акцент делается на индивидуальном развитии каждой личности. Отсюда и дух соперничества даже в отношениях между друзьями, и стремление молодежи как можно раньше начать самостоятельную жизнь, и многие другие особенности [2]. Равенство чрезвычайно важно для американцев. Предполагается, что у всех людей равные возможности достичь успеха. Это определяет характер взаимоотношений между людьми: не подчеркиваются классовые различия, разница в возрасте, служебном положении. Американцы правдивы, врать не принято, это жизнерадостный народ [1].

Таким образом, английский язык, общий для американцев и для англичан, не предполагает одинакового менталитета. Так, стабильность и постоянство, терпимость и невмешательство в чужие дела, замкнутость – это основные черты англичан, тогда как для американцев в большей степени свойственны – независимость, энергичность, предприимчивость, жизнерадостность. Общей чертой населения, объединенного единым языком и проживающего в разных странах, является стремление к самостоятельности и индивидуализму.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Кучерук И. В. Основные концепты американского национального характера: культурологический анализ // Социально-антропологические проблемы информационного общества. Выпуск 1. – Концепт. – 2013. – С. 17.
2. Ощепкова В. В. Язык и культура Великобритании, США, Канады, Австралии, Новой Зеландии. – М.: КАРО, 2006. – 336 с.

Дворніченко Лариса Леонідівна
к. філос. наук., доцент, Сумський
державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка (Україна)

КРОСС – КУЛЬТУРНА ПРОБЛЕМАТИКА В ПОЗИТИВНІЙ ПСИХОЛОГІЇ ТА ПСИХОТЕРАПІЇ

Сучасний світ характеризується прискоренням темпів міжнародної глобалізації, яку все частіше науковці називають «глобальне населення» та «транснаціональні спільноти». Багатомірні процеси глобалізації потребують розгляду питань людських взаємовідносин, обумовлених різними ступенями інтеграції людства, соціальних можливостей і наслідків глобалізаційних процесів і обумовлених ними способів самореалізації особистості. У зв'язку з цим все більшого значення набуває кросс-культурна проблематика.

Слід зазначити що до недавнього часу, люди різних культурних слоїв були відокремлені відстанню, кордонами і досить рідко вступали у контакт, однак людина інформаційного суспільства все частіше виходить за межі власного існування і знайомиться з проблемами людей, що належать іншому культурному колу, іншим соціальним групам. Ці контакти виникають не тільки завдяки розвинутих засобам масової комунікації, з'явилась можливість безпосередніх контактів (навчання та робота за кордоном, можливість відпочинку та ін). Як наслідок виникають непорозуміння, страх, агресія, недовіра, забобони, іноді навіть ненависть.

Як відповідь на потребу часу, у 1968 році в Німеччині лікарем психіатром іранського походження Н. Пезешкіаном була започаткована система психологічної допомоги, що отримала назву «позитивна психотерапія». Характерною рисою заявленого міжкультурного підходу є інтегративність, що приймає і примирює різні конкретно-культурні образи людини і розширює розуміння нормативних уявлень про його поведінку. Кросс-культурний підхід надає можливість клієнту і психотерапевту вирішувати психотерапевтичне завдання використовуючи досвід інших культур та інших людей.

Кросс-культурний підхід стратегічно відповідає на два запитання: «Що між нами спільного?» та «Чим ми відрізняємось один від одного?». Ці два запитання важливо розглядати в динамічному балансі, як діалектичну пару [1]. Відповідь на перше запитання дає можливість розвивати базову ідентичність «Ми+». Відповідь на друге запитання – це шанс навчатися один у одного і розвивати базові ідентичності «Я+» та «Ти+», тобто

розширювати культурне середовище в якому живе особистість. Однак, хотілось наголосити на тому, що разом з культурним існує виховне середовище в рамках якого, кожен складає свою «систему культури» в якій особистість стикається з іншими чужими йому системами. Тож виникає необхідність сформулювати більш суттєве запитання: «Чому ми можемо навчитись один у одного, завдяки тому, що ми такі різні?». Тим самим кросс-культурна проблематика перетворюється в проблематику міжособистісних стосунків і внутрішньої психологічної переробки конфлікту» [3, с. 38].

Отже, кросс-культурний підхід в позитивній психології та психотерапії показує шляхи адаптації людини до нових умов існування в глобалізаційному суспільстві, в різних культурах, з людьми інших національностей і рас, а також подолання міжособистісних конфліктів та налагодження взаємовідносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кравченко Ю. Е. Психотерапевтическое консультирование в методе позитивной психотерапии / Юрий Кравченко, Методические материалы [под ред. В. И. Карикаша]. – Черкассы, 2008. – 20 с.
2. Култаева М. Д. Соціологія глобалізації. (Навчальний посібник). [М. Д. Култаева, І. Ф. Прокопенко, І. О. Радіонова, Г. В. Троцько / За гол. редакцією М. Д. Култаєвої]. – Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2008. – 207 с.
3. Пезешкиан Н. Торговец и попугай. Восточные истории и психотерапия: / Носсрат Пезешкиан [Пер с нем.]. Общ.ред. А. В. Брушлинского и А. З. Шапиро. – М.: Прогресс, – 240 с.

Зейнієв Артур Реджепбаєвич

студент Сумського національного аграрного університету
(Туркменістан)

*Науковий керівник: керівник
психологічної служби СНАУ,
практичний психолог С. В. Зінченко*

ОСОБЛИВОСТІ КУЛЬТУРИ ТУРКМЕНИСТАНСЬКОГО НАРОДУ

Бурхливий розвиток української літератури нерозривно пов'язаний із процесом особливого зацікавлення життям і культурою інших народів. Історія Туркменістану до сьогодення залишається бурхливою, загадковою.

Становлення образотворчого мистецтва Туркменії пов'язане з творчістю Р. М. Мазеля і А. П. Владичука, з ініціативи яких в Ашгабаді було організовано «Ударний школа мистецтв Сходу»; мистецтво Туркменії

розвивалося під знаком пошуків національного стилю. У живопису закладалися основи соціально-тематичної картини, портрета-типу (Б. Нуралі, С. М. Бегляров). Активну роль у суспільно-політичному житті Туркменії грала графіка (Р. В. Гершаник, В. Я. Демиденков, Н. І. Костенко, М. П. Федура).

Туркменістан має багату культурну спадщину, що створювалась протягом тисячоліть. Про це, зокрема, свідчення ведуться протягом багатьох років розкопки Ніси, яка існувала на рубежі I тис. до н. е. – I тис. н. е. Тут збереглися залишки міських кварталів, храмів, палаців. При розкопках Ніси були виявлені витончені ритони (кубки у вигляді рогу) з слонової кістки, скульптури з глини і каменю, монети, архівні записи на глиняних дощечках. Ці знахідки мають світове значення.

У Туркменістані живуть представники багатьох національностей, але більшість населення – туркмени. Великі групи туркменів живуть в Узбекистані, Афганістані, Ірані. У Туркменістані є великі громади узбеків (9%) і казахів (2%). Помітну частину населення складають росіяни і російськомовні народи (близько 7%). З інших народів тут живуть вірмени, азербайджанці, татари, перси, лезгини, уйгури, а також белуджі, курди та ін. За своїм антропологічним виглядом туркмени відносяться до закаспійського расового типу південних європеоїдів. Туркмени відрізняються високим зростом, довгаста форма голови, вузьке обличчя, досить високий лоб, відносно темний відтінок волосся, очей та шкіри. Монголоїдні раси у них незначні [1, с. 186].

Культура туркменів дещо відрізняється від культурних традицій сусідських мусульманських центральназіатських держав та України. Справа в тому, що предки туркмен – кочові племена, тоді як землі сучасного Таджикистану і Узбекистану заселяли осілі племена землеробів, ця особливість позначилася і на такому аспекті життя туркменів, як культурний розвиток. Основні культурні віхи народів Туркменістану належать до традицій тюркської народності огузів [1, с. 188].

Останні походять з доісламського періоду. Традиції огузів знайшли відображення в літературі, музиці, фольклорі туркменів. Найбільш відомим твором цього періоду є національний епос огузів «Огуз-наме», що також належить до культурної спадщини туркменів, азербайджанців і турків. Він передавався усно від покоління до покоління і був записаний лише в середині XVI ст. Ще один епічний пам'ятник поема «Кітабі Деде Коркуд», в якій знайшли відображення доісламська племінна культура огузів і вплив ісламу в XI-XII ст. Епічні поеми виконувалися народними співцями-оповідачами.

З усіх центральноазіатських країн і народів, туркмени, найбільш віддані своєму традиційному одязу. Досі багато жителів країни з видимим задоволенням одягають і волохаті папахи, і довгі стьобані халати, і схожі на шаровари вільні штани. Жінки часто носять довгі шовкові сукні і смугасті шаровари, приховуючи волосся під легкими шарфами і хустинками. І справа тут зовсім не в етнічних відмінностях – такий одяг в жаркому і сухому місцевому кліматі просто зручних. А орнаменти ще й служать оберегами [2, с. 190]. Туркменистан приваблює місцевими легендами про те, що в пісках Каракумів засипано чимало архітектурно вишуканих та багатих міст [3, с. 375].

Висновки. Туркменістан – це країна, яка має багату культурну спадщину, що створювалась протягом тисячоліть, цікаві обряди та звичаї, які відрізняються своєю особливістю від інших країн світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гуменна Д. Дар Евдотеї : Испит пам'яті / Докія Гуменна. – Книга друга : Жар і крига. – Балтимор-Торонто : «Смолоскип» ім. В. Симоненка, 1990. – 346 с.
2. Сулима М. Поїдеш далеко, побачиш багато... // Книжниця у семи розділах : літературно-критичні статті й дослідження / Микола Сулима. – К. : Фенікс, 2006. – С. 190-202.
3. Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті : у 5 т. – Т. 2. – К. : Наукова думка, 2009. – 568 с.

Зуева Катерина Ивановна

студентка Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (Україна)

Научный руководитель:

к. филос.н., доцент Е. Н. Пасько

ПОНИМАНИЕ «СВОБОДЫ ЛИЧНОСТИ» В ЯПОНСКОЙ КУЛЬТУРЕ

Испокон веков человек стремился обрести свободу и никакие кары и преследования не могли погасить его свободолюбие. Вкус свободы ценился больше жизни, что приводило к бесчисленным жертвам. Прозвучавший же постулат, что свобода вовсе не благо, а скорее жестокое испытание, подтвержденный словами великого Гете: «Свободен только первый шаг, но мы рабы другого...» – стал большим потрясением для человечества. Свобода оказалась сложным феноменом.

Проблеме свободы человека посвящено множество публикаций. Данный феномен привлекал внимание, как зарубежных, так и отечественных исследователей, среди которых А. Адлер, Б. Г. Ананьев, Л. С. Выготский, И. А. Ильин, И. Кант, А. В. Кузьмина, Р. Мэй, Ф. Ницше,

В. А. Петровский, С. Л. Рубинштейн, И. М. Сеченов, И. Фихте, В. Франкл, Э. Фромм, Л. Хейде, А. Шопенгауэр и другие.

Свобода – это способность человека управлять своим развитием, осознание, переживание и изменение человеческих границ пространства своих виртуальных возможностей. Она тесно связана с самосознанием, гибкостью, открытостью и готовностью к изменениям. Э. Фромм считает свободу амбивалентной. Она одновременно и дар, и бремя; человек волен принять её или вовсе отказаться. Р. Мэй писал, что свобода заключается не в способности быть все время чистым субъектом, а в способности выбирать либо один, либо другой вид существования, переживать себя либо в одном, либо в другом качестве и диалектически двигаться от одного к другому. Л. С. Выготский говорил: «Человеческая свобода заключается в том, что он (человек) мыслит, то есть познает создавшуюся ситуацию» [1].

Традиционная японская культура, сформировавшаяся под сильным влиянием конфуцианства и буддизма – неиндивидуалистична. Европейец воспитан в духе идеалов свободы, культа индивидуализма. Дальневосточная мораль наоборот ставит общее благо выше личных интересов. Если европейец осознает себя через свои отличия от других, то японец реализует себя лишь в неразрывной системе «Я-другие», как «свою часть» или «свою долю» («дзи-бун»). Японское общество пронизано духом коллективизма, мышление всегда происходит от имени групп. Личность осознает себя прежде всего как члена группы, а свою индивидуальность – как индивидуальность части целого. Групповая мораль не содействует автономии индивида. В отличие от западной модели, где, взросление – это постепенное приобретение свободы, в Японии все наоборот: ребенок развивается от полной вседозволенности к тотальной регламентированности поведения. Важно не то, почему человек так поступает, а то, поступает ли он соответственно принятой обществом иерархии обязанностей. Например, японские руководители редко принимают самостоятельное решение. Во всех японских фирмах ценится анонимное общее согласие. Поэтому руководитель выражает не чью-то личную волю, он олицетворяет общее согласие. Никто из японцев не станет выделяться из коллектива, участвовать в открытой конфронтации [2].

Таким образом, в японской культуре человек лишен индивидуальной свободы во всех её проявлениях. Личность отождествляет себя с группой, её устремления – это устремления группы. Человек отдает себе полный отчет, что является членом команды, и не стремится к личному авторитету. Его всегда интересуется успех команды.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Кузьмина Е. И. Психология свободы. Теория и практика / Е. И. Кузьмина. – СПб.: Питер, 2007. – 336 с.
2. Прасол А. Япония. Лики времени. Менталитет и традиции в современном интерьере / А. Прасол. – М.: Наталис, 2008. – 360 с.

Костюкова Інна Олексіївна
студентка Сумського державного
педагогічного університету імені
А. С. Макаренка (Україна)
Науковий керівник:
к. психол. н., доцент Г. І. Стадник

САМООЦІНКА ТА РІВЕНЬ ДОМАГАНЬ В УКРАЇНСЬКОМУ ЕТНОСІ

Останнім часом питання дослідження самосвідомості людини, зокрема самооцінки, як її компоненту набувають дуже широкого розповсюдження в українському етносі. Самооцінка людини, як вагомий регулятор суспільного та особистого життя індивіда має величезний вплив на якість людського життя, ефективність виконуваної людиною діяльності. Проблема самооцінки розглядалась багатьма авторами (І. С. Кон, К. Роджерс, С. В. Жилін) в руслі філософських, соціально-психологічних та психологічних досліджень.

Самооцінка – це оцінка особистістю самої себе, своїх можливостей, здібностей, якостей та свого місця серед інших людей. На думку А. В. Захарової самооцінка – проекція усвідомлюваних якостей на внутрішній еталон, зіставлення своїх характеристик з ціннісними шкалами. А з іншого боку самооцінка – це гордість, самовпевненість, позитивна чи негативна установка на себе [1].

Самооцінка пов'язана з однією із центральних потреб людини – з потребою у самоствердженні, з прагненням людини знайти себе у житті, утвердити себе як члена суспільства. Саме адекватна самооцінка сприяє внутрішній узгодженості особистості. Занижена самооцінка характеризується невпевненістю в собі, у своїх можливостях, байдужістю, підвищеному рівні тривожності, відмові від ініціативи, що призводить до недооцінки особистістю самої себе та до формування комплексу неповноцінності. Адекватна, або нормальна самооцінка свідчить про оптимальне співвідношення можливостей та здібностей людини і адекватного усвідомлення оточуючої дійсності. Як завищена, так і занижена самооцінка, можуть бути результатом внутрішнього конфлікту

особистості, який виявляється у внутрішніх (зорієнтованих на самого себе) та зовнішніх (орієнтованих на оточення) формах [3].

На формування самоповаги і самооцінки впливають багато чинників, що діють вже в ранньому дитинстві – ставлення батьків, статус серед однолітків, ставлення педагогів. Порівнюючи думки про себе оточуючих людей, людина формує самооцінку, причому цікаво, що людина спочатку вчиться оцінювати інших, а потім вже себе. І лише до 14-15 років підліток опановує метод самоаналізу, самоспостереження і рефлексії, аналізує досягнуті власні результати і тим самим оцінює себе, впливає на рівень домагань особистості, що характеризує ступінь важкості тих цілей, до яких прагне людина і досягнення яких здається їй привабливим і можливим.

Особистість оцінює себе двома шляхами: шляхом співставлення рівня своїх домагань, з об'єктивними результатами своєї діяльності; шляхом порівняння себе з іншими людьми [2]. Самооцінка тісно пов'язана з рівнем домагань особистості. Рівень домагань – це бажана самооцінка особистості (рівень образу «Я»), яка виявляється через міру труднощів у досягненні поставленої мети. Ф. Хоппе визначив рівень домагань як модель ситуації вибору дії. В основі рівня домагань особи лежить така оцінка своїх здібностей, збереження якої стало для людини потребою. Так, термін «рівень домагань» був застосований у школі німецького психолога К. Левина. Дж. Френк розумів під ним рівень складнощів у знайомому завданні, який індивід точно береться досягти, знаючи рівень свого попереднього виконання у тому завданні. Формування рівня домагань породжує конфлікт двох тенденцій: з одного боку – прагнення підвищити домагання, щоб пережити максимальний успіх, а з іншого – знизити домагання, щоб уникнути невдач. У випадку успіху рівень домагань, як правило, підвищується, людина проявляє готовність розв'язувати більш складні задачі, у разі неуспіху, відповідно, знижується [4].

Отже, теоретичний аналіз наукової літератури з досліджуваної проблеми дозволяє зробити наступні висновки. Самооцінка та рівень домагань тісно взаємопов'язані між собою. Адже в залежності від того, яка в людини самооцінка, визначається її рівень домагань. Можна твердо зазначити, що самооцінка людини залежить не лише від неї самої, а й від оточення, яке вона обирає для себе, а рівень домагань від мети, яку особистість ставить перед собою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Столяренко Л. Д. Основи психології. / Л. Д. Столяренко. Навчальний посібник – Ростов н/Д.: Фенікс, 2006. – 672 с.
2. Сидоров К. Р. Самооцінка в психології // Світ психології. – 2006. – №2. – С. 224-232.
3. Станкин М. І. Психологія самооцінки // Фахівець. – 2005. – №7. – С. 20 – 22.
4. Захарова А. В. Психологія формування самооценки. – Мінськ, 1993, – 185 с.

Огрызко Валерия Игоревна

студентка Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (Україна)

Научный руководитель:

к. филос. н., доцент Е. Н. Пасько

РАСПРЕДЕЛЕНИЕ ФУНКЦИЙ МУЖЧИНЫ И ЖЕНЩИНЫ В СОВРЕМЕННОЙ СЕМЬЕ

Чтобы понять, как следует заботиться о женском и мужском началах, стоит вернуться в мир, где мужчины были кормильцами семьи, а женщины – домохозяйками. Социальные обычаи поощряли различия между мужчинами и женщинами, в частности приписывая им определенные роли. Разделение ролей существовало тысячелетия. Мужчине-охотнику ежедневно приходилось сталкиваться с опасностями и рисковать. Его главной задачей было защитить свой дом и принести добычу. Жизнь семьи зависела от способностей, уверенности, агрессивности и навыков мужчины. И он умел по-своему освободиться от груза «мужской работы». Женщина день за днем выполняла одни и те же обязанности – она поддерживала детей, семью и общество. Жизнь семьи зависела от ее способности общаться, договариваться, улаживать споры и сотрудничать. Женщины, подобно мужчинам, умели справляться со стрессами «женской работы». Сейчас грани между мужской и женской работой почти стерлись. В результате мужчины и женщины получили больше свободы и в то же время столкнулись с новыми проблемами. Каждый из супругов выполняет ряд своих специфических функций, чтобы семья была гармоничной: женщина – женских, мужчина – мужских. Если хотя бы одна из ролей теряется, отношения в семье неизбежно портятся.

В современном обществе существует ряд семейных функций и специфика, по которой они распределяются между мужчинами и женщинами. Репродуктивная функция является естественным биологическим процессом продолжения рода – в процессе участвуют оба

партнера, при этом женщина в данной функции играет главную роль. Необходимо отметить, что сама проблема выполнения этой функции за последнее время заметно обострилась. Демографы, психологи, социологи единодушно отмечают, что потребность в семье с большим количеством детей заметно сократилась. Более того, потребность в рождении ребенка все чаще не связывается с созданием полной семьи. Увеличилось количество внебрачно рожденных детей – каждый пятый ребенок появляется вне брака [1, с. 57].

Экономическая функция – должна выполняться обоими родителями. Сюда относят обеспечение семьи жилищем, одеждой, средствами к существованию. Воспитательная функция чаще всего выполняется женщиной. Она способствует поддержанию культуры на определенном уровне, обеспечивает социализацию личности подрастающего поколения, адаптацию к общественным ценностям, формирование жизненных позиций. Воздействие осуществляется через непосредственное общение, трудовую деятельность, личный пример окружающих, поощрение и наказание, оценку реального поведения [1, с. 59].

Хозяйственно-бытовая функция – это удовлетворение потребностей в еде, жилье, одежде, здоровье, уход за детьми, совместное времяпрепровождение членов семьи. Фактически эту функцию выполняет женщина. Функция первичного социального контроля отвечает за регламентацию поведения членов семьи в различных сферах жизнедеятельности, за ответственность и обязательность в отношениях между супругами, родителями и детьми, представителями старшего поколения. Данная функция также выполняется женщинами.

Досуговая функция отвечает за общение, поддержание гармонии в семье. Сюда относятся праздники, походы, кино, театры, музеи, чтение литературы и др. К сожалению, этой функции мало уделяют внимания родители, особенно отцы. Сексуальная функция – это соответствующий контроль за нравственной стороной интимных отношений членов семьи (супругов) при воспитании у индивида реальных представлений об интимных отношениях [2, с. 148]. Родители с данной функцией справляются плохо. В современном мире широкое распространение получила проституция, торговля и эксплуатация женщин.

Таким образом, справедливое распределение всех домашних обязанностей укрепляют отношения в семье. Но в воспитании детей

мужчина часто уступає жінці. Это отрицательно сказывается и на отношениях между супругами, и на отношениях между родителями и детьми [2, с. 27]. Роль и мужчины, и женщины в семье очень важна. Оба партнера имеют равные права, но различные обязанности.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Медков В. М. Демография / В. М. Медков. – М.: ИНФРА. – 2014 – 332 с.
2. Феминология. Семейное образование: [учебное пособие] / под ред. Л. Т. Шинелева. – М.: Союз, 1997. – 220 с.

Петрова Олеся Юріївна

студентка Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (Україна)

Науковий керівник:

к. психол. н., доцент Г. А. Стадник

ЗВИЧКИ В УКРАЇНСЬКОМУ ЕТНОСІ

Етнічна історія будь-якого конкретного народу показує, що в процесі його етногенезу складається певний психічний тип зі стійкими рисами, як результат сприйняття від колишніх поколінь звичаїв, звичок, життєвого укладу, традицій спілкування з сусідами. При цьому виявляється, що психічні переживання, історична пам'ять етносу передається новим поколінням не пасивно, стихійно, не самі по собі, а через духовну культуру, засвоюються кожним індивідом спільності в процесі виховання та практичної спільного життя. Самі психічні переживання, настрої вбираються в культуру етносу – історію, поезію, літературу, міфологію, музику, народну творчість, доповнюючи і розвиваючи історичну пам'ять етносу і тим самим набуваючи здатність викликати адекватні психічні переживання у нових поколінь.

А. С. Макаренко попереджав про те, що зовсім не слід на кожному кроці пояснювати правила; він писав, що потрібно прагнути до того, щоб у дітей склалися хороші звички якомога міцніше, а для цієї мети найбільш важливим є поступові вправи в правильному вчинку, постійні ж міркування про правильну поведінку можуть зіпсувати який завгодно хороший досвід. Н. В. Ліфарєва виявила, що звичка є негнучкою і деякою мірою може свідомо контролюватися людиною. Звички як елементи діяльності являють собою найменш гнучкі її частини [3, с. 216]. Р. І. Зінурова стверджувала що, сферою розповсюдження етнічних звичаїв є переважно побутові відносини. В їх основі лежать звички, які з покоління в покоління перевіряються на практиці і набувають стійку форму.

Звичаї і традиції формуються, розвиваються і змінюються під впливом суспільно-історичних умов життєдіяльності етносу. У процесі його історичного розвитку одні традиції і звичаї з'являються, інші відмирають, треті набувають нового змісту, але зберігають стару форму. Виникнувши в певних суспільно-історичних умовах, звичаї і традиції з часом стають відносно самостійними. Якщо з початку вони ще потребують підтримки умов, що їх породили, однак поступово, утвердившись у свідомості й підсвідомості людей, вони перетворюються в незалежну характерну особливість психологічного способу життя етносу [1].

В. Г. Крисько підтвердила, що національні традиції та звички сформовані на основі тривалого досвіду життєдіяльності нації і міцно вкорінені у повсякденному житті, передаються новим членам етнічної спільноти правила, норми і стереотипи поведінки, форми спілкування людей, дотримання яких стало суспільною потребою кожного [2, с. 124]. К. Д. Ушинський говорив, якщо ми хочемо укоренити яку-небудь звичку або які-небудь нові навички у вихованця, то, отже, хочемо показати йому який-небудь образ дій [5, с. 234]. С. Л. Рубінштейн сказав, що для перетворення будь-якої дії в звичку важливий той результат (приємний або неприємний), який за цією дією слідує, або те переживання, яке супроводжує дію [4, с. 306].

Отже, кожна людина повинна набувати таких звичок, які були б її «друзями», а не «ворогами», щоб вони допомагали жити і працювати, а не заважали в житті, щоб не доводилося втрачати багато сил і енергії на боротьбу з ними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зинурова Р. И. Этническая социализация молодежи в условиях современного российского общества: Дис. д-ра социол. наук. М., 2005. – 382 с.
2. Крисько Г. В. Этническая психология / Г. В. Крисько. – М.: Омега, Л., 2006. – 320 с.
3. Ліфарєва Н. В. Психологія особистості / Н. В. Ліфарєва. – К.: ЦНЛ, 2003. – 240 с.
4. Рубинштейн. С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. СПб.: Питер, 2002. – 720 с.
5. Ушинський К. Д. Антологія гуманної педагогіки / К. Д. Ушинський. – М.: Педагогіка, 2008. – 488 с.

Придатко Юлия Сергеевна
студентка Сумского государственного
педагогического университета имени
А. С. Макаренко (Украина)
Научный руководитель:
к. филос. н., доцент Е. Н. Пасько

ОСОБЕННОСТИ ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ В УКРАИНСКИХ И ЯПОНСКИХ СЕМЬЯХ

Родить ребенка – еще не подвиг, важно правильно его воспитать. Такого мнения на протяжении столетий придерживаются многие родители. Воспитание ребенка в разных культурах имеет свои особенности, при этом в целом, все родители стремятся найти тот подход к каждому представителю подрастающего поколения, который поможет понять ребенка, разрешить его проблемы. Общие принципы воспитания детей в Украине соответствуют славянским традициям, уходящим в глубокое прошлое. Большинство из них, так или иначе, связаны с христианскими ценностями жизни. Традиционно, украинское общество трепетно относится к детям, защищая и оберегая их. В украинских детях воспитывают чувство патриотизма, которое, в первую очередь, возникает из чувства любви и уважения к родителям, семье, отчужденному дому.

Классическая модель семьи – патриархальная, где даже взрослые сыновья беспрекословно подчиняются отцу. Если его по каким-то причинам нет, роль главы семьи берет на себя взрослый сын. Исторически так сложилось, что мальчиков готовили к военной или государственной деятельности, девочки же обязаны были стать послушными женами и хорошими хозяйками. Отцу было крайне важно, чтобы его сыновья росли физически здоровыми, способными к военному делу. Излишняя ученость отпрысков лишь высмеивалась. Ведь главной задачей отца было вырастить продолжателя рода, защитника семьи. Что касается воспитания девочек, то в прошлые времена они получали домашнее обучение или заканчивали церковно-приходские классы. Кроме того, девочкам преподавалось кулинарное искусство, домоводство, рукоделие, при этом украинки легко справлялись и с традиционно мужской, тяжелой работой – такая традиция остается актуальной и сегодня.

С течением времени многое изменилось, да и эмансипация наложила определенный отпечаток на внутрисемейные отношения. В настоящее время среди приоритетных ценностей украинских родителей – возможность обеспечить детям получение достойного образования.

Высокая конкуренция на рынке занятости налагает определенные требования – детям стараются дать знания в большей степени практические, хотя о фундаментальных науках также не забывают. В современной урбанистической Украине прошлые традиции постепенно отмирают, хотя, на хуторах по-прежнему сильно патриархальное начало, религиозность и близость давним традициям.

Традиционная японская семья – это мать, отец и двое детей. Раньше семейные роли были четко дифференцированы: муж – добытчик, жена – хранительница очага. Мужчина считался главой семьи, и все домашние должны были беспрекословно ему подчиняться. Но времена меняются. В последнее время сказывается влияние западной культуры, и японские женщины все больше пытаются совмещать работу и семейные обязанности. Однако, их основным занятием по-прежнему остается дом и воспитание детей, а жизнь мужчины поглощена фирмой, в которой он работает.

Воспитанием ребенка занимается мать, отец тоже может принять участие, но это бывает редко. Слово Амаэ – так называют матерей в Японии – означает чувство зависимости от матери, которое воспринимается детьми как нечто желательное. Глагол амаэру означает «воспользоваться чем-то», «быть избалованным», «искать покровительства». Он передает суть отношений матери и ребенка. Ребенку ничего не запрещают, от взрослых он слышит только предостережения: «опасно», «грязно», «плохо». Но если он все-таки ушибся или обжегся, мать считает виноватой себя и просит у него прощения за то, что не уберегла. Когда дети начинают ходить, их тоже практически не оставляют без присмотра. Мальчики и девочки воспитываются по-разному, ведь им предстоит выполнять различные социальные роли.

Одна из японских поговорок гласит: мужчина не должен заходить на кухню. В сыне видят будущую опору семьи. В один из национальных праздников – День мальчиков – в воздух поднимают изображения разноцветных карпов. Это рыба, которая может долго плыть против течения. Они символизируют путь будущего мужчины, способного преодолеть все жизненные трудности. Девочек же учат выполнять домашнюю работу: готовить, шить, стирать. Различия в воспитании сказываются и в школе. После уроков мальчики обязательно посещают различные кружки, в которых продолжают образование, а девочки могут спокойно посидеть в кафе и поболтать о нарядах.

Японцы никогда не повышают на детей голос, не читают им нотаций, не говоря уже о телесных наказаниях. Широко распространен метод, который можно назвать «угрозой отчуждения». Самым тяжелым моральным наказанием является отлучение от дома или противопоставление ребенка какой-то группе. И для него это действительно страшно, так как японец не мылит себя вне коллектива. Японское общество – это общество групп. «Найди группу, к которой бы ты принадлежал, – проповедует японская мораль. Будь верен ей и полагайся на нее. В одиночку ты не найдешь своего места в жизни, затеряешься в ее хитросплетениях»[2]. Вот почему одиночество переживается японцами очень тяжело, и отлучение от дома воспринимается как настоящая катастрофа.

Так, в каждой стране существует своя система воспитания детей, основанная на национальных традициях. До сих пор нет единой мультикультурной точки зрения на то, что значит правильно и что значит неправильно воспитывать детей. При этом воспитание – это неотъемлемое звено в процессе формирования гармоничной личности.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Мейвогель Рия (Нидерланды). Дошкольное и детское воспитание в Европе // Обруч, 1998. – №5. – С. 4-6.
2. Татьяна Тимофеева. Мама и Малыш. Традиции и современность // №5. – 2005. – С. 10-16.

Пухно Світлана Валеріївна

к. психол. н., доцент Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка (Україна)

СТОРИНКИ ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПСИХОЛОГІЇ ЯК СКЛАДОВІ ЕТНІЧНОЇ САМОСВІДОМОСТІ

Психологічна культура є складовою базової культури особистості, її етнічної самосвідомості, що проявляється в самоорганізації і саморегуляції будь-якої життєдіяльності людини, її прагнень, в ставленні особистості до себе та до світу в цілому. Успішний розвиток вітчизняної психології, як складової культури, залежить і від вивчення історії становлення української психології, як складової етнічної самосвідомості [1; 2; 3]. Найважливішу роль у справі виховання цілої плеяди вітчизняних психологів, які протягом ХІХ та поч. ХХ ст. створили підґрунтя для майбутнього сучасної психології, була Києво-Могилянська академія [2].

З 1819 р. по 1823 р. філософська та психологічна думка в академії була представлена магістром Іваном Михайловичем Скворцовим (1795–1863) [2].

З часом викладацький склад академії поповнився за рахунок її кращих випускників. Серед них: І. Г. Міхневич (1809–1885), С. С. Гогоцький (1813–1889), Д. В. Поспехов (1821–1889), П. Д. Юркевич (1826–1874), М. М. Троїцький (1835–1899) та ін. [2]. Ім'я видатного вітчизняного філософа та психолога ХІХ ст., вихованця Київської духовної академії, який був призначений помічником І. М. Скворцова, Василя Карпова (1798–1867) відомо лише вузькому колу фахівців, його психологічна спадщина залишається однією з малодосліджених сторінок в історії психології. В 1834 р. в академії працювали вихованці Волинської духовної семінарії – І. Г. Міхневичем (1809–1885) та О. М. Новицьким (1806–1884). Вони викладали курс досвідної психології.

Формування підґрунтя християнської психології в Україні пов'язане з іменем Петра Семеновича Авсенєва (архімандрит Феофан; 1810–1852 рр.). П. С. Авсенєв – магістр богослов'я та словесних наук, ад'юнкт по кафедрі філософії Університету св. Володимира, екстраординарний професор Київської духовної академії, відіграв помітну роль у становленні академічної філософії та психології, розвивав і формулював ідеї християнської психології, що згодом була розгорнута у працях П. Д. Юркевича, В. В. Зінківського та ін.

До друкованої спадщини П. С. Авсенєва відносяться: «З записок по психології» (1869); «Зі спостережень над помираючим» (1852); «Про симпатію» (1840). Систематизоване уявлення про психіку у контексті нових наукових уявлень тогочасної європейської думки було запропоновано у психологічних працях О. М. Новицького, професора Університету св. Володимира м. Києва. Орест Маркович Новицький (1806–1844) займав посаду професора Київського університету з 1837 по 1850 р., викладав логіку, психологію, метафізику, етику та історію філософії. Також в Університеті працював Сильвестр Сильвестрович Гогоцький (1813–1889), доктор філософії та давньої філології. В 1851 р. він стає ординарним професором педагогії в Університеті св. Володимира, викладав логіку, психологію, історію філософії та педагогіку. В 1876 р. читав приватний курс психології для вихованців Київської військової гімназії, а з 1878 по 1880 р. – займав посаду Голови педагогічної ради Вищих жіночих курсів в Києві, де викладав курс педагогіки і психології. Значною заслугою є спроба пов'язати психологію з педагогікою, показати практичну роль психолога в процесі формування людської особистості, її прагнення до самоствердження та самовдосконалення.

Питанням вікової психології присвячено такі праці: «Про розвиток чуттєвих здібностей в педагогічному відношенні» (1855); «Про розвиток пізнавальних здібностей в педагогічному відношенні» (1853); «Декілька думок з приводу твору: Німецька психологія в минулому столітті, історичне та критичне дослідження з попереднім нарисом успіхів психології з часів Бекона та Локка» (1867); «Критичний огляд педагогіки» (1882) (цей твір – педагогічна психологія), «Програма психології» (1880-1881) [2].

Серед відомих вітчизняних представників наукового товариства окремо виділяється ім'я українського філософа, психолога, педагога Памфіла Даниловича Юркевича (1826–1874). Він – ординарний професор академії в 1861 р. переводиться на посаду професора до Московського університету. В 1862 році П. Д. Юркевич стає ординарним професором кафедри філософії імператорського Московського університету [2]. В університеті читав курс історії філософії, психології, педагогіки, логіки. Психологічні праці: «Серце та його значення в духовному житті людини, за вченням слова Божого» (1860), «З науки про людський дух» (1860), «Мова філософів та психологів» (1862) [3]. На психологічні ідеї П. Д. Юркевича мали вплив філософські, психологічні, психолого-педагогічні ідеї викладачів курсу філософії Київської духовної академії I пол. XIX ст.

Виходячи з цього, зрозумілим є те, що таким чином психологічні погляди П. Д. Юркевича є трансформованим продовженням психологічного знання представників Київської школи академічної та університетської психології I пол. XIX ст. Знайомство з працями представників вітчизняної університетської психологічної думки XIX ст. свідчить про вагомий внесок останніх в процес розповсюдження та розвитку психологічних знань на теренах України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Огородник І. В. Історія філософської думки в Україні : курс лекцій : навчальний посібник / І. В. Огородник, В. В. Огородник. – К. : Вища школа : Т-во «Знання», КОО, 1999. – 543 с.
2. Рождественский Ю. Т. Киевская школа академической психологии первой половины XIX века / Ю. Т. Рождественский. – К. : Гнозис, 1999. – 216 с.
3. Федів Ю. О. Історія української філософії : навчальний посібник / Ю. О. Федів, Н. Г. Мозгова. – К. : Україна, 2000. – 512 с.
4. Юркевич П. Д. Вибране. Бібліотека часопису «Філософська і соціологічна думка», серія «Українські мислителі» / П. Д. Юркевич; [переклад з російської В. П. Недашківського; упорядкування, передмова і примітки А. Г. Тихолаза]. – К.: «Абрис», 1993. – 416 с.

Рогинська Оксана Володимирівна
студентка Сумського державного
педагогічного університету імені
А. С. Макаренка (Україна)
Науковий керівник:
к. психол. н., доцент Стадник Г. А

ЕТНІЧНА САМОСВІДОМІСТЬ ЯК СТРУКТУРНИЙ КОМПОНЕНТ ОСОБИСТОСТІ

Самосвідомість особистості – це усвідомлення людиною себе як індивідуальності. Самосвідомість є необхідною умовою та управлінським компонентом будь-якої свідомої діяльності людини. Одним із продуктів діяльності самосвідомості є «Я»-концепція особистості, що розглядається як система усвідомлюваних і неусвідомлюваних уявлень індивіда про себе, у поєднанні з їх емоційною оцінкою та відповідною поведінковою реакцією. «Я»-концепція особистості містить когнітивний («Я»-образ), емоційно-оцінний і поведінковий компоненти.

Людина пізнає себе не лише за допомогою прямих самосприймачь. Багато в чому індивід пізнає себе опосередковано, тобто за допомогою інших людей, досить часто представників свого етносу, сприймаючи їх реакції на власну поведінку та особистість. Сприймаючи думки і оцінки оточуючих про себе, індивід правильно чи неправильно пізнає себе, складає різноманітні уявлення про власне «Я», зокрема, й етнічні. Важливим джерелом розвитку таких уявлень виступають думки значущих інших, тобто найбільш авторитетних для індивіда людей [1, с. 45].

Етнічна самосвідомість на рівні особистості виступає як цілісна система уявлень про себе, що тісно пов'язана із сформованим у індивіда образом власного етносу. Людина може охарактеризувати свою етнічну спільність, її походження, мову, культуру, психологічні риси («національний характер»); а також власне місце в цій етнічній групі та ставлення до неї. Минуле сублімується у теперішнє і створює умови для майбутнього розвитку. Етнос має можливість самоідентифікуватися завдяки сформованій самосвідомості, та порівнюючи себе з іншими народами та їх минулим, може усвідомити своє місце в світі [4, с. 23].

Самосвідомість займає особливе місце серед психологічних характеристик етносу. Етносом може вважатися лише та спільнота, яка усвідомлює себе як таку, відповідно представником даного етносу можна вважати тільки того індивіда, який усвідомлює себе в цій якості. Генеза національної самосвідомості являє собою довгий історичний процес.

Зародилася самосвідомість на повсякденному етнопсихологічному рівні. Це пов'язано з дією одного з базових соціально-психологічних механізмів розвитку людської свідомості в цілому, з формуванням та вкоріненням в психіці представників тієї чи іншої спільноти антитези «ми» і «вони». Усвідомлення себе як члена певної групи, цілісності («ми») як раз і вибудовується через протиставлення представникам іншої групи – таким собі «вони» [3, с. 56].

Отже, етнічна самосвідомість на рівні особистості виступає як цілісна система уявлень про себе, що тісно пов'язана із сформованим у індивіда образом власного етносу. Людина може охарактеризувати свою етнічну спільність, її походження, мову, культуру, психологічні риси («національний характер»); а також власне місце в цій етнічній групі та ставлення до неї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. – СПб.: Питер, 2001. – 288 с.
2. Ковалев А. Г. Психология личности / А. Г. Ковалев. – Москва: Вече, 1970. – 28 с.
3. Варданян М. Н. Психологічні особливості етнічної самосвідомості / М. Н. Варданян. – Астана: Літера, 2004. – 165 с.
4. Ондар Л. М. Взаємозв'язок структурних компонентів національної самосвідомості особистості / Л. М. Ондар. – Красноярськ: Ібріс, 2006. – 221с.
5. Крюков М. Н. Еволюція етнічної самосвідомості і проблему етногенезу / М. Н. Крюков // Раси і народи. – № 6. – Москва, 1976. – 164 с.

Рогова Анна Ігорівна

студентка Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (Україна)

Науковий керівник:

к. філос. н., доцент К. М. Пасько

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ЗМІНИ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Етнічна ідентичність є складовою соціальної ідентичності особистості, психологічна категорія, якою позначають усвідомлення людиною своєї належності до певних етнічних спільностей. Етнічна ідентичність – результат когнітивно-емоційного процесу самоусвідомлення людини як представника якого-небудь етносу, певний ступінь ототожнення з цим етносом і відособлення від інших етносів. У процесі свого становлення етнічна ідентичність проходить ряд етапів, що співвідносяться з етапами психічного розвитку дитини. Одним з перших концепцію розвитку у дитини усвідомлення приналежності до національної групи запропонував Ж. Піаже. У своєму дослідженні у 1951 р. він проаналізував як дві сторони цього

процесу формування у дитини поняття «Батьківщина» і образів «інших країн» та «іноземців». Розвиток етнічної ідентичності швейцарський вчений розглядає як створення когнітивних моделей, пов'язаних з поняттям «Батьківщина», а етнічні почуття, на його думку, є свого роду відповіддю на знання про етнічні явища.

Ж. Піаже виділяє три етапи в формуванні етнічної ідентичності: 1) в 6-7 років дитина набуває перші фрагментарні та несистематичні знання про власну етнічну належність. Найважливішими у цьому віці є сім'я та безпосереднє соціальне оточення, а не країна і етнічна група; 2) у 8-9 років дитина чітко диференціює себе зі своєю етнічною групою, висуває підстави для ідентифікації – національність батьків, місце проживання, рідну мову. На цьому етапі зароджуються національні почуття; 3) у молодшому підлітковому віці (10-11 років) етнічна ідентичність формується у повному обсязі, а саме, з-поміж особливостей різних народів дитина виділяє унікальність історії, специфіку традиційної побутової культури.

Більшість сучасних науковців переконана, що етнічність є якістю, яка приписується суспільством, а не успадковується. Зміна етнічної ідентичності, на їх думку, пов'язана з несприятливим міжгруповим порівнянням. За таких умов індивід може вибрати стратегію індивідуальної мобільності, яка полягає в усвідомленій спробі змінити групу. Результатом цього процесу є розвиток зміненої ідентичності. Дослідження також підтвердили закономірність, що зовнішній критерій приписування етнічної ідентичності є значущим у тих випадках, коли етнічність виявляється в очевидних фізичних характеристиках, наприклад, у расових відмінностях, кольорі шкіри тощо.

Таким чином, для переходу до певної етнічної спільності недостатньо лише усвідомлення власної належності до неї, необхідно, щоб група також визнала індивіда. Єдність людини з етносом, що визначається обопільним (взаємним) актом визнання, виступає важливою особливістю етнічної ідентичності. Для безконфліктного існування людини в об'єктивній реальності міжетнічних відносин значущою є узгодженість між критерієм приписування і критерієм вільного вибору, а також – підтвердження її власної ідентичності оточенням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Савицька О. В. Етнопсихологія: навчальний посібник для ст-тів ВНЗ / О. В. Савицька, Л. М. Співак. – К.: Каравела, 2011. – 264 с.
2. Кузьменко Т. М. Соціологія. – / Т. М. Кузьменко [навч. посіб]. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 320 с.

Сабол Діана Михайлівна

старший викладач кафедри методики та психології дошкільної і початкової освіти Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка (Україна)

Наковий керівник:

д. психол. н., професор О. М. Лозова

ВПЛИВ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ВИШИВКИ НА ФОРМУВАННЯ ЕТНІЧНОЇ СВІДОМОСТІ МОЛОДІ

Вишивка належить до одного з найдавніших, найбільш поширених і розвинених видів народного прикладного декоративного мистецтва. Народна вишивка, на відміну від вишивки художньої, слугує ознакою причетності її створювача (користувача) до певного етносу. У вишивці правомірно виявляються ознаки не лише національно-специфічної, а й загальнолюдської культури. Подібно до музичного мистецтва, вишивка є мистецтвом, зрозумілим для всіх, тому вона може виступати як своєрідний вид комунікації.

Виходячи з того, що етнічна ідентифікація громадян є важливим аспектом для побудови нової української держави з древньою історією та глибоким корінням, ми наголошуємо на тому, що для повноцінного виховання підрастаючого покоління важливо опиратися на надбання та традиції наших пращурів, на культуру рідного народу, одним із проявів якої є українська народна вишивка.

Українська народна вишивка віддзеркалює історію, художню творчість та світогляд народу. Вона є тією історико-культурною цінністю, в якій український етнос закарбував бачення навколишнього світу, красу і неповторність оточення крізь символічну призму, притаманну лише йому. Специфіка української народної вишивки полягає в тому, що це мистецтво в художній формі відображає живописну, графічну, орнаментальну, естетичну культуру українського народу.

Для нашого дослідження вишивка являє інтерес як психологічний феномен, а саме в плані розуміння семантики української народної вишивки, її розвивальних можливостей, емоційної складової, а також того, як вишивка впливає на формування етнічної свідомості юного етнофора. Вишивка може виступати також як специфічні письмена, через композиції, колір і орнаментику яких, можна визначити відмінні ознаки певного етносу. Т. В. Кара-Васильєва стверджує: «Вивчення народної української вишивки закономірно входить в коло проблем національної культури, історії,

етнографії, освіти, соціології, психології, бо саме знаковість, сакральне значення, семантика допомагають нам в своїй українській самоідентифікації. Це ті закодовані письмена, які читаються в наших вишиванках і допомагають нам усвідомлювати свою належність до свого етносу, засвідчують невмирущі, життєствердні сили, допомагають у формуванні етнічної свідомості» [2].

Українська народна вишивка несе в собі такий глибокий семантичний зміст, що її можна тлумачити як сакральний літопис. Наукові підвалини розуміння цього змісту знаходимо у Л. Леві-Брюля та О. Байбуріна, які стверджували, що орнамент, нанесений на хатні речі, виступає як захисний текст, як оберіг від містичної сили. О. Найден також пише про те, що орнамент – це посередник між людиною і оживленим нею світом, тому орнамент належить їм обом.

Змістовне визначення сутності знаку, символу та образу в українській народній вишивці подає О. Польшина. Дослідниця розглядає знак як феномен, що запускає процеси усвідомлення людиною смислу зображення. Зауважимо, що духовний аспект феномену української народної вишивки стосується формування і розвитку етнічної свідомості. Занурення у вивчення глибинних значень і символів народної вишивки формує особистість, у цьому процесі відбувається самоідентифікація молодої людини, її духовне збагачення.

У давні часи вишивка носила оберегове значення, тобто несла в собі знаковість захисту родини, окремої людини від недобрих проявів природи і недобррозичливців. В узори закладались символи, які налаштовували психіку реципієнта на процвітання, урожай, багатство, тобто вишивка мала в першу чергу сакральне значення, а вишиття часто сприймалося як осереддя магічної сили. У давнину вишивались майже всі предмети одягу: сорочки, корсетки, свитки, кожухи, спідниці, киптарі, хустини, очіпки, лучки, намітки, а також рушники, настільники тощо.

А. В. Варивончик інтерпретує семантику народної вишивки як орнаментально-оберегову знаковість, що наносились на одяг, зокрема на сорочки, з метою життєзбереження їх користувачів [1, с. 13]. «Насамперед це – комір (на шиї тримається голова, а її потрібно оберігати), потім плечі (адже звідси починаються головні робочі органи – руки). Орнаменти розташовуються на грудях: у жінок – щоб вигодувати дітей; у чоловіків – щоб захищати свій рід. Важлива роль відводилась подолу сорочки. Так, вважалось, що чим розкішніше його декорування, тим потужніша репродуктивна сила одягненої в неї жінки» [1, с. 14].

Одним із виражальних знакових засобів народної української вишивки є її колористика, а сприймання людиною кольору чинить потужний психо-емоційний вплив. В. Кандінський стверджував, що сприймання кольору має два результати: 1) здійснюється фізичний вплив кольору. Поверхнєве враження від кольору може розвинути в переживання; 2) результат споглядання – це психічний вплив кольору. В цьому випадку виявляється психічна сила фарби, що спричиняє душевну вібрацію. Спираючись на ідею В. Кандінського, О. Польшина стверджує, що колір постає перед нами і як символ.

Найяскравішим зразком декоративно-ужиткового мистецтва українського народу є вишитий рушник. Рушник як символ супроводжував людину протягом усього життя – і в радості, і в горі. Сьогодні рушник використовують у різних випадках: як річ обрядову, декоративну, побутову. Антропологи, фольклористи стверджують, що рушникова символіка найбільше відбилася в народних піснях. Захоплена красою світу, переплетена міфологічною уявою, майстриня творила вигадливі знаки сонця і вогню, місяця і зірок, дерев і птахів, квітів і людей.

Накопичення нових позитивних емоцій під час вишивання сприяє катарсичному процесу, про який згадував Л. С. Виготський. Емоції допомагають не лише в процесах гармонізації та лікування, вони також беруть безпосередню участь у формувальних процесах. Емоції і почуття, так само як інші психічні процеси, забезпечують відображення та пізнання навколишнього світу. Однак емоції відбивають реальну дійсність у формі переживань. Тому споглядання вишитих виробів викликає певні емоції, які «служують для відображення суб'єктивного ставлення» до культури народу, як відображення етнічності.

З цієї позиції варто розглянути естетичні почуття. В інтерпретації академічного тлумачного словника естетичне почуття – це «емоційна реакція людини на естетичні цінності». Як ми зазначали, українська народна вишивка є культурною та духовною цінністю народу, тому вона може викликати естетичні почуття. Подібне розуміння стосується і національних почуттів. Національні почуття – вияви любові й поваги до свого народу, до його культурних надбань. Витвори української народної вишивки – це культурне надбання народу, яке базується на етнічних проявах майстринь, на їх світобаченні і відтворенні цього бачення на полотні. Такі міркування виводять нас у сферу спостереження за тим, як українська народна вишивка викликає національні та естетичні почуття, що базуються на етнічності.

Виходячи з вищеописаних теоретичних позицій можна стверджувати, що вивчення, споглядання і сам процес вишивання має прямий вплив на психіку людини, зокрема, через емоційну складову формує етнічну свідомість. Організована навчальна діяльність виступає основною умовою цілеспрямованого формування особистості, а в нашому дослідженні така діяльність впливає на формування етнічної свідомості підростаючого покоління.

Формування особистості виступає як процес діяльнісного привласнення загально родових (сутнісних) сил людини. Тому формування особистості, коли воно виступає результатом спеціально організованого процесу, можливе лише у випадку його здійснення за логікою його формування в історії культури. Спираючись на ідею С. Д. Максименка щодо практичного застосування традиції, можна сказати, що люди, які займаються вишиванням, користуються всіма надбаннями отриманих ними знань: практичними навичками, які розвивають психічні процеси, і спонукають до вибраного виду діяльності, в нашому випадку – вишивання. Цей процес можна назвати процесом взаємообміну, який «діє в людині».

Сьогодні навчання народній вишивці – це, в першу чергу, залучення учнів до народної творчості, сприяння трудовому та естетичному вихованню, допомога у виборі майбутньої професії, навчання творчо підходити до будь-якої справи, і до вишивання зокрема, розкриття творчого потенціалу учнів. Крім того, що навчання народної вишивки є одним з аспектів у вихованні етно-національного самоусвідомлення молоді, формування етнофора, це ще й засіб саморозкриття особистості, її розвитку, набуття психічного здоров'я, позитивних емоцій, катарсичного процесу та гармонізації особистості.

Як на особистісному рівні важливо прийняти себе, пізнавати себе і любити, так і на соціальному: важливо прийняти, пізнавати і полюбити свою націю, народ, етнос. Одним із важелів для цього є українська народна вишивка, яка ввібрала в себе поєднання краси, мудрості, знаковості, символізму, самобутності українського етносу, через яку варто виховувати любов до свого коріння, формувати позитивне ставлення до своєї культури, тому що як людина через свою особистість транслює себе, так і народ через свою культуру, як своє обличчя, також транслює себе.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Варивончик А. В. Традиційна народна вишивка як складова українського одягу (XX) ст. автореф дис...канд. мистецтвознавства. 26.00.01 / А. В. Варивончик, Київ нац. ун-т культури і мистецтв. – К. 2011. – 16 с.
2. Кара-Васильєва Т. Біографія української вишивки / Т. Кара-Васильєва // Наука і суспільство. – 1988. – №1. – С. 46–48.

Стадник Галина Анатоліївна

к. психол. н., доцент

Мягкова Анна Сергіївна

магістрант

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка (Україна)

ФЕНОМЕН ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ ЯК ХАРАКТЕРИСТИКА НАРОДУ ПІВДЕННОЇ КОРЕЇ

Стрімкі соціально-культурні, економічні, політичні трансформації суспільства, наслідування західного прикладу життя з його вимогами перетворює перфекціонізм на важливу характеристику сучасної людини. Будучи неоднорідним за своєю структурою феноменом, перфекціонізм різним чином впливає на особистість та її діяльність. Під перфекціонізмом у психології розуміється особистісний конструкт, який полягає у прагненні досягати довершеності у різних сферах життєдіяльності в сукупності з тенденцією до надмірно критичних оцінок своєї поведінки, доводити результати своєї діяльності до відповідності найвищим еталонам [2, с. 177].

На заході феномен перфекціонізму знайшов відображення в роботах Д. Бернса, П. Гевітта, Дж. Ешбі, К. Отто, Л. Сільвермана, Р. Слейні, Д. Хамачека, П. Хьюїта, Г. Флетта, Р. О. Фроста. Серед вітчизняних вчених слід виділити Н. Г. Гаранян, І. Грачову, І. А. Гуляс, Л. А. Данилевич, О. А. Золотарьову, З. С. Карпенко, О. І. Кононенко, О. О. Лозу, А. С. Седунову, А. Б. Холмогорову, Г. Л. Чепурну, Т. Ю. Юдееву та ін.

Південна Корея – це досить цікава, культурно багата, високорозвинена та прогресуюча країна. Тяга до знань, трудоголізм, ввічливість, миролюбність та прагнення досягати ідеалу – основні риси південно-корейського народу. Корейцям характерний перфекціонізм. Вони часто прагнуть досягати успіху, ідеалу, вдосконалювати набуте [3]. Будь-яка робота, за яку береться кореець, в силу національного перфекціонізму, повинна бути зроблена ідеально, бездоганно: навчання, музика, танці або спорт. Він повинен бути кращим, хоч у чомусь. І яку ношу тільки не звалить на себе бідний кореець, аби відповідати власному ідеалу або прищепленому йому батьками в глибокому дитинстві [4].

Поширення культу успіху, розуму та сили помітно вплинуло на жителів Південної Кореї. Так О. Кир'янов називає ПК – країною «вічних студентів». Він зазначає, що корейці постійно, навіть у похилому віці, навчаються та відвідують різноманітні курси. Таке явище як отримання вищої освіти стало невід'ємною умовою не тільки для успішної кар'єри, але і для отримання роботи. Підготовка до школи, а потім і до вступу в

університет починається ще в дитячих садках. Окрім дитячих садків та підготовчих класів корейські діти відвідують секції, кружки. У старших класах постійне навчання та відвідування курсів призводить до недосипу дітей. Як показали дослідження 2007 р. дві треті учнів старших класів в ПК сплять менше п'яти годин в день [1, с. 8].

Одним із найпоширеніших видів перфекціонізму в ПК – є фізичний перфекціонізм. Нестримний порив стати прекрасним та відповідати сучасним еталонам краси серед корейців перетворили ПК на лідера в області пластичної хірургії. О. Кир'янов зазначає, що на пластичні операції наважується в першу чергу прекрасна стать в нестримному пориві стати ще прекраснішими. Приблизно половина всіх пацієнток пластичних хірургів – молоді студентки. Згідно з проведеним у вересні 2009 року опитуванням, приблизно чверть опитаних жінок заявили, що робили собі пластичні операції. Основний бум пластичних операцій у корейнок припадає на період закінчення школи, навчання в університеті і час перед вступом на роботу. Деякі батьки прагнучи нагородити своїх дітей за успішне закінчення школи дарують своїм дітям пластичні операції [1].

Найчастіше роблять операції по зміні форми очей, носа, лоба, а також ін'єкції, які розгладжують зморшки. При цьому на першому місці стоїть операція по зміні форми очей. Пов'язано це з тим, що стандарти краси в Південній Кореї все більше і більше підтягуються до західних (європейських), звідси і прагнення мати очі побільше. Слід відмітити, що у ПК тривожно високий рівень самогубств. Одним із найпоширеніших факторів цієї проблеми є перфекціонізм. Нездійсненні мрії та неможливість відповідати стандартам підштовхує корейців до самогубства.

Отже, здійснений аналіз показав, що феномен перфекціонізму досить поширений серед південних корейців. При чому з одного боку прагнення корейців до високого рівня досягнень сприяє відповідальності, мобільності, конкурентоспроможності, а з іншого боку може викликати страх невдач, дезадаптованість, тривожність та суїцид.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кир'янов О. Корея і корейці. Про що мовчать путівники / О. Кир'янов. – М.: Класик Рипол, 2013. – 352 с.
2. Кононенко О. І. Проблема перфекціонізму особистості в сучасній психологічній науці / О. І. Кононенко // Теоретичні і прикладні проблеми психології. Л.: Вид – во СНУ ім. В. Даля – 2013. – № 3. – С. 151-155.
3. Костинский Г. Д. Национальный характер и этикет / Г. Д. Костинский // Журнал «Географія». – М.: Издательский дом «Первое сентября», 2002. – № 05. [Електрон. ресурс]: Режим доступу: <http://geo.1september.ru/article.php?ID=200200507>
4. Тен. І. Еталонний кореець у вакуумі / І. Тен. – 2010. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://ok.ru/koreanok/topic/62906000556071>

Стрілецька Інна Ігорівна
аспірант Херсонського державного
університету (Україна)

СОЦІАЛЬНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ

В процесі соціалізації сучасне суспільство висуває підвищені вимоги до підготовки фахівців у будь-якій сфері діяльності, воно потребує громадян, які сприятимуть інноваційному розвитку світового устрою. Крім того, соціально-економічні зміни, які відбуваються в нашому суспільстві, загострили проблему знеособлення людини у взаємодії з соціальним середовищем. Саме тому, сьогодні є нагальною потребою в забезпеченні фахівців, наділених високим рівнем соціального інтелекту, що виступає як умова та як складова практично будь-якої предметної діяльності.

Проблемі соціального інтелекту приділяли увагу багато вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: Г. Айзенк розглядав соціальний інтелект як інтелект індивіда, який формується в процесі його соціалізації, під впливом умов певного соціального середовища; Є. В. Беляєва, Г. В. Берклунд, Н. А. Лужбіна як ефективність професійної реалізації; С. Х. Бердардо, М. Р. Бітянова, О. І. Савенков як здатність, що забезпечує успішність соціальної адаптації; М. І. Бобнева як особливу здатність людини, яка формується в процесі її діяльності в соціальній сфері, у сфері спілкування та соціальної взаємодії; Дж. Гілфорд як інтегральну інтелектуальну здібність, яка визначає успішність спілкування і соціальної адаптації; Н. О. Кудрявцева як здатність до раціональних, мисленневих операцій, об'єктом яких є процеси міжособистісної взаємодії; В. М. Куніцина як індивідуальні задатки, здібності, властивості, що полегшують створення в особистому досвіді вмій і навичок соціальних дій та контактів; О. В. Лунева як інтегральний конструкт, який забезпечує поведінку особистості в комунікативній взаємодії; С. В. Руденко як чинник успішності педагогічної діяльності; Е. Торндайк як здібність розуміти людей і взаємодіяти з ними; Д. В. Ушаков як здатність до пізнання соціальних явищ, яка складає лише один із компонентів соціальних умінь і компетентності, але не вичерпує їх.

Саме їх роботи розкривають окремі аспекти питання про взаємозв'язок соціального інтелекту з особистісними рисами фахівця та дозволяють виявити значення і роль соціального інтелекту у професійній діяльності. Проаналізувавши різноманітні трактування соціального інтелекту можна все

таки запропонувати таке визначення цього поняття: соціальний інтелект – складна динамічна структура особистості, яка включає сукупність здібностей до пізнання соціальних явищ та детермінує успішність соціальної адаптації та взаємодії. Соціальний інтелект забезпечує розширення меж комунікативного простору, які супроводжуються процесами глобалізації, розвитком міжкультурної комунікації, посиленням інтегративних тенденцій в науці, відповідає за закономірності побудови «картини соціального світу», тобто функціонування механізмів перцепції, декодування і конструювання уявлень про широке коло соціальних реалій.

Таким чином, соціальний інтелект відіграє важливу роль у формуванні та становленні фахової підготовки студента, він дає можливість розуміти самого себе, забезпечує вірне розуміння вчинків людей, їхні вербальні і невербальні реакції, виступає як важлива когнітивна складова в структурі комунікативних здібностей особистості. Отже, соціальний інтелект є провідним компонентом успішного включення особистості у соціальне життя суспільства та її професійну діяльність.

Ступчик Елена Евгеньевна

студентка Гродненского государственного
университета имени Янки Купалы (Беларуссия)

Научный руководитель:

к. психол. н., доцент А. И. Янчий

ФОРМИРОВАНИЕ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ У ПОДРОСТКОВ И ЮНОШЕЙ С ИГРОВОЙ КОМПЬЮТЕРНОЙ ЗАВИСИМОСТЬЮ

Начиная с раннего детства, ребенок приучается к компьютеру и порой даже лучше, чем родители разбирается в нем. Особенности компьютерных игр, несмотря на них всю простоту, заключаются в том, что они требуют от детей находчивости, изобретательности, умения мгновенно принимать решения и постоянного внимания. Общеизвестно, что компьютерными играми и интернетом наиболее интенсивно начинают увлекаться в подростковом возрасте [5]. Как установлено многими исследованиями, этому способствуют неадекватные условия жизнедеятельности подростков, не адаптивное развитие систем и психических функций, трудности в становлении и развитии личности подростка. При неблагоприятных жизненных условиях развития подростка особенности и закономірности психического развития могут являться основаниями для формирования игровой компьютерной зависимости в подростковом возрасте.

Юношество – является своеобразным «плацдармом» для построения и переоценки системы ценностей, формирования и развития морального самосознания, мировоззренческих идей и убеждений. В раннем юношеском возрасте продолжается процесс развития самосознания, повышается уровень самоконтроля и саморегуляции. Юношеские настроения и эмоциональные отношения более устойчивы и осознаны, чем у подростков, и соотносятся с более широким кругом социальных условий.

Целью нашего исследования стало изучение ценностных ориентаций подростков и юношей с игровой компьютерной зависимостью. Мы выдвинули предположение о том, что формированию ценностей способствует игровая компьютерная зависимость. Исходя из полученных результатов, можно говорить о достаточно большой группе испытуемых, которые уже находятся на стадии увлеченности компьютерными играми, что в последующем, при определенных условиях, может привести к формированию игровой компьютерной зависимости. Необходимо отметить, что юноши и подростки по процентному соотношению зависимых и увлеченных компьютерными играми имеют небольшие различия. Это говорит о том, что у данных возрастных категорий формирование игровой компьютерной зависимости происходит по одной и той же модели.

Данные, полученные в результате обработки и анализа проранжированных подростками ценностей, позволяют нам сделать следующие выводы: у подростков, которые находятся на первой стадии зависимости (первая группа), в списке ценностей-целей, преобладающими являются жизненная мудрость, красота природы и искусства, материально-обеспеченная жизнь, свобода. Это может быть свидетельством «взрослости» наших респондентов, которые предпочитают общечеловеческие ценности (мудрость, свободу, красоту природы), но так же не лишены рациональной и практической, прагматической направленности (материально-обеспеченная жизнь).

В ранжированном списке ценностей-средств (инструментальные ценности) на первом месте подростки с компьютерной игровой зависимостью выделяют такие ценности как воспитанность и жизнерадостность, аккуратность. В свою очередь не актуальными являются высокие запросы, непримиримость к недостаткам других, исполнительность. Все данные можно расценивать как социально

ожидаемые ответы, так как факты, полученные нами в результате беседы с классным руководителем и собственного наблюдения, свидетельствуют об отсутствии у респондентов выделяемых ими качеств в ранжированном ряду на первом месте.

Юноши, находящиеся на первой стадии зависимости в списке ценностей-целей преобладают счастливая семейная жизнь, здоровье, наличие хороших и верных друзей. Не значимыми для юношей являются творчество, общественное признание, красота природы и искусства. Эти данные не противоречат общим закономерностям развития в юношеском возрасте и могут свидетельствовать о нормальности психологического становления юноши с игровой компьютерной зависимостью.

В списке ценностей-средств значимыми являются жизненная мудрость, познание, развитие. Не значимыми ценностями соответственно являются непримиримость к недостаткам других, исполнительность, эффективность в делах. Такие данные свидетельствуют об обращении к своей личности и развитию себя. В дальнейшем мы предполагаем выявить и изучить содержательные характеристики компьютерных игр, в которые играют подростки и юноши, их отношение к различным видам компьютерных игр, а так же гендерные особенности у зависимых от компьютерных игр и различия в ценностных ориентациях у выделенных нами групп.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Кон И. С. Психология ранней юности / И. С. Кон. – М.: Просвещение, 1989. – 230 с.
2. Плеханова Е. А. Динамика нравственных отношений в подростковом возрасте: автореф. дис. ...канд. психол. наук: 19.00.13 / Е. А. Плеханова; ИП РАН. – К. – 2012. – 27 с.
3. Ракилов А. И. Философия компьютерной революции / А. И. Ракилов. – М.: Политиздат, 1991 – 287 с.
4. Селиванова Л. И. Исследование личностных особенностей подростков с компьютерной зависимостью / Л. И. Селиванова, Ю. В. Ковалева // Сацьяльна-педагогічна работа. – 2012. – № 1. – С. 46-52
5. Трафимчик Ж. И. Игровая компьютерная зависимость: особенности влияния на личность / Ж. И. Трафимчик // Психологія. – 2009 – № 4. – С. 36-40

Чижиченко Наталія Миколаївна
викладач кафедри практичної психології
Дрижирук Юлія Анатоліївна
студентка
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка (Україна).

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОРОЗКРИТТЯ ОСОБИСТОСТІ В КРОС-КУЛЬТУРНОМУ ПІДХОДІ

Сучасні умови розвитку України на шляху її інтеграції в європейське співтовариство обумовлюють необхідність формування у підростаючого покоління із суперечливих оцінок, думок, подій конструктивних самоустановок з урахуванням особливостей національної культури особистості. Людина повинна усвідомлювати свої інтереси, репрезентуючи їх оточуючим, розкриваючи їх суспільну цінність та духовний вимір – здійснювати саморозкриття. Феномен саморозкриття відносно недавно знаходиться в полі зору зарубіжної та вітчизняної психології. У зарубіжній психологічній літературі саморозкриття досліджується складовою психічного здоров'я (А. Сальтер, Е. Фромм, К. Хорні, К. Юнг), властивістю особистості, процес становлення якої нерозривно пов'язаний із набуттям нею зрілості (Ф. Перлз, Е. Шостром), самостійним психологічним утворенням (Д. Джонсон, С. Джулард, Д. Майєрс).

Феномен відкритості можна розглядати на різних рівнях: від соціально-політичного до інтимно-особистісного, де він представлений як саморозкриття. Суб'єктом відкритості може бути людина, група, організація або соціальна система в цілому. На соціальному рівні відкритість проявляється у феномені готовності до саморозкриття. Теорія саморозкриття вперше отримала розвиток в рамках гуманістичної психології. Саморозкриття в широкому сенсі визначається як добровільне повідомлення іншому особистої інформації про себе, своїх суб'єктивних станах, таємниці, наміри.

Поряд з цим розумінням є й інше тлумачення терміна «саморозкриття», що припускає «відкритість», щирість, «природність» поведінки людини в міжособистісному спілкуванні, і як один із наслідків – зняття соціальної напруженості, справжність, довірливість відносин. С. Джулард перший ввів у психологію поняття «саморозкриття» (self-disclosure) як повідомлення іншим особистої інформації щодо себе. За допомогою розкриття себе людина дає іншим можливість пізнати свій внутрішній світ. На думку автора, за допомогою даного феномену людина

дає змогу іншим краще дізнатися про свою особистість. Саморозкриття є актом представлення, показу себе іншим, які можуть це сприймати. Це визначення є змістовним, але не розкриває повністю сутність досліджуваного явища.

Д. Майєрс уточнює наведене вище визначення, як «розкриття потаємних аспектів власного Я» [2, с. 776]. Ш. Тейлор, Л. Піпло та Д. Сіре розглядають дане психічне утворення, як особливий вид розмови, в ході якої людина ділиться з іншим найтаємнішою інформацією або особистісними переживаннями. Саморозкриття, згідно з поглядами цих авторів, є повідомлення співрозмовнику певної інтимної інформації щодо себе. Особливу увагу вчені приділяють саме таємному, невідомому боку інформації, що повідомляється партнеру. На нашу думку, ці визначення розкривають певні складові поняття саморозкриття, не дозволяючи досліджувати всю глибину даного феномену.

Д. Джонсон досліджує це психічне явище в актуальній сфері. На його погляд це прояв того, як особистість реагує на існуючу ситуацію і передає співрозмовнику ту інформацію про своє минуле, яка є релевантною з точки зору розуміння реакцій особистості на теперішні події. «Розкриватися – означає ділитися з іншою особою тим, що людина переживає з приводу сказаного чи зробленого нею або що вона переживає стосовно подій, які щойно сталися» [1, с. 44]. На думку автора, саморозкриття розглядається як зворотній взаємозв'язок, без допомоги якого неможливі гармонійні відносини між людьми. Це не тільки надання інформації, а й повідомлення іншому власних думок, почуттів, пов'язаних з наявною ситуацією взаємодії. Таке авторське розуміння даного психологічного явища надає нам можливість більш глибокого його дослідження.

Р. Ачер вказував на факт сприяння саморозкриття самопізнанню, цей взаємозв'язок вчений прослідкував за наступною схемою: в «Я» виділяють відкриту сферу (відомо собі, відомо іншим); закриту сферу (відомо собі, але не відомо іншим); та сліпу сферу (не відомо собі, але відомо іншим). Вчений вважає, що найбільш релевантною для саморозкриття є закрита сфера. В результаті саморозкриття вона стає частиною відкритої сфери. Розкриваючи себе та отримуючи обернений зв'язок (збільшуючи відкриту сферу та зменшуючи сліпу), можливо досягти кращого розуміння себе, що в свою чергу підвищує самоповагу та самоприйняття.

Л. Т'юбс та В. Брайд відмічають важливість самопізнання в процесі саморозкриття у зв'язку з тим, що однією із основних проблем сучасної

людини є криза ідентичності: сучасній людині складно відповісти на питання: «Хто я?». Рівні саморозкриття та можлива ступінь відвертості залежать від конкретної культури. Вважається, що в Сполучених Штатах Америки у спілкуванні між собою люди поводяться досить невимушено. Американці більш схильні до саморозкриття, ніж люди з інших культур. Ступінь невимушеності визначається тим, наскільки строго люди одягнені, офіційно звертаються один до одного і відверті. Наприклад, у Німеччині більш високий рівень дотримання всіх встановлених правил, ніж у Сполучених Штатах. Німці вдягаються святково, навіть коли відвідують друзів або йдуть до школи. Вони також схильні звертатися один до одного офіційно, і у них мало близьких друзів. Німці більш закриті і менше схильні до відвертості, ніж американці.

Такі культурні відмінності, особливо на стадії знайомства, можуть викликати нерозуміння і дискомфорт, якщо люди не враховують їх. Наприклад, американець, бажаючи «справжньої» дружби, може сприймати свого знайомого, який належить до культури з більш суворими звичаями, як стриманого або недостатньо цікавого. Тоді як цей знайомий може вважати американця людиною, надмірно невихованою або експресивною у вираженні особистих почуттів і розмовах на особисті теми. З урахуванням відмінностей у культурі, ми можемо припустити, що саморозкриття не завжди поглиблює відносини. Водночас, можна стверджувати, що у всіх культурах саморозкриття зростає тоді, коли відносини стають більш інтимними. Чим більш відверті були партнери один з одним, тим вони ставали привабливішими одне для одного і тим менше вони сумнівалися один в одному.

Отже, проведене теоретичне дослідження дає нам підставу зазначити, що саморозкриття – це психічне явище, яке не зводиться тільки до повідомлення інтимної інформації про свій внутрішній світ, а є повідомленням свого ставлення до подій, що відбуваються, в яких відбувається відкритість. Ступінь відкритості особистості залежить від соціальних установок, традицій та цінностей тієї культури в якій вона зростає.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Джонсон Д. Соціальна психологія: тренінг міжособистісного спілкування / Д. Джонсон, В. Деві [пер. з англ.] – К.: Вид. Дім «КМ Академія», 2003. – 288 с.
2. Майерс Д. Социальная психология [учебник] / Дэвид Майерс– СПб.: Питер, 2004. – 794 с.

Шапаренко Юлія Віталіївна
аспірантка Київського університету
імені Бориса Грінченка (Україна)
Науковий керівник:
д. псих.н., професор О. М. Лозова

ДО ПРОБЛЕМИ КАТЕГОРИЗАЦІЇ ПОНЯТТЯ ЕТНІЧНОЇ САМОСВІДОМОСТІ В ЗАРУБІЖНІЙ СОЦІАЛЬНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

Феномен етнічної самосвідомості є важливим фактором розвитку спільноти в цілому, він безпосередньо впливає на хід соціально-політичних процесів, актуалізує проблему етнічного різноманіття, етнозбереження, національного відродження, самобутності народів у світової цивілізації, а відтак – формує міжнародний гуманітарний простір. Трансформація суспільства, яка відбулася за останні роки, помітно вплинула на стан етнічної самосвідомості та етнічних процесів. Все це потребує глибокого і конкретного аналізу змісту і функціонування етнічної самосвідомості, з'ясування значення психологічних чинників, що впливають на її розвиток. Оскільки дослідження феноменів «етнічності», «етнічної самосвідомості» та «етнічної ідентичності» було розпочато в зарубіжних соціальних науках, вбачається доцільним здійснити категоризацію цих понять, що сприятиме уточненню теоретико-методологічних засад сучасних досліджень у вітчизняній етнічній психології.

Поняття «етнічність» розглядається вченими з позицій різних онтологічних підходів, їх зіставлення визначає основні теоретичні та методологічні проблеми в цій галузі. Поняття «етнічність» визначається вченими через категорію належності, оскільки етнічність – це певна форма соціально-психологічних зв'язків, що об'єднує людей у одну спільноту, так звану етнічну групу. Іншими словами, термін «етнічність» позначає форму стосунків між особистістю та етнічною спільністю (етносом), що дає підстави розглядати її як форми соціально-психологічної організації етносу. Етнічність, як і релігійність, національність, расова та будь-яка інша належність є різновидом групових думок, дій та почуттів, які існують у рамках певних культурно-соціальних відносин.

У структурі етнічності доцільно визначити емоційно-вольовий, когнітивний та поведінковий компонент, яким відповідають феномени етнічної ідентичності (емоційно-вольовий) та етнічної самосвідомості (когнітивний).

Визначення етнічної самосвідомості різняться в залежності від вихідних теоретичних положень та цілей дослідження, які визначає вчений.

Загалом етнічна самосвідомість визначається як афіліативна конструкція, де людина усвідомлює власну та чужу належність до певної культурно-соціальної групи (етносу). Особистість може мати виражену групову самосвідомість, однак її сила і аутентичність буде залежати від прийняття і визнання членів «своєї групи» і членів «іншої групи». Етнічна самосвідомість відображає також усвідомлення групою себе як автономної одиниці.

Усвідомлення меж, а іншими словами – етнічних кордонів між «я», «ми» та «інші» доцільно розглядати в рамках концепції George Mead (1934), згідно з якою самосвідомість є результатом соціальної взаємодії, в ході якої індивід привчається дивитися на себе як на об'єкт. При цьому вирішальне значення має не думка окремих людей, а певний «узагальнений інший», колективна установка організованої спільноти чи соціальної групи. «Узагальнений інший», чию думку інтерналізує і засвоює індивід, перетворюючи її у власну самосвідомість, виявляється при цьому організованою соціальною системою. Таким чином, етнічна самосвідомість виникає, коли людям пропонується класифікувати себе за етнічним критерієм. Ця категоризація базується на етнічності і може бути спричинена суб'єктивними рисами особистості або соціальним середовищем.

Суб'єктивні змінні є головним чинником, який впливає на етнічну самосвідомість. Найбільш значущою серед цих змінних є сила етнічної ідентифікації – тривала і стійка особистісна асоціація зі своїм етнічним походженням. За ствердженням Rohit Deshpande (1989), сила етнічної ідентифікації особистості формується з попереднього соціального та культурного досвіду, але має стійкі та тривалі властивості.

Етнічність, етнічна ідентичність та етнічна самосвідомість є гнучкими та складними феноменами, які досліджуються різними вченими крізь призму різних аспектів соціальних відносин, соціальних дій, які ще більше поглиблюють розбіжності між цими феноменами та їх змістом. З іншого боку, феномени етносу, нації та раси за своєю сутністю є дуже близькими, що може свідчити про їх певну універсальність.

Етнічну ідентичність можна представити як відчуття особистістю свого членства у групі. На нашу думку, поняття етнічної ідентичності близьке до поняття «відчуття етнічності», яке було введене Stayman and Deshpande (1989). Ці автори розрізняли «відчуття» етнічності від об'єктивної етнічної належності, стверджуючи, що відчуття етнічності є «не тільки ким ти є, але що ти відчуваєш у цій ситуації і про цю ситуацію».

Не зважаючи на те, що сила етнічної ідентичності повинна співвідноситися з етнічною самосвідомістю, ці два феномени відрізняються за тривалістю. Сила етнічної ідентичності полягає у стійкому та тривалому зв'язку між самовідчуттям та етнічністю, в той час як етнічна самосвідомість є вираженим, але короткочасним усвідомленням свого членства в етнічній групі. Таким чином, етнічна самосвідомість існує тільки тоді, коли особистість опрацьовує етнічну інформацію та класифікує себе за етнічним критерієм.

Naomi Ellemers (2010), вказує на те, що відмінність між етнічною самосвідомістю та етнічною ідентичністю полягає також в тому, що наявність вираженої етнічної самосвідомості не означає, що люди ідентифікують себе з даною етнічною групою, підтримують чи захищають її. І навпаки, люди можуть суб'єктивно ідентифікувати себе з групою, усвідомлюючи, що вони не відповідають критеріям членства даної групи, або погоджуючись, що це самовизнання не дасть їм позитивної соціальної ідентичності. Різні аспекти і процеси, що пов'язані із етнічною ідентичністю, не обов'язково йдуть разом.

Консерватизм та збереження традицій стоять на захисті етнічних кордонів, захисту «ми» від «інших». Як висновок, групи підтримують не лише свою самобутність, а й прийняті групою матеріальні інтереси. В ході історії матеріальні відносини формуються, щоб забезпечити основу, або катализатори, для генерації нових соціально-культурних утворень. Це передбачає, що люди мають чітке чуття власної відмінності та інтерпретують передбачувані етнічні відмінності в якості негативного фактора у соціально-політичних стосунках. Інакше кажучи, проблеми, утворені соціально-культурною «відмінністю», прийняті для того, щоб відхилити переваги «різноманітності».

Дослідження етнічної самосвідомості як головної ознаки етнічної групи дає змогу краще зрозуміти її соціально-психологічну структуру і сприяє розробці заходів, що спрямовані на прийняття відмінностей між етнічними групами як таких, що збагачують соціально-культурні стосунки. Використання поінформованості про різноманітність в рамках етнічних кордонів «ми» та «інші» може бути ефективно застосоване для сприяння мирному співіснуванню, а часом і створення ефективного партнерства між різними етнічними групами.

Юлдашева Махлиё

студентка Сумского государственного
университета (Узбекистан),
*Научный руководитель: ст. преподаватель
кафедры языковой подготовки иностранных
граждан СумГУ А. В. Роденко.*

УЗБЕКСКИЕ СВАДЕБНЫЕ ОБРЯДЫ – ВЕКОВАЯ ПАМЯТЬ НАРОДА

Обычаи и традиции узбекского народа формировались на протяжении многих столетий. Будучи тесно связанными с мусульманской религией, они являются одними из самых древних в мире. Если говорить точнее, самобытная культура давних предков узбеков сформировалась в IV в. до н.э., когда они перешли от кочевого образа жизни к оседлому.

Некоторые традиции и обычаи, укоренившиеся в обществе, оказались такими прочными, что со времен Дария и Александра до XIX столетия мало изменились: ни эпоха Великого переселения народов, ни тюркско-монгольские вторжения – ничто не смогло сломать незыблемых основ местной жизни.

Таким образом, узбекские традиции имеют многовековую историю – историю, которая не заканчивается сегодняшним днем. И в настоящее время соблюдение обычаев и традиций в Узбекистане по-прежнему считается долгом каждого человека, независимо от его происхождения и социального статуса.

Важной составляющей частью традиций являются обряды. Обряд представляет собой совокупность действий (установленных обычаем или ритуалом), в которых воплощаются какие-нибудь религиозные представления, бытовые традиции [1]. В Узбекистане обряды сопровождают различные моменты жизни человека, а самое большое их количество связано со свадебным торжеством.

Узбекская свадьба включает в себя несколько этапов. Практически к свадьбе начинают готовиться чуть ли не с рождения ребенка. Самоторжество и сопутствующие ему мероприятия требуют больших расходов.

Когда сын становится совершеннолетним, родители с помощью родственников и друзей начинают искать ему девушку. Поиски потенциальной невесты – довольно длительный процесс. О девушке стремятся узнать все: как она выглядит, какое у нее образование, какая она хозяйка.

В случае положительного решения в дом невесты засылаются свахи, которые и назначают день обручения. Обряд помолвки получил название «фатиха-туй».

В этот день в доме девушки собираются известные в округе старики (аксакалы), председатель махалли (узбекского квартала, общины, которая является хранительницей традиций), родственники и подруги.

После того, как посредники изложат цели своего прихода, осуществляется один из самых значимых элементов обряда помолвки – «нон синдириш» (буквально «ломать лепешку»). Родители со сватами разламывают лепешку, и с этого момента молодые считаются обрученными – теперь они могут свободно общаться друг с другом.

«Фатиха-туй» заканчивается назначением дня бракосочетания и свадьбы. Каждому из посредников вручается «дастархан» (сервированный стол) с двумя лепешками, сладостями, а также передаются подарки со стороны девушки жениху и его родителям. По возвращении посредников в дом жениха у них из рук принимают подносы с подарками и начинают обряд «сарпо курар» (смотрины подарков) [2].

Во время обряда многодетная родственница разворачивает «дастархан», и все собравшиеся угощаются принесенными из дома невесты дарами: печеньем, сладостями. Эта церемония завершает ритуал обручения.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Толковый словарь русского языка [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.vedu.ru/expdic/19366>.
2. Fotiha to'y [Electronic resource] – Access mode:http://fikir.uz/posts/Ananalar_va_urf_odatlar/3104.html.

РОЗДІЛ II. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ МОБІЛЬНОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Антонова Ганна Вікторівна
студентка Сумського державного
педагогічного університету
імені А.С.Макаренка (Україна)
*Науковий керівник: к. психол. н.,
доцент Н. О. Єрмакова*

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ МОЛОДІ ДО ШЛЮБУ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОЇ ГОРИЗОНТАЛЬНОЇ МОБІЛЬНОСТІ У МОЛОДІЙ СІМ'І

Сім'я визначається як соціальний інститут, осередок суспільства, мала група родичів, що проживають разом і ведуть спільне господарство. Однак, психологічний підхід до розуміння сім'ї (на відміну, наприклад, від соціологічного та економічного) має свою специфіку. У рамках цього підходу сім'я розглядається як простір спільної життєдіяльності, всередині якого задовольняються специфічні потреби людей, пов'язаних кровними і родинними зв'язками. Ефективність горизонтальної мобільності членів подружжя у сім'ї є складно вимірюваною структурою, на яку впливають різного роду елементи (ролі, позиції, статуси тощо) і системи взаємовідносин між її членами. Оскільки психологічна готовність молоді до шлюбу є показником його стабільності, її вивчення є вкрай значущим для розуміння процесів ефективною горизонтальною мобільності у молодій сім'ї.

У структурі сім'ї дослідники розрізняють структуру сімейних ролей, сімейні підсистеми і межі між ними, що є своєрідними механізмами, за допомогою яких сім'ї виконують свої функції [1; 2]. Структура сімейних ролей диктує членам сім'ї що, коли й у якій послідовності вони мають робити, вступаючи у взаємовідносини. Повторювані взаємодії зумовлюють стандарти взаємодій, які, у свою чергу, визначають, з ким і як взаємодіяти. Так, роль матері передбачає, насамперед, виховання дітей. Стандарти взаємодій (норми) регламентують її поведінку, тобто – коли заохочувати, а коли – карати дитину. Якщо мати погано виконує свою роль, порушує норми взаємодій, це тягне за собою соціальні санкції – зовнішні (осудження оточуючих) або внутрішні (коли мати відчуває, що не любить дитину і картає себе за це).

Створення своєї власної родини означає перехід з однієї сім'ї (батьківської) в іншу (свою власну). Це є однією із форм горизонтальної соціальної мобільності. Серед чинників, що визначають стабільність молодих родин, Н.В. Малярова виділяє готовність молоді до шлюбу як систему соціально-психологічних установок особистості, що визначає емоційно-психологічне відношення до способу життя, цінностей шлюбу. *Готовність до шлюбу* – інтегральна категорія, що включає цілий комплекс аспектів, зокрема – готовність особистості прийняти на себе нову систему обов'язків стосовно свого шлюбного партнера, майбутніх дітей. Формування цього аспекту виявиться пов'язаним з розподілом ролей між подружжям.

Психологічна готовність до шлюбу – це не тільки підготовленість до міжособистісного спілкування і співробітництва, а також у більшій мірі – наявність у партнерів емпатійного комплексу якостей, пов'язаних із проникненням у внутрішній світ людини. Важливість цього аспекту пов'язана з тим, що шлюб за своїм характером стає більш психологічному силу витонченості людини як особистості. У зв'язку з цим зростає роль психотерапевтичної функції шлюбу, успішної реалізації якої сприяє розвиток здатності до співпереживання, вміння співчувати емоційному світу партнера.

Отже, оскільки психологічна готовність молоді до шлюбу є важливим чинником ефективної горизонтальної мобільності у молодій сім'ї, вивчення складових, особливостей формування зазначеного психологічного феномену у сучасного підростаючого покоління набуває особливого значення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Психология семейных отношений с основами семейного консультирования / [Под ред. Е. Г. Силаева]. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 96 с.
2. Эйдемиллер Э. Г., Юстицкс В. В. Психология и психотерапия семьи / Э. Г. Эйдемиллер, В. В. Юстицкис. – 4-е изд. – СПб.: Питер, 2008. – 672 с.

Бардакова Ганна Сергіївна

студентка Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (Україна)
Науковий керівник: к. психол. н., доцент Н. О. Єрмакова

ОСОБЛИВОСТІ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ ОСОБИСТОСТІ В СИТУАЦІЇ ВТРАТИ РОБОТИ ЯК МОЖЛИВОГО ЧИННИКУ СПАДНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ МОБІЛЬНОСТІ

Безробіття як соціально-психологічне явище в якості основного елемента містить неможливість працівника здійснювати професійну діяльність відповідно до наявної у нього професії і кваліфікації у зв'язку не тільки з обмеженим попитом на ринку праці, а й у зв'язку з обмеженнями ціннісно-мотиваційного характеру. Стан вимушеної незайнятості, обмежуючи можливості соціально-професійної реалізації, спотворює життєвий простір людини, знижує рівень задоволення як вітальних, так і соціальних потреб. Серед основних проблем, викликаних втратою роботи, безробітні відзначають виражену потребу в емоційній підтримці і співчутті, фінансові труднощі, порушення сімейного функціонування, звуження кола спілкування і самотність, значне погіршення стану здоров'я. Ефективність адаптації людини в ситуації вимушеної незайнятості буде визначатися успішністю функціонування особистісних компонентів регуляції, які припускають включення захисних і компенсаторних механізмів. Серед таких механізмів можна назвати копінг-стратегії (копінг-поведінку).

Проблема вивчення копінг-поведінки є однією з найбільш популярних і перспективних в сучасній зарубіжній і вітчизняній психології. Дану проблему та процеси подолання людиною важких життєвих ситуацій у психологічній науці досліджували вітчизняні на зарубіжні вчені, такі як: Р. М. Грановська, Т. Л. Крюкова, Р. Лазарус, Л. Мерфі, С. К. Нартова-Бочавер, Е. Хейм та ін. Солідаризуючись з більшістю зарубіжних і вітчизняних вчених, Т. О. Осипович наголошує, що ефективність виходу із ситуації безробіття тісно пов'язана і визначається сформованістю адаптивних стратегій копінг-поведінки, тобто безробітні більш схильні до уникнення вирішення проблем [1]. Вони вимогливі щодо інших і частіше приписують свої невдачі в пошуку роботи іншим людям або зовнішнім обставинам. Працюючі більш сфокусовані на вирішенні

проблеми, на вчиненні конкретних дій для подолання стресу, тобто вони більш схильні регулювати свої почуття і дії, ніж безробітні. У працюючих добре розвинене почуття відповідальності, і, в зв'язку з цим, вони схильні брати відповідальність в складних життєвих ситуаціях на себе.

І. В. Шагаровою були виділені фактори особистісних якостей, які є найбільш значущими детермінантами вибору стратегій і стилів копінг-поведінки в ситуації втрати роботи [2]. *Перший фактор «Самоставлення»* включає наступні особистісні якості: самоцінність, самовпевненість, самоприйняття, самоприхильність. *Другий фактор «Саморегуляція»* складається з усіх показників саморегуляції: загального рівня розвитку саморегуляції, планування, моделювання, програмування, оцінки результатів, гнучкості, самостійності. До *третього фактору «Відповідальність»* відносяться наступні характеристики: особистісна тривожність, інтернальність.

Отже, вивчення специфіки вибору психологічних копінг-стратегій в ситуації втрати роботи, на наш погляд, є вкрай необхідним для розробки програм психологічної допомоги безробітним з метою оптимізації подолання даної кризи, збереження психічного здоров'я і нормалізації функціонування суб'єктів, зокрема – для профілактики у них спадної мобільності і оптимізації їх функціонування як соціально мобільних особистостей, які впевнено долають життєві труднощі із найменшими витратами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Осипович Т. А. Особенности совладающего поведения в ситуации потери работы / Т. А. Осипович // Психология стресса и совладающего поведения : [материалы III Междунар. науч.-практ. Конф]. – Кострома: КГУ им. Н. А. Некрасова, 2013. – Т. 2. – С. 144-145.
2. Шагарова И. В. Личностные факторы выбора стратегий копинг-поведения в ситуации потери работы / И. В. Шагарова // Психология совладающего поведения : [материалы Междунар. науч.-практ. конф]. – Кострома: КГУ им. Н. А. Некрасова, 2007. – С. 289-291.

Євтушенко Наталія Ігорівна
студентка Сумського Державного
педагогічного університету
імені А. С. Макаренка (Україна)
*Науковий керівник: к. філос. н.,
доцент Л. Л. Дворніченко*

ОБРАЗ МАЙБУТНЬОГО ПАРТНЕРА ТА ЧОЛОВІКА У ДІВЧАТ – РОСІЯНОК ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

Важливе місце у суспільстві посідає сім'я, вона є його структурним елементом. Саме від здоров'я сім'ї залежить благополуччя суспільства. Тож, для створення міцного подружнього союзу, необхідний усвідомлений вибір дівчатами тих партнерів по спілкуванню, особисті якості яких співпадали б з образом майбутнього чоловіка. Перш ніж розглянути образ майбутнього партнера та чоловіка у дівчат-росіянок, доцільно визначитися з основними поняттями. Так, образ – суб'єктивна картина світу чи його фрагментів, яка включає самого суб'єкта, інших людей, простір та часову послідовність подій [3, с. 280].

Важливу роль у дошлюбних відносинах грають саме уявлення про те, якою повинна бути кохана людина. У соціальній психології з цього приводу є три гіпотези. Так, згідно з першою, ідеальний образ партнера передуює вибору реального об'єкта, спонукаючи особистість шукати того, хто б максимально відповідав цьому образу. Друга гіпотеза виводить «романтичні цінності» з несвідомої ідеалізації предмета любові, якому приписуються бажані риси, незалежно від того, який він насправді. Третя гіпотеза стверджує, що властивості реального, вже обраного об'єкта обумовлюють зміст ідеалу [2, с. 217-218].

Російська вчена Т. В. Андрєєва провела дослідження образу майбутнього партнера та чоловіка у студентської молоді [1, с. 34]. На перше місце у дівчат в образі бажаного партнера по спілкуванню вийшло почуття гумору, на друге – зовнішність. Наступними є такі якості: розум бажаного партнера, моральні та комунікативні якості, ставлення до самої дівчини, вольові якості. Потім слідує активність, яскравість особистості, вихованість, забезпеченість, впевненість у собі. Решта якостей цінуються менше [1, с. 37]. Що ж стосовно образу майбутнього чоловіка, то на перше місце виходять не риси характеру, а власне ставлення до самої дівчини. Далі слідує розум, забезпеченість, доброта, зовнішність, почуття гумору, працьовитість, хазяйновитість та терплячість [1, с. 38].

Провівши якісний аналіз даних, Т.В. Андреева відмітила, що студентки відрізняються за ступенем відповідності образів партнера і чоловіка. У деяких опитаних (40% вибірки) спостерігається досить великий збіг цих якостей. У такому випадку вчена припустила, що у них існує усвідомлення якостей особистості, важливих для довготривалого спілкування, і саме на них такі респонденти і орієнтуються у виборі партнерів по спілкуванню. Також дослідження показало, що у 15% студентів існує деяка розбіжність якостей бажаного партнера і супутника життя. На жаль, майже у половини (45%) студенток було виявлено практично повна розбіжність в образах, що у майбутньому може спричинити вибір «не тієї людини» для шлюбу і призвести до розлучення [1, с. 39].

Отже, дослідження образу майбутнього партнера та чоловіка показало, що для більшості студенток-росіянок 17 – 21 років на перше місце виступають ті якості особистості, які дозволяють приємно проводити час, але не є тими, що можуть забезпечити стабільне сімейне життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева Т. В. Психология современной семьи / Т. В. Андреева. – СПб.: Речь, 2005. – 436 с.
2. Кон И. С. Психология ранней юности : книга для учителя / И. С. Кон. – М. : Просвещение, 1989. – 252 с.
3. Рогов Е. И. Психология отношений мужчины и женщины / Е. И. Рогов. – М. : Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. – 288 с.

Єрмакова Наталія Олександрівна
кандидат психологічних наук, доцент
кафедри практичної психології
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка
(Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ЛІФТІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

В Україні в процесі соціальних трансформацій фактично перестали діяти основні ланки механізму соціальної мобільності. Гострою соціальною проблемою залишається значне падіння статусу багатьох масових інтелектуальних професій (учителі, лікарі, інженери), інтелектуальної праці в цілому, включаючи наукову діяльність, через що багато фахівців шукають застосування своїм силам за кордоном. Важке становище зберігається у найменш захищених груп населення (безробітні, багатодітні сім'ї, інваліди, пенсіонери). Позитивні зрушення в економічній, політичній і соціальній сфері сучасного українського суспільства безпосередньо пов'язані з оптимізацією функціонування соціальних ліфтів.

Поняття соціального ліфта базується на понятті соціальної мобільності, тобто зміни місцезнаходження окремої людини в суспільстві, зміни її соціального статусу. Автор поняття «соціальний ліфт» П. Сорокін [2] визначив його як зміну соціального статусу людини у соціальній структурі на вищий внаслідок переміщення людини наверх у вертикальній соціальній мобільності. О.Є. Блинова [1] вказує, що в сучасній Україні науковці виділяють три види соціальних статусів конкретної людини, які відіграють основну роль у суспільному житті країни: *політичний* – місце людини в інститутах влади, у політичній партії, громадській організації, доступ до влади; *економічний* – кількість майна у людини, розмір її доходів чи заробітної плати, доступ до ресурсів; *професійний* – посада людини на підприємстві, престиж обраної роботи, професіоналізм, доступ до керівних ланок підприємства.

Кожний вид соціального статусу має свою вертикальну стратифікацію. Так, стратифікація політичного статусу в основному складається в інститутах влади, у політичній партії, в громадських організаціях, у доступі до влади. Стратифікація професійного статусу складається із семи страт: вищий клас професіоналів, адміністраторів, технічні спеціалісти середнього класу, комерційний клас, дрібна буржуазія, техніки й робітники, які здійснюють керівні функції, кваліфіковані робітники, некваліфіковані робітники.

Підйом людини по вказаних стратах і є соціальним ліфтом. П. А. Сорокін [2] назвав вісім ліфтів, по яких люди пересуваються вгору: освіта, армія, церква, політика, мистецтво, засоби масової інформації, бізнес, сім'я. На його думку, практично всі соціальні ліфти потребують патронату держави в тій чи іншій мірі, за виключенням шлюбу за розрахунком або – маніпулювання власними даними, яке може закінчитися якщо не кримінальним провадженням, то осудом і – як наслідок – соціальним падінням.

Серед основних проблем функціонування соціальних ліфтів в сучасній Україні, як зауважують вітчизняні дослідники, є те, що станом на теперішній час найефективніше працюють лише три соціальні ліфти: для нижчих верств населення; у спорті та шоу-бізнесі. Іншою негативною особливістю функціонування соціальних ліфтів в сучасному українському суспільстві є те, що вони часто працюють в зворотному напрямку. Оскільки в сучасній Україні в процесі соціальних трансформацій фактично перестали діяти основні ланки механізму соціальної мобільності, в маргінали продовжують попадати не ті, хто не витримав випробувань, а

працівники цілих галузей, як правило, високого науково-технічного рівня, що не «вписуються» в нові вимоги до суспільного розподілу праці.

Таким чином, оскільки у сучасній Україні функціонування соціальних ліфтів є вкрай незадовільним, першочергового значення набуває вивчення умов оптимізації цього процесу і шляхів їх ефективної реалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Блинова О. Є. Психологічні основи соціальної мобільності особистості / О.Є. Блинова. – [Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів]. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2010. – 229 с.

2. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество / [Общ. ред., сост. и предисл. А. Ю. Соколова] : [Пер. с англ.]. – М. : Политиздат, 1992. – 543 с.

Заєць Ірина Олександрівна
студентка Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (Україна)
Науковий керівник: к. психол. н., доцент Н. О. Єрмакова

СОЦІАЛЬНА НЕРІВНІСТЬ В УКРАЇНІ: БІДНІСТЬ ЯК ОДНА З НАЙАКТУАЛЬНІШИХ ПРОБЛЕМ СЬОГОДЕННЯ

Проблема соціальної нерівності та боротьби з бідністю є однією із найбільш актуальних в сучасному світі. Дослідження цієї проблеми нерозривно пов'язане з виявленням причин і наслідків соціальної нерівності, пошуком та аналізом шляхів досягнення соціальної рівності та справедливості, виявленням перспектив розвитку суспільства. Нерівність є постійною рисою людського суспільства.

За визначенням Н. П. Романової, соціальна нерівність – форма соціальної диференціації, при якій окремі індивіди, соціальні групи, верстви, класи знаходяться на різних рівнях соціальної ієрархії [1]. Основними механізмами соціальної нерівності є відносини власності, влади, соціального поділу праці, а також неконтрольована, стихійна соціальна диференціація. Як зазначають Н. П. Романова [1], Л. І. Лебідь [2], ці механізми переважно пов'язані з особливостями ринкової економіки, з неминучою конкуренцією та безробіттям. Щодо України, то соціальна нерівність сприймається і переживається багатьма людьми, передусім, безробітними, економічними мігрантами, тими, хто опиняється біля межі або за межею бідності. Соціальна нерівність впливає на майнове розшарування суспільства, як правило це призводить до зростання соціальної напруженості, бідності. Саме це характерно в даний час для України.

Бідність – соціальна ситуація, стан, зв'язаний з нестачею необхідних ресурсів щодо повної норми, обмеженість ресурсів (матеріальних, культурних, соціальних), що не дає можливості вести прийнятний спосіб життя. Причинами бідності в Україні вважають низький рівень соціального життя а саме: зарплати, пенсії, високі ціни на промислові та продовольчі товари. Однак, причиною «нової бідності» на теперішній час є війна. Елла Лібанова [3] виокремлює в якості головної причини традиційної бідності тотальну безвідповідальність як держави, так і самих громадян.

За даними статистики за 2013, в Україні рівень бідності за відносним критерієм становив 24,5% (у 2012-му – 25,5%). У розрізі регіонів найвищий рівень відносної бідності спостерігався в Рівненській (48,7%), Тернопільській (41,3%), Житомирській (39,4%) областях. Найменше бідних налічувалося в Києві (6,4%), а також у Запорізькій (14,6%) і Харківській (13,8%) областях. Кількість «абсолютних бідних» в Україні в 2014 році виросло, але дані статистики будуть відомі в наступному році. «Ми не можемо сказати точно, наскільки зріс рівень бідності, тому що результати опитування будуть тільки навесні 2015 року», – пояснює Наталія Ситникова, керівник проекту Програми розвитку ООН «Цілі розвитку тисячоліття – Україна»[3].

Отже, показник відносної бідності населення України є достатньо великим (за даними статистики коливається в межах 25%) і, як прогнозують дослідники, у 2014 і 2015 р. р. має тенденцію до значного збільшення. Про це говорять найрізноманітніші показники: складний соціально – політичний стан в Україні, низька якість раціону харчування, постійний відтік громадян за межі країни, низька народжуваність, висока захворюваність і смертність, незадоволеність широких верств суспільства загальноекономічною ситуацією та своїм матеріальним становищем. Бідність так само є однією з істотних причин низької соціальної активності. Якщо не почати боротися з бідністю зараз, то вона стрімко почне набирати свої оберти і зростати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Романова Н. П. Социальное неравенство: методологический аспект / Н. П. Романова // Вестник Чит. ГУ. – 2008. – № 4. – С. 140-152.
2. Лебідь Л. І. Бідність: концептуальні підходи та соціальна реальність України / Л. І. Лебідь // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : [Зб. наук. пр.] : У 2 т. – Х., 2006. – Т. 2. – С. 101-105.
3. Електронний ресурс : Режим доступу : <http://economics.lb.ua/state/2014>

Іваненко Юрій Олександрович
студент Сумського державного
педагогічного університету
імені А. С. Макаренка (Україна)
Науковий керівник: к. філософ. н.,
доцент Щербакова І. М.

ОБ'ЄКТИВНІ І СУБ'ЄКТИВНІ ФАКТОРИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Соціалізація є двостороннім процесом взаємодії людини і соціального середовища, який передбачає її включення в систему суспільних відносин шляхом засвоєння соціального досвіду і самостійного відтворення цих відносин. Соціалізуючись особистість здобуває такі характеристики: ставлення до іншої людини як до самоцінності; здатність до самовіддачі як умови чи способу реалізації такого ставлення до інших людей; творчий характер життєдіяльності, здатність до вільного волевиявлення; можливість самостійно проектувати майбутнє; внутрішню відповідальність перед собою, іншими людьми, минулим і майбутнім; прагнення зрозуміти смисл життя, а отже соціалізація неможлива без самовизначення особистості.

Соціалізація відбувається у взаємодії людини з величезною кількістю умов, які називають факторами соціалізації. Роль механізмів соціалізації залежить від різних об'єктивних і суб'єктивних факторів, зокрема таких як: мегафактори (космос, планета, світ); макрофактори (країна, етнос, суспільство, держава, культура); мезофактори (тип населення, засоби масової комунікації, субкультура); мікрофактори (формальні (дошкільний навчальний заклад, школа, вищий навчальний заклад, заклади культури, виховні організації), неформальні (сім'я, сусіди, групи однолітків, клас).

Необхідно пам'ятати, що соціалізація – це процес, який відбувається як по висхідній, так і у зворотньому напрямку. Процес, зворотний соціалізації, називається десоціалізацією, її результатом є часткова або повна втрата засвоєних норм і цінностей. Це може бути зумовлено ізоляцією, уніфікацією, обмеженням спілкування та ін. У кризових суспільствах часто простежується явище ресоціалізації – докорінної зміни соціального середовища, яке зумовлює необхідність пристосуватися до нових соціальних обставин, норм і цінностей. Це болісний процес, який вимагає переоцінки свого життя, руйнування життєвого досвіду, розриву з традиційними культурними цінностями.

Таким чином, з одного боку, будь-яке суспільство, що на кожному етапі свого розвитку виробляє певну систему соціальних і моральних

цінностей, свої ідеали, норми і правила поведінки, перш за все зацікавлене в тому, щоб кожна людина, сприйнявши і засвоївши їх, змогла жити в цьому суспільстві, стати його повноцінним членом. З іншого боку, на формування особистості великий вплив мають різноманітні стихійні, спонтанні процеси, які відбуваються у навколишньому житті. Тому сумарний результат таких цілеспрямованих і стихійних впливів не завжди передбачуваний, особливо в умовах нестабільного суспільного розвитку.

Івасенко Марина Григорівна
студентка Сумського державного
педагогічного університету
імені А. С. Макаренка (Україна)
*Науковий керівник: к. психол. н.,
доцент Н. О. Єрмакова*

ПРОБЛЕМА ЗАПУСКУ СОЦІАЛЬНИХ ЛІФТІВ В УКРАЇНІ

Соціальна сфера сьогодні характеризується набором гострих соціальних проблем і тому позитивні зрушення в даній сфері – завдання невідкладної перспективи. Серед інших особливого значення в Україні набуває проблема ефективної роботи соціальних ліфтів, що визначається як переміщення людини наверх у структурі вертикальної соціальної мобільності, зміна соціального статусу у соціальній структурі на вищий (автор терміну – американський вчений з Гарварду Питирим Сорокін, Pitirim Sorokin).

В сучасній Україні можна виділити три види соціальних статусів конкретної особи, які відіграють основну роль у суспільному житті країни: політичний, економічний та професійний. Кожний вид соціального статусу має свою вертикальну стратифікацію (поділ суспільства на вертикально розташовані соціальні групи і верстви (страти), які мають різний престиж, дохід, владу, освіту тощо). Пересування людини наверх по стратах є соціальними ліфтами. Аналіз наукового і науково-популярного інформаційного середовища показує, що на сьогодні відсутня одностайна думка щодо існування соціальних ліфтів. Одні вчені стверджують, що соціальні ліфти у нас не працюють і необхідно їх створювати, інші – соціальні ліфти завжди працювали і будуть працювати, і треба їх не «запускати», а організувати їх функціонування для найбільшої користі для держави і суспільства.

На думку П. О. Сорокіна, деякі соціальні ліфти конче потребують втручання держави. Наприклад заборона каналів просування за

технологіями, не прийнятними у суспільстві, і навпаки, створювання сприятливих умов і можливостей для просування талановитих людей, особливо молоді, у різних галузях творчої праці. Механізм функціонування обирається в залежності від обраного соціального ліфту в процесі персональної кар'єри конкретної особи. П. О. Сорокін назвав вісім ліфтів, по яких люди пересуваються наверх по соціальних стратах: освіта, армія, церква, політика, мистецтво, засоби масової інформації, бізнес, сім'я. Сучасна соціологічна теорія додає до них державну службу, громадську діяльність, спорт і шоу-бізнес.

Особливою, найважливішою складовою будь-якої системи соціальних ліфтів будь-якої держави є освіта, яка у свою чергу є механізмом соціального ліфту. Але ті недоліки і вади освіти, починаючи з дошкільної і закінчуючи підвищенням освіченості і кваліфікації, свідчать про те, що освіта в Україні вже не є основним чинником просування по соціальних статусах наверх. Проблема виходу з маргінальних верств також набула в Україні особливої гостроти і специфіки. Так, в процесі суспільної трансформації сформувався помітний прошарок людей, яких можна віднести до маргіналів. Їх маргінальність обумовлена тим, що вони позбавлені елементарних матеріальних і духовних благ, хоча основній частині їх притаманні висока професійна підготовка, освіченість, розвинена система потреб. Вивчення психологічних умов «перезапуску» роботи соціальних ліфтів в руслі сприяння зміни соціального статусу маргіналів, що стали такими внаслідок кризових обставин сьогодення, є вкрай перспективним.

Отже, гострою соціальною проблемою в сучасній Україні залишається значне падіння статусу багатьох масових інтелектуальних професій (учителі, лікарі, інженери), інтелектуальної праці в цілому, включаючи наукову діяльність. Підсиленої уваги фахівців потребують і найменш захищені групи населення, так звані «групи соціального ризику», до яких відносяться багатодітні сім'ї, інваліди, пенсіонери, безробітні. Тому проблема оптимізації умов функціонування соціальних ліфтів вкрай потребує розв'язання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сорокін П. А. Человек. Цивилизация. Общество / [Общ. ред., сост. и предисл. А. Ю. Согомонов] : [Пер. с англ.]. – М. : Политиздат, 1992. – 543 с.
2. Вебер М. Основні поняття стратифікації / М. Вебер // СОЦИС. – 1994. – №5. – С. 23-26.

Ізюменко Ольга Анатоліївна

студентка Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка (Україна)

Науковий керівник: к. психол. н.,
доцент Н. О. Єрмакова

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ ВСТУПУ В ШЛЮБ З ПРЕДСТАВНИКОМ ІНШОЇ СТАТУСНОЇ ГРУПИ

Важливу роль для розвитку особистості та суспільства в цілому відіграє сім'я, гармонія і продуктивність функціонування якої залежать від взаємин, що формуються між членами подружжя. Шлюб є регульованою суспільством формою взаємин між чоловіком та жінкою з метою створення сім'ї. Оскільки у сучасному соціумі широкого розповсюдження набули шлюби між представниками різних статусних груп, це підсилює актуальність дослідження особливостей саме цієї форми шлюбно-сімейних відносин.

Соціально-психологічні фактори, що впливають на вибір партнера для створення майбутньої сім'ї, можуть бути різними. Сюди відносять: кохання, спільність інтересів, споживацькі (економічні) фактори та інші. Щодо плюсів останнього мотиву, то у всі часи шлюб з представником вищої статусної групи служив найкращим засобом подолання бар'єрів, які стоять на шляху соціальної мобільності.

По-перше, він може в значній мірі сприяти прояву талантів, якщо дає матеріальне благополуччя. По-друге, він надає індивіду можливість швидкого підйому, часто минаючи декілька статусних рівнів. По-третє, шлюб з представником або представницею більш високого статусу в значній мірі дозволяє вирішити проблеми соціального оточення і швидкого освоєння зразків культури вищого статусного шару.

Різностатусні шлюби дозволяли людям долати найважчі соціальні бар'єри в кастовому суспільстві, а також проникати в елітні шари. Але, як зауважують В.І.Добреньков та О. І. Кравченко, такий шлюб може бути корисний тільки в тому випадку, якщо індивід з більш низького статусного шару готовий до швидкого засвоєння нових зразків поведінки та способу життя нового для нього соціального оточення [1]. В іншому випадку цей шлюб нічого не дасть, тому що представники вищого статусного шару не будуть вважати індивіда «своїм».

У шлюбних союзів представників різних статусних груп головною проблемою є нерівноправність шлюбу. Адже людина, яка має більш високий статус, звикла до того, що саме вона повинна все контролювати, всім керувати і командувати. Це ж привноситься і в сім'ю. Саме тому

психологами з самого початку рекомендується будувати шлюбно-сімейні взаємини на рівних правах партнерів. Потрібно не соромитися, а відстоювати свою точку зору м'яко і ненав'язливо, оскільки саме представники більш високої статусної групи часто категоричні, і не хочуть сприймати нічий доводи і аргументи [2].

Е. Г. Ейдемиллер та В. В. Юстицік також зауважують, що необхідно пам'ятати: якщо жінка хоче побудувати серйозні стосунки з багатим чоловіком, значить, вона повинна рости як особистість. Дослідники звертають увагу іще на одну проблему, пов'язану із шлюбами між представниками різних статусних груп – культурний бар'єр. Для того, щоб повністю увійти у нову субкультуру групи з більш високим статусом, індивіду необхідно прийняти нові стандарти, що відповідають новому рівню. Все (і матеріальне, і духовне) в індивіді повинно відповідати більш високому статусу.

Отже, особистість не буде прийнята в більш високий соціально-класовий шар до тих пір, поки не засвоїть зразки поведінки цього шару настільки, щоб дотримуватися їх без будь-яких зусиль. Це – один із ефективних способів подолання культурного бар'єру, який використовують у різностатусному шлюбі представники більш низької статусної групи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Добренев В. И. Социология. Учебник / В. И. Добренев, А. И. Кравченко. – М. : ИНФРА-М, 2001. – 624 с.
2. Эйдемиллер Э. Г., Юстицкс В. В. Психология и психотерапия семьи / Э. Г. Эйдемиллер, В. В. Юстицкис. – 4-е изд. – СПб. : Питер, 2008. – 672 с.

Колісник Юлія Василівна
студентка Сумського Державного
педагогічного університету
імені А. С. Макаренка (Україна)
*Науковий керівник: к. психол. н.,
доцент Н. О. Єрмакова*

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ТРУДОВА МІГРАЦІЯ ЯК ПРОБЛЕМА СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

За останні роки незалежності України проблема трудової міграції набула величезних обсягів. Одним з ключових питань є зовнішня міграція інтелектуалів, насамперед учених, кваліфікованих спеціалістів, інтенсивний відтік яких призводить до руйнування наукових шкіл, зубожіння інтелектуальної та професійної еліти українського суспільства. Оскільки наслідки цього процесу є вкрай негативними для майбутнього наукового

потенціалу українського суспільства, вивчення проблеми інтелектуальної трудової міграції є вкрай актуальною для сучасної вітчизняної психологічної науки і практики.

Ситуація, що склалася в світі, засвідчує: багато спеціалістів, особливо тих, хто має рідкісну спеціалізацію, завжди були конкурентоспроможними в провідних країнах світу. Впродовж останніх десятиліть існує доволі великий попит на програмістів, діячів мистецтва і культури, тренерів, спортсменів, учених. У суспільстві на цю проблему існують два основних погляди: по-перше, оптимістичний («обмін знаннями»), по-друге, песимістичний («втрата розумів»). За визначенням О. Є. Блинової [1], інтелектуальною міграцією є переміщення вчених за кордони своїх країн, яке передбачає збереження професійного статусу вченого. Це може бути як тимчасова трудова міграція, так і еміграція. На жаль, у наших умовах межу тут провести доволі важко: не відомо, повернеться в Україну вчений чи ні.

Як засвідчують дані останніх соціологічних та психологічних досліджень [1; 2; 3], в сучасній Україні не зупиняється потік вчених, що бажають працевлаштуватися (тимчасово або назавжди) на Заході, навіть не зважаючи на те, що професійний запит на спеціалістів скорочується, а рівень їхньої кваліфікації стає нижчим. Багато вчених, які від'їжджають з України, практично втрачають свій науковий потенціал, дискваліфікуються. І навіть у разі можливої їх рееміграції (тобто повернення на батьківщину) вони фактично втрачені для науки.

Важливим в руслі окресленої проблеми інтелектуальної трудової міграції є також те, що сьогодні «гарне місце» працевлаштування за кордоном стає в Україні для молоді, студентів, аспірантів головним орієнтиром наукової кар'єри і витісняє на задній план такі традиційні орієнтири, як захист дисертації, підвищення в науковій ієрархії, кар'єри, наукові статті і монографії.

Таким чином, усе вище зазначене лише підсилює значущість проблеми «відпливу мізків» або інтелектуальної міграції для України. Звичайно, ніякими заборонами становище не виправити. Тому слід звернути увагу на розгляд двох груп проблем: перша – причини, через які вчені їдуть з України; друга – політика, яку повинна вести держава щодо врегулювання процесів інтелектуальної трудової міграції та еміграції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Блинова О. Є. Психологічні основи соціальної мобільності особистості. Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / О. Є. Блинова. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2010. – 229 с.

2. Глобалізація і трудова міграція в Європі / Б. М. Юськів : [монографія]. – Рівне : видавець О. М. Зень, 2009. – 479 с.

3. Населення України. Трудова еміграція в Україні. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2010. – 233 с.

Мординська Маргарита Миколаївна

студентка Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (Україна)
Науковий керівник: к. філос. н., доцент К. М. Пасько

МОТИВИ ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ У МОЛОДІ УКРАЇНИ ТА АМЕРИКИ

Сучасне суспільство пропонує безмежні можливості для розвитку людини та її реалізації в різних сферах діяльності. Але пропоновані ним можливості одночасно ставлять особистість перед необхідністю постійного вибору, перед проблемою пошуку стратегій здійснення себе і свого місця в житті. Можливість ефективно вирішувати зазначені питання безпосередньо пов'язана із самою особистістю, з можливістю реалізації потенційних можливостей, з визначенням своїх бажань, з ресурсним потенціалом, що забезпечить процес самоздійснення.

Слід наголосити на тому, що на зміст і структуру формування у молоді тієї чи іншої країни готовності до майбутньої професійної діяльності та мотивації вибору професії кардинально впливають наступні умови, а саме: прискорення темпів науково-технічного прогресу в останні роки, поява нових професій, стрімке знецінення робітничих професій, потреба в постійному професійному самовдосконаленні, інтеграція вітчизняного ринку в світовий тощо. Сучасному суспільству потрібен не лише ефективний виконавець професійних функцій, а насамперед професіонал із високою загальною культурою та етикою діяльності, здатний до постійного професійного саморозвитку й самовдосконалення, про що має знати кожен і чітко це розуміти, неважливо громадянином якої країни він є. Крім того, в умовах ринку праці наголос у системі професійної орієнтації зміщується на активність особистості, свободу вибору нею напряму професійного зростання, суворе дотримання правових та моральних правил ділової активності та одночасно повну відповідальність за результати та наслідки своєї напруженої праці [1, с. 26-28]. Про все це молодь має бути проінформована, аби проаналізувати якими мотивами слід керуватися перш за все при виборі професії і усвідомити те, що слід займатися постійним самовдосконаленням, аби успішно самореалізуватися.

Молоді люди в Америці при виборі професії, як зазначає журнал «Forbes», керуються тим, аби робота була високооплачувана та не витіснена з ринку праці через певний проміжок часу внаслідок науково-технічного прогресу. Для молоді України характерними, знову ж таки, є в першу чергу матеріальні мотиви, престижні а також пізнавальні мотиви при виборі професії [2]. Але на жаль, значний відсоток молодих людей працює на низькооплачуваних роботах, і часто на тих, які не мають майбутнього. Проте, знаючи дану статистику, слід розуміти, що маючи сильну мотивацію та прагнучи досягти певних висот у своєму житті людина зазвичай і отримує все те, що запланувала [3].

Отже, слід наголосити, що кожна людина сама створює своє майбутнє, щодня здійснюючи вибір. З кожним днем дорослішання ми приймаємо все більше самостійних рішень, встановлюємо власні стандарти, за які особисто несемо відповідальність. Особливо важливий і не менш відповідальний крок у доросле життя ми здійснюємо в період юності, який стосується вибору професії і того, наскільки успішним він буде. До подібної дії має спонукати мотивація самої особистості, що в даному випадку посідатиме чи не найголовніше місце.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мельник О. В. Післяіндустріальний світ: нові виклики до професійної орієнтації дітей та учнівської молоді / О. В. Мельник // Педагогіка і психологія. – 2014. – № 1. – С. 24-31.
2. Назвали професії, у яких немає майбутнього // Новий погляд. – 2013. – [Електронний ресурс] : Режим доступу : <http://www.pohlyad.com/news/n/24999>
3. Forbes: найкраще та найгірше оплачувані професії у США // Українська правда життя. – 2015. – [Електронний ресурс] : Режим доступу : <http://life.pravda.com.ua/person/2010/05/20/48914/>

Пасічник Наталія Олексіївна

викладач кафедри практичної психології
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка (Україна)

РІВЕНЬ ДОМАГАНЬ ТА ЛОКУС КОНТРОЛЮ ЯК ФАКТОР ЕМІГРАЦІЙНОЇ ЗДАТНОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Соціальна мобільність студентів є розповсюдженим явищем сьогоденного освітнього процесу. Розширюються межі та можливості в отриманні високоякісної освіти, набутті важливих професійних вмінь та навичок. У зв'язку з цим, характерні для нашого часу процеси всесвітньої глобалізації, інтеграції вітчизняної освіти в світовий освітній процес ставлять перед вищою школою нові задачі, що вимагають невідкладного

рішення. На цьому тлі підготовка фахівців набуває абсолютно нової соціальної значущості в системі вищої професійної освіти. Протягом останнього десятиліття у сучасних студентів з'явилися нові освітні потреби, змінилися терміни їх навчання, що диктує необхідність перегляду навчальних програм, зміни методик навчання, підготовки нових посібників, залучення в процес навчання нових технологій.

Важливим фактором еміграційної здатності, соціальної мобільності сучасної молоді на думку Л. І. Байсари є така риса особистості як «пармія» або схильність до ризику. Однак, не можна забувати про психологічну структуру особистості студента, в основі якої лежать психофізичні функції та мотиви поведінки, соціокультурне макро- та мікросередовище, внутрішні зв'язки між членами колективу, які також впливають на можливість вибору навчання за кордоном.

На нашу думку, провідним фактором еміграційної здатності молоді буде рівень домагань та локус контролю. Рівень домагань визначається як ступінь важкості мети, досягнення якої прагне певна особистість. У психологічному словнику рівень домагань визначено як прагнення особистості посісти певне місце у шкалі цінностей. Рівень домагань свідчить про те, що особистість чекає від себе такого ступеня складності виконання завдань, який її задовольнить. Кожна людина в процесі діяльності завжди ставить перед собою певні цілі. У процесі досягнення цих цілей людина здебільшого переживає почуття задоволення. З огляду на це той чи інший рівень домагань особистості зумовлений її прагненням переживати успіх і уникати поразки. В цілому відома невідповідність між рівнем домагань і рівнем можливостей їх задоволення є суттєвим моментом у розвитку особистості. Ця невідповідність мобілізує діяльність особистості, змушує її активізуватися.

Відповідно до теорії суб'єктивної локалізації контролю, всіх людей можна розділити на два типи, які мають інтернальний або екстернальний локус контролю. Наведені види локусів теорія розглядає як характеристики особистості, що формують її поведінку. Локус контролю – стійка властивість індивіда, що формується в ході його соціалізації. Це тенденція пов'язувати причини життєвих подій з внутрішніми факторами або зовнішніми обставинами. Локус контролю – важливий компонент мотивації, тісно пов'язаний з іншими областями дослідження особистості, такими як теорія атрибуції, теорія придбаності безпорадності і самоефективності.

Для підтвердження або спростування нашого припущення плануємо провести емпіричне дослідження по виявленню особливостей локусу

контролю та рівня домагань в українських та іноземних студентів. Щоб нівелювати впливи адаптаційного процесу плануємо залучити до експериментального дослідження студентів 3-х курсів медичного факультету СумДПУ (група іноземних студентів) та студентів 3-го курсу факультету педагогіки та психології СДПУ імені А. С. Макаренка. Методики дослідження: тест «Рівень домагань особистості В. Гербачевського» та «Рівень суб'єктивного контролю Є. Ф. Бажина».

Петрова Людмила Валеріївна
студентка Сумського державного
педагогічного університету
імені А. С. Макаренка (Україна)
Науковий керівник: к. психол. н.,
доцент Н. О. Єрмакова

АКАДЕМІЧНА ПРОКРАСТИНАЦІЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН У СТУДЕНТІВ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

Сучасне трансформаційне суспільство ставить перед людиною важкі завдання: бути цілеспрямованим, конкурентоспроможним, прозорливим, здатним долати перешкоди на шляху до мети, наполегливим, в критичних ситуаціях брати відповідальність на себе і т. п. Усі ці перераховані якості разом із життєстійкістю та оптимізмом, на думку багатьох дослідників, і формують успішну особистість. Перераховані психологічні властивості пов'язані з емоційно – вольовою та мотиваційною сферами особистості, які у сучасного студентства є недостатньо сформованими.

В руслі окресленої проблематики дослідниками відзначається негативний вплив явища прокрастинації як стану, що безпосередньо негативно пов'язаний із розвитком вказаних сфер особистості, оскільки перешкоджає успішній особистісній мобільності у юнацькому віці, гальмує бажання підвищувати свій статус, стримує її рух у напрямку до висхідної професійної мобільності. Інтерес до феномену викликаний не випадково, адже шкоду прокрастинація може нанести як окремій людині, так і соціуму в цілому – недаремно це захворювання іноді називають «чумою ХХІ століття», що не має кордонів і відзначається в усіх сучасних країнах і у представників усіх національностей. До того ж, на теперішній час відомо, що прокрастинація украй погано піддається коригуванню, не існує якогось стандартного методу чи засобу позбавлення від неї, ні психологічного ні медичного. Отже, вивчення прокрастинації як психологічного феномену у студентів юнацького віку є надзвичайно актуальним для психологічної науки і практики.

Теоретичний аналіз показує, що у науковий обіг термін «прокрастинація» ввів у 1977 році П. Рінгенбах в роботі «Прокрастинація в житті людини». В цьому ж році була опублікована книга А. Елліса та В. Кнауса «Подолання прокрастинації», в основу якої лягли клінічні спостереження дослідників, які пояснювали феномен відкладання різних справ «на потім» з погляду когнітивної психології. Перша спроба систематизації різних підходів і обґрунтованого аналізу зазначеного феномену була здійснена у 1992 році Ноахом Мілграмом в роботі «Прокрастинація: хвороба сучасності». У зарубіжній психології феномену прокрастинації було приділено велику увагу. Вивченням цього феномену займалися такі вчені, як К. Барнес, П. Стілл, Д. Уейтлі, Ф. Канфер, Дж. Філіпс, С. Султан, Л. Шубер-Уолкер, Е. Онуенгбазі, С. Шер, К. Оранж, Дж. Феррарі, А. Елліс, Б. Колк, К. Лей, Н. Мілграм та ін.

Зарубіжні вчені визначають прокрастинацію як механізм подолання тривоги, який сполучений з початком чи завершенням завдання чи прийняття рішення. Так, Дж. Феррарі, К. Барнес, П. Стілл [3] пояснюють прокрастинацію як форму поведінки, яка виробляється у людини для боротьби з хвилюванням, що виникає на початку роботи над завданням і в спробах довести почате до кінця.

Прокрастинатори, на переважну думку зарубіжних дослідників, – особи, схильні до затягування виконання завдань, перекладання своєї відповідальності на інших, вони працюють хаотично, без плану, або лише за натхнення чи невідкладності – через це вони є неприємними співпрацівниками у команді. Згідно із даними зарубіжних науковців, 95% американських студентів час від часу відкладають справи «на потім». Відмічається також, що 46% усіх, хто навчається, відкладають виконання принаймні половини учбових завдань.

У вітчизняній науковій психологічній літературі термін «прокрастинація» з'явився недавно і пов'язаний з іменами С. Б. Мохової, Є. Л. Михайлової, Я. І. Варварічевої, О. О. Шем'якіної, Є. Л. Базики, А. А. Шиліної, Н. Шухової, Н. Н. Карлівської, Н. Г. Гаранян, А. А. Горбунової.

Студентський період життя людини припадає переважно на період пізньої юності та ранньої дорослості, який характеризується оволодінням усім різноманіттям соціальних ролей дорослої людини, і тому, як зазначають вітчизняні науковці, виявлення і зниження цієї негативної схильності є вкрай необхідним для особистісного зростання саме на цьому життєвому етапі. Вітчизняні дослідники більшу увагу приділяють вивченню саме академічної прокрастинації. Так, О. О. Шем'якіна,

аналізуючи причини прокрастинації студентів у руслі якості самих завдань, виділяє такі її причини: нав'язаність завдань ззовні; відстрочені наслідки; тривалий термін, даний на їх виконання; великі часові вкладення в завдання; нудні, рутинні, неприємні завдання; висока зайнятість іншими справами; відстроченість в отриманні задоволення або нагород; письмовий характер завдань [2].

Як зазначає С. Б. Мохова, студенти-прокрастинатори відчують емоційний дискомфорт. Вони відтягують початок справ, які давно вже пора було закінчити, запізнюються, не роблять, не просуваються. Емпіричне вивчення цією дослідницею академічної прокрастинації у студентів дозволило їй констатувати, що проблеми студентів-прокрастинаторів пов'язані з тим, що відкладання необхідних справ супроводжується збільшенням тривоги через їх невиконання, підсиленням незадоволеності собою, яка породжується нездатністю виконати необхідне [1]. С. Б. Мохова також встановила, що виконання обов'язкових, але тих, що до останньої хвилини відтягуються, справ призводить до зниження якості виконання роботи.

Отже, прокрастинація є складним феноменом, який потребує подальшого поглибленого вивчення як в Україні, так і в усьому світі, оскільки її масштаби зростають. Згідно проведеного теоретичного аналізу, академічна прокрастинація як американських, так і українських студентів взаємопов'язана з підвищеною тривожністю, відкладанням написання завдань і більш низькими балами, отриманими за їх виконання. Зарубіжними і вітчизняними дослідниками також встановлено, що студенти зі слабкою академічною мотивацією і демотивовані студенти є більш схильними до прокрастинації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мохова С. Б. Психологические корреляты общей и академической прокрастинации у студентов [Текст] / С. Б. Мохова, А. Н. Неврюев // Вопросы психологии : научный журнал. – 2013. – № 1. – С. 24-35.
2. Шемякина О. О. Влияние прокрастинации на уровень стресса у студентов : магистерская диссертация / О. О. Шемякина. – Москва, 2013. – 98 с. – [Электронный ресурс] : Реж. доступа : <http://www.psychlib.ru/inc/absid.php?absid=164332>
3. Barnes K., Steel P. Life regrets by avoidant and arousal procrastination: Why put off today what you will regret tomorrow? / J.R. Ferrari // J. of Ind. Diff. 2009. – V.30. – N 3. – P. 163-168.

Рогова Анна Ігорівна

студентка Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (Україна)
Науковий керівник: к. психол. н.,
доцент Н. О. Єрмакова

МАРГІНАЛЬНІСТЬ ЯК ФЕНОМЕН СОЦІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Перехідне українське суспільство характеризується динамічністю, несформованістю соціальної структури, яка відрізняється від структури розвинених суспільств. Незавершеність трансформаційних процесів зумовлює поширення невизначеності власної соціальної позиції, дезадаптованість, низькі показники соціального самопочуття. Трансформація зачепила не лише підвалини політичної та економічної сфери, а й вплинула на ціннісно-нормативну сферу. В оцінках науковців та політиків сучасне українське суспільство нерідко заслуговує на епітет «маргінальне».

Вперше у соціологічний обіг поняття маргінальність (від латинського *margo* – край, межа) ввів у 1928 р. американський учений Роберт Езра Парк у статті «Людська міграція та маргінальна людина». Маргінальність – це межовий стан індивіда або соціальної групи щодо суспільства чи певної суспільної верстви. Маргінали – це люди, які не зуміли пристосуватися до домінуючої культури чи субкультури і виявилися витісненими на узбіччя соціального життя.

В основі природи маргінальної людини – почуття моральної дихотомії, перебування «в двох світах» одночасно, роздвоєння і конфлікту, коли старі звички відкинуті, а нові – ще не сформовані. Р. Парк відзначав, що періоди переходу і кризи в житті більшості людей схожі з тими, що переживає іммігрант, коли залишає батьківщину. Правда, на відміну від міграційних переживань, маргінальна криза визначалася ним як хронічна та безупинна. Маргінал, за Р. Парком, набуває комплексу негативних психологічних ознак: серйозні сумніви у власній цінності, невизначеність зв'язків із друзями, страх бути ізольованим, хворобливу сором'язливість, самотність і надмірну мрійливість, гіпертрофоване занепокоєння щодо власного майбутнього, уникнення будь-якого ризикованого вчинку, нездатність насолоджуватися і впевненість у несправедливому ставленні оточуючих. Нерідко внутрішній конфлікт, моральна і психологічна криза, втрата соціальних орієнтирів завершується трагічно. Тривалість перебування в стані дезадаптації закріплює риси маргінальності особистості та формує маргінальний тип.

Розрізняють три традиції у поясненні маргінальності. *Культурна маргінальність* – в її основі – взаємодія двох ціннісно-нормативних систем культур, що нерідко конфліктують між собою. Внаслідок цього у індивіда виникає дезадаптованість, невизначеність статусу та ролі, двозначність ситуації. *Маргінальність соціальної ролі* – виникає у випадку невдалої спроби входження до позитивної референтної групи; членство в групах, обумовлених як маргінальні (деякі професійні групи, наприклад, цілителі); перебування в ролі, що перебуває між двома суміжними ролями; соціальні групи, що функціонують за межами соціальної організації (наприклад, цигани, бездомні). *Структурна маргінальність* – соціальні групи, які втратили свої права та можливість їх реалізації чи перебувають у дещо гірших умовах, внаслідок політичної, економічної та соціальної нерівності.

Таким чином, особливістю процесу маргіналізації для більшості сучасних українців є втрата ідентифікації з певною соціальною групою та зміною соціально-психологічних орієнтацій, при чому «входження» в нову соціальну групу відбувається повільно, часто – це довготривалий процес. Внаслідок маргіналізації у індивіда формується суб'єктивна самооцінка власних можливостей залежно від самооцінки ситуації; окреслюється маргінальна стратегія поведінки. На нашу думку, лише посилення ефективності психологічної допомоги особистості у визначенні її соціальної позиції, підвищенні рівня стресостійкості, соціального самопочуття, позитивний вплив на її ціннісно-нормативну сферу призведе до зниження маргінальності в українському суспільстві та сприятиме розв'язанню хвороб перехідного періоду.

Руденко Ігор Михайлович

к. філос. н., викладач суспільних дисциплін Полтавського нафтового геологорозвідувального технікуму Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка (Україна)

ПРОФОРІЄНТАЦІЙНА РОБОТА ЯК ОДИН ІЗ СТРИЖНЕВИХ ФАКТОРІВ СОЦІАЛЬНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МОЛОДІ

Сучасні умови існування людства пов'язуються з якісно новими стратегіями розвитку, у становленні яких істотну роль відіграють знання, інформація, технології та власне освіта. Філософи та соціологи доводять, що перманентний розвиток окремих сфер суспільного буття слід пов'язувати з самоактуалізацією людини, що вимагає, з одного боку, становлення нової

освітньої парадигми, спрямованої на формування особистостей з інноваційним типом мислення, а з іншого – вдосконалення форм і методів організації профорієнтаційної роботи, основні завдання якої мають бути зведені до надання молоді якомога повної інформації про світ професій та освітні послуги.

Освіта нині стає одним з вирішальних факторів соціального розшарування. Такі тенденції слід пов'язувати з переходом людської цивілізації від індустріального до постіндустріального суспільства, для якого основним чинником розвитку є фундаментальні наукові знання та інформаційні технології, робота з якими вимагає певного рівня освіти. П. Сорокін, досліджуючи проблеми соціальної стратифікації та мобільності, відзначав, що ґрунтовні знання й сформовані професійні компетентності дають можливість індивідові досягти високого соціального статусу та властивого йому престижу. У цьому відношенні, освітня сфера як соціальний інститут стає фактором соціальної мобільності молоді, кар'єрного зростання фахівців з вищою освітою. Реалізуючи соціальні функції, освітня галузь спрямована на отримання суб'єктами освітнього процесу глибоких знань, становлення професійних умінь та навичок, а також націлює на необхідність самоосвіти, прищеплює прагнення до отримання професійного успіху та підвищення соціального статусу (вертикальна мобільність).

Як свідчить суспільний досвід, життєві перемоги людини прямо пропорційно залежать від успіху її професійної діяльності. У зв'язку з цим, кожна людина має серйозно підходити до вибору майбутньої професії. Ще Г. Сковорода доводив необхідність «сродної праці», тобто діяльності, що відповідає інтересам, творчим здібностям, покликанню особистості та робить її щасливою. На нашу думку, велике значення при здійсненні вибору молоддю майбутньої професії слід надавати профорієнтаційній роботі.

Під профорієнтаційною роботою молоді слід розуміти науково обґрунтовану систему форм, методів та засобів впливу на особистість з метою активізації її професійного самовизначення. Вона спрямована на досягнення збалансованості між професійними інтересами та можливостями людини, з одного боку, та потребами суспільства в конкретних фахівцях, з іншого боку. Профорієнтаційна робота є однією із найважливіших складових державної політики у сфері соціального захисту та зайнятості населення, забезпечує плідне використання творчого потенціалу особистості, активізує соціальну та професійну мобільності.

Законодавчим підґрунтям для здійснення профорієнтаційної роботи є Кодекс законів про працю України, закони України «Про освіту», «Про вищу

освіту», «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», Концепція державної системи професійної орієнтації населення, Положення про організацію професійної орієнтації населення та інші законодавчі, нормативні та методичні документи з питань професійної орієнтації населення з урахуванням конкретного позитивного досвіду цієї роботи провідних ВНЗ України.

Головним завданням профорієнтаційної роботи кожного навчального закладу має бути здійснення професійного інформування про умови вступу, напрями та спеціальності, на які відбувається пошук випускників загальноосвітніх навчальних закладів, та підвищення конкурентоспроможності випускників вищих навчальних закладів на ринку праці. Окрім професійного інформування до форм та методів профорієнтаційної роботи можна зарахувати: розробку інформаційного забезпечення (аудіо-, відеоматеріали, друкована продукція, інформаційне наповнення на сайтах навчальних закладів); розробка і впровадження у практику роботи з професійної орієнтації сучасних методів, у тому числі з використанням комп'ютерних технологій; надання профорієнтаційних послуг у повному обсязі учнівській та студентській молоді з метою вільного і свідомого вибору професій з урахуванням попиту на ринку праці, професійних інтересів, нахилів, здібностей та стану здоров'я особистості.

Окремими формами професійної орієнтації молоді є професійна консультація, професійний відбір та професійна адаптація. Зокрема, професійна консультація ґрунтується на науково організованій системі взаємодії профконсультанта та особи, котра потребує допомоги у виборі професії чи сфери діяльності, на основі вивчення індивідуально-психологічних характеристик, особливостей життєвої ситуації, професійних інтересів, нахилів, стану здоров'я особи та з урахуванням потреб на ринку праці. Професійний відбір здійснюється з метою визначення ступеню придатності особистості до окремих видів професійної діяльності згідно з нормативними вимогами. Професійна адаптація покликана сприяти входженню особистості під час навчання у трудову діяльність, практичній перевірці правильності професійного вибору та успішному професійному становленню працівника шляхом проходження ним виробничих практик.

Таким чином, окреслені форми та методи ведення профорієнтаційної роботи дозволяють сформувати активну позицію молоді стосовно професійного самовизначення. Якісна організація профорієнтаційної роботи вищими навчальними закладами допоможе випускникам загальноосвітніх навчальних закладів здійснити вибір майбутньої

професії, а викладачам ВНЗ – готувати майбутніх фахівців за свідомо обраними спеціальностями, що відповідають творчим здібностям особистостей (суб'єктів навчального процесу), потребами та викликами суспільства, що постійно змінюються.

Самкова Олеся Миколаївна
викладач Херсонського державного
університету (Україна)

УЯВЛЕННЯ ПРО ОБРАЗ ПРОФЕСІЇ ПСИХОЛОГ

Психологи (К. О. Абульханова-Славська, В. С. Агєєв, О. О. Бодальов, І. П. Волков, М. І. Воловикова, В. А. Єлісеєв та ін.) розглядали таке поняття як образ – стереотип професії як один з видів соціального стереотипу, вони вважають, що він характеризується схематизованим уявленням про тип особистості певної людської спільності. Тому стверджується, що професійний стереотип – це певний тип стереотипу соціального. Тому, можна робити наголос на наявності певної сформованої у суспільстві типології особистості в рамках даної професії, як соціального утворення, що свідомо створюється.

Формування образу професії – це процес, який передбачає ідентифікацію з образом ідеалом. Зрозуміло, що професійне самовизначення формують образ майбутньої професії і образ Я і визначають його характеристики. Ми вважаємо, що в свідомості суспільства існує стереотипний образ психолога, сформований під дією засобів масових комунікацій і саме під їх впливом досвід багатьох людей стає ідентичним.

В. Ф. Петренко застосовує поняття «типажа-стереотипу», що являється синонімічним поняттю «образу-стереотипу» професії. Автор наголошує, що професійні соціальні стереотипи є засобами категоризації інших людей і можуть виступати еталонами, мірками самосвідомості. Вони схожі з образами власного «Я» і це вказує на те, що образ «Я» входить до образу професії.

За В. Ф. Петренко: «Образ «Я» має безпосередній вплив на його професію, а отже, на образ професії впливають характер, здібності, інтереси людини». Науковець стверджує, що можливість ідентифікації в професії обумовлюється наявністю психологічної близькості між ціннісними орієнтаціями суб'єкта та світом професії. Цей процес є двостороннім: особистість отримує досвід в професії, але і має право щодо її вибору. Цей вибір, є важливим, треба мати знання і уявлення про об'єктивні особливості професії, а також вплив має престижність, статус, суб'єктивний образ, який створений у суспільстві.

Таким чином, соціальні уявлення дають змогу аналізувати поведінку в різноманітних професійних та соціальних групах. Такі уявлення як форма колективного знання будуються на основі інформації, оцінок, що отримуються за допомогою освіти тощо.

Розглядаючи питання про те в якій мірі сформовані та визначені соціальні професійні уявлення, що входять до структури професійної діяльності спеціаліста-психолога або ж індивіда, який збирається обрати таку діяльність яка буде профілюючою, важливо визначити, чим людина керується обираючи професію психолога, якими мотивами, інтересами і які уявлення про зміст зазначеної діяльності вона має. Тому аналізуючи дослідження образу професії психолога ми розуміємо, що у людини спочатку формуються уявлення про професію і це спонукає її вступити до ВУЗУ і є однією з причин вступу на психологічну спеціальність.

Сарыева Лейли Чарыевна
студентка юридического факультета
Сумского государственного
университета (Украина)
*Научный руководитель: к. филол. н.,
доцент Ю. В. Косенко*

КУЛЬТУРНО-ГУМАНИТАРНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО МЕЖДУ ТУРКМЕНИСТАНОМ И УКРАИНОЙ

Украина и Туркменистан имеют обширную договорно-правовую базу для развития сотрудничества в культурно-гуманитарной сфере. Это дает возможность двум традиционно дружественным государствам расширять и укреплять взаимовыгодные связи в данной сфере.

Братская дружба украинского и туркменского народов имеет глубокие исторические корни. Нас объединяет общность стремлений и надежд наших народов. Помыслы и идеи, нашедшие выражение в бессмертных творениях Тараса Шевченко, созвучны и всемирно известным стихам Махтумкули. Эти два поэта стали глашатаями свободы, о которой так долго мечтали наши народы. Глубоко символично, что в самом центре Киева установлен памятник великому поэту, мыслителю и философу Махтумкули-Фраги, а в Ашхабаде великому украинскому поэту Тарасу Шевченко. Одним из перспективных направлений сотрудничества Украины и Туркменистана является культурно-гуманитарная сфера, новые горизонты для которой открывает осуществляемая туркменским руководством реформа национальной системы образования.

После подписания в 2001 году Соглашения между Кабинетом Министров Украины и Правительством Туркменистана о взаимном признании документов об образовании, научных (ученых) степенях и ученых званиях, значительно активизировалось двустороннее сотрудничество в сфере образования. Украина стала первым государством, с которым Туркменистан подписал такое Соглашение.

Принимая во внимания то, что сейчас в Туркменистане активно идут реформы в сфере образования и науки такое сотрудничество является необходимым и имеет большие перспективы в будущем. Украинские ученые принимают активное участие в проводимых в Туркменистане в международных научных конференциях. Вполне естественно, что у наших стран есть также обоюдная заинтересованность в развитии культурно-гуманитарного сотрудничества. Это, в частности, обмен творческими коллективами, фольклорными, эстрадными, танцевальными группами и отдельными исполнителями, организация гастролей украинских театров в Туркменистане и, соответственно, туркменских театральных коллективов в Украине, проведение выставок изобразительного искусства, товаров широкого потребления, предметов народного творчества, изделий мастеров-ювелиров и тому подобное. Важным средством для эффективного культурного обмена должно стать проведение Дней культуры Украины в Туркменистане и соответственно Туркменистана в Украине, которые состоялись в обеих странах в прошлом году. Большой вклад в развитие отношений между Туркменистаном и Украиной в области культуры вносит Киевская библиотека имени великого туркменского философа, мыслителя и поэта Махтумкули Фраги, которая стала поистине центром пропаганды истории и культуры Туркменистана. Посольство Туркменистана регулярно поддерживает связь с библиотекой и проводятся совместные мероприятия.

Туркменистан и Украина, исходя из национальных интересов, постоянно совершенствуют взаимовыгодное равноправное партнерство и строят свои отношения на основах взаимопонимания, уважения, развития политического диалога на всех уровнях, упрочения дружбы и сотрудничества между обоими народами.

Сема Наталія Миколаївна
студентка Сумського державного
педагогічного університету
імені А. С. Макаренка (Україна)
Науковий керівник – к. психол. н.,
доцент Г. А. Стадник

ВПЛИВ ТЕМПЕРАМЕНТУ НА ПРОФЕСІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ В БАГАТОЕТНІЧНОМУ СУСПІЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Інтереси сучасної людини надзвичайно різноманітні, тому з давніх часів її цікавили особливості поведінки, звичок, культури та мислення різних народів в різних куточках земної кулі. Національно-психологічні особливості мають безпосередній зв'язок із загально-психологічною проблематикою розвитку психіки людини. Вивчення і врахування психологічно – національних особливостей людського життя є сьогодні важливим для стабільного розвитку країни в економічному, політичному та соціальному плані.

Одним з провідних в психології є поняття «національний темперамент». На думку більшості вчених, цей термін зумовлює емоційно-експресивну специфіку поведінки і вчинків людей як представників певної етнічної спільності, характеризує своєрідність їх поведінкової активності. У ставленні до соціально-побутового оточення особливо тісно переплітаються елементи ідеології та суспільної психології, в тому числі національної та класової. Ставлення до навколишнього визначає спрямованість національної свідомості людей та працьовитість [1,с. 45].

Ставлення до праці проявляється в національному характері та темпераменті різних культурних меншин, а також у формі таких якостей, як діловитість, практичність, акуратність, пунктуальність, обов'язковість, підприємливість, пасивність, неорганізованість і ін. У представників різних націй ці риси мають кілька різних проявів. Працьовитість притаманна, мабуть, всім націям світу, але є різниця між працьовитістю американців, японців, німців і представників інших націй. Праця японця – це терплячість, спритність, старанність, завзятість; німця – це акуратність, ґрунтовність, пунктуальність, точність, дисциплінованість; американця – це розмах, енергійна напористість, невичерпний діловий азарт, схильність до ризику, ініціативність, раціоналізм. Ставлення різних етнічних спільнот до своєї і чужої праці досить специфічне за змістом [4,с. 24].

Представники одних націй (наприклад, французи, італійці, іспанці) більш емоційні і сприйнятливі. У них у відносно короткий термін може різко проявлятися наснага, приплив емоцій, але так само швидко може наступати і спад подібних реакцій, особливо в складній обстановці. Представники інших націй (наприклад, англійці, скандинави) менш емоційні, більш схильні до логіки у вчинках, розумного у поведінці, менше схильні до зміни настроїв [5, с. 126].

Національний темперамент може проявлятися в жестах. Так, дослідники встановили, що за годину бесіди типовий фін вживає в середньому тільки один жест, італієць ж жестикулює не менше вісімдесяти разів, француз використовує жести не менше ста двадцяти разів, а мексиканець – навіть сто вісімдесят. Поняття «темперамент» в етнічній психології має інший зміст, ніж у загальній психології. Національний темперамент не є темперамент особистості. Відмінності в реактивності та емоційності представників різних етнічних спільнот пояснюються в першу чергу не тим, що в одній з них більше холериків, а в іншій – більше меланхоліків, а в тому, що вироблені протягом століть традиційні форми поведінки, реагування засвоюються кожним новим поколінням [3, с. 32].

Таким чином, актуальність питання ролі темпераменту в діяльності полягає в тому, що від нього залежить вплив на діяльність різних етнічних станів, викликаних певною обстановкою, емоціогенними факторами, іншими взаємодіями. Від темпераменту залежить вплив різних чинників, що визначають рівень нервово-психічної напруги (наприклад, оцінка діяльності, очікування контролю діяльності, прискорення темпу роботи, дисциплінарні впливи і т. п.).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Козлов. В. И. Этнос. Нация. Национализм. Сущность и проблематика / В. И. Козлов. – М.: Старый сад, 1999. – 343 с.
2. Кукушкин В. С. Этнопедагогика и этнопсихология / В. С. Кукушкин, Л. Д. Столяренко. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2000.– 448 с.
3. Качанова К. Е. Влияние темперамента на выбор профессии / К. Е. Качанова // Сборник научных трудов. – Московский государственный университет экономики, статистики и информатики. – М., 2013. – С. 212-214
4. Проказина А. А. Роль темперамента в деятельности человека / А. А. Проказина // Доклады IX Международной конференции. – М.: РГГРУ, 2009. – 322 с.
5. Белоус В. В. Темперамент и деятельность. Учебное пособие / В. В. Белоус. – Пятигорск, 1990. – 345 с.

Солонар Анна Сергіївна
студентка Сумського державного
педагогічного університету
імені А. С. Макаренка (Україна)
*Науковий керівник: к. психол. н.,
доцент Н. О. Єрмакова*

ПРОБЛЕМА СТАНОВЛЕННЯ СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ В УКРАЇНІ

Проблема становлення середнього класу в Україні давно вже стоїть досить гостро. З точки зору фахівців у галузі соціальної мобільності, його формування повинно було б стати пріоритетною державною політикою і рушійною силою в реальній розбудові національної економіки. Важливим є питання середнього класу особливо зараз, в умовах міжнародної та національної економічної кризи, з якої, без потужного середнього класу вийти неможливо.

Середній клас являє собою переважаючу частину економічно активного населення, яка має можливість продуктивно працювати і втілювати зароблені кошти в матеріальні блага [4]. До ознак середнього класу відносяться: вищий рівень отриманих доходів, наявність об'єктів власності, соціальний статус, професійно-кваліфікаційний та освітній рівень, наявність достатньо вільного часу, самоідентифікація.

У розвиненій економіці ці критерії взаємозв'язані, оскільки вищий дохід і рівень споживання нерозривно пов'язані з якісною освітою і кваліфікацією, а також відповідним статусом людини в суспільстві, його самоідентифікацією. Проте, як зазначають дослідники [2; 3; 4], критерії, що характеризують західний середній клас, не можна повною мірою використовувати для аналізу структури суспільства в Україні.

У квітні 2007 р. Інститутом проблем управління було проведено соціологічне дослідження процесів, що характеризують становлення середнього класу в Україні [1]. До середнього класу суб'єктивно відносять себе 33,6% (2004 р. – 29,4%) респондентів. За даними дослідження, більшість представників середнього класу проживає в обласних центрах та великих містах Сходу, Південного Сходу, в Криму та в м. Києві. Натомість у західних областях відповідна частка населення є нижчою. Наведені цифри засвідчують бажання громадян віднести себе до середнього класу більш за звичкою, аніж це відповідає дійсності. Проте, солідаризуючись з О. Чунаєвим, аналіз соціальної структури сучасного українського суспільства свідчить про інше – наявність лише невеликого прошарку населення, який можна класифікувати як середній клас [4]. Використання зазначених міжнародних

критеріїв призводить до висновку про те, що в сучасній Україні так можна класифікувати лише до 10% населення. Його основу складають в першу чергу вище керівництво транснаціональних компаній, які зараз діють в Україні, вітчизняних фінансово-промислових груп, керівництво холдингових компаній, крупних і середніх підприємств, державні службовці вищого рангу.

Абсолютна кількість представників нового середнього класу є невеликою в усіх посткомуністичних країнах. І, як справедливо зазначає Н. Пахомова, щоб з'явився новий середній клас – стабільний, легальний, некриміналізований, – треба мати відкрите громадянське суспільство, яке б вмело захищати свої інтереси, активізувало розвиток етичних і законодавчих норм [2].

Таким чином, ідея середнього класу в Україні поки що існує більшою мірою теоретично. Тому, навіть ті, хто відносить себе до середнього класу, найчастіше не мають того рівня та якості життя, які є характерними для середнього класу за традиційними, міжнародними критеріями. Проблема становлення середнього класу в Україні є не лише політичною та економічною, але і значною мірою психологічною, адже актуальним є питання формування такого ж рівня домагань в українців, як і у середнього класу західних країн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кузьменко Т. М. Соціологія / Т.М. Кузьменко : [Електрон. ресурс] : Режим доступу: http://pidruchniki.com/15800119/sotsiologiya/seredniy_klas_oznaki_funktsiyi
2. Пахомова Н. Середній клас в Україні: неоплачені перспективи Н. Пахомова : [Електрон.ресурс] : Режим доступу : <http://dialogs.org.ua/ru/project/page209.html>
3. Средний класс и проблемы его формирования : [Електрон.ресурс] : Режим доступу : <http://www.grandars.ru/college/sociologiya/sredniy-klass.html>
4. Чунаєв О. Формування середнього класу в Україні / О. Чунаєв : [Електрон. ресурс] : Режим доступу : <http://politikan.com.ua/2/0/0/2983.htm>

Тітарєва Катерина Вікторівна
студентка Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (Україна)
Науковий керівник: к. психол. н., доцент. Г. А. Стадник

ЛІДЕРСТВО ЯК ОДИН З ГОЛОВНИХ ФАКТОРІВ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО УСПІШНОГО СТУДЕНТА

Актуальність лідерства безпосередньо пов'язана з нинішньою соціально-економічною ситуацією в Україні, що вимагає появи серед молоді справжніх лідерів – освічених, культурних фахівців, здатних згодом очолити процеси економічного та духовного відродження нашої країни. Цілком

очевидно, що частина студентства в недалекому майбутньому крім завдань, які визначаються специфікою професії, буде залучена до виконання функцій управління різними державними та громадськими організаціями.

Студентське середовище найбільш сприятливе для прояву лідерських якостей, проте не тільки у студентів, що володіють ними зі школи, а й у тих, хто раніше не виявляв такої активності. Тому студентська група надає всім рівні стартові можливості у майбутній «боротьбі» за лідерство. Студент, який ефективно поєднує навчання з громадською діяльністю, має набагато більше шансів згодом стати якщо не керівником колективу, то його неформальним лідером, людиною, яка може впливати на психологічну атмосферу, міжособистісні відносини, на якість і швидкість виконання співробітниками своїх обов'язків.

Студентський лідер в колективі – це людина, яка акумулює в собі соціально-психологічний досвід групи, її субкультурні характеристики, висловлює її інтереси, потреби, ініціює їх реалізацію та захист. Наприклад, вчені-психологи, досліджуючи феномен лідерства в студентському колективі, проаналізували можливі механізми лідерства, до яких вдаються студентські активісти в процесі виконання керуючих дій. В результаті чого вчені виділили такі провідні тактики впливу, які інтуїтивно застосовувалися студентськими лідерами. Зокрема: 1) тактика раціонального переконання, що полягає в прагненні в різних формах (бесіда, неформальна дискусія) переконати своїх товаришів у необхідності виконати ту чи іншу роботу саме таким чином. До такої тактики вдаються студентські лідери, які мають офіційний статус – старости груп, курсу; 2) тактика дружніх відносин характерна для тих лідерів, які схильні використовувати для досягнення своїх цілей нечисленні групи впливу, що складаються з своїх особистих друзів і близьких знайомих; 3) тактика персонального прохання найбільш ефективна у відношенні до тих студентів, які мають слабкі зв'язки з колективом, обділені увагою однокурсників і відчують дефіцит особистісного спілкування і суспільного визнання; 4) тактика внутрішньої актуалізації припускає, що студентський лідер намагається при висуванні вимоги або прохання викликати щирий інтерес і ентузіазм у решти членів групи; 5) тактика взаємовигідного обміну полягає в діловому прагматичному підході до вирішення студентським лідером конкретної управлінської задачі; 6) тактика вираженого тиску в студентському середовищі зустрічається рідко.

З описаних тактик впливу найбільш ефективними і поширеними серед студентства є тактики взаємовигідного обміну (60% опитаних лідерів),

тактика дружніх відносин (40%), тактика персонального прохання (38%). Також у процесі дослідження природи студентського лідерства встановлено, що в основі формування лідерських якостей майбутніх керівників лежать комунікативні характеристики.

Отже, лідерство в студентському середовищі визначається не тільки об'єктивною наявністю якостей, що складають необхідний, так званий, «лідерський набір», не менш важливою є суб'єктивна установка студента на лідерство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вержибок Г. В. Лідерство в соціальному і освітньому просторі / Г. В. Вержибок, В. І. Шупляк : [учеб.-метод. посібник]. – Мінськ : РИВШ, 2012. – 362 с.

2. Маркелова Ю. В. Ступені професіоналізму лідера студентської групи в системі вищої школи / Ю. В. Маркелова // ВІСНИК ОГУ. – № 5 (154)/май. – 2013. – С. 68-71.

Циганок Ольга Іванівна

студентка Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (Україна)
*Науковий керівник: к. філос. н., доцент
І. М. Щербакова*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ДЖЕРЕЛ АГРЕСІЇ

Останніми часом науковці дедалі частіше говорять про зростання серед дітей і підлітків жорстокості і агресивності, звертаючи увагу громадськості на збільшення числа неповнолітніх з девіантною поведінкою, що проявляється в асоціальних діях (алкоголізмі, наркоманії, порушеннях суспільного порядку, хуліганстві, вандалізмі тощо). Сьогодні можна говорити, про посилення демонстративної та зухвалої по відношенню до дорослих поведінки, про прояви в крайніх формах жорстокості та агресивності. В порівнянні з недавнім минулим, злочинність серед молоді різко зросла, фіксується збільшення конфліктів та фактів агресивної поведінки. На нашу думку, все це є проявом соціальних протиріч останніх років, наявними міжгруповими та міжособистісними конфліктами.

Агресивність є стійкою характеристикою суб'єкта, яка відображає його схильність до поведінки, метою якої є заподіяння шкоди оточуючим, або подібний афективний стан (гнів, злість) [1]. Існують різні підходи до визначення джерел виникнення агресії: нормативний, глибинно-психологічний, психоаналітичний, цільовий, недиференційований, багатоцільовий тощо. Нормативний підхід, означає, що в дефініціях агресії

особливий акцент робиться на її протиправності, «суперечливості» суспільним нормам. Агресія є деструктивною поведінкою, що суперечить нормам і правилам співіснування людей у суспільстві. Глибинно-психологічний підхід підтримує інстинктивну природу агресії. Представники даного підходу належать до психоаналітичної і етологічної школи (К. Г. Юнг, З. Фройд, Г. Гартман, К. Лоренц).

Цільові підходи містять в собі визначення агресії з точки зору її функціональності, внаслідок чого агресія розглядається як інструмент успішної еволюції, самоствердження, домінування, адаптації або присвоєння важливих для життя ресурсів. Підходи, що акцентують увагу на наслідках агресії, описують її результати. Так А. Басс, в рамках зазначеного підходу, пропонує визначати агресію як реакцію, в результаті якої інший організм одержує больові стимули. Підходи, засновані на оцінці намірів агресора (Д. Креч, Р. Кратчфілд, Н. Лівсон) розуміють агресію як вид поведінки, фізичної або символічної, яка мотивована наміром заподіяти шкоду комусь іншому (Л. Берковіц), або як форму поведінки, націлену на образу чи заподіяння шкоди іншій живій істоті, яка не бажає подібного поводження (Р. Берон, Д. Річардсон). Емоційні підходи приділяють особливу увагу чуттєвій складовій акту агресії. Тому, агресія розуміється як прояв у почуттях і діях індивіда (соціальної групи) ворожості – антагонізму, недружелюбності, неприязного ставлення, ненависті (Є. В. Трифонов).

Багатоаспектні підходи включають в себе всі перераховані вище підходи чи їх комбінацію, найбільш доцільну з точки зору окремого автора. Агресія розглядається як цілеспрямована руйнівна поведінка, що порушує норми і правила співіснування людей у суспільстві, що завдає шкоду об'єктам нападу (живим і неживим), що заподіює фізичний збиток людям і викликає в них психічний дискомфорт, негативні переживання стану страху, напруженості, пригніченості [2]. Недиференційовані підходи, як правило, не пояснюють суті агресії, визначаючи її у вузьких теоретичних рамках. Біхевіоризм трактує агресію як «природний рефлекс людини», «як наслідок фрустрації», або як форму реагування на фізичний і психічний дискомфорт (Д. Доллард, С. Фішбах, Л. Берковіц). Представники когнітивних теорій вважають, що «агресія – це результат навчання» (А. Бандура). Інші дослідники вважають, що агресія – це «тенденція наближення до об'єкта чи віддалення від нього» (Л. Бендер), або «внутрішня сила, що дає людині можливість протистояти зовнішнім силам» (Ф. Аллан). У рамках інтеракціонізму агресія розглядається як наслідок об'єктивного конфлікту інтересів, несумісності цілей окремих особистостей і соціальних груп

(Д. Кемпбелл, М. Шериф). Подібні визначення, є загальними формулюваннями і не завжди точно пояснюють, що ж таке агресія.

Отже, незважаючи на велику кількість наукових підходів, жоден з них не дає повного і вичерпного визначення агресії, відображаючи лише ту чи іншу грань цього явища. Саме тому, на нашу думку, в сучасній психології пріоритетним напрямком наукових досліджень повинні бути розробка теоретичних положень і впровадження ефективних моделей подолання агресії, інноваційних освітньо-виховних технологій навчання керуванню власними емоціями, що особливо важливо в умовах кризового сьогодення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Румянцева Т. Г. Агрессия: проблемы и поиски в западной философии и науке / Т. Г. Румянцева. – Минск: Университ, 1991. – 150 с.
2. Семенюк Л. М. Психологические особенности агрессивного поведения подростков и условия его коррекции / Л. М. Семенюк. – М. – Воронеж: МПСИ: Модэк, 1996. – 96 с.

Шимко Катерина Валеріївна
студентка Сумського Державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (Україна)
Науковий керівник: к. філос. н., доцент Л. Л. Дворніченко

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МОТИВІВ ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ УКРАЇНСЬКИМИ ТА НІМЕЦЬКИМИ СТУДЕНТАМИ

Вибір професії – досить складний і часом довгий мотиваційний процес, так як професійна діяльність в житті людини є основною у забезпеченні його соціальних домагань, самоствердження і самореалізації, і до її вибору треба поставитися дуже серйозно. Тому, правильне виявлення професійних мотивів, інтересів і схильностей особистості, є важливим прогностичним фактором задоволеності професією в майбутньому. Проблема професійної мотивації в даний час набуває особливого значення, так як ставлення до майбутньої професії, правильна та ефективна мотивація, є важливими чинниками, що зумовлюють успішність її вибору.

У сучасній науці поняття «мотив» означає спонукання до діяльності, пов'язаної із задоволенням потреб суб'єкта [4, с. 219]. Мотивація – спонукання, що викликає активність організму і визначає його спрямованість [4, с. 220]. Мотивація підрозділяється на зовнішню і внутрішню. На мотивацію в навчальній діяльності впливають її зміст, форми проведення, інтереси, схильності, цілі, потреби особистості, почуття обов'язку. Мотивація у навчальній діяльності багато в чому зумовлена

внутрішніми і зовнішніми мотивами, які в свою чергу можуть бути позитивними (мотиви успіху, досягнення) і негативними (мотиви уникнення, захисту). Щодо зовнішніх мотивів, то вони пов'язані з впливом зовнішніх обставин і умов [2]. До даної групи мотивів можна віднести «бажання освоїти спеціальність», «хороші можливості заробітку», «шанси кар'єрного зросту», «авторитет у суспільстві», «можливість продовжити навчання за обраною спеціальністю». Внутрішні мотиви формуються виходячи з особистих спонукань: «особистий інтерес, хобі» [1].

Найбільш значимими мотивами, якими студенти керуються при виборі спеціальності, – інтерес, хобі та бажання освоїти спеціальність. У німецьких студентів «особистий інтерес» стоїть на першому місці, а в українських студентів на другому, в той час як «бажання освоїти спеціальність» в українців стоїть на першому місці, а у німецьких студентів – на другому. Іншими словами, у німецьких студентів виявився домінуючим внутрішній мотив, а в українців – зовнішній [1]. Аналіз отриманих даних дає можливість вважати, що спосіб життя в Німеччині більш сприяє самореалізації молодих людей, прояву індивідуальності, розкриттю талантів.

Для української культури в порівнянні з німецькою характерні більш колективістські тенденції при отриманні освіти. Молодим людям, часом, доводиться вибирати те, що подобається їх батькам, а не їм самим, ту спеціальність, на яку легше вступити, або той ВНЗ чи факультет, де є знайомі. Для українських студентів важлива думка групи, німці ж надають значимість індивідуальним здібностям і вмінням [3].

Мотив «можливість продовжити навчання за обраною спеціальністю» у німців і українців значно відрізняються. Вся справа в тому, що європейці (і зокрема, німці) не завжди прагнуть здобувати вищу освіту відразу після закінчення середньої школи, більшість надає перевагу відразу влаштуватися на роботу. Безсумнівно, на таку точку зору впливає рівень добробуту держави, а також і те, скільки проживає в ньому населення в цілому [1]. Німецькі студенти, в першу чергу, звертають увагу на надійність місця роботи, на якій вони зможуть довго працювати, і де ризик втрати роботи мінімальний. Українські студенти, звичайно, теж звертають на цей фактор увагу, але у них цей фактор на другому місці, а на першому місці – заробіток. Заробіток в українців виступає як найголовніший мотив при виборі місця роботи [3]. Ймовірно, це можна пояснити тим, що в Німеччині більш стабільне і благополучне фінансове становище, ніж в Україні. Щодо спільного як для українських, так і для німецьких студентів, то це сумісність особистого життя і роботи. Цей мотив важливіший, ніж мотив зробити кар'єру.

Отже, порівняльний аналіз мотивів вибору професії українськими та німецькими студентами показує, що є спільне та відмінне. Німці здебільшого орієнтовані на внутрішні мотиви, а українці – на зовнішні. Це обумовлено низьким рівнем добробуту населення в Україні і високим рівнем прояву колективістських тенденцій в українській культурі. При виборі професії домінуючий мотив у німецьких студентів – «надійність місця роботи», в українців – «заробіток». Причиною таких позицій виступає знову різниця у рівні життя населення країн. Як для українських, так і для німецьких студентів особисте життя важливіше кар'єри.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бакшаева Н. А. Психология мотивации студентов / Н. А. Бакшаева, А. А. Вербицкий. М. : Логос, 2006. – 184 с.
2. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин : [Учебник]. – СПб. : Питер, 2011. – 512 с.
3. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения / Е. А. Климов. – М. : Академия, 2004. – 304 с.
4. Психологический словарь / [Под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского]. – 2-е изд., [испр. и доп]. – М.: Политиздат, – 494 с.
5. Хекхаузен Х. Психология мотивации достижения / Х. Хекхаузен. – СПб. : Речь, 2001. – с. 256с.

Шпот Олексій Валерійович

студент Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (Україна)
Науковий керівник: к. психол. н., доцент Н. О. Єрмакова

РЕВОЛЮЦІЯ ГІДНОСТІ 2014: ЧИ ПОСТУПИВСЯ ОДИН ПАНІВНИЙ КЛАС ІНШОМУ?

За останні 10 років Україна пережила дві великомасштабні соціальні революції, що загалом були направлені на зміну існуючого політичного режиму. Розглядаючи революцію 2014 року з точки зору соціальної мобільності, варто поставити питання: чи дійсно один політичний режим змінився на інший, чи досягла революція своїх цілей?

Якщо Помаранчева революція 2004 року була безкровною, то Революція Гідності 2014 стала однією з найбільш кривавих сторінок новітньої історії України. За зміну існуючого політичного режиму віддали своє життя більше сотні Героїв України, і ще більше людей пожертвували своїм здоров'ям, майном та свободою. Ці люди прагнули жити в новій соціально справедливій, європейській Україні. Перешкодою для цих мрій і великою загрозою вони вважали владу, всю повноту якої узурпувала так

звана кримінальна організація «Сім'я», яка і була по суті правлячим класом в Україні на чолі з экс-президентом В. Януковичем.

Питирим Сорокін виділяє такий вид соціальної мобільності, як груповий, тобто коли на зміну одному правлячому класу приходять інші, і причиною такому явищу може слугувати соціальна революція [1]. В 2014 році революція відбулася, экс-президент втік з країни, забравши з собою значний капітал, також втекли і його найвідоміші поплічники, покинувши свої правлячі крісла. На перший погляд, можна говорити, що цей кримінальний правлячий клас зник назавжди. Якщо ж детально розглянути прізвища тих, хто був при старій владі і залишився, можна сказати, що відбулося лише певне заміщення одних людей на інших, докорінно система не змінилася. Елементарний приклад – це олігарх Львович, який за президентства В. Януковича був головою Адміністрації президента, за нинішньої влади він – депутат ВР України і один з лідерів партії, що прийшла на зміну Партії регіонів. Так само і нинішній прем'єр-міністр України Яценюк був депутатом до революції, а нинішній президент був членом Партії регіонів і міністром в уряді Азарова.

Тож, що ми маємо? По суті правлячий клас в Україні змінив лише своє обличчя і стратегію, але не змінився докорінно. Звісно, до влади прийшли деякі активісти Майдану, що раніше були звичайними громадянами і не мали з політикою нічого спільного, але це – лише фрагментарні поодинокі випадки.

Таким чином, як би це не було прикро констатувати – правлячий клас в Україні по своїй суті не змінився. Проте ні в якому разі не можна говорити, що смерті людей були марними, оскільки їх вчинки, насамперед, змінили свідомість звичайних українців, які по іншому тепер дивляться на події, що відбуваються в усьому світі і в своїй країні, і можуть будувати світле та справедливе майбутнє України для нащадків, про яке так мріяла Небесна сотня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сорокін П. А. Человек. Цивилизация. Общество / Общ.ред., сост. и предисл. А. Ю. Соколова : [Пер. с англ]. – М.: Политиздат, 1992. – 543 с.

Щербакова Ірина Миколаївна

доцент кафедри практичної психології,
к. філос. н., доцент

Щавелева Олена Дмитрівна

студентка

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка (Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МОЛОДІ

Професійне самовизначення є процесом прийняття рішення щодо вибору майбутньої трудової діяльності. На професійне самовизначення особистості впливають соціальні умови, міжособистісні відносини, особистісні чинники тощо. До психологічних аспектів вибору професії відносяться: темперамент, характер, мотиви, здібності, схильності, інтереси, спрямованість, мотиви. При обранні професії необхідно обов'язково їх враховувати, адже правильно обрана професія надає людині можливість реалізувати себе як особистість.

Обрання сфери професійної діяльності, складання індивідуального професійного плану та визначення шляхів його реалізації, вимагає від учнів прийняття певних рішень та здійснення певного вибору. До основних факторів вибору професії учнями відносяться: інтереси, здібності, темперамент і характер (суб'єктивні фактори), а також такі об'єктивні фактори, як: здібності, успішність навчання, стан здоров'я, рівень поінформованості про світ професій, соціальне оточення, домашні умови, освітній рівень батьків. До особистісних детермінант професійного самовизначення учнів відносяться: здібності (загальні та спеціальні); фізичний розвиток; вольові якості; інтереси; схильності; самооцінка, самосвідомість; характер; темперамент.

В процесі вибору професії виділяють декілька періодів: період фантазій, пробних виборів, реалістичного вибору. Процес формування і ухвалення рішення включає наступні етапи: етап постановки проблеми вибору професії; визначення джерел інформації, кола компетентних осіб для ухвалення рішення про вибір професії; збір необхідної інформації; узагальнене уявлення про ситуацію вибору професії; пошук і оцінку варіантів професійного самовизначення; вибір професії.

Особистісні характеристики людини мають велике значення при виборі професії. Деякі професії по відношенню до особистих якостей людини не пред'являють особливих вимог, тобто вони є «універсальними» по відношенню до всіх людей, їх може опанувати майже кожен. Та для

опанування багатьох професій від особистості потрібна наявність професійно важливих якостей. Отже, провідне значення в професійному самовизначенні належить самій особистості, її психологічним ресурсам.

Підготовка особистості до свідомого професійного самовизначення здійснюється шляхом формування особистісної профорієнтаційної позиції, що визначається відповідною спрямованістю і розвитком когнітивної, потребно-мотиваційної та емоційно-вольової сфери особистості. Ця підготовка повинна починатися з профорієнтаційного інформування та профорієнтаційної просвіти особистості, починаючи від розкриття змісту поняття «професія» і закінчуючи чинниками оптимального професійного вибору на рівні конкретного суб'єкта вибору. Особливе значення має для особистості, яка професійно самовизначається, професійна орієнтація: профінформація, профпросвіта, профдіагностика, профконсультація, профвідбір, профадаптація. Профорієнтація надає об'єктивну інформацію про світ професій і вимоги, які вони пред'являють до людини як майбутнього суб'єкта праці, дозволяє зробити прогностичну оцінку ступеня взаємної придатності людини і конкретної професії, визначити узгодженість компонентів оптимального вибору професії.

Отже, у професійному самовизначенні особистості в умовах диспропорційного ринку праці, вагому роль має поінформованість про узгодженість компонентів вибору, а саме відповідність інтересів, здібностей і спрямованості вимогами професії; відповідний стан здоров'я, відсутність протипоказань.

РОЗДІЛ ІІІ. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ В РІЗНИХ УМОВАХ КРОС-КУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

*Аль-Алвани Мохаммед Моханад Джабер (Ирак),
Циндах Сенкгод Меинзейеле (Нигерия),
Кара Киран Редди (Индия)*

студенты Медицинского института Сумского
государственного университета

Научный руководитель:

преподаватель Н. А. Пилипенко-Фрицак

ОБЩНОСТЬ ЦЕННОСТЕЙ В МНОГОНАЦИОНАЛЬНОЙ ГРУППЕ КАК ОСНОВА ПОЗИТИВНОЙ АДАПТАЦИИ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ

В современном динамично развивающемся мире, в условиях интенсификации и углубления международных образовательных контактов, интернационализации современного высшего образования, молодые люди, стремясь получить качественное образование для дальнейшего успешного трудоустройства и карьерного роста, осваивают новые страны.

Новая страна, новое общество, новое окружение, новые условия жизни и безграничная свобода при минимальном контроле семьи актуализируют проблему адаптации молодых людей (в частности, иностранных студентов) к чужой им действительности незнакомой страны. Несомненно, адаптация иностранных студентов – это сложный, динамический, многоуровневый и многосторонний процесс. Иностранные студенты проходят несколько этапов (уровней) адаптации, среди которых мы выделили: адаптацию к учебной деятельности в высшем учебном заведении, адаптацию к условиям жизни и учебы в новой стране – в неродной, инокультурной среде, адаптацию к многонациональному коллективу, обусловленную обучением и сосуществованием в многонациональном коллективе – социокультурную адаптацию.

Успешная адаптация зависит от многих факторов. Одним из факторов, обеспечивающих успешную адаптацию, является система ценностных установок личности. Ценности во многом детерминируют специфику восприятия индивидом окружающей действительности. На уровне общества они выполняют фундаментальную функцию интегрирующего элемента в общественной структуре. Как отмечал Ч. Кули, ценности являются основой механизма мотивации социального поведения людей. М. Вебер акцентировал внимание на рассмотрении ценности как существенного фактора ориентации человека в окружающем мире, фактора побуждения, мотивации поведения личности.

Исследование, проведенное нами, призвано было подтвердить тезис о том, что общность общечеловеческих ценностей, «исповедуемых» иностранными студентами, обучающихся в одной группе, обеспечивает успешную адаптацию студентов в многонациональном учебном коллективе, что в свою очередь является основой успешного развития и эволюции коллектива, основой его целостности и стабильного существования. Как известно, основные общечеловеческие ценности, составляющие базис ценностного сознания человека и влияющие на его поступки, формируются в период так называемой первичной социализации индивида к 18-20 годам, и остаются достаточно стабильными. Люди и социальные группы в любом обществе разделяют одни и те же ценности, варьируется лишь степень приверженности к одним и тем же общечеловеческим ценностям.

В опросе приняли участие 14 студентов одной группы, приехавшие учиться в Медицинский институт Сумского государственного университета из 4 стран: Ирака, Нигерии, Танзании и Индии. В исследуемой группе отмечается высокий уровень адаптации иностранных студентов к той университетской действительности, в которой они учатся и живут в течение длительного периода времени.

Студентам был предложен перечень общечеловеческих ценностей, содержание которых не связано непосредственно с конкретным историческим периодом развития общества или конкретной этнической традицией. Молодым людям было предложено в порядке возрастания расположить ценности: от 1 до 14, где 1 – наиболее значимая, а 14 – наименее важная или неважная ценность. Как мы видим из результатов исследования, основной особенностью иностранной студенческой группы является вынесение на первый план такой жизненной ценности как религия, вера (12 из 14). Далее, наиболее значимой в системе ценностей названа семья; здоровье оказалось более предпочтительным, чем любовь, но обе эти ценности «не опустились» ниже 7 места.

Следует подчеркнуть, что такие ценности индивидуализации как деньги, материальные блага, престижность и слава не заняли ведущих позиций у иностранных студентов, 4 из 14 молодых человека вынесли материальные блага на последнее по значимости место, а 5 из 14 поместили на последнее место престижность и славу.

Ценность	Значимость ценности (рейтинг)													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Любовь		2	3	1	1	3	2							
Семья	1	8	5											
Религия, вера	12	1	1											
Здоровье	1	3	3	4	1	1	1							
Деньги				1	2		2	2	1	1	2	1	2	
Дружба			2	4	2	1	2		1	2				
Общение, коммуникация					1	2		5	1	1	1	2	1	
Свобода и независимость				2	3	2	3	1	2	1				
Общение с природой					1	1				1	3	2	4	2
Материальные блага								1	1	2	1	3	2	4
Личная безопасность				2	1		1	2	3	1	1		2	1
Престижность, слава						1			2	3	1	2		5
Творчество, искусство							1		1	1	4	2	3	2
Самореализация					2	3	2	3	2	1	1			

В целом, результаты проведенного исследования позволяют сделать вывод, что в отдельно взятой группе с высокой позитивной адаптацией базовые ценности иностранных студентов совпадают. В свою очередь, такая группа создает условия для собственного развития, что положительно сказывается на каждом члене студенческого коллектива.

**Аль-Алвани Мохаммед,
Шихан Хамид,
Аль-Хатем Мухаммед**
студенты Медицинского института
Сумского государственного университета
(Ирак),
Научный руководитель: преподаватель
Н. А. Пилипенко-Фрицак

СЕМЕЙНЫЕ ОТНОШЕНИЯ В ИСЛАМЕ

Главной ценностью для мусульманина является его семья. Существуют определенные отношения между родителями и детьми. Мусульмане с большим уважением и почтением относятся к старшим, родственникам и родителям. Мусульманам предписано строить семью на основе взаимного согласия и любви. Мусульманский брак – это договор между мужчиной и женщиной, согласно которому они начинают совместную жизнь, проявляя по отношению друг к другу взаимную любовь, доверие, помощь, понимание. Семья для человека должна быть источником радости, спокойствия, наслаждения жизнью. Мусульманин не ограничивается проявлением доброты по отношению к своим родителям, жене, детям, но точно также относится и к своим родственникам, поддерживая с ними крепкие родственные связи. В Коране проявления доброты, уважения к родственникам на шкале семейных отношений ставится на второе место после родителей. В мусульманских семьях

принято поддерживать крепкие родственные связи. В Исламе разрыв связей с родственниками считается грехом.

Мусульманские семьи, как правило, очень велики. Они часто включают не только супругов и их детей, но и остальных родственников. Мусульмане считают, что только в семье, где правят любовь и взаимное уважение, могут сформироваться личности с высокой нравственностью, к которой призывает ислам. Поэтому семья и является ячейкой общества, тем строительным материалом, благодаря которому строится успешное общество.

Глава мусульманской семьи – муж. Муж должен трудиться и делать все возможное, для того чтобы члены его семьи не испытывали лишений и вели достойный образ жизни. Все расходы по содержанию семьи мусульманин старается взять на себя.

Самая главная радость в жизни мусульманина – это его праведная жена. Она хранит семейный очаг, заботится о своем муже и детях. В обществе жены мусульманин находит покой и утешение, он всецело полагается на нее, когда его настигают беды, несчастья, усталость. В исламе женщина вправе сама выбирать себе мужа. Никто не может принудить ее выйти замуж за человека, который ей не нравится. Но это не значит, что мусульманка не должна слушать советы родителей, которые накопили богатый жизненный опыт.

Самые главные качества, по которым мусульмане выбирают себе спутника жизни, – это отношение к религиозным обязанностям и нрав человека, т.е. характер. Если выбор сделан осмысленно, основываясь на этих двух качествах, то семья будет крепкой и счастливой.

В мусульманской семье отношения между супругами строятся на основе взаимной любви, уважения и милосердия. Согласно мусульманским традициям муж и жена должны оказывать друг другу внимание, быть искренними во всех делах, быть преданными друг другу, идти на взаимные уступки.

Особое место в мусульманской семье отведено матери. Мать дарит жизнь, озаряет теплом, дает первые знания и первые уроки нравственности. Поэтому Ислам призывает проявлять доброту, милосердие и почтение по отношению к матери. Приведем ряд хадисов, подтверждающих это: «Рай находится под ногами ваших матерей». «Если одновременно позовут тебя отец и мать, то прежде подойди к матери». «Уважайте женщин, они ваши матери, жены и сестры».

Рождение ребенка в мусульманской семье – большое счастье. Поэтому детям уделяется много внимания. Старших детей учат заботиться

о младших. Отношение детей к родителям основывается на почитании, уважении, признательности. Хорошее отношение к родителям рассматривается в Исламе как главное достоинство человека. Дети приносят радость своим родителям. Родители возлагают большие надежды на своих детей – это их будущие помощники и опора в старости. Дети должны помнить, что самое святое – это родители. С ростом ребенка увеличивается его потребность во внимании обоих родителей. Важно не упустить моменты воспитания определенных качеств в детях по мере возрастания их способностей понимать жизненные ценности.

Сегодня, когда со всех сторон нас атакует информация о разврате, насилии, становится все труднее сберечь ребенка от этого негатива и воспитать в нем благонравие. Очень важно для мусульманской семьи воспитать в ребенке веру в единого Бога. Без веры ребенок может вырасти человеком, который потеряет свое здоровье, предаваясь пагубным привычкам. Только окружив детей в семье атмосферой благонравия и любви к Богу, можно направить воспитание ребенка в нужное русло.

Как видите, в основе семейных отношений в Исламе лежат вера в Единого Бога, покорность ему во всем, взаимная любовь, уважение родителей и воспитание достойных благонравных детей.

Всем любви и тихого семейного счастья.

***Алсеюри Ашраф,
Варасна Ахмед***

студенты Сумского государственного
университета (Палестина)

*Научный руководитель: преподаватель
кафедры языковой подготовки
иностранцев Н. А. Ворона*

АРАБСКАЯ КУХНЯ: ОСОБЕННОСТИ, ТРАДИЦИИ ЗАСТОЛЬЯ

Кулинарные традиции и предпочтения отражают национальный характер народа. Они представляют интерес и для этнографов, и для гурманов, и для туристов. Это вечная тема, которая будет актуальной, пока человечество не потеряет аппетит.

Арабская кухня – это понятие, включающее в себя кулинарные традиции нескольких восточных стран: Ирак, Сирия, Египет, Ливан, Иордания, Палестина и др. Поэтому индивидуальные особенности сочетаются с общими традициями и в ассортименте используемых продуктов, и в способах приготовления блюд. Арабская кухня – одна из древнейших в мире. Она очень разнообразна, так как быт арабов впитал в

себя не только обычаи многих народов, вошедших в состав халифата в VII–VIII веках, но и их предшественников.

На первом месте в блюдах этой кухни находится мясо (телятина, говядина, козлятина, птица). У процесса приготовления мясных блюд есть одна особенность – при обработке мяса используют минимум растительного масла. Сковорода сначала раскаляется до температуры в 300 градусов, в результате на мясе быстро образуется корочка, а внутри оно получается нежным и сочным. Любят арабы также рис, бобовые, овощи и фрукты, готовят и множество самых разных блюд из кисломолочных продуктов, яиц и сыра. Обязательным компонентом при приготовлении блюд арабской кухни являются специи и пряности – черный и красный перец, корица, лук, чеснок, кориандр, тмин, гвоздика, шафран и другие. Исследователи насчитали более 40 натуральных ароматов, источниками которых были местные и привозные травы, листья, семена, ягоды, смолы и т.п. Культуру использования разнообразных пряностей унаследовали от арабов и европейцы. Популярны в арабских странах оливки и оливковое масло. Специфику арабских блюд составляет и необычное для европейцев сочетание продуктов, например, одновременное использование чеснока и лимона, орехов (даже в мясных блюдах); использование двух сортов разных круп, например, риса и чечевицы в одном блюде или риса и обжаренной вермишели.

К числу самых популярных блюд у арабских народов относится запеченный молодой барашек, начиняемый рисом, миндалем и изюмом. В некоторых арабских странах традиционными блюдами считаются шарики (отварные или жареные) из рыбы или мяса, тушеное мясо с гарниром из овощей и баранина на вертеле.

Арабскую кухню можно условно разделить на три зоны: средиземноморская, сирийская и аравийская. Самая знаменитая – сириоливанская кухня. С ней украинцы знакомы по ларькам, торгующим шаурмой – кусочками зажаренного на вертеле мяса, завернутого в лепешку. Но очень редко в Украине шаурма делается по всем законам. Лепешка должна быть сначала нагрета и смазана особым соусом, внутри уложены тонко нарезанные соленые овощи и зелень. Лепешка тоже должна быть особой. Попробовать настоящую шаурму лучше всего в Сирии.

Арабская кухня оказала большое влияние на питание и быт соседних народов, в том числе европейских. Ещё в Средние века Европа узнала консервирование фруктов и изготовление различных сладостей с помощью сахара именно от арабов. До этого европейцы использовали для подслащивания только мёд.

Необычной и для современных европейцев является очередность подачи блюд. Обед может начаться с бахчевых культур – арбуза или дыни, продолжиться сладостями и только потом будет подано горячее блюдо, которое завершится бульоном. Многие народы арабских стран принимают пищу дважды в день. При двухразовом питании утром едят очень плотный завтрак, и такой же плотный обед – довольно поздно вечером. Овощи и картофель не едят в разваренном виде. Хлеб едят только белый. Самыми популярными супами являются мясные супы с фасолью и рисом, стручковой фасолью, горохом. Большинство супов арабской кухни готовится на мясном бульоне, но перед варкой бульона мясо обжаривают крупным куском без жира, а затем заливают холодной водой и варят до готовности. Овощи добавляют уже в готовый и процеженный бульон. Если говорить о десертах арабской кухни, то следует назвать такие виды: халва, рахат-лукум, козинаки и грильяж, изделия из теста, карамель и изделия из сахара. Столько видов сладких блюд, наверное, не имеет ни одна кухня в мире.

Традиционным для арабских стран напитком является кофе. Его приготовление представляет собой сложный ритуал. Обычно его исполняют при приеме важных гостей. Первый этап – жарка кофейных зерен, второй – их измельчение, которые делаются вручную. При этом нужно обязательно делать это в определенном ритме. И этап третий – варка кофе. Для этого используются сосуды из меди или латуни, которые внешне похожи на европейские чайники. Сваренный кофе разливается по маленьким чашечкам и раздается в строгой очередности – по старшинству. Во время застолья напиток предлагается гостям три раза. Далее традиция предписывает отказаться, поблагодарив хозяина дома. В арабских странах традиционный кофе пьют без сахара, добавляя только пряности и специи – гвоздику, кардамон, шафран и мускатный орех.

Несмотря на разнообразие, как арабских блюд, так и их ингредиентов, существуют и запреты, связанные с исламом. Запрещено использовать в пищу свежую кровь, блюда из крови, а также мясо животных, погибших своей смертью. Одно из изречений Мухаммеда гласит: «Мертвые животные, кровь, мясо свиньи, все то, что было убито без упоминания имени Аллаха..., если вы не очистили их кровопусканием... запрещено». Однако тот, кто нарушит этот запрет вынужденно, виновным не считается. Мусульманин может есть лишь мясо животных, забитых мусульманином. Этим животным должно быть перерезано горло и спущена кровь. И сопровождается это словами «бисмилла», что значит «именем Аллаха». Такое мясо называется «хальяль», что дословно обозначает «разрешённое». Одно из главных

пищевых ограничений ислама касается употребления алкогольных напитков. Согласно Корану, сатана (шайтан) возбуждает в людях через вино ненависть и вражду, поэтому мусульмане не должны его пить.

С древних времён гостеприимство и щедрость у арабов считаются одними из главных добродетелей. Раньше у арабов даже существовал обычай ночью зажигать костры у своих стоянок, чтобы свет костра предупреждал заблудившихся путников о том, что рядом жилье. Даже незнакомый человек, остановившийся у шатра бедуина, мог рассчитывать на стакан воды, финики, кусок лепешки и ночлег. Самый бедный араб готов нести большие расходы, чтобы хорошо принять гостя. Бедуины славились тем, что для гостей всегда имели блюда огромных размеров. Хозяин – слуга своих гостей. В его обязанности входит угощать гостя всем лучшим и поддерживать приятный разговор. Не принято говорить с гостем на неприятные для него темы, чтобы не испортить настроение и аппетит. Гость со своей стороны не должен отказываться от угощения, чтобы не обидеть хозяина. Он не должен извиняться за причиненное беспокойство, быть слишком стеснительным, сдержанным в еде. Хозяину будет приятно, если гость скажет добрые слова о его гостеприимстве и щедрости. Чтобы его не сочли грубым и невоспитанным, гость не должен задавать нескромных вопросов и обращать свой взгляд в сторону женщин.

Раньше по традиции гостей приглашали только вечером, сейчас допускается прием гостей и днем. Приемы устраиваются отдельно для мужчин и для женщин, хотя в больших городах это правило не всегда соблюдается, особенно если приглашают близких друзей или родственников с семьями. В отличие от европейских обедов, где число порций рассчитывают по числу приглашенных, арабские званые обеды даже в современных домах всегда обильны.

Арабы предпочитают есть руками. Причем только правой рукой. Левая рука считается нечистой и нередко, если кто-то нечаянно прикоснется к еде левой рукой, то блюдо могут тут же убрать со стола. Не положено и брать еду двумя пальцами. Если едят ложками или вилками, то держат их в правой руке. Довольно часто во время переговоров или просто за едой гостям подают кофе или чай. Причем за гостем обязательно следят, и как только он выпьет первую чашку, ему сразу же несут вторую. Если же гостю уже не хочется пить, то он должен перебросить стакан вверх дном. Перед началом приёма пищи мусульмане произносят: «Во имя Аллаха милосердного и милостивого». Окончив есть, говорят: «Благодарение Аллаху, который послал нам пищу, питье и сделал нас мусульманами». Согласно

мусульманским традициям хозяин первым начинает обед и заканчивает его последним. Резать хлеб или лепёшки ножом не рекомендуется: его разламывают руками. Перед началом чаепития следует сказать: «Во имя Аллаха», а по окончании: «Слава Аллаху». Сосуд для питья надо держать правой рукой. Запрещено пить из горлышка бутылки. На очень горячий чай или кофе не принято дуть, надо подождать, пока он остынет.

В арабских странах процесс приема пищи всегда считался священным, но особенно это касается самых больших мусульманских праздников и предшествующего им поста. Одним из главных предписаний ислама является соблюдение поста в течение всего лунного месяца Рамадан, девятого месяца по исламскому календарю. Согласно поверью в этот период все демоны связаны по рукам и ногам, двери ада закрыты, а семь ворот рая отворены. Одни из них предназначаются для тех, кто соблюдает умеренность. Цель соблюдения поста состоит в том, чтобы приучить человека бороться со страстями и приблизить его душу к Богу.

Пост начинается в новолуние и длится 29–30 дней до следующего новолуния. В дневное время в течение всего лунного месяца Рамадан категорически запрещается пить, есть, курить, сквернословить. Нельзя пробовать приготовляемую пищу и даже сглотнуть слюну. Исключения делаются для беременных женщин и кормящих матерей, для очень слабых стариков, для детей, не достигших половой зрелости. Все, кто вольно или невольно нарушил пост, в течение года обязаны поститься столько же дней, сколько они пропустили. Кроме того, они должны искупить свой грех, например, накормив бедных или внося деньги на какое-то богоугодное дело. Во время поста мусульмане обедают и ужинают ночью. В ночное время открыты рестораны, кафе, кинотеатры. Прямо на улицах готовят и продают сладости. Женщины приглашают подруг и, пока готовится ужин, рассказывают друг другу истории, поют и танцуют. Хозяйка дома подает им кофе, чай, сладости.

Пост месяца Рамадан завершается Праздником разговения (Ид аль-Фитр). По случаю праздника прощают друг другу обиды и раздают бедным милостыню, называемую «фитра». Этот день – праздник сладостей. Во всех семьях готовят пирожные и печенья. В праздник принято дарить домашние сладости соседям, родственникам. Самым значительным мусульманским праздником является Ид аль-Адха – праздник жертвоприношения. Он следует через семьдесят дней после Ид аль-Фитра. Обычай приносить в жертву животное существовал у арабов в древних времён.

Христиане хорошо знают библейскую легенду о принесении Авраамом (у мусульман его называют Ибрагимом) в жертву Богу своего сына Исаака (Исмаила), который в самый последний момент был заменен на ягнёнка. В арабских странах каждый уважающий себя отец семейства должен в честь праздника принести в жертву барана или козленка. Из мяса принесенного в жертву животного готовят традиционные блюда, которые съедают за праздничной трапезой, а также раздают друзьям, соседям и бедным. Перед праздником хозяйки пекут хлеб, лепешки, пироги и бисквиты, а также готовят десерты из изюма и миндаля. Праздничный стол включает разнообразные блюда из всех видов пищевых продуктов, но прежде всего из мяса жертвенного животного.

Во все времена еда служила человеку не только для утоления голода и жажды. В кухне того или иного народа отражалась вся его жизнь. Совместный приём пищи всегда сплачивал семью, друзей, земляков и позволял людям отличить собственный коллектив от других. Кулинарные традиции всех народов, в том числе арабского, обогащали друг друга. Застольные обычаи всегда были и частью религиозных традиций.

Білик Тетяна Миколаївна
кандидат психологічних наук
Херсонський державний університет
(Україна)

ЧИННИКИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ

Соціально-психологічна адаптація – це процес взаємодії особистості і соціального середовища, під час якого відбувається активне пристосування психіки особистості до умов фізичного та соціального середовища. Процес соціально-психологічної адаптації пов'язаний з адаптивною ситуацією, що виникає у зв'язку зі змінами в соціальному середовищі, або переходом із одного соціального середовища до іншого, нового для даної особистості, коли звичні шаблони поведінки, стереотипи сприйняття, установки і орієнтації особистості стають малоефективними.

Реформування системи освіти, котре нині відбувається в Україні, висуває питання подальшої наукової розробки проблеми адаптації молоді до нових умов навчання. Адже, як свідчить життєва практика та наукові дослідження, далеко не кожна молода людина спроможна швидко і без особливих психологічних проблем адаптуватись до нової соціальної ситуації, свого нового статусу, а це, безумовно, позначається не лише на самопочутті, але й на якості засвоєння знань, взаєминах з іншими, на поведінці, вчинках та особистісному становленні загалом.

Важливим наслідком успішності адаптації для особистості є можливість отримати достатню автономність. Чим вище рівень адаптованості людини до даного соціального середовища, тим вище рівень її незалежності від цього оточення. При цьому, процеси успішного задоволення особистістю власних потреб і очікувань соціальної групи стають в такій мірі безконфліктними, спонтанними і природними, що дозволяють людині досягти більшої самореалізації.

Однією з найбільш актуальних теоретичних і практичних задач адаптації є проблема її чинників, за допомогою яких процес адаптації може бути прискорений і спрямований у соціально корисному напрямку. На результат адаптації впливають різноманітні чинники, які взаємопов'язані між собою та прискорюють чи гальмують процес адаптації. Ці чинники надзвичайно численні, різні їх вагомість та радіус дії. Поряд з об'єктивними чинниками, що визначають загальний напрям адаптації, і чинниками, що є специфічними для конкретного середовища (матеріально-технічна база, наявність житла), є такі, дія яких проявляється крізь функціонування адаптуючого середовища і наявність чи відсутність яких залежить від нього. Ці чинники об'єктивні відносно особистості, але є суб'єктивними відносно середовища адаптації і діють у різних педагогічних колективах по-різному.

Так, в якості чинників, що можуть впливати на процес соціально-психологічної адаптації до навчання, можна виокремити когнітивні, мотиваційні та емоційні особливості особистості. Було встановлено, що високі показники швидкості розумової працездатності та коефіцієнту працездатності, які характеризують когнітивні особливості, сприяють пристосуванню особистості до умов навчання. Окрім того, встановлено, що високий показник мотивації досягнення успіху сприяє адекватності сприйняття себе та своїх соціальних зв'язків, а також дозволяє краще адаптуватися до навчання та труднощів, що з ним пов'язані. З'ясовано, що низький показник нейротизму, що свідчить про емоційну стійкість досліджуваних, дає змогу більш краще пристосовуватися до умов соціального середовища і сприяти інтеграції особистості з іншими членами колективу, відчувати задоволеність від взаємодії та мати менший рівень фрустрації.

Таким чином, дослідження чинників соціально-психологічної адаптації особистості до навчання дасть змогу визначити, які особливості особистості сприяють їх успішній соціально-психологічній адаптації, аби в подальшому ефективно впливати на процес адаптації.

Богород Оксана Анатоліївна
студентка Сумського державного
педагогічного університету
імені А. С. Макаренка (Україна)
Науковий керівник:
к. психол. н., доцент Г. А. Стадник

СТРЕС В УКРАЇНСЬКОМУ ЕТНОСІ

Обрана тема є досить актуальною, оскільки переважна більшість людей у суспільстві знаходиться під впливом стресу. Це пов'язано з необхідністю засвоєння і переробки великого обсягу інформації. Тому й виникає проблема емоційного стресу, тобто напруження і перенапруження фізіологічних систем організму під впливом емоційних чинників.

Відомий дослідник стресу Г. Сельє відмічає, що слово «стрес», так само, як слово «успіх», «невдача» та «щастя», має різне значення для різних людей. Тому, дати йому чітке визначення доволі складно, хоча дане поняття і ввійшло до нашого повсякденно госпілкування. Як писав Г. Сельє: «Стрес – це неспецифічна відповідь організму на будь-яке пред'явлення йому вимоги. Іншими словами, окрім специфічного ефекту, всі діючі на нас агенти викликають також і неспецифічну потребу здійснити пристосувальні функції і тим самим відновити нормальний стан. Ці функції незалежні від специфічного впливу. Неспецифічні вимоги, котрі пред'являються впливом як таким, – це і є сутність стресу» [1, с. 23].

Автори базових підручників дають досить довільні визначення стресу, змішуючи поняття біологічного, психологічного та емоційного стресу. Так, Р. С. Немов зазначає: «Одним з найбільш розповсюджених в наші дні видів афектів є стрес. Він представляє собою стан надміру сильної і тривалої психологічної напруги, що виникає у людини, коли її нервова система отримує емоційне перевантаження» [3, с. 442]. Автор іншого підручника з загальної психології А. Г. Маклаков пише: «Будучи одночасно самостійним фізіологічним, психічним та соціальним явищем, стрес по своїй суті, представляє собою ще один вид емоційного стану. Цей стан характеризується підвищеною фізіологічною та психологічною активністю. При цьому, однією з головних характеристик стресу є його крайня нестійкість. За сприятливих умов, цей стан може трансформуватися в оптимальний стан, а за несприятливих умов – в стан нервово-емоційної напруги, для якого характерне зниження працездатності та ефективності функціонування систем і органів, виснаження енергетичних ресурсів» [4, с. 456].

Знаходячись в стані стресу, поведінка людини також змінюється. Ю. В. Щербатих в своїй роботі зазначає, що порушення соціально-рольових функцій при стресі виражаються в зменшенні часу, який приділяється на спілкування з близькими та друзями, підвищенні конфліктності, зниженні сенситивності під час спілкування, появі різних ознак антисоціальної поведінки. При цьому людина, що знаходиться в тривалому стресі, менше враховує соціальні норми та стандарти, що може проявлятися у втраті уваги до зовнішнього вигляду [2, с. 37].

Таким чином, можна зробити висновок, що поняття стресу розглядалось в різний час, в різних сферах життєдіяльності і науках. Саме тому важко знайти однозначне визначення стресу, а отже дана проблема залишається актуальною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Селье Г. Стресс без дистресса./ Г. Селье. – М.: Прогресс, 1982.–123 с.
2. Щербатых Ю. В. Психология стресса и методы коррекции./ Ю. В. Щербатых. – М.: Питер, 2006. – 256 с.
3. Немов Р. С. Психология. Кн. 1. Общие основы психологии/ Р. С. Немов. – М.: 2010. 688 с.
4. Маклаков А. Г. Общая психология/ А. Г. Маклаков. – СПб.: Питер, 2013. – 583 с.

Горбаткова Ірина Антонівна
аспірантка Херсонського державного
університету (Україна)
*Науковий керівник: доктор психол. н.,
професор О. Є. Блинова*

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ В УМОВАХ ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ

В останні десятиліття міграція висунулася в ряд найважливіших світових проблем. Міграційні процеси в усьому світі досягли небувалих масштабів. Одна з головних проблем, з якою стикаються мігранти на новому місці проживання, – це проблема соціальної та психологічної адаптації, що представляє собою складний, багатоаспектний і часто тривалий процес, пов'язаний з переживанням мігрантами змін, культурних відмінностей, ізоляції і депривації.

У зв'язку з політичною ситуацією у Криму та військовими діями на Сході України, наша держава зіштовхнулася з новою для себе проблемою – проблемою переселенців, або, як їх ще часто називають, біженців. При цьому, Женевська конвенція про статус біженців (1951 р.) чітко говорить, що біженцем є той, хто змушений залишити межі своєї країни через

обґрунтовані побоювання за своє життя та безпеку. А от біженці всередині унітарної країни – явище нове. У кращому випадку – це переселенці, які вимушено змінюють регіон проживання на кращий і комфортніший для себе. У психологічному плані будь-який біженець є соціально дезадаптованим. Він не має елементарних життєвих навичок у новому середовищі, роботи, а іноді базових побутових умов.

Інтерес фахівців до теми соціальної та психологічної адаптації мігрантів існує вже давно. У науковій літературі питання соціально-психологічної адаптації вивчаються протягом ХХ-ХХІ ст. Різні її аспекти досліджуються як українськими так і зарубіжними вченими (В. Гриценко, Ж. Зайончковська, Н. Лебедева, В. Павленко, Г. Солдатова, Дж. Беррі, К. Оберг та ін.). Аналіз психологічних досліджень адаптації особистості демонструє неоднозначність понять і різноманітність методологічних підходів до вирішення даної проблеми, але більшість авторів, серед них Ф. Березін, В. Гриценко, Є. Маркова та ін., відзначають, що соціально-психологічна адаптація – це складний, багаторівневий процес взаємодії особистості і навколишнього середовища, в результаті якого відбуваються внутрішньоособистісні зміни, що відбиваються на взаємодії індивіда з навколишнім середовищем. Соціально-психологічна адаптація передбачає як засвоєння певних соціальних норм, правил, так і формування особистісних якостей, цінностей, обумовлених новою соціальною ситуацією.

Міграційним процесам присвячено багато праць, як зарубіжних так і вітчизняних дослідників. Серед них можна виділити роботи таких науковців, як: А. Адеподжу, В. Іонцев, А. Ічдуйгу, С. Каслс, С. Колінсон, М. Окольські, Л. Рибаківський, Ю. Римаренко, А. Романюк, А. Сові, А. Хомра, В. Шелюк. У цих працях визначено суть міграції та запропоновано її класифікацію, виділено чинники виникнення міграційних рухів населення та показано основні шляхи їх регулювання.

Проблема соціально-психологічної адаптації вимушених переселенців стала особливо актуальною останнім часом для нашої країни. Причиною вимушеної міграції всередині країни, у зв'язку з політичними та соціально-економічними подіями, стала неможливість громадян проживати на території свого регіону. У ситуації вимушеної міграції дуже високий ризик виникнення психічно нестабільних станів, психічних розладів, зниження самооцінки. Серйозні порушення спостерігаються і в міжособистісних стосунках. Порушення психічної сфери вимушених мігрантів зачіпають емоційно-вольові, характерологічні, поведінкові і комунікативні

компоненти. Однак, найчастіше всі ці переживання і події мобілізують мігрантів на протистояння негараздам. Так, проблема соціально-психологічної адаптації переселенців в умовах вимушеної міграції в межах своєї країни мало вивчена у вітчизняній і зарубіжній психології. Успішне вирішення зазначеної проблеми може виступити однією з умов зниження соціально-психологічних ризиків у нових умовах існування.

Григорчук Лідія Володимирівна
студентка Сумського державного
педагогічного університету
імені А. С. Макаренка (Україна)
Науковий керівник: к. психол. н,
доцент Г. А. Стадник

ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ ТИПУ ТЕМПЕРАМЕНТУ НА НАВЧАЛЬНУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНСЬКОМУ ЕТНОСІ

У сучасному відкритому суспільстві останнім часом проблема впливу темпераменту на ефективність навчальної діяльності набула особливої гостроти через достатньо динамічні показники статистики успішності. Тож врахування специфіки зв'язку типів темпераменту зі змінними товаришкості у віковій динаміці дозволяє виявити найбільш сприятливі умови задля досягнення найбільшої ефективності в навчальній діяльності дітей старшого шкільного віку та студентів. Дана проблема носить міжетнічний характер і є спільною для багатьох країн, де приділяється увага особистісно-зорієнтованому вихованню та навчанню. Отже, вона є досить актуальною і в Україні також.

Аналіз сучасних психологічних досліджень щодо темпераменту свідчить про те, що це характеристика індивіда з боку динамічних особливостей його психічної діяльності, тобто темпу, швидкості, ритму, інтенсивності, що складають цю діяльність психічних процесів і станів [1, с. 241].

Враховуючи те, що темперамент визначається поєднанням властивостей нервової системи, І. П. Павлов об'єднав ці властивості у типи нервової системи та виділив сильний урівноважений рухливий, сильний урівноважений інертний, сильний неурівноважений (з домінуванням процесу збудження), слабкий [3].

Ю. З. Гільбух зазначає, що темперамент являється одним із найважливіших факторів, який необхідно враховувати, організовуючи індивідуальне навчання школярів. Він акцентує увагу на тому, що у чистому вигляді темпераменти зустрічаються дуже рідко, в основному

вони «змішані». Також він наголошує на тому, що педагог, який реалізовує особистісно-орієнтовне навчання, повинен навчитися керувати темпераментом учня, а не придушувати його [4]. В. С. Мерлін відмічав, що учня слід розглядати як «інтегральну індивідуальність». Звідси зрозуміло, що взагалі можна виділити два різні рівні взаємодії: «людина-індивід» та «людина-суспільство». Виходячи із заданої проблематики у його дослідженні, суттєвим є вплив рівня «людина-індивід», в якому досліджуються саме властивості та вплив темпераменту.

У науковій праці Т. М. Васецької, щодо особливостей впливу темпераменту на індивідуально-психологічний стиль учбової діяльності, акцентується увага на тому, що аналіз внутрішньої структури темпераменту розкриває значні труднощі, які обумовлені відсутністю у звичайних психологічних характеристиках темпераменту єдиного змісту і єдиної системи. Тому, завдяки спробам такого аналізу, Т. М. Васецька зазначила необхідність виділення трьох головних компонентів у темпераменті, а саме: загальна активність індивіда, його моторика і його емоційність. Вони, в свою чергу, мають також складну будову [2, с. 189]. За словами В. Д. Небилицина, темперамент, формальні особливості мотивації та риси характеру обумовлені загальним типом нервової системи, що допомагає більш детально розглянути за яких саме умов темперамент має настільки значний вплив на навчальну діяльність. Тим паче, у комплексі з рисами характеру його вплив є більш потужним [5, с. 153].

Отже, від урахування індивідуальних особливостей учнів повністю залежить результативність навчально-виховного процесу. Важливою умовою є пристосовування прийомів, методів і форм педагогічного впливу до індивідуальних їх особливостей з метою забезпечення запрограмованого рівня розвитку особистості задля того, щоб індивідуальний підхід створював найсприятливіші можливості для розвитку пізнавальних можливостей, активності, схильності і обдаровань кожного учня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Варій М. Й. Загальна психологія. Навчальний посібник / Варій М. Й. — К.: «Центр учбової літератури», 2007. – 968 с.
2. Васецька Т. М. Особливості впливу темпераменту на індивідуально-психологічний стиль учбової діяльності / Т. М. Васецька // Психологія. Збірник наукових праць. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова. – №1 (8). – С. 189-195.
3. Вітенко І. С. Основи психології / І. С. Вітенко, Т. І. Вітенко; [видання друге, перероблене і доповнене]. – Вінниця: «Нова Книга», 2008. – 256 с.
4. Гільбух Ю. З. Темперамент і пізнавальні здібності школяра: Діагностика, педагогіка / Ю. З. Гільбух. – К.: ВІПОЛ, 1992. – 216 с.
5. Небылицин В. Д. Темперамент. Психология индивидуальных различий / В. Д. Небылицин, Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Я. Романов. – М.: МДУ, 1982. – С. 153-159.

Дарвиш Виктория Викторовна
директор компании «DMA Medhilfe»,
член европейской профессиональной
психотерапевтической лиги (Германия)
Научный руководитель: к. филол. н., доцент
Ю. В. Косенко

КРОСС-КУЛЬТУРНЫЙ АНАЛИЗ ЕВРОПЕЙСКОГО ДЕЛОВОГО ЭТИКЕТА (НА МАТЕРИАЛЕ ОБРАЩЕНИЯ К СОБЕСЕДНИКУ В ГЕРМАНИИ)

Деловой этикет – это основа успешного международного сотрудничества и проявление высшей формы уважения к партнеру, которая является залогом успеха любого дела в условиях мировой глобализации. Германия – одна из европейских стран, которая использует специализированную лексику в речевом обороте и специфику адресного обращения к собеседнику, а так же, предполагает учет всех формальных тонкостей и обязательного набора коммуникационных клише, принятых в этой стране. Особенности порядка обращения к представителям определенных профессий, с учетом упоминания в устном и письменном тексте обращения к собеседнику его дипломированных степеней, представлен в обязательном деловом этикете Германии уже на протяжении более 300 лет. В виду того, что экономический курс развития нашей страны получил европейский вектор на ближайшее будущее, изучение особенностей европейского делового этикета получает в настоящее время особую актуальность для представителей всех профессий, которые тесно сотрудничают в рамках европейского межкультурного коммуникационного пространства в силу своей полезной и практической направленности.

Умению вести себя в обществе немцы придают немалое значение, а классическим учебным пособием по этикету многие до сих пор считают книгу, которая написана в конце XVIII века немецким писателем Адольфом Книге (Adolph Knigge). Основные правила «Обхождения с людьми всех сословий и положений», несмотря на то, что многие ее положения уже утратили свою силу, все еще является основой современной немецкой формы этикета.

Германия – это страна исключительного порядка, усердного труда, пунктуальности, интеллекта и основательности. Немцы не любят нарушения речевого порядка и все адресные ритуалы в обращении соблюдаются четко и безоговорочно всеми участниками как внутри страны, так и аналогичные ожидания выставляются для международных партнеров. Одним из главных установочных правил следует считать то, что впервые

общаясь с немецким деловым партнером, преподавателем, врачом следует говорить: Герр + профессиональный титул + фамилия. Например, Герр доктор Браун, Герр директор Браун, и аналогичная конструкция с женщиной при употреблении «Фрау» в начале адресного обращения.

Другой отличительной особенностью является тот факт, что «доктором» в обращении может быть как врач, так и обладатель ученой степени. Для общения в университете, нужно помнить, что немцы обращаются к университетским профессорам «Герр профессор», без добавления фамилии, а в светской жизни они же самостоятельно представляются просто с указанием фамилии: «Гутен так, Браун». Также, специфической особенностью в Германии можно считать тот факт, что во многих домах нет номерных знаков, а их заменяют таблички с фамилиями жильцов в полном составе, с указанием всех научных степеней, например «Профессор др. Браун». Если немец защитил диссертацию и получил докторскую или профессорскую степень, то этот титул он несет с собой как флаг на протяжении всей жизни. Обращение к такому человеку пожизненно будет начинаться со слов «доктор Браун». Этот титул намертво срачивается с фамилией и указывается в удостоверении личности и на дверных табличках, а если диссертаций было две, тогда он будет «др. др. Браун».

Таким образом, на примере адресного обращения к немецким гражданам можно отметить, что использование фамилии собеседника, усиленное словами «Герр» или «Фрау» («Господин» или «Госпожа») – это одна из обязательных форм вежливого обращения в современном немецком обществе. Наряду с этими и учетом многих других обязательных факторов светской и деловой беседы, учетом тонкостей служебной субординации, педантичностью в сроках обязательств перед партнерами и пунктуальностью во время встреч, а так же, аккуратное соответствие заявленного дресс-кода – можно иметь уверенность в том, что учет всех этих особенностей вызовет доверие к собеседнику со стороны немецкого партнера и желание с ним сотрудничать.

Учет национальных тонкостей делового и профессионального этикета является основополагающей базой для начала любых работ в области делового сотрудничества в европейском культурном пространстве и подлежит тщательному изучению со стороны соискателей международных контактов для поддержания полноценного продуктивного партнерства между сторонами.

Дідик Наталія Михайлівна

к. психол. н., ст. викладач кафедри
соціальної педагогіки і соціальної роботи
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка
(Україна)

ПРИЧИНИ І НАСЛІДКИ БЕЗРОБІТТЯ СЕРЕД МОЛОДІ

У Законі України «Про зайнятість населення» вказано, що «безробіття – соціально-економічне явище, за якого частина осіб не має змоги реалізувати своє право на працю та отримання заробітної плати (винагороди) як джерела існування» [4]. В Україні рівень безробіття серед молоді, за офіційними даними, перевищує 17%, 40% безробітних – молодь, причому три чверті серед молодих безробітних – жінки.

Безробіття молоді належить до соціальних молодіжних проблем. За іншою класифікацією європейських дослідників, молоді люди, які тривалий час залишаються безробітними, є «проблемною молоддю». Молодіжне безробіття належить до одного з видів безробіття з класифікації за соціально-професійною ознакою поряд з жіночим, етнічним, безробіттям серед соціально вразливих верств населення.

Л. Г. Авдєєв та Н. В. Ортікова зауважують, що основними причинами молодіжного безробіття є: недостатній обсяг інформації про потреби сучасного ринку; неправильний вибір професії (часто молоді люди не замислюються над своїм покликанням, своєю професійною кар'єрою, здійснюють вибір не усвідомлено); відсутність виробничого стажу й досвіду роботи, та, як наслідок, відносно низький професійний статус (лише 21,14% роботодавців при прийомі на роботу надають перевагу працівникам віком від 18 до 25 років); набута випускником професія часто виявляється такою, що не має попиту на ринку праці; роботодавці найчастіше неспроможні оцінити такі переваги молоді, як мобільність, гнучкість, здатність до навчання тощо; з іншого боку, значна кількість випускників не володіє навичками грамотного пошуку роботи, ведення переговорів з роботодавцями; завищені амбіції молоді відносно оплати праці та престижності професії не співвідносяться з пропозиціями роботодавців; нестійкість життєвих установок; низький рівень соціальної та психологічної адаптації до умов ринку праці; відсутність готовності до конкуренції на ринку праці; відсутність мотиваційної готовності до праці за набутою професією; низький рівень узгодженої взаємодії між органами освіти, роботодавцями, органами служби зайнятості та іншими структурами, які діють на ринку праці [1, с. 17-18].

С. М. Бортнік, М. В. Саган до загальних причин дисбалансу на українському ринку праці в його молодіжному сегменті відносять: низький рівень поінформованості абітурієнтів, студентів та випускників шкіл про стан і динаміку ринку праці та попит на конкретні спеціальності; вибір «престижних» спеціальностей без урахування реальних можливостей працевлаштуватися після закінчення навчання; вимога наявності стажу до претендентів на вакантні посади (здебільшого – 3 роки); низька поінформованість студентів про ту чи іншу спеціальність, що зумовлює виникнення легковажного відношення до процесу навчання в силу відсутності задоволення майбутнім фахом; недієва реалізація положень державної та регіональної політики зайнятості; низький рівень функціональності молодіжних центрів зайнятості; недостатня соціальна захищеність молоді та низька конкурентоспроможність на ринку праці; специфіка економічного середовища країни, що зумовлює недостатність інвестиційних асигнувань на розвиток молодіжного підприємництва [3].

До наслідків безробіття серед молоді С. М. Бортнік, М. В. Саган відносять: відтік кваліфікованої молоді за кордон, тобто розвиток міграційних процесів, розгортання бідності серед молодих громадян, що спричинить розвиток злочинності; збільшення смертності, адже досить поширеним в безвиході є алкоголізм та наркоманія, особливо серед досліджуваної категорії громадян; збільшення кількості безпритульних та психічнохворих; демографічна криза, що спричиняється зменшенням кількості народжених через нестачу коштів у сімей [3].

Соціальні наслідки безробіття викликають напруження у суспільстві і призводять до нерегламентованих (тіньової зайнятості) і деструктивних (кримінальних) моделей поведінки. Д. П. Богиня підкреслює, що за дослідженнями, зростання чисельності непрацюючих з-поміж молоді зумовлює збільшення злочинності в молодіжному середовищі на 4%. За оцінкою зарубіжних експертів, підвищення безробіття на 1% призводить до зростання смертності на 2%, вбивств на 5,7%, самогубств на 4,1 %. Зокрема, в США воно зумовлює ріст психічних захворювань на 6%, розлучень на 7%, самогубств на 5% [2]. Як наголошується у доповіді Міжнародної організації праці (МОП) «Глобальні тенденції зайнятості серед молоді – 2013», до довгострокових наслідків високого і стійкого молодіжного безробіття належать відсутність корисного досвіду роботи і втрата професійних навичок. Професійна дискваліфікація молоді у стані тривалого безробіття зменшує їх конкурентоспроможність, що зумовлює

ускладнення при подальшому працевлаштуванні, зниження якості робочої сили і суспільного виробництва.

Отже, безробіття – одна із найбільш поширених соціальних проблем сучасної молоді. Для її вирішення необхідно поєднати зусилля органів державної влади, громадських організацій та роботодавців. При цьому держава повинна проводити політику створення сприятливих умов для підвищення рівня молодіжної зайнятості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдеев Л.Г.Професійна орієнтація безробітних громадян та молоді: [Навч.-метод. розробка] / Л. Г.Авдеев, Н. В. Ортікова. – К.: ІПК ДСЗУ, 2013. – 55 с.
2. Богиня Д. П. Основи економіки праці / Д. П. Богиня, О. А. Грیشнова. – К.: Знання-Прес, 2000. – 312 с.
3. Бортнік С. М. Молодіжне безробіття в Україні: сутність, причини та шляхи розв'язання [Електронний ресурс] / С. М. Бортнік, М. В. Саган. – Режим доступу: http://asconf.com/rus/archive_view/634.
4. Закон України «Про зайнятість населення» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.

Захарова Тетяна Анатоліївна
аспірантка Харківського національного
педагогічного університету імені
Г. С. Сковороди (Україна)

ПОГЛЯД НА ПРОЦЕС СОЦІАЛІЗАЦІЇ ТА ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В КОНТЕКСТІ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ ВАРІАТИВНОСТІ

Найбільші досягнення етнопсихології, що актуальні на сучасному етапі розвитку суспільства, пов'язані з вивченням проблем соціалізації та виховання дітей різних народів, в різних культурах. Дослідження, які проводяться у даному напрямку, пов'язані з процесами соціалізації, взаємозв'язком між вихованням дітей і іншими аспектами життєдіяльності суспільств.

Під поняттям «соціалізація» розуміють процес інтеграції людини в людське суспільство, набуття досвіду, який потрібен для виконання соціальних ролей. В контексті вивчення питань особливостей процесу соціалізації дітей, в залежності від культурної приналежності, використовують також терміни «інкультурація», «акультурація», «культурна трансмісія». Американський етнограф, антрополог М. Херсковіц запропонував поняття «інкультурація» – процес освоєння людиною, притаманний певній культурі світобачення і поведінки, в результаті якого формується когнітивна, емоційна та поведінкова схожість особистості з представниками даної культури. Процес інкультурації починається з моменту отримання дитиною перших навичок і освоєння мови, в ході повсякденної взаємодії з дорослими на основі

накопичення власного досвіду. Кінцевим результатом процесу інкультурації людини виступає компетентність у мові, ритуалах, традиціях, цінностях і ідеалах своєї культури. Необхідно зазначити, що процеси соціалізації та інкультурації протікають одночасно, і без входження до культури, людина не може існувати як член суспільства.

Наряду з поняттям інкультурації, в етнопсихології використовується поняття «культурної трансмісії» – механізму, за допомогою якого етнічна група «передає себе у спадок своїм новим членам, насамперед, дітям». Зазвичай, виділяють три види трансмісії: «вертикальна трансмісія», в процесі якої культурні цінності, вміння, вірування передаються від батьків до дітей; «горизонтальна трансмісія» – дитина освоює традиції культури у спілкуванні з однолітками; «непряма трансмісія» – людина навчається у школах, вузах, у родичів, сусідів.

В поліетнічному середовищі дитина включається в процес «акультурації» – тобто, піддається впливу дорослих, що належать до чужої культури. У багатьох традиційних культурах дитина належить не тільки батьку і матері, але і спільності, в якій вона живе, і тоді спільність бере участь у її вихованні.

Етнокультурна варіативність соціалізації спостерігається у різноманітних аспектах розвитку особистості, а також варіаціях форм, типів та стилів виховання індивіда протягом всіх вікових етапів, що відбивається на процесах формування майбутнього типу особистості, її поведінки, особливостей міжособистісних відносин різних соціальних груп.

Особливості догляду за немовлям, його сповивання, здатні здійснювати помітний вплив на формування типу особистості та проявів поведінки. Засновник психологічної антропології А. Кардінер вважає, що ранній дитячий досвід здатний істотно впливати на формування базової особистості. Якщо культурі народу властива та обставина, що жінки зайняті, головним чином, роботою і не приділяють уваги своїм дітям – у малюків формується суперечливе ставлення до матері, що, в свою чергу, призводить до формування особистості, якій притаманні недовірливість, підозрілість, пригнічена ворожість до зовнішнього світу. Американський антрополог М. Мід підкреслювала, що саме культура є головним фактором, який вчить дітей, як думати, відчувати і діяти в суспільстві. Наприклад, якщо культура племені мундугуморов заохочує суворість, то надалі виростають агресивні і ворожі люди, схильні до насильства, експлуатації, навіть канібалізму – і навпаки, якщо діти в племені арапешей живуть в оточенні доброзичливості та піклування, якщо їх захищають від агресії і бійок, то з немовлят поступово формується доброзичлива, спокійна особистість.

Американський культурантрополог Р. Ронер виділив три типи можливого ставлення батьків до дитини (розуміння і любов; ворожість і агресія; байдужість і відкидання), які різною мірою характеризують культури і визначають особливості народу. У середньому, у більшості досліджених культур було виявлено досить високий рівень батьківського прийняття й турботи про дітей. У різних культурах є свій рівень батьківського контролю, батьківської суворості або вседозволеності. У культурах, де батьківський контроль переважає, наприклад, в Кореї, він сприймається дітьми як норма, як батьківська дбайливість, а не як заперечення і відсутність любові. У тих культурах, як у сучасній Німеччині, високо цінується поблажливе ставлення батьків до дітей, суворий контроль сприймається дітьми як заперечення.

Увагу етнопсихологів також звернено на ступінь представленості в культурах шести основних вимірів виховання дітей: послух (тобто навчання їх підкорятися дорослим); відповідальність за доручену справу, за свій прожиток або домашні справи; дбайливість (навчання дітей допомагати молодшим братам, сестрам, хворим і людям похилого віку); прагнення до досягнень (навчання дітей не боятися умов змагання з іншими членами спільноти, і домагатися високих результатів і успіхів); самостійність (здатність піклуватися про себе і бути незалежними в задоволенні своїх потреб); загальна незалежність (навчання дітей свободі від контролю та нагляду). У загальному вигляді, всі ці параметри виховання можна звести до двох полюсів: один полюс – навчання поступливості (слухняності, відповідальності, дбайливості), а інший полюс – навчання самоствердження (прагнення до досягнень, самостійності, незалежності).

Стиль виховання, що прийнятий в тій чи іншій культурі, залежить від багатьох факторів: від змісту переважаючої господарської діяльності, від соціальної структури суспільства, від структури сім'ї та ін., що призводить до закріплення певних форм поведінки дітей. Порівняльні дослідження канадського вченого У. Ламберта особливостей виховання дітей в одинадцяти країнах і народах показали, що суворість батьків більше залежить не від етнічної приналежності, а від соціального становища. У всіх країнах батьки-робітники були схильні до більшої вимогливості, ніж представники середнього класу, що, мабуть, є функціональним для виховання слухняності у майбутніх найманих працівників, яким доведеться підкорятися і в дорослому житті. А в етнічному плані батьки з країни Японія були більш поблажливі до дітей у всіх ситуаціях, окрім привчання дітей до гігієни. На другому місці – батьки з Америки, виявляли більший лібералізм і толерантність в аспектах сімейного виховання, ніж європейці.

У різних культурах є свої помітні відношення до пубертатного періоду, коли відбувається формування нової соціальної ідентичності підлітка. В різних культурах не збігаються часові межі даного вікового періоду: «де для п'ятнадцятирічного стародавнього грека ще триває дитинство, для туркмена і українця починається молодість – а чуваш вважається вже «справжнім чоловіком». Період входження до дорослого життя значно коротший в традиційних суспільствах, де дитина з раннього дитинства включена до посильної праці і освоює основні побутові та господарські навички, необхідні у майбутній діяльності, вже до 10-12 років. У підлітків, в традиційних культурах, період статевого дозрівання проходить безконфліктно, на відміну від індустріальних суспільств, де період між статевим дозріванням і початком дорослого життя є періодом конфліктів і потрясінь внаслідок різкої відмінності норм поведінки дітей і дорослих. У сучасному суспільстві дорослішання являє собою серію автономних соціальних переходів – цивільне повноліття, початок трудової діяльності, вступ до шлюбу, а гендерна ідентичність втратила колишнє значення і поступилася місцем іншим, соціальним ідентифікаціям – етнічній, професійній, класовій.

Отже, соціалізація дитини відбувається через взаємодію людей, соціальних спільнот і соціальних інститутів, тому, з розвитком суспільства змінюється суть суспільних відносин, змінюються традиції і ставлення до них, причому, в різних культурах і соціальних групах, процес набуття дитиною соціального досвіду може бути не однаковим.

Колісник Юлія Василівна

студентка Сумського державного педагогічного університету

імені А. С. Макаренка (Україна)

Науковий керівник: к. філос. н.,

доцент К. М. Пасько

ЕТНІЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ПОЛІЕТНІЧНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

В умовах сучасної етнічної трансформації, постійної міграції населення все більшого значення набувають психологічні проблеми адаптації. З'являється необхідність у розробці нових моделей психологічного супроводу процесу міжетнічної адаптації, особливо в поліетнічному освітньому студентському середовищі. Багато молодих людей, які приїжджають продовжити своє навчання з інших країн, стикаються з безліччю проблем, пов'язаних з етнічними відмінностями.

Процес формування міжетнічної взаємодії слід розглядати як досить складну сукупність різноманітних, конструктивних і деструктивних форм відносин між етнічними групами та їхніми представниками. Численними науковими дослідженнями встановлено, що входження до нової культури та адаптація до неї можуть супроводжуватися низкою негативних явищ: ностальгією і депресією, підвищеною тривожністю, недостатньою впевненістю в собі, психологічним дискомфортом і стресами, плутаниною в ціннісних орієнтаціях, соціальній та особистісній ідентичності тощо.

Молоді люди, які приїжджають на навчання до іншої країни, часто потрапляють до «нового», невідомого для себе світу. Це породжує масу соціально-психологічних проблем, пов'язаних з адаптацією до чужої культури. І перш ніж ця культура буде прийнята, освоєна, людина долає величезний шлях від звичного їй стилю поведінки, до зовсім іншого, збагаченого новими знаннями, способу життя. Можливо, їй доведеться відмовитися від деяких звичок, неприйнятних в даному суспільстві і пережити так званій «культурний шок». Мінімізувати його негативні наслідки може адекватна соціально-психологічна підтримка або так званій соціально-психологічний супровід, що базується на наукових знаннях в галузі соціальної психології та етнопсихології. У цьому контексті невдачі в міжетнічній взаємодії слід розглядати не як наявність «непереборних» відмінностей між культурами, а як відсутність певних знань і умінь, що сприяють міжетнічному взаєморозумінню, ефективності соціальної адаптації в сучасному освітньому середовищі. Внаслідок цього освітнє середовище має сприяти тому, щоб, з одного боку, молодь усвідомлювала своє коріння і тим самим могла визначити своє місце у світі, а з іншого – відчувала розуміння і повагу до інших культур.

Таким чином, все більш необхідним стає забезпечення соціально-психологічної захищеності студентів, підтримки та зміцнення їх психічного здоров'я, створення сприятливих психологічних умов для соціально-психологічної адаптації студентів, їх повноцінної соціалізації у ВНЗ, майбутньому професійному просторі та суспільстві в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гуро В. Н. Формирование толерантной личности в полиэтнической образовательной среде: [учеб.пособие] / В. Н. Гуров, Б. З. Вульф, В. Н. Галяпина. – М., 2004. – 240 с.
2. Мантлер В. Этническая система идентификации: миф или реальность / В. Мантлер // Сибирский вестник психиатрии и наркологии. – 2000. – № 1. – С. 58–59.
3. Платонов Ю. П. Этнический фактор. Геополитика и психология / Ю. П. Платонов. – СПб.: Речь, 2002. – 520 с.

Корчака Марина Вікторівна
практичний психолог
реабілітаційного центру Klimczok
(Польща)

ОПТИМІЗМ ЯК ЕТНОПСИХОЛОГІЧНА ОСОБЛИВІСТЬ

Події, що відбулися в Україні протягом останнього року вплинули на світосприйняття та життєвий шлях цілих народів. Очікування, страх та тривалий стрес призводять до зміни переконань людей. Завданням практичного психолога, перш за все, є психологічний супровід, тому важливо розуміти які зміни відбуваються в соціумі і які заходи впроваджувати. Слід зазначити, що велика кількість людей змушені емігрувати до інших країн, а як відомо, психологічні особливості народів дуже відрізняються. Тому виникла потреба дослідити як на особистість вплине та чи інша культура.

26 травня 2009 року на щорічному засіданні Асоціації психологів в Сан-Франциско було висвітлено спільне дослідження, проведене вченими із Університету Канзасу та соціологами інституту Gallup, яке свідчить про те, що навіть в період економічної кризи більшість жителів Землі оптимістично дивиться в майбутнє. За результатами опитування, перші місця за рівнем оптимізму займають такі країни як Ірландія, Бразилія, Данія і Нова Зеландія. США отримали в цьому своєрідному змаганні лише десяте місце. Найбільш песимістичний погляд на життя демонструють мешканці Зімбабве, Єгипту, Гаїті та Болгарії. Близько 90% опитаних вірять, що протягом найближчих п'яти років їх положення покращиться, а 95% переконані, що наступні п'ять років будуть вдалішими, за п'ять попередніх. На підставі цих даних вчені дійшли висновку, що людській натурі властивий оптимізм, який, як доводять попередні дослідження, з віком лише збільшується. Крім того, люди схильні недооцінювати небезпеки, що може загрожувати їм у майбутньому – така, наприклад, як смерть або розлучення. В ході дослідження були опитані понад 150 000 дорослих людей у 140 країнах світу.

Країни, які межують з Україною, з огляду на результати досліджень, не вирізняються високим рівнем оптимізму, але відвідавши Польщу, стає зрозумілим, що тут все навпаки. З обличчя не сходить усмішка, можливо це стереотипне уявлення про високорозвинену культуру країн ЄС, але ставлення один до одного дійсно будується на повазі. Будні наповнені працею, але субота та неділя – це час, який присвячується лише родині. Свята Різдва та Пасхи відзначаються також виключно в родинному колі. Поляки

постійно сміються і більше за все люблять пожартувати над кимось, водночас негативно сприймають спроби пожартувати над ними самими.

За даними масштабного дослідження громадської думки лондонського центру New Economics Foundation, мешканці Угорщини, Болгарії та України найменш задоволені своїм життям. Соціологи проаналізували 40 тисяч інтерв'ю, проведених у період 2006-2007 років у 22 європейських країнах. Найкомфортнішими для проживання були визнані Данія, Швейцарія та Австрія. А ось угорці, болгари та українці посіли останні місця списку. На поганий рівень особистого добробуту вплинули критичні показники майже всіх параметрів опитування, засвідчених опитаними в Україні. Це, зокрема, «задоволеність життям», «задоволеність роботою», «стійкість у поводженні з життєвими негараздами», «взаємна довіра і відчуття спільності», «взаємодія з близькими, друзями» та інші показники. Лише за рівнем «оптимізму» та «самооцінки» українці значно випередили високорозвинені європейські країни.

Костикова Ольга Владимировна

ст. преподаватель кафедры психологии
Харьковского национального
педагогического университета имени
Г. С. Сковороды (Україна)

АСПЕКТЫ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ АДАПТАЦИИ В АРТ-ТЕРАПЕВТИЧЕСКОМ КРОСС-КУЛЬТУРНОМ ВЗАИМОДЕЙСТВИИ

В контексте актуальности межнационального согласия, ситуации взаимовлияния этно-культур в полиэтническом, поликонфессиональном мировом сообществе, особое значение приобретает кросс-культурное взаимодействие в сфере психического здоровья, в арт-терапевтическом направлении. Современные межкультурные исследования в арт-терапии (Д. Байерс, Д. Калманович, Б. Ллойд, М. Мауро и др.) свидетельствуют о том, что культура формирует специфические модели восприятия действительности, которые инициируют определенный стиль поведения личности.

Тенденции культурного климата многих стран мира в XXI веке, демонстрируют очевидные социальные изменения, вызванные, особенно: активизацией интегративных и миграционных общественных процессов. В сложившихся социокультурных условиях важна социально-психологическая адаптация специалистов в арт-терапевтическом сотрудничестве, с целью психопрофилактики проблем, детерминированных поликультурным пространством. Национальность, расовая принадлежность, религиозные

конфессии – влияют на формы профессиональных интерперсональных контактов. Культурная атмосфера окружающей действительности и своеобразие социального и политического индивидуального опыта, во многом, обуславливают способы взаимодействия арт-терапевтов с клиентами. Культурный опыт клиента предопределяет, что именно он считает своей проблемой, каким образом представляет эту проблему в общении с психологом.

Методы психологической оценки, установки, действующие в области психического здоровья – призваны защищать интересы представителей всех культур. Необходимо признание культурных различий и при этом, убежденность в человеческой общности, вне зависимости от личностных культурных предпочтений. Психологический кодекс, прежде всего, предусматривает обязательную социально-этическую профессиональную установку – равного уважения ко всем клиентам, понимания и принятия: ценностей, религиозных убеждений, трансформированных гендерных ролей и других факторов представителей каждого этноса. Профессиональная самореализация в практике арт-терапии, предполагает как ассимиляцию разнообразного культурного опыта, так и адаптацию к инвариантным художественным языкам, специфике этнического творческого самовыражения клиентов. В непосредственном контакте с представителями различных этнических и расовых сообществ, психологи, испытывают в арт-терапевтическом процессе многоаспектное влияние культур и субкультур – многочисленных этносов и субэтносов, преодолевая неоднозначные смысловые языковые барьеры.

Вербальный коммуникативный барьер (различие языка) является в кросс-культурной психотерапии наиболее значимым составляющим элементом потенциального и реального культурного барьера. Культурный барьер может осложнять психотерапевтический процесс и спровоцировать ошибочную диагностику, неадекватное построение процедуры психологического обследования, непродуктивность арт-терапевтической интеракции. Именно «язык» достаточно часто создает препятствия в психотерапевтической коммуникации и может стать причиной неверного понимания друг друга участниками межкультурной арт-терапии. Клиент может не владеть языком в той степени, которая необходима для эффективной вербальной психотерапии. Хотя в арт-терапевтическом подходе, для личностной трансформации, в основном, акцентуирована невербальная экспрессия, но коммуникативные ресурсы также актуальны для результативности психотерапевтического взаимодействия.

Система арт-терапевтических услуг должна обеспечивать возможность получения клиентом целесообразных видов помощи в соответствии с присущим ему уровнем аккультуризации или ассимиляции, чтобы гарантировать уважение культурной идентичности человека. Требованием современности для арт-терапевтов является осознание того, что диагностирующие, развивающие, рекреационные, психокоррекционные, лечебно-реабилитационные функции изобразительного творчества, могут быть конструктивно реализованы только в условиях учета специфики культурной среды и культурного опыта клиента. Специалистам, занятым в сфере охраны психического здоровья, для адекватного понимания культурной идентичности определенного клиента, необходимо предполагать культурные вариации, учитывать вероятность развития и преобразования культурных традиций. Корректные в культурном, религиозном и социальном отношении формы психотерапевтической интервенции имеют первостепенную значимость.

Внимание мировых психологических ассоциаций, в настоящее время, направлено на активизацию деятельности с ориентацией на потребности представителей различных культурных, этнических групп населения, на усовершенствование службы оказания им психолого-психотерапевтической помощи. Психологи стремятся адаптировать методы и технологии арт-терапии к условиям кросс-культурного взаимодействия, с учетом этнических различий: в языке, ценностях и нормах поведения.

На современном этапе социо-культурного развития арт-терапии, ученые выделяют ряд «переменных», которые следует учитывать при предоставлении межкультурных психолого-психотерапевтических услуг: этническая идентичность, религиозные убеждения, уровень аккультуризации, семейная динамика, полоролевая социализация, а также особенности и стаж иммиграции личности. Вследствие культурных различий могут наблюдаться неоднозначные проявления и со стороны психолога: предубеждение, неискренность, негативные эмоции, амбивалентное отношение, что, очевидно, препятствует пониманию проблем клиента и адаптации в арт-терапевтическом процессе.

Зарубежные арт-терапевты, осведомленные в кросс-культурном профессиональном взаимодействии, рекомендуют: для правильной оценки психического здоровья, психических состояний, личностных проблем клиента – самому психологу определить, каким образом его собственные ценности, культурный опыт и социальные установки могут влиять на формирование конструктивных психотерапевтических отношений, так как

представление о клиенте закономерно опосредуется социальными и культурными нормами специалиста (А. И. Копытин).

Мы предполагаем, что определенные методики могут быть полезным вариантом самопсиходиагностики для молодых специалистов, работающих в области кросс-культурной арт-терапии, и возможным ориентиром в дальнейшей самопсихокоррекции. Например, многоуровневый личностный опросник «Адаптивность» (МЛО – АМ) А. Г. Маклакова и С. В. Чермянина, где рассматриваются, такие категории, как: адаптивные способности, нервно-психическая устойчивость, моральная нормативность, коммуникативные особенности личности. А также, «методика диагностики социально-психологической адаптации К. Роджерса и Р. Даймонда», где анализируются следующие интегральные показатели: адаптация, самопринятие, принятие других, стремление к доминированию, интернальность, эмоциональная комфортность и др.

Вероятно, в спектре профессиональной квалификации арт-терапевта, значима и культурологическая проинформированность, и такие показатели – характеристики личности, как: низкие – ригидность и категоричность, и высокие – мобильность и толерантность, что также выясняется в процессе психодиагностики.

Мы считаем, что самообразование, самопсихокоррекция, личный и профессиональный опыт, компетентность, мотивация и профессиональная ответственность, т.е. то, что составляет профессионализм арт-терапевта, позволит решить все проблемы в социально-психологической адаптации в поликультурном взаимодействии.

Науменко Руслан Романович
QA Automation Engineer in Lazada Vietnam
(Вьетнам)

ОСОБЕННОСТИ РАБОЧЕГО КОЛЛЕКТИВА ВО ВЬЕТНАМЕ

Вьетнам – очень древняя страна, имеющая богатое историческое и культурное наследие, поэтому в работе с вьетнамцами стоит учитывать местные особенности деловой культуры. Первое, на что надо обязательно обращать внимание – вьетнамцы, хотя и держат дистанцию с иностранцами, но не делают скидки на то, что их руководитель – иностранец. Они реагируют и общаются так, как принято в их культуре, независимо от того, откуда приехал человек. У вьетнамцев есть некоторый «страх иностранцев». Они соглашаются, когда на них давят непривычным для них способом, но потом делают по-своему.

С детства их приучают, что ни под каким видом нельзя плохо говорить о человеке. Можно плохо говорить о проблеме. Вьетнамец никогда напрямую не скажет другому человеку, что он глупый, ленивый, грубый, непунктуальный и тому подобное. Он посылает косвенное сообщение, после которого человек должен понять, что он ведет себя неправильно. Следует отметить, что конфликты у вьетнамцев чаще случаются между отделами, чем между отдельными сотрудниками. Основа конфликта – это оскорбление личности, а вьетнамца с детства воспитываются в рамках неприемлемости критики человека. Но когда конфликтуют отделы, то это происходит по причине рабочих ситуаций, распределения ответственности и т. д.

Вьетнамцам нужно периодически объяснять, что нужно делать. Если руководитель объяснил один раз, через некоторое время он скорее всего увидит, что все делается не так, как он объяснял, а несколько по-другому, по-своему. Поэтому объяснения надо периодически повторять, не критикуя проделанную работу, а показывая, как все должно быть сделано. Выстраивая систему мотивации вьетнамцев, надо учитывать, как минимум, две важных особенности. Первая – их не надо часто хвалить. Если вьетнамские сотрудники знают, что руководитель их ценит и любит, то этого уже достаточно. Вторая – штрафы и бонусы в будущем на вьетнамцев не действуют. По восточной философии, вьетнамцы не верят в будущие бонусы. Это не означает, что они отказываются их получать, но основным критерием принятия решения является, сколько они будут получать здесь и сейчас.

По поводу командной работы у вьетнамцев есть своя особенность – они очень любят работать командой на низших уровнях иерархии, но чем выше должность, тем меньше должна быть командная работа. Во вьетнамских государственных учреждениях текучки персонала практически нет, так как подъем по карьерной лестнице точно совпадает с временем работы сотрудника. У вьетнамцев есть устойчивое убеждение, что чем старше человек, тем более высокую должность он должен занимать. Молодой сотрудник согласится стать руководителем, но он не будет считать себя руководителем пожилого сотрудника в полной мере. У него постоянно будут возникать проблемы в руководстве. В свою очередь пожилой сотрудник будет, конечно, выполнять задания, данные молодым, но не будет считать себя его подчиненным. Все это будет сильно влиять на качество выполняемой работы. Причины этому коренятся в глубоком уважении вьетнамцев старших по возрасту. Как утверждает М. М. Босрок, в силу климатических условий и бума на рынке спроса квалифицированной силы, происходит постоянная текучка кадров (кроме

государственных учреждений) и, как утверждается, никакой вьетнамец не боится потерять работу.

Таким образом, чтобы у руководителя и сотрудников получилась плодотворная работа и хороший результат, нужно уйти от привычных шаблонов управления персоналом и руководить с учетом национальных особенностей.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Босрок М. М. Бизнес по-азиатски: обычаи и деловая этика. / М. М. Босрок. – Ростов н/Д: Феникс, 2008. – 366 с.
2. Ламашева Ю. А. Традициональная деловая культура Вьетнама. / Ю. А. Ламашева, Ву Тхи Нга // Электронное научное издание «Ученые заметки ТОГУ». – 2013. – Том 4. – № 4. – С. 1940– 1945.

Науменко Юлія Романівна
магістрантка Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (Україна)
Науковий керівник: д. психол. н., проф. С. Б. Кузікова

МОТИВАЦІЯ ВІДПОВІДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ УРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

У сучасних умовах висувуються все більш високі вимоги до самостійності, ініціативи і відповідальності людини, спричинені змінами, що відбуваються в суспільстві. Це зумовлює посилення актуальності дослідження проблем відповідальності, яка була предметом уваги таких філософів і психологів, як Л. Колберга, Е. Фрома, Д. О. Леонт'єва, К. Муздибаєва, М. В. Савчина та ін. На думку більшості дослідників відповідальність є цілісною якістю людини, в якій інтегровані її духовні властивості, моральні, соціальні, психологічні та психофізіологічні характеристики.

Для вивчення впливу соціальних чинників на формування мотивації відповідальної поведінки, ми провели дослідження, в якому взяло участь три групи респондентів юнацького віку загальною кількістю 60 осіб. Першою методикою дослідження був «Тестовий питальник для діагностики відповідальності М. В. Савчина», за його результатами у респондентів всіх зазначених груп переважає середній рівень відповідальності (95% осіб), високий рівень мають лише 5% досліджених, низький рівень не виявлено.

Наступною методикою нашого дослідження був опитувальник «Мотивація відповідальної поведінки» (М. В. Савчина). За узагальненими показниками найзначущими з мотивів відповідальної поведінки в осіб юнацького віку є мотиви суспільні (соціальні) (36,7%) і духовні (35%).

Цікаво, що у кожній з зазначених груп домінував певний мотив. Так у студентів університету найбільш значущим виявився мотив прагматичний (35%); в учнів школи – духовний (55%); у студентів коледжу – суспільний (соціальний) мотив (35%). Ці дані підтвердилися результатами отриманими за складеною нами анкетною «Мотивація відповідальної поведінки».

Відтак ми можемо сказати, що на відповідальну поведінку великий вплив здійснює соціальне оточення, адже у всіх групах респондентів важливе місце посідає суспільний (соціальний) мотив. Про це свідчить також контент-аналіз висловлювань респондентів, які зазначають, що відповідальна поведінка потрібна «для порядку в суспільстві», «для визнання самого себе» та «суспільного визнання».

Для дослідження чинників відповідальної поведінки були використані тест-опитувальник «Дослідження вольової саморегуляції» (А. В. Зверькова, Е. В. Ейдман) та опитувальник ціннісних орієнтацій (С. Бубнова). Досить цікавий той факт, що найвищі значення рівня вольової саморегуляції виявлено у студентів коледжу. Між результатами, які отримали учні школи та студенти університету, спостерігається невелика різниця, зокрема вона наявна лише за показником «рівень саморегуляції», а за шкалами «наполегливість» та «самовладання» результати співпадають. Можливо це пов'язано з тим, що навчання у ВНЗ вимагає більшої самостійності, самоконтролю, які ще не сформовані у юнаків.

Загалом у респондентів всіх зазначених груп було виявлено домінування двох і більше цінностей, проте, серед студентів університету більшість осіб на перше місце ставили цінності: «милосердя» (75% осіб), а також визнання та повагу людей (60% осіб). В учнів школи домінують цінності: гарне проведення часу та відпочинок (35% осіб), а в студентів коледжу переважає цінність «милосердя» (55% осіб).

Аналізуючи отримані результати, можемо припустити, що «провідні» цінності вплинули на формування домінуючих мотивів відповідальної поведінки, зворотній зв'язок на, нашу думку, також має місце.

Підсумовуючи вище сказане, можна констатувати, що, по-перше, відповідальна поведінка у юнацькому віці має свої особливості залежно від соціальної ситуації розвитку. І, по-друге, вибір провідного мотиву, а також рівень вольової саморегуляції, визначають її особливості та впливають на рівень відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Савчин М. В. Психологія відповідальної поведінки: Монографія / М. В. Савчин. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2008. – 280 с.

Овчаренко Аліна Миколаївна
студентка Сумського державного
педагогічного університету
імені А. С. Макаренка (Україна)
*Науковий керівник: к. філос. н.,
доцент К. М. Пасько*

ОСОБЛИВОСТІ ПОДРУЖНЬОГО СПІЛКУВАННЯ ТА ВИНИКНЕННЯ КОНФЛІКТІВ У МОЛОДИХ СІМ'ЯХ

На кожному новому етапі розвитку суспільства, коли відбувається переоцінка цінностей, зростає інтерес до проблем сім'ї, моралі, духовності. Сім'я, як унікальний посередник між інтересами особистості й суспільства, виявляється в епіцентрі суспільних катаклізмів. У момент, коли інститут шлюбу переживає перехідний період, відбуваються руйнування старих традиційних установок про сімейне життя, що супроводжуються непоінформованістю про нові. У цих умовах особливо складно молодій сім'ї, у якій на серйозні труднощі соціально-економічного плану накладаються ще й проблеми спілкування молодої подружньої пари.

Проблема сімейного спілкування та виникненням конфліктів у молодих сім'ях відображена в ряді робіт як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Так, вивчення особливостей сімейних взаємин висвітлено у роботах М. А. Абалкіної, Т. В. Андрєєвої, Ю. А. Бакуліної, Т. А. Гурко, М. М. Обозова, Л. Б. Шнейдера, В. В. Юстіцкіса та ін. Досліджували причини виникнення подружніх конфліктів у молодих сім'ях М. Т. Авсієвич, Н. В. Грішина, С. В. Ковальов, С. Кратохвіл, Д. Кустар та ін. Психологічні підходи до надання консультативної допомоги сім'ї висвітлювали у своїх роботах Ю. Е. Альошина, Е. Берн, М. Боуен, Н. Давідсон, В. Кемплер, С. Мінухін, В. Сатір та ін. Більшість психологів, які досліджують сімейні взаємини, підкреслюють важливість початкового етапу розвитку сім'ї. Саме в цей період формується модель майбутніх сімейних стосунків, здійснюється розподіл прав і обов'язків, утворення духовних зв'язків між партнерами, актуалізація проблеми психологічної та побутової адаптації.

Подружнє спілкування виступає прикладом найменш формального, найбільш відкритого й доброзичливого спілкування. Саме тут мала б найповніше задовольнятися потреба людини у взаєморозумінні та співчутті, оскільки, шлюбний партнер є найбільш уважним, зацікавленим і доброзичливим співрозмовником, якого тільки можна уявити. Натомість, проблем у подружньому спілкуванні, не менше, аніж позитивних моментів. Тому в молодій сім'ї комунікативна культура людини проходить

найповніше випробування. Зрозуміло, що подружнє спілкування відбувається на інтимно-особистісному рівні, а за класифікацією Е. Берна, воно потрапляє до категорії близькості [2, с. 96]. Проте, ця близькість є дуже своєрідною, вона може час від часу поєднуватися з більш чи менш гострими конфліктами, оскільки вступаючи до шлюбу молоде подружжя стикається із значною кількістю відмінностей в інтересах та цінностях, цілях та потребах.

Основою сімейних конфліктів у молодих сім'ях, на думку психологів, є розходження між уявленнями партнерів стосовно потреб один одного, між уявленнями та очікуваннями стосовно іншого. У групі стабільних молодих подружніх пар конфлікти відбуваються переважно у сфері розподілу ролей і, як правило, вирішуються конструктивно. Конфлікти у нестабільних сім'ях пов'язані значною мірою із незадоволеною потребою у захисті «Я-концепції», а також з порушенням норм та цінностей життя [3].

Емпіричне дослідження проводилося із 15 подружніми парами, у яких один або обидва партнери є студентами. В ході дослідження було використано наступні методики: тест «Задоволеність шлюбом» (В. Століна) та тест «Емоційні бар'єри у міжособистісному спілкуванні» (В. В. Бойко). За результатами проведеної методики «Задоволеність шлюбом» (В. Століна) були отримані наступні результати: 20% молодих сімей є неблагополучними, що свідчить про невисокий ступінь задоволеності шлюбом, 20% сімей – абсолютно благополучні – дуже високий рівень задоволеності шлюбом; 60% сімей є благополучними. За результатами методики «Емоційні бар'єри у міжособистісному спілкуванні» (В. В. Бойко) виявлено, що у 25% сімей емоції членів подружжя зазвичай не заважають спілкуватися один з одним; у 50% – є деякі емоційні проблеми у повсякденному спілкуванні; у 25% – емоції кожного з подружжя в деякій мірі ускладнюють взаємодію між шлюбними партнерами.

Здійснивши теоретичний та емпіричний аналіз особливостей подружнього спілкування можна зробити висновок, що провідною причиною, яка призводить до конфліктів у молодій сім'ї є відсутність налагодженої системи міжособистісного спілкування. При цьому, саморозкриття молодого подружжя у спілкуванні, наявність спільних очікувань і установок, глибокого взаєморозуміння та емпатії, постійного підтвердження своєї подібності у сприйнятті подружніх ролей сприяють гармонізації сімейних стосунків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алешина Ю. Е. Социально-психологические методы исследования супружеских отношений: Спецпрактикум по социальной психологии / Ю. Е. Алешина, Л. Я. Гозман, Е. М. Дубовская. – М.: Изд-во МГУ, 2007. – 120 с.
2. Андреева Т. В. Семейная психология / Т. В. Андреева. – СПб.: «Речь», 2005. – 248 с.
3. Малкина-Пых И. Г. Семейная терапия / И. Г. Малкина-Пых. – М.: Эскмо, 2005. – 992 с.

Охременко Ігор Володимирович

студент Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (Україна)

Науковий керівник: викладач кафедри практичної психології А. В. Вертель

ЕТНОКУЛЬТУРНЕ ВИХОВАННЯ

Сучасний світ неспинно змінюється, культури змішуються, народи асимілюють. І якщо ми хочемо зберегти свою національну неповторність, то повинні повернутися до традиційних засад виховання нашого народу. Важливу роль у становленні такої стратегії виховання відіграють нові освітні технології, зокрема, технології етнокультурного виховання. Є. Марчук, характеризуючи становище в сучасному світі, зазначає, що етнокультурний чинник – один з головних рушійних сил в історії [1, с. 55].

Сукупність знань і уявлень про культуру, традиції, ідеали, цінності свого етносу, а також усвідомлення себе членом цієї спільноти, місця свого народу серед інших народів – це основа формування етнічної самосвідомості особистості [1, с. 59]. Для сучасної України національна самосвідомість має особливе значення. Втрата чи занедбаність власної ниви, невизначеність коренів, культурна протрація. Більшість дослідників (Г. Френсіс, Д. Аронсон, Ф. Рігс та ін.) схиляються до думки, що етнічне – це вияв внутрішньої єдності культури як певного способу буття, або ж спосіб буття певного народу детермінує його смислову, знакову ідентифікацію.

Радянські етнологи здебільшого розглядали культуру як спосіб людської діяльності. Зокрема, Ю. Бромлей зазначає, що саме в культурі, як способі людської діяльності, зосереджені всі основні особливості етнічних одиниць, які відрізняють їх від представників інших етнічних спільнот. За такого підходу етнознакові функції культури неминуче пов'язані з поняттям способу виробництва. Оскільки людська діяльність не має субстанційного характеру щодо всіх етапів розвитку соціальної культури, тому вона не може бути ідеальною парадигмою осягнення феномена етнічності. Таку особливість, на думку Є. Бистрицького, І. Варзара, В. Іванова, С. Кримського, В. Крисаченка, Б. Попова та ін., має культура як спосіб буття того чи іншого

народу. Єдність етнічної культури, згідно тверджень К. Г. Юнга, підтримується існуванням «архетипів культури», які набувають ознак образів та символів даного народу і є об'єктом постійного відтворення.

Народна педагогіка певної спільноти своїм корінням сягає в далеке минуле, зберігає досвід багатьох поколінь, виховуючи їх на кращих народних традиціях. Немає таких питань виховання, які не знайшли відображення в етнокультурі. К. Ушинський з цього приводу зазначає, що з оригінальними педагогічними ідеями, шедеврами народної педагогіки, з педагогічним генієм народу ніхто не може змагатися. Етнокультурне виховання особистості орієнтоване на становлення носія традицій і звичаїв духовної культури народу. Формування основ етнічної культури особистості неможливе без усвідомлення себе частиною (одиницею) певного народу, культури. Одним із завдань етнокультурного виховання дітей та молоді є усвідомлення та засвоєння ними культурних традицій певної спільноти, вихідцями з якої вони є, на архетипічному рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лозко Г. Етнологія України. Філософсько-теоретичні та етнорелігієзнавчі аспекти / Г. Лозко. – К.: Артєк, 2001. – 304 с.

Погадаєва Ксенія Николаевна
студентка Сумського державного
педагогічного університета
імені А. С. Макаренка (Україна)
*Научный руководитель: к. филос. н.,
доцент Е. Н. Пасько*

ЭТНОКУЛЬТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ САМООРГАНИЗАЦИИ ЛИЧНОСТИ В ПРОФЕССИИ

Актуальность обсуждаемой проблемы продиктована объективными условиями жизни современного человека в многокультурном обществе. Этот параметр требует своего учета в разнообразных сферах общественной жизни, в частности, в профессиональной деятельности. Зачастую этого не происходит, и процессы профессионализации рассматриваются как универсальные для любой культуры. В частности, в мире остро стоит вопрос создания условий для достижения продуктивной деятельности представителями всех этнических групп. Стратегия учета культурных характеристик субъекта предполагает признание того, что способы достижения высокого результата в деятельности могут быть глубоко различны и их этнокультурная специфика может выступать в виде ресурса культурноспецифических преимуществ.

Становление способов организации внутреннего мира личности происходит в ходе инкультурации, в связи с этим культурные особенности могут влиять на специфику этих способов. Личность интериоризирует этнические значения, присваивает свойства этнокультурного мира, в соответствие с которыми строит систему способов организации и взаимодействия со своим внутренним миром. Тем самым рефлексивные процессы личности будут иметь культурную специфику в различных сферах жизни, в том числе в профессиональной деятельности.

Рефлексия осуществляется с позиций определенной нравственной базы, усвоенных ценностей, норм и правил [1]. Именно ценностями культуры представлен в первую очередь этнокультурный мир. В данном случае этнокультурная специфика профессиональной рефлексии обуславливается ценностным фактором [4]. Было выявлено, что ценности культуры, как универсальные способы действия, содержат в себе варианты решения задач профессионализации. Культура – неиссякаемый резерв надежных способов и моделей поведения. Но, чтобы освоить их, необходимы специальные условия: кризисные, проблемные, активизирующие. Кризисные условия профессионализации побуждают личность обратиться к освоению либо к актуализации надежных способов разрешения сопутствующих профессионализации противоречий. Профессиональные задачи в кризисных условиях продуктивной профессионализации разрешаются культурными способами. Таким образом, выявленное стремление к упорядочиванию как ценность предстает универсальным культурным механизмом разрешения противоречия, который выходит на первый план как ответ на конфликтные условия профессионализации.

На системы профессионального образования возложена роль проводника в культурное существование, они обеспечивают личность способами решения профессиональных задач в условиях культурной среды. Надежные и проверенные культурные способы деятельности могут эффективно применяться в профессии, они накладывают специфический отпечаток на процессы самоорганизации личности.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Карпов А. В. Психология рефлексивных механизмов деятельности. – М.: ИП РАН, 2004. – 422 с.
2. Лебедева Н. М., Татарко А. Н. Ценности культуры и развитие общества. – М.: Изд-во ГУВШЭ, 2007. – 528 с.
3. Рабочая книга практического психолога: пособие для специалистов, работающих с персоналом / [под ред. А.А. Бодалева, А. А. Деркача, Л. Г. Лаптева]. – М.: Изд-во института психотерапии, 2001. – С. 95-123.
4. Хотинец В. Ю. Этническое самосознание / В. Ю. Хотинец. – СПб.: Алетейя, 2000. – 240 с.

Стадник Галина Анатольевна

к. психол. н., доцент

Сумской государственной педагогической
университет имени А. С. Макаренко (Украина)

ЭМОЦИИ И ЧУВСТВА КАК СРЕДСТВА КРОСС-КУЛЬТУРНОГО ОБЩЕНИЯ

В настоящее время пристального внимания требуют вопросы повышения культуры и качества общения между представителями различных этносов. Изучение различий в проявлении эмоций и чувств разных народов будут способствовать формированию толерантности к представителям разных национальностей, эффективности переговоров, презентаций и обучения в кросс-культурной среде, а также простому человеческому общению. В современной психологической науке эмоции относятся к категории психических состояний, а чувства – психических процессов. Эмоции и чувства свидетельствуют о том, как удовлетворяются потребности человека и как складываются его отношения с окружающей средой. Рассмотрим особенности проявления эмоций и чувств представителями различных народов и национальностей.

Украинский менталитет характеризуется, с одной стороны, доминированием эмоций и чувств над волей и интеллектом, а с другой – индивидуалистическим кодом ценностей, которые стимулируют мотивацию достижений, личную независимость, автономность, стремление опираться на собственные силы, уверенность [1, с. 65]. Хотя сам украинский народ считает себя закрытыми и сдержанными, любой европеец, общавшийся с украинцем, расскажет, что украинская душа всегда открытая и очень гостеприимная. А в деловых отношениях украинцы проявляют всегда прямолинейность: свое деловое решение они готовы отстаивать с «чувством» и почти всегда на «повышенных эмоциях» даже те, кто достиг вершин в культуре и бизнесе [3].

Жизнь французов построена на чувствах. Они руководствуются своими чувствами, однако не проявляют чувствительности по отношению к драматизирующим или слишком приукрашенным событиям. Для них важнее аргументы, подкрепленные фактами и хорошим анализом. Немцы очень пунктуальны, педантичны, наблюдательны, трудолюбивы, склоны к логическому мышлению, а также крайне бережливы, честны и порядочны. Они очень осторожны в выражении своего мнения. Стремление к собственному благополучию, индивидуализм порождает у них зависть. Стремятся не только не отставать от соседей, коллег по работе, а еще и быть лучше их. Вместе с тем, им характерны скрытость и замкнутость.

Печаль или радость не выходит за пределы семьи. Чувства зачастую тщательно скрываются даже от самых близких родственников долгое время [1, с. 175; 189].

Англичане относятся к категории народов, которые проявляют самоконтроль в выражение чувств, считая свободное, необузданное чувство как нечто неподобающее, вульгарное и антиобщественное. Для них характерен хорошо выработанный механизм торможения эмоций. Англичане не демонстративны в проявлении положительных эмоций, а при встрече с неприятностями проявляют юмор, оптимизм, спокойствие, зачастую игнорируют опасность и недооценивают ее степень в сложных ситуациях. Чувства японцев стремятся быть причудливыми и капризными, сами они, в большинстве случаев, не знают, что чувствуют. Японцы стремятся избегать отрицательных эмоций, даже слово, несущее неприятную информацию, они пытаются смягчить и завуалировать [1, с. 138; 195]. Так, можно предположить, что невыраженные и неосознаваемые эмоции производят свою разрушительную работу. Согласно проведенным исследованиям, проблемы во взаимоотношениях у японцев вызывают больше печали, чем у американцев или европейцев, а ситуации, включающие незнакомых людей, чаще вызывали у них гнев, чем у тех же американцев или европейцев [3]. В характере итальянцев доминирует экспрессивность, т.е. склонность полностью подчиняться своим эмоциям и открыто их выражать. Подавлять эмоции считается неестественным и отождествляется с лицемерием. Интересно, что такая, на первый взгляд женская, эмоциональность присуща в большей степени итальянским мужчинам [1, с. 172].

Таким образом, эмоции и чувства являются большой человеческой ценностью наравне с волевыми и интеллектуальными качествами личности. Способность выражать эмоции и чувства – это естественное свойство человека, однако правила проявления эмоций диктуется этнокультурной спецификой, изучение которой в настоящее время является актуальной и недостаточно разработанной проблемой современной психологии.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Баронин А. С. Этническая психология/ А.С. Баронин. – К.: Тандем, 2004. – 264 с.
2. Маклаков А. Г. Общая психология: Учебник для вузов./ А. Г. Маклаков. – СПб.: Питер, 2013. – 583 с.
3. Психология и культура. [под ред. Д. Мацумото] / Д. Мацумото. – СПб.: Питер, 2003. – 718 с.
4. Савицька О. В., Співак Л. М. Етнопсихологія: Навч. посіб./ О. В. Савицька. – К.: Каравела, 2011. – 264 с.

Степаненко Вікторія Василівна
студентка Сумського державного
педагогічного університету
імені А. С. Макаренка (Україна)
*Науковий керівник: к. філос. н.,
доцент К. М. Пасько*

ОСОБЛИВОСТІ СТРЕСОСТІЙКОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ТА ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ

Сьогодні поняття стресу набуло особливої актуальності, а вміння справлятися з ним перетворюється на нагальну потребу особистості. Стресостійкість представляє собою сукупність особистісних якостей, що дозволяють людині витримувати значні інтелектуальні, вольові та емоційні навантаження, що обумовлені особливостями професійної діяльності без вагомих згубних наслідків для діяльності, оточуючих та власного здоров'я. Разом із тим, штучне заниження рівня чутливості до зовнішніх подразників, зіставлене з цією якістю, в окремих випадках може призвести до відсутності сильних емоцій, байдужості, тобто до властивостей, що нерідко призводять до негативних результатів у навчальній та професійній діяльності людини. При цьому, такий підхід до стресостійкості дозволяє говорити про неї, як про динамічну якість людини, що можна розвивати як в процесі діяльності, так і засобами штучного тренування (наприклад, соціально – психологічний тренінг). Саме цьому сьогодні на передній план виходить турбота про формування стресостійкості сучасної людини і збереження її психічного здоров'я [1, с. 319].

Актуальність дослідження стресостійкості студентів визначається наявністю стресогенних факторів у студентському середовищі, таких як екзаменаційна сесія, період соціальної адаптації, необхідність особистісного самовизначення в майбутній професійній діяльності тощо. Таким чином, постійне переживання стресу та його наслідки представляють серйозну загрозу психічному здоров'ю студентів. Здебільшого це обумовлено специфікою віку багатьох студентів, оскільки юність є віковим періодом, коли особистісні ресурси здаються невичерпними і часто власному здоров'ю студенти не приділяють часу [2, с. 265-468].

Дослідження стресостійкості було проведено з українськими та іноземними студентами 4 курсу, оскільки, на нашу думку, в цей період навчання студенти відчувають стрес, пов'язаний із написанням наукових робіт, складанням іспитів перед отриманням диплома бакалавра. До того ж

стрес має кумулятивний характер, що негативно відбивається на рівні стресостійкості студентів четвертого курсу.

Для дослідження особливостей стресостійкості студентів були використані: методика модифікації Фрідмана і Розенмана та тест на «Навчальний стрес» (Ю. В. Щербатих). Досліджуючи причини, які можуть викликати стрес та способи зняття стресу у студентів, ми запропонували респондентам здійснити ранжування стрес-факторів. Виявилося, що у іноземних студентів на першому місці серед стрес-факторів – «труднощі в освоєнні навчальних програм, на другому – «значне навчальне навантаження» і на третьому – «брак часу». У українських студентів на 1 місці – «велике навчальне навантаження», на другому – «брак часу» і на 3-му – «недолік сну».

Найбільш популярним способом зняття стресу у іноземних студентів є: «сон», «зустріч з друзями, відвідування клубу, дискотеки» і «прогулянка на свіжому повітрі». Серед українських студентів перевагу отримують – «сон», «телевізор / Інтернет, віртуальні ігри» та «зустріч з друзями, відвідування клубу, дискотеки». При аналізі даних, отриманих за допомогою методики модифікації Фрідмана і Розенмана, спрямованої на вивчення схильності до стресу, низька схильність до стресів виявилася у 20% іноземних студентів та 25% українських студентів. Середня схильність у 45% іноземних студентів та 55% українських студентів. Показники високої схильності до стресу у 35% іноземних студентів та 20% українських студентів.

Отже, студентство відноситься до такого періоду, коли учбові перенавантаження та вимоги є досить високими. Вміння ефективно справлятися зі стресовими ситуаціями, використовуючи ресурси стресостійкості, допоможе студентам не лише бути соціально адаптованими, але і приймати відповідальні рішення у майбутній професійній діяльності та ефективно взаємодіяти з людьми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдошина А. В.Уровень стрессоустойчивости студентов разных специальностей // Психологическое сопровождение образования: теория и практика. Материалы Всероссийской научно-практической конференции 14-15 декабря 2010 года. Под общ. ред. Л. М. Попова, Н. М. Швецова, Йошкар-Ола, 2010. – С. 319-322.
2. Никифоров Г.С. Психология здоровья. – СПб.: Питер, 2006. – 607 с.

Тимошенко Олена Вікторівна
студентка Сумського державного
педагогічного університету
імені А. С. Макаренка (Україна)
*Науковий керівник: к. психол. н.,
доцент Г. А. Стадник*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ

Кожен народ, кожна етнічна група має свої особливості, свій індивідуальний психологічний склад, так званий національний характер, який власне і дає змогу одній етнічній групі значно вирізнятися з інших. Часто можна почути таке словосполучення, як «душа народу». Зазвичай вона формується протягом довгого часу, протягом віків, під дією різноманітних чинників і обставин. Звичайно, український народ також має свою «душу». Наш народ, як і будь-який інший, має те, що нас об'єднує, що споріднює всіх українців між собою. Характер – це сукупність відносно стійких індивідуально-своєрідних властивостей особистості, які виявляються у поведінці, діяльності й ставленні до людей, колективу, до себе, речей, праці тощо [1].

Джерела наших знань про відмінні риси українців минулого – твори красного письменства й звіти мандрівників. Письменники доби романтизму намагалися узагальнити й упорядкувати їх; з таких спроб найвідоміші «Дві руські народності» Костомарова (1861) і «Світогляд українського народу» Нечуя-Левицького (1871). Обидві книги ґрунтуються на оцінках, які не завжди можна перевірити і підтвердити науково, проте вплив цих праць був значним, і навіть деякі сучасні наукові розвідки зважають на них.

Не так давно дослідники спробували підійти до предмету з погляду соціології, історії, філософії, а от пошуки психологів на цій ниві тільки-но розпочато. Перші спроби дати аналіз психічного складу українців як етносу і як нації були здійснені ще у XVIII-XIX ст. в працях видатних представників української думки М. Костомарова, В. Липинського, Ф. Чижевського та інших. Також проблемі українського національного характеру були присвячені праці вчених з української діаспори, зокрема, І. Огієнка, Д. Донцова, Ю. Липи, І. Лисяк-Рудницького, І. Мірчука, О. Кульчицького, Б. Цимбалістого, М. Шлемкевича, В. Яніва та ін.

Майже всі дослідники, колишні і теперішні виокремлюють такі типові риси українського національного характеру, як демократичність,

волелюбство та емоційність. Про це говорить надзвичайна музичність українців та їхня наближеність до природи. Також присутній, так званий, культ жінки і родини, релігійність, толерантність до інших народів, особливе працелюбство та гостинність. Також більшість дослідників схиляються до того, що українцям властива така психологічна риса, як інтровертованість. Ця особливість виявляється в певній спрямованості на свій власний внутрішній світ, на проблеми перш за все власного соціуму. Саме тому в українському суспільстві родина, найближча громада, відігравали велику роль і мали особливу цінність. Інтровертованість виявляється також у миролюбності не схильності до агресії та насильства, зосередженості на своїй внутрішній свободі [2].

Певна закритість для зовнішнього світу породжує особистісну стриманість, витривалість та впертість у досягненні задумів. Не можна не назвати таку характерологічну рису українського народу як індивідуалізм. Ця риса є дещо небезпечна, тому індивідуалізм може виявлятися у схильності до непокори і вести до заперечення будь-якої влади, рисою характеру українців як конкретної особи так і етнічної групи є здатність до саморегуляції. Ця риса може розглядатися як рівень самостійності, розвитку самосвідомості за своє життя. Всі звичайно знають про неабияке волелюбство українського народу.

Найбільш вираженою, домінуючою рисою українського національного характеру є емоційність як підвищена чутливість, вразливість національної душі, схильність ображатися, слабка вольова регуляція. Водночас підвищена чутливість до всього, зокрема і до взаємин з іншими людьми, нерідко поєднується з певною амбіційністю, що знаходить свій вияв у наданні значно більшого значення зовнішнім атрибутам, ніж суті явищ. З цього погляду в різноманітних дослідженнях йдеться про недостатню розвиненість соціальної волі в українців. Перевага емоційності, споглядальності, мрійливості над волею часто не давали змоги досягати визначених цілей, реалізувати задумане, довести до кінця розпочате. Неадекватність вольової регуляції проектується в таких характерологічних рисах, як упертість, прагнення діяти по-своєму, всупереч раціональній логіці.

Зазначені якості не є специфічно українськими, вони притаманні й іншим народам, хоч виявляються у кожного з них по-своєму. Важливо при цьому мати на увазі, що жодна з рис національного характеру сама по собі не визначає його суті, а є лише певним способом реагування на обставини,

формою переживання навколишньої дійсності. До того в Україні можна виокремити кілька відносно самостійних етнічних типів, зосереджених у конкретних регіонах: у Закарпатті, Галичині, на Буковині та ін. Етнічний характер мешканців кожного з цих регіонів формувався під впливом різних соціально-історичних, політичних, культурних, релігійних, мовних, соціально-психологічних та інших умов. Тому процес формування цілісного українського національного характеру ще далекий від свого завершення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Варій М. Й. Загальна психологія. Навчальний посібник / М. Й. Варій. – К.: «Центр учбової літератури», 2007. – 968 с.
2. Платонов Ю. П. Этническая психология / Ю. П. Платонов. – СПб.: Речь, 2001. – 347 с.

Усикова Марія Александровна
студентка Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (Україна)
Научный руководитель: к. филос. н., доцент Е. Н. Пасько

ОСОБЕННОСТИ НАЦИОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРА УКРАИНСКОГО НАРОДА

Проблема становлення національного характеру українського народу чрезвычайно важная и актуальная, поскольку научное осмысление подобной проблематики диктуется национальными интересами и насущными потребностями нашего государства, ведь украинский национальный характер является одним из важных факторов современных процессов государственного строительства в Украине.

Национальный характер отражает отношение людей к действительности, окружающему их миру, характеризует их эмоциональные реакции и поведение. Именно он определяет принадлежность человека к той или иной национальной общности, лежит в основе национально-культурной идентичности всех представителей конкретного этноса. Он формирует в сознании ощущение родства человека с другими представителями нации.

Украинский национальный характер исследовал известный украинский общественный деятель Ю. Липа. Им было выделено 4 составляющие украинской пракультуры – это трипольский, понтийский, готский и киевско-русский стержень.

1. Трипольская пракультура имеет этническую связь с пракультурой Малой Азии, то есть более южной. Это были люди, которые закалялись в суровых климатических условиях. Именно они оставили в наследство украинцам свою терпеливость, молчаливую отвагу, скромность, осторожность, упорство в достижении цели и умение стойко воспринимать неудачи. Именно трипольская цивилизация сформировала праукраинские города и села, создавала дороги, валы, разбила землю на поля. От них у нас и психология земледельца, и уважение к женщине, и семейные обычаи, и демократический гражданский строй.

2. Понтийская пракультура – это культура Северного Причерноморья, где население было перемешано с эллинским этническим типом. Понтийская культура близка, а иногда просто отождествляется со скифской. От них украинцы унаследовали отвагу, предприимчивость, творческий дух, тягу к красоте.

3. Готские воздействия известны в Украине со II в. н. э., когда германские племена проходили через отдельные ее территории (Волынь, Приднестровье) с балтийского побережья в Северное Причерноморье. Правда современные исследования доказывают, что влияние готов в нашей историографии является несколько преувеличенным. От них могли быть унаследованы стойкость характера, военная и государственная дисциплина, соблюдение соглашений, организованность.

4. Киевско-русский стержень. Староукраинское государство Киевская Русь просуществовало около 700 лет. От него у украинцев осознание своих политических традиций, которые сохранила княжеская элита даже в Литовском государстве, а также продолжили запорожские казаки вплоть до отмены Гетманщины [1].

Исследование особенностей национального характера украинского народа представили в своих работах В. Антонович, М. Грушевский, Д. Донцов, М. Костомаров, А. Кульчицкий, Ю. Липа, В. Липинский, И. Лисяк-Рудницкий, И. Мирчук, Б. Цимбалистый, Д. Чижевский, П. Чубинский и др.

По результатам исследований, основными положительными чертами национального характера украинцев являются: эмоциональность, сентиментальность, чувственность и лиризм, трудолюбие, гостеприимство, стремление к образованию, культ женского начала, стремление к духовной жизни, уважение к старшим, мужество, здоровый оптимизм, стремление к независимости. При этом негативные черты – взаимное непонимание, склонность к анархизму, несогласованность

между словом и делом, неопределенность, мечтательность, импульсивность и индивидуализм.

Таким образом, история украинского народа, его героические победы и поражения, духовная и материальная культура, быт, традиции, обычаи, обряды, выработанная на протяжении веков система ценностей в общем и сформировали содержание украинского национального характера. Так, знание основных особенностей национального характера украинского народа поможет спрогнозировать в целом как будущее Украины, как государства, так и будущее ее народа.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Потапчук Т. В. Національний характер українців як складова національно-культурної ідентичності / Т. В. Потапчук // Рівненський гуманітарний університет. – Рівне, 2013.– С. 10-11.
2. Досина И. И. Национальный характер. Менталитет: сущность, проблемы/ И. И. Досина, С. Д. Кушбасова, Р. А. Клещёва // Вестник КарГУ .– Караганда, 2005. – № 3. – С. 5-7.
3. Марасюк С.С. Український національний характер як чинник державотворення в Україні / С. С. Марасюк //Дніпропетровський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 8-10.
4. Дядюн К. Страна с характером / К. Дядюн // Щоденна Всеукраїнська газета «День». – 2002. – №205. – С. 12-15.

Чижиченко Наталя Миколаївна
викладач кафедри практичної психології
Король Олеся Анатоліївна
студентка
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка (Україна)

ЕМОЦІЙНА СТІЙКІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

Однією з актуальних проблем сучасної психології є розкриття потенційних можливостей емоційної сфери людини. Найбільш активно в останні роки проблема емоційної стійкості та її формування розв'язуються в дослідженнях закономірностей психологічного стресу, при визначенні критеріїв професійної придатності (Л. І. Бучек, П. Б. Зільберман, Т. С. Кириленко, Г. В. Ложкін, С. Д. Максименко, В. О. Соловієнко, О. Я. Чебикін, А. І. Черкашин), у військовій психології (О. А. Блінов, М. С. Корольчук, В. М. Крайнюк, П. П. Криворучко, В. В. Стасюк) та психології спорту (Л. М. Аболін, Я. С. Єрмолаєва, О. А. Чернікова).

Відомо, що для осіб юнацького віку характерна наявність значної кількості напружуваних факторів діяльності, в тому числі й навчальної:

зростає інтенсивність інформаційного потоку, збільшується кількість видів діяльності, актуалізується потреба у професійному самовизначенні, зростає особиста відповідальність за успішність навчальної діяльності, збільшуються інтелектуальні навантаження. Аналіз літературних джерел показує, що в даний час найширше висвітлені основні емоційні властивості юнацького віку, які мають різноманітні форми прояву в порівнянні з іншими віковими групами, а саме: тривожність, диференціація за силою емоційної реакції, екстравертованість, саморегуляція. Проте, не виступають предметом дослідження особливості вияву емоційної стійкості в юнацькому віці. Емоційність як стійка властивість індивідуальності, як одна з психологічних складових темпераменту (Б. М. Теплов, В. Д. Небиліцин, А. Є. Ольшаннікова), виконує системоутворюючу функцію у структурі рис особистості та окремих її якостей (О. П. Саннікова); емоції (В. К. Вілюнас, Г. С. Костюк, О. Я. Чебикін та ін.) та емоційність (А. Є. Ольшаннікова, О. І. Палей) беруть участь у регуляції діяльності, є детермінантами успішності діяльності та спілкування (О. П. Саннікова).

Емоційність юнацтва – це стійка властивість індивідуальності. На відміну від актуальних (ситуативних) емоцій, емоційність характеризує стійку (позаситуаційну) схильність людини до переживань емоцій певної модальності. З позицій континуально-ієрархічного підходу, під емоційністю розуміють інтегральне, структурне утворення особистості, яке характеризується сполученням різнорівневих показників, при цьому якісні (модальність і знак) характеристики визнаються основними в структурі емоційності.

Одночасно в наукових дослідженнях відзначається уразливість, у першу чергу, емоційної сфери особистості як дорослих, так і юнацтва (Г. О. Балл, О. І. Захаров, Г. Крайг та ін.). Саме тому дослідження емоційної сфери юнаків, особливостей прояву емоцій та реакцій юнаків під час спілкування з однолітками на сучасному етапі, який характеризується підвищеною емоціогеністю, що обумовлена соціальними перебудовами у сучасному суспільстві, у період соціальних змін, є актуальним і значущим.

Отже, незважаючи на те, що у психології є чимало робіт, у яких розглядаються ті чи інші аспекти емоційної сфери людини на різних етапах онтогенезу (Т. О. Гаврилова, І. В. Дубровіна, І. С. Кон, А. Є. Личко, А. М. Прихожан, Ф. Райс, А. О. Реан та ін.), фактично відсутні дослідження, в яких вивчалися б індивідуально-психологічні особливості емоційних реакцій юнацтва. Існують різні підходи у визначенні емоційної стійкості

особистості та велика кількість тлумачень цього поняття. Тематика даного психічного явища розроблена недостатньо. В науковій літературі розкриваються лише окремі емоційні особливості юнацького віку, тому дослідження його є актуальним й обумовлено необхідністю подальшої теоретичної та практичної розробки досліджуваної проблеми.

Шелег Лілія Сергіївна

кандидат політичних наук, Національна академія внутрішніх справ (Україна)

СОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ ГОТОВНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ДО ВЗАЄМОДІЇ З ПРЕДСТАВНИКАМИ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Діяльність органів внутрішніх справ як структурної складової правоохоронної системи визначається необхідністю вирішення низки завдань як загально-соціального, так і громадянського характеру. Зауважимо, що в розв'язанні цього завдання існує дві протилежні точки зору.

Представники першої з них вважають, що розвиток ОВС та підвищення професіоналізму працівників зумовлюється загальним розвитком суспільства, досконалістю законодавства та практики його застосування. Тобто, правові надбання соціуму закріплюються в правоохоронній сфері й інтеріоризуються представниками відповідних служб. На наш погляд, під таким кутом сприйняття правоохоронця можна вважати особистістю, чиї психічні властивості відображають рівень правозастосування в суспільстві.

Згідно з другою точкою зору, розвиток ОВС визначається не соціумом та його законослухняністю, а умовами (моральними та матеріальними) професійної діяльності. Його прихильники вважають недоцільним використовувати соціальні норми в якості критеріїв ефективності діяльності ОВС. Вони висловлюють сумнів в тому, що соціальні (суспільні, ментальні, національні), а не суто законодавчі норми дозволяють проводити об'єктивну оцінку і вимір, виявляти ступінь відповідності або відхилення правоохоронної діяльності від норм права, моралі, етики та професійності.

Аргументом виступає те, що право вбирає в себе найбільш суттєве з соціальних норм, встановлюючи легітимні межі відступу від деяких із них у процесі реалізації оперативно-службової діяльності. Також, право закріплює відображення та реалізацію стереотипів і стандартів поведінки,

закріплених у соціальних нормах як на індивідуальному рівні, так і на рівні суспільної свідомості (масових явищ).

Співставивши відповідні джерела, ми схилиємося на бік паритету права та соціальних впливів як детермінант діяльності ОВС, перш за все тому, що право – невід’ємна частина соціального буття, його складова. А соціальні норми утворюють суспільні відносини – ступінь, міру дотримання соціальних норм у діяльності та поведінці окремих людей і соціальних організацій. Відповідно, говорячи про соціальні детермінанти правоохоронної діяльності, ми маємо на увазі, в тому числі, й правові детермінанти.

Професійна діяльність, зумовлена правовим полем, є набагато складнішою, ніж діяльність із фізичними об’єктами. Низка дослідників у площині юридичної психології, психологічну специфіку юридичної діяльності в системі «людина – право» визначають як раціональне забезпечення функціонування цієї системи, оптимальне, з точки зору правових та психологічних потреб включення фахівців-юристів у сферу правозастосовчих та правоохоронних відносин, відносин у зв’язку із судочинством, шляхом актуалізації внутрішньої мотивації особистості (за власною ініціативою, бажанням, волею і вмінням виконувати завдання, що стоять перед правоохоронними органами та юриспруденцією загалом), підвищення юридичної та етико-психологічної відповідальності за результат виконуваної роботи, регулювання дій, методичної та експертно-консультативної діяльності, що вимагає від особистості високого морально-етичного та правового рівня розвитку.

Слід зазначити, що поведінка правопорушників нормована лише їх суб’єктивними уявленнями про припустиму і неприпустиму поведінку, вони можуть поводитися на свій розсуд, особливо в комунікативних контактах, натомість, працівник правоохоронних органів повинен діяти відповідно до норм закону, у певних визначених рамках. Ця обставина, позитивна в загальному сенсі, стає додатковим негативним стимулом, оскільки подолання відповідних емоцій потребує від особи значних вольових зусиль. Систематичні та інтенсивні негативні емоції призводять до виникнення стану емоційної напруженості та небажаних трансформацій особистості (переважання стереотипного реагування на ситуацію, втрата пильності тощо), а в подальшому – до переносу негативних новоутворень на неслужбову сферу і суперечностей у найближчому оточенні.

З позицій охорони праці, професійна діяльність співробітників ОВС належить до категорії найбільш небезпечних професій. Критерієм тут є висока ймовірність заподіяння шкоди здоров'ю або загибелі працівника при виконанні ним професійних обов'язків. В площині юридичної психології вона оцінюється як екстремальна – психологічно напружена та стресогенна. Суб'єктивно екстремальні ситуації набувають форми екстремальності – особливого стану людської психіки (екстремум-стану), спричиненого незвичними чи екстраординарними умовами, що породжують підвищену тривожність та особливу емоційну напруженість.

Відповідно, можна говорити про наявність особливих умов професійної діяльності працівників ОВС. До таких умов слід віднести: середовищні (об'єктивні) чинники, що впливають на якість виконання оперативно-службових завдань та негативно відображаються на психофізичних станах (техногенні та природні катастрофи, несприятливі погодні умови та ін.); чинники суб'єкт-суб'єктного характеру, що виникають внаслідок взаємодії сторін (проведення масових суспільно-політичних або інших масштабних заходів, вчинення правопорушень і злочинів та ін.).

Тривалий вплив чинників середовища на організм здатен викликати ті чи інші порушення здоров'я та професійної продуктивності, а саме: зниження рівня адаптації організму; збільшення частоти випадків соматичних та інфекційних захворювань; тимчасове або стійке зниження працездатності, функціональні розлади рухової функції і функції органів чуття.

Загальна реакція особи на такі обставини – відчуття роздратування, що переростає в психоемоційний стрес. Ми погоджуємося зі спеціалістами, які вказують, що з підвищенням рівня несприятливості фізичних чинників зростає почуття відрази до роботи. Суб'єктивна реакція особи на несприятливі фізичні чинники залежить від ступеня розумового й фізичного напруження, віку, стану здоров'я, тривалості впливу та його інтенсивності. Окрім того, слід зважати на різні пороги чутливості до цих чинників різних типів осіб. Так, для представників аудіального типу, на наш погляд, особливо травматичним є несприятливий вплив на слухові аналізатори. Його наслідком стає зниження комунікабельності, замкненість, відстороненість особи від контактів через «слухове стомлення», намагання «не чути» оточуючих.

До несприятливих умов діяльності, які впливають на емоційний стан працівників ОВС, належать також: агресивність комунікативного середовища на різних рівнях взаємодії – від конкретних людей, груп до суспільства в цілому, як у відносинах з правопорушниками, так і з лояльними громадянами і навіть у колективі колег; великі фізичні і психічні навантаження; висока відповідальність за прийняті рішення, нерідко загроза життю і здоров'ю; низька соціальна захищеність працівника і його сім'ї. До цього слід додати тривале перебування у стані психічного напруження; нелімітованість робочого дня з «ламаним» графіком роботи; жорсткі часові обмеження вирішення професійних задач; підвищену соціальну відповідальність за професійні помилки; конфліктність більшості професійних дій.

Для екстремальних ситуацій, що негативно впливають на працівників ОВС та знижують ефективність вирішення оперативно-службових задач, характерним є виникнення гострого внутрішнього конфлікту між вимогами, які пред'являє оперативно-службова діяльність, і можливостями правоохоронця на певний момент. Цей конфлікт виникає або внаслідок зростання вимог, які висуваються до працівника, або через зниження його можливостей із якихось причин. Саме тому, одні й ті самі ситуації можуть мати для різних працівників міліції різну психологічну складність й ступінь екстремальності.

РОЗДІЛ IV. МОРАЛЬНІ, КУЛЬТУРНІ, ДУХОВНІ, ПРАГМАТИЧНІ ТА ІНШІ ЦІННОСТІ МОЛОДІ РІЗНИХ КРАЇН

*Аль-Баяти Моханад Ахмед Асад,
Бидан Ахмед Мохаммед Аббас*
студенты Медицинского института
Сумского государственного университета
(Ирак)
*Научный руководитель: преподаватель
Н. А. Пилипенко-Фрицак*

ТАЙНЫ ВАВИЛОНСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ

Среди городов Древнего Востока Вавилон был самым почитаемым. Само название города – Баб-Илу («Ворота Бога») – говорило о его величии и святости, об особом покровительстве богов. Вавилон на протяжении веков являлся политическим, культурным и научным центром древнего Востока, столицей Вавилонской империи, известной «Воротами Иштар», «Висячими садами Семирамиды», «Вавилонской башней».

Небольшое поселение на месте будущего Вавилона существовало еще во времена шумеров. Вавилон располагался в очень удобном месте – там, где сближаются реки Евфрат и Тигр и от главного русла Евфрата начинают отделяться многочисленные протоки. Городом Вавилон стал после захвата Междуречья кочевниками-амореями около 2000 г. до н. э.

Первые правители небольшого Вавилонского царства вели осторожную политику. Они заключали союзы с сильными соседними государствами – Ларсой, Исином, Мари – и при этом точно выбирали наиболее выгодного партнера. Первые пять вавилонских царей смогли значительно расширить свои владения, но вровень со своими союзниками Вавилон пока не стал.

Расцвет Вавилона наступил при шестом царе – Хаммурапи, одном из величайших политиков древности. Он правил Вавилоном с 1792 по 1750 г. до н. э. Взойдя на трон небольшого царства, Хаммурапи завершил свои дни повелителем огромного по тогдашним меркам государства, включавшего в себя основную часть Междуречья. После объединения страны Хаммурапи пришлось решать очень сложные задачи. Чтобы его владения опять не распались на отдельные области, власть царя должна быть сильной. Мудрый Хаммурапи нашел приемы, позволяющие царю управлять деятельностью подданных. Он стал автором самого известного на древнем Востоке сборника законов, названного историками «Кодексом

Хаммурапи». Законы Хаммурапи – первая в истории человечества система государственных норм, изложенных письменна на каменном обелиске. Законы касались имущественных вопросов, семейного права, наказаний за различные преступления, способов ведения судебных процессов. Каждая группа статей содержала как можно более полный перечень различного рода ситуаций и правил поведения для всех подданных.

В 1901 г. французские археологи обнаружили во время раскопок в Сузах большой каменный столб из черного диорита высотой 2,25 м. с изображением царя Хаммурапи и текстом 282 его законов, написанным клинописью. Из этих законов в основном и стало известно о жизни Вавилонии и о том, как Хаммурапи управлял страной. Во введении к законам Хаммурапи говорит: «...Мардук направил меня, чтобы справедливо руководить людьми и дать стране счастье, тогда я вложил в уста страны истину и справедливость и улучшил положение людей». Мардук был самым почитаемым богом Вавилона. Царь, таким образом, пытался примирить интересы разных людей – тамкаров, мушкену, воинов, простых общинников, опираясь на волю верховного божества. Хаммурапи предложил народу образ бога, устанавливающего согласие между людьми. Никто из последующих царей после Хаммурапи не могут изменить или игнорировать свод правил. После смерти царя написанный им свод законов приобрел форму классической формы закона. Археологи нашли сотни табличек с текстами, скопированными из кодекса, датируемые примерно в V в. до н.э., то есть спустя тысячелетие после смерти Хаммурапи. В настоящее время он хранится в музее Лувр в Париже.

Начиная с правления Хаммурапи, Вавилон около 1200 лет был культурным и научным центром Азии, прославившемся на весь мир уникальными знаниями в астрологии, геометрии, географии, мореплавании, клинописи. Многие достижения древних вавилонян вошли в современный быт: вслед за вавилонскими жрецами мы делим год на двенадцать месяцев, час – на минуты и секунды, а круг – на 360 градусов. Благодаря трудолюбивым вавилонским писцам мы знаем содержание шумерских преданий, записанных клинописью на таблицах.

Второго расцвета Вавилон достиг при царе Навуходоносоре II (605-562 г.г. до н.э.). В это время возвели легендарную Вавилонскую башню – «Храм краеугольного камня неба и земли» – ступенчатое сооружение, достигавшее 91 метра в высоту и имевшее квадратное основание со стороной 90 метров, одно из самых выдающихся сооружений

Древнего Вавилона. По преданию Вавилонская башня состояла из семи башен, водруженных одна над другой и обвитых лестницей, ведущей в небеса. На верхней площадке находился храм Мардука – верховного вавилонского божества. Восхищение современников вызывали и две мощные оборонительные стены Вавилона: каждая 6–7 метров толщиной. Главный вход в город был через великолепно украшенные ворота, посвященные богине Иштар. На них царь Навуходоносор II написал: «Я строил Вавилон, прекраснейший из городов... У порога его ворот поставил я огромных быков и змеев с ногами, чего не придумал до меня еще ни один царь». Некоторые из рельефных изображений диковинных животных на воротах Иштар археологами найдены и восстановлены; по замыслу царя, они должны были отпугивать от города врагов. К семи чудесам света причисляли в древности созданные по приказу вавилонских царей «висячие сады», в которых деревья как бы взбирались под самое небо. Такой эффект достигался благодаря тому, что они были посажены на специально выстроенных террасах, примыкающих к царскому дворцу.

Вавилон – один из самых красивых и загадочных городов Древнего мира, таящий в себе еще много-много тайн.

Альджарадат Ахмед

студент медицинского института Сумского государственного университета (Иордания)

Научный руководитель: к. пед. н.

Л. В. Биденко

ИЗУЧЕНИЕ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ МУСУЛЬМАН (НА ПРИМЕРЕ СТУДЕНТОВ-ИНОСТРАНЦЕВ МЕДИЦИНСКОГО ИНСТИТУТА Сум ГУ)

Одним из центральных личностных образований является система ценностных ориентаций. По мнению ученых (О. Дробицкий, Г. Беккер, В. Бойко, И. Сурина и др.), ценностные ориентации представляют собой оценочное отношение личности (группы) к совокупности материальных и духовных благ, которые рассматриваются как предметы (или их свойства), цели и средства для удовлетворения потребностей личности. Следует отметить, что ценностные ориентации не существуют сами по себе. Они организованы в систему. При этом важно учитывать, какие именно ценностные ориентации оказываются доминирующими, системообразующими. Совокупность ценностных ориентаций, упорядоченных по степени их важности, и составляют систему

ценностных ориентаций личности, которые включают устойчивые, не полностью осознанные отношения человека к различным элементам общественной жизни и служат важным фактором социальной регуляции взаимоотношения людей и поведения индивида.

Интерес к исследованию ценностных ориентаций личности мусульманина возник неслучайно. В медицинском институте СумГУ обучаются студенты-мусульмане из разных стран мира (Иордании, Палестины, Судана, Ирака, Узбекистана, Туркменистана, Армении), поэтому возник вопрос, одинаковы ли ценностные критерии личности среди этих групп студентов.

Нами было проведено анкетирование студентов первых-вторых курсов. В исследовании приняло участие 50 человек. Цель исследования – изучение ценностных ориентаций студентов-мусульман.

Нами была использована методика С. Шварца – «Ценностный опросник», согласно которой все ценности делятся на индивидуальные и социальные. Вопросы анкеты мы разделили на две части: первая часть предназначена для изучения ценностей, идеалов и убеждений, которые оказывают влияние на личность, а вторая – сам профиль личности.

В результате проведенного исследования оказалось, что значимыми ценностями являются религия, жизнь, добросовестный труд, свобода жизни и свобода волеизъявления, а также высоко ценятся сдержанность, терпение, образованность, воспитанность, толерантность, нравственность в мыслях и поступках. Рассмотрим это в цифрах. Основными ценностями у большинства мусульман являются: духовная жизнь (55%), здоровье (43%), счастливая семейная жизнь (41,5%) и знания (26%). Также для представителей исламской религии ценными являются чувство принадлежности коллективу, общность, преобладание коллективного благополучия над индивидуальными, личными достижениями. Мусульмане также считают свое будущее вполне predetermined, они убеждены, что жизнь контролируется внешними силами, событиями.

В наименьшей степени молодых мусульман привлекают ценности, мало совместимые с требованиями их религии: карьера (4%), полезные знакомства (6%), самореализация (6,5%), личная свобода, а также труд и работа по призванию (обе позиции набрали по 7%). Непопулярность первых можно объяснить приоритетом у религиозной молодежи духовных ценностей, отсутствием у них выраженной мотивации к социальным достижениям и престижу. Личная свобода и самореализация

характеризуют в основном систему ценностей современного либерально-демократического общества, ислам же ориентирует своих приверженцев преимущественно на традиционные коллективистские ценности.

Таким образом, ценностные ориентации являются одним из центральных образований в структуре личности. Наличие ценностных ориентаций является психологической характеристикой зрелости индивида. Знание особенностей ценностных ориентаций верующих-мусульман позволит создавать необходимые условия для их эффективной адаптации к обществу, проявлению толерантности.

Ван Лимей

преподаватель китайского языка класса
Конфуция при Институте Конфуция
Харьковского национального университета
им. В. Н. Каразина (Китай)
*Научный руководитель: к. филол. н., доцент
Ю. В. Косенко*

ВЛИЯНИЕ УЧЕНИЙ КОНФУЦИЯ НА НАЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЭТИКЕТА КИТАЯ

В VI столетии до нашей эры ученый Конфуций был поражен нравами китайцев. Обряды и обычаи, установленные древними учеными, чтобы служить образцами для народа, были давно забыты и не заменены новыми. Каждый китаец жил так, как ему хотелось. Вследствие этого возникло много бед. Частный человек не имел никаких указаний, как урегулировать свою жизнь, говорил Конфуций. Он был подобен человеку, ощупью блуждающему впотьмах. Он не имел никакого представления, как должно вести себя, как бороться с житейским злом и каким образом творить добро и вообще подражать всему достойному подражания.

Конфуций был того мнения, что самым лучшим нравственным влиянием на человека будет установление особо строгого этикета, которому безусловно все должны подчиняться. Благо человека, учил Конфуций, заключается в целой серии обязательных обрядов и правил, которым он должен неукоснительно следовать и подчиняться со дня своего появления на свет и до последнего вздоха перед смертью. Этикет предохраняет от слабостей, присущих каждому человеку, и заставляет избегать соблазна. Он ведет по нравственному пути и даже доводит до героизма. Когда умирал сын Конфуция Цанг-Тзе, то он заметил, что циновка, на которой он лежит, по размерам своим полагается только

высшим чиновникам. Тогда умирающий, несмотря на возражения, приказал положить себя на другую циновку, говоря, что ему ничего не нужно – только умереть так, как предписывает этикет.

Китай уверовал в учение Конфуция, и указанные им правила исполнялись в продолжение многих столетий. Книга, им составленная, содержит кодекс китайского этикета, который состоит из сорока шести разделов. С течением времен китайский этикет изменился, возможно, даже, и благодаря европейцам. Для многих европейцев Китай не просто другая страна – это совершенно иной мир. Люди, впервые приехавшие в Китай, не только сталкиваются с различиями в языке, географии, политике и т. д. – но могут испытывать настоящий культурный шок. Многие китайские обычаи и привычки уходят своими корнями в древнее прошлое страны и основываются в большей степени на предрассудках и суевериях. С точки зрения европейцев, они полностью лишены какого-либо здравого смысла и иногда кажутся немного дикими не китайцам. Однако для людей желающих работать с Китаем и китайцами знание некоторых базовых китайских традиций и норм поведения будет весьма полезно, так как позволит, что называется, «сохранить лицо» перед этим своеобразным народом и чувствовать себя менее обескураженными «странным» поведением китайцев. При этом надо иметь ввиду, что сейчас в Китае наблюдается масса перемен, в том числе и в культурной жизни общества. Поэтому, возможно, некоторые из ниже описываемых явлений проявляются менее отчетливо и более реже. А некоторые западные традиции приходят им на смену.

В основе китайской культуры, и, соответственно, правил этикета, лежит уважение к старшим, аккуратность, бережное отношение к традициям, знание и любовь к национальной истории и литературе, соблюдение положенных правил и ритуалов. Ко всем иностранцам в Китае относятся очень доброжелательно. В общественных местах они становятся объектом общего внимания. Задача иностранца спокойно и доброжелательно реагировать на повышенное внимание к себе. Поэтому, даже когда окружающие показывают пальцем, не стоит воспринимать это враждебно.

Для того чтобы правильно вести себя в Китае, достаточно просто понаблюдать, как ведут себя сами китайцы в той или иной ситуации, и в случае непонимания каких-либо особенностей, обратиться к ним за советом, – они всегда с радостью помогут. Добро пожаловать в Китай!

Голуб Ганна Вячеславівна
студентка Сумського державного
педагогічного університету імені
А. С. Макаренка (Україна)
Науковий керівник: к. психол. наук,
доцент. Г. А. Стадник

СИСТЕМА ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

Духовна сфера життя особистості в усі часи викликала інтерес не лише у діячів науки, культури, церкви, а й у звичайних людей. Ціннісні орієнтації мільйонів змінювалися і часто залежали від політичного устрою держави та загалом від світоглядних позицій цілої епохи. Але, не зважаючи на всі суперечності, суспільством завжди цінувалися високі моральні та духовні орієнтири. Саме вони утверджують людину як високоорганізовану істоту, здатну залишати за собою право свободи у будь – якій ситуації, робити власний вибір, не зраджуючи собі. Особливої актуальності ця проблема набуває в період юності, коли людина остаточного формується як особистість. Питання ціннісних орієнтацій особистості цікавила таких вчених як І. Беха, Л. Божович, М. Боришевського, М. Забороцького, І. Кона, Д. Леонтьєва, О. Леонтьєва, А. Маслоу, Г. Олпорта, К. Роджерса, В. Франкла, В. Ядова та інших.

Ціннісні орієнтації – це певне розуміння та прийняття цінностей особистістю. Якщо є їхня усталеність, то це свідчить про зрілість самої особистості. Ціннісні орієнтації формуються на основі інтересів, потреб, мотивів, при цьому потреби виступають важливим чинником у цьому процесі. К. Роджерс наголошує, що потреби задовольняються лише шляхами співставлення із ціннісною системою людини та «Я» – концепцією. Вони постійно змінюються і не є чимось закостенілим. Людина в процесі свого особистісного становлення набуває нових цінностей, одні змінюють інші.

С. Л. Рубінштейн говорив, що в юності закладаються ціннісні орієнтації (науково-теоретичні, філософські, моральні, естетичні), в яких виявляється сутність людини; формується світогляд як система узагальнених уявлень про світ у цілому, навколишню реальність, інших людей; формується усвідомлене та узагальнене ставлення до життя, що дозволяє аналізувати питання сенсу людського життя [2].

Аби зрозуміти зміст ціннісних напрямлень української молоді, необхідно врахувати всі особливості сучасного життя, проникнутися «духом» століття та вивчити свідомість «нового» покоління. Для даної

групи характерним є спрямованість на майбутнє. Аналізуючи складні явища оточуючої дійсності, приходиш до висновку: молоді не вистачає життєвого досвіду старших поколінь, та необхідно пам'ятати слова психолога-екзистенціаліста В. Франкла про те, що цінностям неможливо навчитися, їх можливо пережити.

Згідно з дослідженнями, пріоритетами сучасної молоді є добробут, кар'єра, фінансова незалежність від старших, сім'я, свобода. Найціннішим для молоді є здоров'я. Виявляються й гендерні особливості. Дівчата більше зорієнтовані на сімейні цінності, тоді як юнаки – добре заробляти. Проте дівчатам теж важливо самоудосконалюватися і заробляти. Юнаки в більшості надають перевагу матеріальним благам. Але 30% респондентів чоловічої статі серед своїх головних цінностей також виділяли сім'ю, виховання дітей. Тенденції щодо ціннісних орієнтацій проявляються в більшій мірі у дівчат, аніж у хлопців. Крім того, більша кількість юнаків, ніж дівчат, зорієнтовані на розваги. Вселяє велику надію той факт, що великий відсоток юнаків мають орієнтацію на чесну працю [1].

Отже, цінностями, що переважають в українській молоді, для дівчат є сім'я, здоров'я та самовдосконалення, а для юнаків – здоров'я, добрий зарібок та сім'я. Ця тенденція свідчить про особистісно-сімейні пріоритети молодого покоління та говорить про деяку трансформацію системи ціннісних орієнтацій людини, що пояснюється соціальними нормативами нашого століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аремона Т. Основні духовні пріоритети студентської молоді: напрями трансформації / Т. Аремона // Вища освіта України. – № 1. – 2008. – С. 72-75.
2. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2006. – 424 с.

Зрядна Альона Леонідівна
студентка Сумського державного
педагогічного університету імені
А. С. Макаренка (Україна)
*Науковий керівник: к. психол. н.,
доцент Г. А. Стадник*

ПРОБЛЕМА ЛЮБОВІ ЮНАКІВ В УКРАЇНСЬКОМУ ЕТНОСІ

Питання вивчення любові є надзвичайно актуальним для сучасної психології. Це обумовлено тим, яку роль це почуття відіграє в житті кожної людини та суспільства загалом. Особливо актуальним є питання вивчення окремих аспектів психології любові в ранньому юнацькому віці. Адже це

саме той вік, коли в молодих людей зазвичай з'являються перші романтичні почуття, той період, коли молода людина вчиться основам своєї поведінки в стосунках з протилежною статтю, особливо в сфері інтимних відносин.

Е. Фромм розуміє любов як «відповідь на проблему людського існування» [5, с. 25]. Е. Берн визначає любов як – «найбільш повне і найбільш благородне з усіх відносин яке включає в себе найкраще з усіх інших відносин: повага, захоплення, пристрасність, дружбу і інтимність» [1, с. 56]. У даному дослідженні любов розумілася як високе позитивне ставлення однієї особи до іншої особи протилежної статі, що базується на сексуальному потязі, та проявляється в орієнтуванні в особи всіх прагнень, бажань на свою кохану людину.

Науковці виділяють три етапи в розвитку любові до протилежної статі в юнацькому віці: формування готовності до переживання романтичної любові, романтична любов, розвиток «любовно-романтичного поведження» [4, с. 28].

Любов – надзвичайно важливе явище в ранньому юнацькому віці. Практично кожна людина відчувала таке почуття. Однак в цьому віці воно має свої певні специфічні особливості. Першою такою особливістю є романтичність такої любові, яка обумовлює й нетривалість таких стосунків. Крім того, специфічним є те, що молоді люди тільки набувають досвіду інтимних стосунків з протилежною статтю та відповідно в любовних стосунках в них може виникати надзвичайно велика кількість різноманітних стосунків. Також специфічною особливістю цього кохання є високий рівень ідеалізації вимог до партнера, що, з врахуванням неможливості в цьому віці спроможності реально адекватно оцінювати інших людей, також не сприяє тривалості таких відносин.

Нами було проведено емпіричне дослідження любові в ранньому юнацькому віці на базі Роменської загальноосвітньої школи-інтернат імені О. Деревської. У ході емпіричного дослідження було опитано 24 школяра 9–11 класів. Для проведення дослідження були обрані три спеціалізованих методик: методика «Шкала симпатія-любов» З. Рубіна в модифікації Л. Я. Гозмана і Ю. Є. Альшиної, тест любовних стосунків І. Д. Ладанова та методика «Дружба-бізнес» В. А. Уразаєвої.

У результаті проведеного дослідження були зроблені наступні узагальнюючі висновки: любовні почуття є дуже важливим для раннього юнацького віку. Про це свідчать досить високі отримані показники

ставлення до любовних почуттів; любовні почуття досить інтенсивно розвиваються в даному віці, значно збільшуючись від початку вікового періоду до його закінчення. При цьому більша симпатія до протилежної статі на початку періоду до його кінця плавно перетворюється в більш глибокі почуття; для всього вікового періоду більш високий розвиток любовних почуттів характерний для дівчат. В той же час протягом всього періоду відповідні почуття в хлопців також наростають та до кінця періоду вже поступово наближуються до відповідних показників дівчат.

Таким чином проведене дослідження показало надзвичайну важливість почуттів любові та дружби, а також їх істотний вплив на розвиток особистості школярів юнацького віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Берн Э. Секс в человеческой любви / Э. Берн; [пер. с англ. В. Я. Фролова]. – М.: Московский кадровый центр, 1990. – 113 с.
2. Васильев С. К. Психология любви / С. К. Васильев. – М.: Интерпринт, 1992. – 286 с.
3. Кон И. С. Психология ранней юности / И. С. Кон. – М.: Просвещение 1989. – 162 с.
4. Рай Ф. Психология подросткового и юношеского возраста / Ф. Райс. – СПб.: Речь, 2003. – 432 с.
5. Фромм Э. Искусство любви / Э. Фромм. – Х.: Консум, 1990. – 452 с.

***Ергашева Нигина,
Камолов Акмалхон***

студенты Сумского государственного
университета (Украина)
*Научный руководитель: к. пед. н.,
доцент М. С. Казанджиева*

ВЫСШЕЕ ОБРАЗОВАНИЕ В УЗБЕКИСТАНЕ: ГОСУДАРСТВЕННАЯ, ОБЩЕСТВЕННАЯ И ЛИЧНАЯ ЦЕННОСТЬ

Образование как общечеловеческая ценность на современном этапе развития общества является приоритетным практически для всех культур. Коллективная, групповая значимость этого феномена отражается в образовании как ценности государственной и общественной, но существует еще и образование как личностная ценность. Образование не только поддерживает другие ценности общества, но и развивает, обогащает их, способствует формированию национального самосознания.

В современном узбекском обществе образование стало одной из самых обширных сфер человеческой деятельности. В Конституции Республики Узбекистан закреплено, что каждый имеет право на образование, при этом государство гарантирует получение бесплатного

общего образования. Началом нового этапа глубоких реформ в образовании стало принятие Закона «Об образовании» и Национальной программы по подготовке кадров. Образование в Узбекистане было законодательно провозглашено приоритетной сферой развития, удовлетворяющей экономические, социальные, научно-технические и культурные потребности личности, общества и государства.

В Республике Узбекистан существуют 59 высших учебных заведений и 11 региональных филиалов ташкентских вузов, кроме того, в стране аккредитовано 6 филиалов зарубежных университетов. Подтверждением ориентированности национальной модели образования на подготовку высокопрофессиональных кадров является плодотворное международное сотрудничество в этой сфере. Таких специалистов сегодня выпускают созданные в Ташкенте Международный Вестминстерский университет, Туринский политехнический университет, Сингапурский институт развития менеджмента, филиалы Московского государственного университета имени М. Ломоносова, Российского государственного экономического университета им. Г. Плеханова и Российского государственного университета нефти и газа им. И. Губкина.

Расширяется практика создания совместных с зарубежными партнерами факультетов и кафедр, в том числе по углубленному изучению иностранных языков. Налажены тесные взаимовыгодные связи с научно-исследовательскими учреждениями, где студентов привлекают к фундаментальным изысканиям. Это способствует подготовке молодых научных кадров. При ведущих вузах с участием Академии наук Узбекистана в настоящее время создаются научно-учебные лабораторные комплексы по перспективным направлениям науки, техники и технологий.

Участвовать в конкурсе среди желающих получить высшее образование могут выпускники академических лицеев, колледжей и средних школ. Обучение осуществляется как по государственным грантам, так и на платно-контрактной основе. Документы на поступление в высшие учебные заведения принимаются ежегодно с 20 июня по 20 июля включительно. Прием производится по итогам вступительного тестирования, которое проводится 1 августа. Абитуриентам предлагается ответить на вопросы по трем предметам. По отдельным направлениям образования предусмотрены также творческие экзамены.

Согласно квотам, утвержденным постановлением Президента, первокурсниками бакалавриата ежегодно становятся более 50 тысяч

абитуриентов: из них почти 20 тысяч обучаются по государственным грантам, а остальные – на контрактной основе. В магистратуру в последние годы принимают более 6 тысяч человек, в том числе по государственным грантам – 25% и на платно-контрактной основе – 75%.

«Только по-настоящему образованный человек может высоко ценить достоинства человека, сохранять национальные ценности, повышать национальное самосознание, самоотверженно бороться для того, чтобы жить в свободном обществе, чтобы наше независимое государство заняло достойное, авторитетное место в мировом сообществе» (И. А. Каримов).

Изюменко Ольга Анатольевна

студентка Сумского государственного педагогического университета имени А. С. Макаренко (Украина)

*Научный руководитель: к. филос. н., доцент
Е. Н. Пасько*

АНАЛИЗ ОСОБЕННОСТЕЙ УКРАИНСКОГО ЭТНОСА

Темперамент и мировоззрение народа тесно связано с территорией, где этот народ проживает. Такие географические факторы как климат, ландшафт, особенности почв, размеры территории, полезные ископаемые, флора, фауна проявляются в особенностях ассоциаций этноса. А также окаймление водоемов и другие многочисленные элементы природной среды, проявляются в особенностях общения, стереотипов поведения. Этот подход один из самых древних, еще Гиппократ о нем писал «о воздухе, водах и местности». Основной тезис – что форма людей и их натура, особенности языка отражает природу их местожительства. На теплой территории, где много солнечных дней, в языках южных народов преобладает много гласных звуков, в отличие, например, от скандинавских стран, где доминируют согласные (свист ветра, шум моря). Например, слово одуванчик – в украинском языке этот цветок ассоциируется с желтым цветом, а у французов с яичным желтком. В биологическом подходе этнопсихогенеза изучают темперамент, подверженность иллюзиям восприятия и многое другое (входят даже восприятие цвета, например в сине-зеленом спектре).

А. Кульчицкий в книге «Черты характерологии украинского народа» пишет, что равнинная территория Украины, состоящая из степи, не пробуждает установки на активную, предметную деятельность, а способствует тенденции к рефлексии. В этом же действуют и почвы

Украины – черноземы, на которых трудятся без приложения обязательных усилий, т. е. не нужно окультуривать почву. Если среда благоприятная, значит, человеку не надо прилагать особых действий, чтобы прокормиться.

Для украинцев присущ внутренний оптимизм по отношению к жизни – как-то оно будет, все решится хорошо, само собой. У народа доминирует архетип матери-земли. Как и маленький ребенок верит матери и внутренне знает, что все будет хорошо, т. к. мать у него есть, она его защитит и накормит, и все решит за него, так и украинский народ, доверяет земле-матушке, внутренне верит больше всего ей и в нее, она защитит и прокормит. Украинцы рассчитывают на кого-то, в отличие, например от англичан, которых с младенчества учат решать все самому [1, с. 708].

А. Кульчицкий (в биологическом факторе этнопсихогенеза) говорил о наличии причинно-следственной связи между преобладанием в Украине признаков динарской и остийской антропологических рас. Остийская раса – 27% украинского населения. Для ее представителей характерны округлости форм тела, некоторая склонность к полноте, мимика прищуренных глаз, улыбка, показывающая склонность оставаться в себе. И полным символом этой расы А. Кульчицкий считает форму круга. Для остийской расы ведущим эмоциональным состоянием является настроение «сам себе на уме» и присущ холерический темперамент.

Динарская раса – 44% украинцев. В большинстве данной расы – худощавость, резкие очертания форм тела, зигзаг профиля (драматические маски лица). И физиогномика, мимика, жестикация находят себя в зигзаге. Для динарской расы характерны экспрессия. Для них страсть – ведущая эмоция. Они больше сангвиники и ближе к меланхоликам [1, с. 712]. Согласно данной теории, Н. Гоголь относился к динарской расе, а Т. Шевченко – к остийской, их внешность и творчество говорят об этом.

Анализ украинского национального характера говорит об интровертированности и индивидуализме этноса. Это отличительная черта народа, подтверждение которой можно найти в фольклоре, а также в повседневной, обиходной речи: в анекдотах и присказках.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Кульчицкий А. Черты характерологии украинского народа / А. Кульчицкий // Энциклопедия украиноведения: Общая часть, 1995. – М.: Генезис. – С. 708–718.

Исаева Марина Владимировна
студентка Сумского государственного
педагогического университета имени
А. С. Макаренко (Украина)
*Научный руководитель: преподаватель
кафедры практической психологии
А. В. Вертель*

ФЕНОМЕНОЛОГИЯ СМЕРТИ НА ПРИМЕРЕ БУДДИЗМА И ХРИСТИАНСТВА

Целью данной работы является компаративистский анализ феномена смерти в двух мировых религиях: христианстве и буддизме, которые по своей сути глубоко отличаются своим отношением к смерти.

В христианстве существует описание того, что происходит с душой после смерти:

1. Начало духовного видения. Часто это духовное видение начинается у умирающих еще до смерти, и все еще видя окружающих и даже беседуя с ними, они видят то, чего не видят другие.

2. Встреча с духами. По выходе из тела душа оказывается среди других духов, добрых и злых. Обычно она тянется к тем, которые ближе ей по духу. Если находясь в теле, она была под влиянием некоторых из них, то она останется зависимой от них и по выходе из тела, какими бы отвратительными они ни оказались при встрече.

3. Первые два дня после смерти. В течение первых двух дней душа наслаждается относительной свободой и может посещать на земле те места, которые ей дороги, но на третий день она перемещается в иные сферы.

4. Мытарство. В это время (на третий день) душа проходит через легионы злых духов, которые преграждают ей путь и обвиняют в различных грехах, в которые сами же они ее и вовлекли.

Согласно различным откровениям, существует двадцать таких препятствий, так называемых «мытарств», на каждом из которых истязается тот или иной грех; пройдя одно мытарство, душа приходит на следующее. И только успешно пройдя все их, может душа продолжить свой путь, не будучи немедленно ввергнутой в геенну.

5. Сорок дней. Затем, успешно пройдя через мытарства и поклонившись Богу, душа на протяжении еще 37 дней посещает небесные обители и адские бездны, еще не зная, где она останется, и только на сороковой день назначается ей место до воскресения мертвых.

6. Состояние души до Страшного Суда. Некоторые души, спустя сорок дней, оказываются в состоянии предвкушения вечной радости и блаженства, а другие – в страхе вечных мучений, которые полностью начнутся после Страшного Суда. До этого все же возможны изменения в состоянии душ, особенно благодаря принесению за них Бескровной Жертвы (поминовение на Литургии) и других молитв.

Так же, важна молитва об усопших. В церкви постоянно возносятся молитвы об упокоении усопших, а в коленопреклоненной молитве на вечерне в день Сошествия Святого Духа имеется особое прошение «о иже в аде держимых». Считается, что такие молитвы могут спасти человека уже попавшего в ад.

Естественно, когда умирает человек, близкие испытывают боль, разочарование, безнадежность и страдания. Им хочется что-то сделать и не хочется верить, что человека больше нет. Ничего лучшего или большего они не в силах сделать для усопших, чем молиться о них, помяная на Литургии. Умершим это всегда необходимо, особенно в те сорок дней, когда душа умершего следует по пути к вечным селениям. Тело тогда ничего не чувствует: оно не видит собравшихся близких, не обоняет запаха цветов, не слышит надгробных речей. Но душа чувствует молитвы, приносимые за нее, благодарна тем, кто их возносит, и духовно близка к ним.

В буддистской традиции, во всех ее проявлениях (тантрической, ламаистской, тибетской дзен) люди верят в перерождение. Согласно этому учению, существует шесть миров, в которых можно переродиться: мир людей; мир животных; мир полубогов; мир богов; мир голодных духов; мир адских существ. Смерть не просто естественна, она желанна.

Познающий истину, стремящийся к Абсолюту, должен, согласно учению Будды, подавлять в себе все чувственные ощущения, все краски и запахи земли. Вот почему смерть – необходимая ступень к Идеалу. Однако смерть еще не гарантирует достижения Абсолюта, потому что судьба человека после смерти зависит от его земной жизни. После смерти человека могут ожидать три варианта судьбы: мгновенное перерождение (переселение душ, сансара), попадание в ад (до вселения в новое тело), уход в нирвану [1].

Учение о переселении душ, еще до Будды существовавшее в брахманизме, говорит о том, что душа человека, согласно закону кармы, проходит бесконечный ряд переселений, причем воплощается не только в

людях, но и в растениях, животных. Некоторым дано воплощаться в царях, брахманах и небожителях. В промежутке между смертью и новым воплощением души грешников ждут суровые наказания в адских пещерах. Отбыв наказание в аду, душа не облегчает себе жизнь, ибо новые рождения – это не избавление от мук, а новые страдания.

Таким образом, экзистенциальное отношение жизни и смерти обуславливает не только веру, но и выбор религии и конфессии.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Юнг К. Г. Психологический комментарий к «Бардо Тходол» / Карл Густав Юнг // О психологии восточных религий и философий. – М.: «МЕДИУМ», 1994.– С. 64–90.

Коваленко Катерина Валентинівна

студентка Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (Україна)

Науковий керівник:

к. філос. н., доцент К. М. Пасько

ДЕВАЛЬВАЦІЯ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ В УКРАЇНСЬКОМУ МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

На сьогоднішній день в Україні відбувається руйнування колишніх цінностей, орієнтацій, а не сформованість нових спричиняє дезорієнтацію суспільства, девальвацію духовних цінностей. «Вічна» проблема духовності особливо актуальна саме в наш час, оскільки нині в Україні принципово нові життєві явища та обставини коригують способи і засоби життєвого вибору і соціального самовизначення індивідів. Слід зауважити, що проблема духовності є такою багатогранною і безмежною, як і неохоплюваний світ, що межує з матеріальним світом, тому існує багато філософських підходів, починаючи з Платона, які репрезентують дане явище. Найвищі цінності в сучасних кризових умовах українського суспільства набувають значення важливого духовного чинника соціальної стабільності та безпеки, ціннісних засад формування культури безпеки, визначають світоглядні, моральні, гуманістичні, політичні, науково-технічні та екологічні пріоритети розвитку України, є провідними критеріями її сталого просування. Девальвація вищих цінностей, духовно-ціннісна криза, що швидко наближається, спроможна викликати, на думку О. Лановенка, катаклізми планетарного масштабу [1].

Проблема духовності – це не тільки окреслення найвищого рівня освоєння людиною свого світу, ставлення до природи, суспільства, до

інших і самої себе. Це проблема виходу людини за межі вузькоемпіричного буття, подолання себе «вчорашньої» у процесі поновлення і вдосконалення, сходження особистості до своїх ідеалів, цінностей і реалізації їх на життєвому шляху. Отже, це проблема життєтворчості.

На даний момент молоде покоління здебільшого виявилось без надійних соціальних орієнтирів. Руйнація традиційних форм соціалізації, заснованої на соціальній обумовленості життєвого шляху, з одного боку, підвищило особисту відповідальність молодих людей за свою долю, поставивши їх перед необхідністю вибору, з іншого боку – виявило неготовність більшості з них включитися в нові суспільні відносини. Вибір життєвого шляху став визначатися не здібностями й інтересами молодої людини, а конкретними обставинами. Існуючі економічні і соціальні програми, на жаль, практично не враховують специфічну соціальну позицію молодого покоління в процесі суспільного розвитку.

Однією з ознак цивілізованості країни, свідченням залучення суспільства до світової спільноти є рівень розвитку духовності її громадян, моральні цінності та ідеали, котрі сповідує більшість населення. Одним із чинників, що характеризує внутрішній світ молодої людини, є стурбованість духовним світом свого існування.

Все частіше головну роль в житті молоді посідають проблеми мікрорівня. Тобто, у молодих громадян формується якісно нове сприйняття навколишнього світу крізь призму, насамперед, особистих інтересів. Їх турбує власне здоров'я, кар'єра, матеріальні блага, освіта, сім'я тощо. Суттєве значення має рейтинг освіти в системі цінностей молоді. Різні соціологічні дослідження свідчать, що освіта входить до десяти найбільш важливих для молоді цінностей [2]. Інша справа, що лише кожна третя молода людина вважає сферу освіти пріоритетною. З освітою молодь пов'язує можливість підвищення своєї кваліфікації, кар'єрного зросту, підвищення якості життя тощо.

Отже, сучасна ситуація в державі й суспільстві вимагає негайних заходів, спрямованих на формування стратегії соціально-економічного, політичного й культурного розвитку України, що припускає послідовну реалізацію заходів довгострокового характеру, спрямованих на подальше вдосконалення держави, підвищення рівня життя його населення та духовного зростання молодого покоління. Це вимагає формування базових умов, які дозволяють планомірно створювати основу для кожного наступного етапу перетворень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Головатий М. Ф. Молодіжна політика в Україні: проблеми оновлення / М. Ф. Головатий. – К.: Наукова думка, 2005. – 237 с.
2. Система ціннісних орієнтацій сучасної молоді: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.br.com.ua/referats/Sociology>.

Красников Александр Владимирович

студент Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (Україна)

*Научный руководитель: к. филос. н., доцент
Е. Н. Пасько*

ЦЕННОСТНЫЕ ОРИЕНТАЦИИ СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЕЖИ

Изменения, происходящие в политической, экономической, духовной сферах общества в последнее десятилетие, влекут за собой радикальные изменения в психологии, ценностных ориентациях и поступках людей. В большей степени эти процессы отражаются на формировании структуры ценностей молодого поколения, поскольку формирующиеся в настоящее время ценностные приоритеты становятся основой формирования новой социальной структуры украинского общества.

Особенно ярко снижение в системе ценностных ориентаций молодежи проявляется в ее отношении к образованию как базовой социальной ценности. Современная система образования в основном ориентирует на самостоятельное обучение и самообучение, развитие творческих способностей учащихся, студентов. Это проявляется в обобщении, критическом анализе, выработке знаний на основе предшествующего опыта. Однако современная молодежь часто не готова к таким индивидуальным шагам. Высокий уровень притязаний к образованию носит инструментальный характер, образование рассматривается как средство перспективного конкурентоспособного положения на рынке труда и лишь затем как способ приобретения знаний.

Доминантой жизненных ценностей и поведенческих приоритетов остается материальное благополучие. За последнее время наблюдается следующая тенденция: молодежь в основном отдает предпочтение не столько духовным и нравственным ценностям, сколько высоким материальным доходам. Полезность труда для большинства молодых людей определяется достижениями собственного экономического достатка. И поэтому жизненный успех связывается с предприимчивостью и деньгами, а не с талантом, знаниями и трудолюбием.

В отношении семейных ценностей молодежь превыше всего ставит независимость и карьеру, достижение высокого статуса. Семью же планируют в далекой перспективе, после создания успешной, на их взгляд, карьеры.

Коммуникативные ценности отодвигаются по мере взросления. Вектор изменения ценностных норм и правил, характеризующих поведение, обусловлен рыночными отношениями. Верные друзья, надежные товарищи остаются в детстве. Отношение к близким носит все более устойчиво корыстный, коммерческий характер. В молодежной среде эгоистичный индивидуалистический настрой («сам за себя») выше гуманных отношений, взаимопонимания, взаимоподдержки и взаимопомощи. Высокую коммуникативность проявляют с нужными, влиятельными людьми, отражающими определенный желаемый статус.

Таким образом, молодежь сегодня имеет разные ценностные ориентации, которые не есть константными. Динамика ценностных ориентаций зависит от социально-демографических характеристик людей, их уровня социализации, внешних факторов (политических, культурных, экономических и т. д.) и в этой неоднозначности реализуются разноплановые жизненные позиции современной молодежи.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Лисовский В. Т. Ценности жизни и культуры современной молодежи (социологическое исследование) / В. Т. Лисовский // Тугариновские чтения. Материалы научной сессии. Серия «Мыслители». – СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2000. – Выпуск 1. – С. 40–44.

2. Слуцкий Е. Г. Ювенология в XXI веке. Комплексное междисциплинарное знание о молодом поколении / Е. Г. Слуцкий, В. В. Журавлев. – СПб.: Петрополис, 2007. – 733 с.

Линицкая Есения Тарасовна

студентка Сумского государственного педагогического университета имени А. С. Макаренка (Украина)

*Научный руководитель: к. филос. н.,
доцент Е. Н. Пасько*

КРОСС-КУЛЬТУРНЫЙ АНАЛИЗ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ АСПЕКТОВ МАТЕРИНСТВА КАК ФЕНОМЕНА

Самосознание и чувство женщины-матери определяет социальный заказ общества в процессе его исторического развития. В различных культурах посредством принятых ритуалов и традиций всегда поддерживалось и сохранялось значение для общества роли матери. В виду того, что в нашем обществе недостаточно сформировалась система психосоциального сопровождения, и адаптации женщины к роли матери

на начальном этапе беременности и родов, изучение социально-психологической проблемы материнства получает в настоящее время особую актуальность и привлекает все большее внимание современных исследователей в области психологии.

Женщина по своей сути является мамой, что подтверждается многочисленными научными исследованиями М. Мид. В случае социального неодобрения беременности женщина может отказаться от рождения детей (например, аборт, искусственные роды, попытки суицида и т. д.). Нарушения материнских чувств может являться результатом деформации половой роли женщины, использования наркоза во время родов, искусственного вскармливания ребенка [2]. Кросс-культурные исследования свидетельствуют о том, что в некоторых странах, регионах (Таити, индейское племя Натчез и т. д.) детоубийство повышает социальный статус женщин и одобряется обществом. М. Мид проводит параллели между «примитивными» и «развитыми» цивилизациями в том, как происходит подавление естественных материнских чувств. Ее наблюдения показали, что там, где общество чрезвычайно высоко ставит принцип законнорожденности, мать незаконнорожденного ребенка может бросить его или убить. К примеру, врачи Индии давно бьют тревогу по поводу многочисленных аборт на поздних сроках. Дело в том, что в этой стране дочь считается обузой и предполагает серьезные материальные трудности. Поэтому многие родители используют УЗИ для контроля пола своего ребенка. В случае определения женского пола, семьи соглашаются на аборт.

В целом, в Африке беременность не считается уникальным процессом, хотя существуют некоторые особенности. Например, у племен Кении и Танзании будущую маму освобождают от дойки коров и сбора хвороста для костра [2; 3]. Исследования разных культурных вариантов материнства в современном обществе также свидетельствуют о влиянии имеющихся моделей семьи, ценностей, принятых в данной культуре, на материнское поведение и переживания женщины. Большой интерес представляет сравнение распределения материнских функций в разных культурах, материнского поведения и отношения к ребенку, которые обеспечивают формирование необходимых в данной культуре личностных качеств [1].

Несмотря на то, что материнство является одной из главных социальных женских ролей и потребность быть матерью заложена в

женской природе, все-таки общественные нормы и ценности оказывают определенное влияние на проявления материнских чувств. Отношение к женщине меняется от эпохи к эпохе, поэтому и отношение самой женщины к материнству не является константным.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Мещерякова С. Ю. Психологическая готовность к материнству / С. Ю. Мещерякова // Вопросы психологии. – 2008. – № 3. – С. 55–58.
2. Филипова Г. Г. Психология материнства / Г. Г. Филипова. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 360 с.
3. Хрестоматия по перинатальной психологии: Психология беременности, родов и послеродового периода / сост. А. Н. Васина. – М.: Изд-во УРАО, 2005. – 328 с.

Малайчук Тетяна Вікторівна
студентка Сумського державного
педагогічного університету імені
А. С. Макаренка (Україна)
Науковий керівник: к. психол. н.,
доцент Г. А. Стадник

РОЛЬ РЕЛІГІЇ У ПРОЦЕСІ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

На рубежі ХХІ століття у суспільстві з надзвичайно гостротою постала проблема суспільного та індивідуального вибору людей, особливо молодого покоління. Причиною стало те, що зі зміною соціально-економічної ситуації в суспільстві, відповідно, наступає і зміна у світоглядних позиціях та орієнтаційних пріоритетів людей. Тому постає проблема теоретичного з'ясування новітніх тенденцій в орієнтаціях людської свідомості та поведінки, що формується під впливом релігії, а, відтак, дедалі більша увага звертається на дослідження різних аспектів феномену збереження етнічної ідентичності в сучасному суспільстві.

Аналіз останніх публікацій показує, що зацікавленість у вивченні впливу релігії на свідомість людей в суспільстві та збереження етнічної ідентичності є досить значною. Це, зокрема, видно з праць В. Зінченка, М. Паращевіна, Ю. Пачкова, Л. Півневої [4] та ін. Релігія виступає як атрибут етносу, а етнос – як носій релігійності. Тому взаємовплив етнічного та релігійного чинників можна розглядати різнобічно, залежно від мети. Пізнати віру народу – значить пізнати його психологічні особливості. Етнічне й релігійне глибоко пов'язані між собою.

Релігія (лат. religious) – благочестя, набожність, святиня, предмет культу. Це складне й багатогранне соціальне явище виникає на певному етапі історичного розвитку суспільства та функціонує в нерозривному

зв'язку з його життям. Релігія не залишається незмінною, бо й суспільство, чий потреби вона покликана задовольняти, не залишається статичним. Взагалі, роль релігії в суспільстві не можна оцінювати однозначно. Так, релігія відіграє важливу культурно-історичну роль. В межах релігійних віровчень формувались єдині зразки почуттів, думок, поведінки людей, завдяки чому релігія виступала як могутній засіб упорядкування і збереження традицій та звичаїв. З іншого боку релігія виступає одним із факторів, які забезпечують людині етнічну ідентичність та регулюють її суспільну свідомість [1, с. 256].

Історія свідчить, що численні релігійні вірування і культури є продуктами суспільного розвитку, відображають у своїх специфічних вченнях і доктринах суттєві риси різних соціальних епох. У зв'язку з цим релігія є універсальним духовним явищем у житті суспільства. Релігійне вірування об'єднує за допомогою догматів, моральних і духовних цінностей певні верстви населення у ієрархічно побудовані церковні організації, протиставляє за чітко визначеними конфесійними ознаками різні угруповання віруючих і в контексті сучасних соціальних реформ може сприяти консолідації різних громад віруючих у їхній боротьбі проти негативних соціальних відхилень і явищ, виконувати інші функції [1].

На пострадянському просторі релігійні організації сприяють національній ідеї. Так, в Україні відродження національних церков йде поруч з процесами національного відродження. Таким чином, релігія – явище багатопланове і багатозначне. Вона виникла як результат специфічних закономірностей розвитку суспільства, і саме суспільні процеси визначають в кінцевому підсумку її долю [3].

Специфікація етнічної ідентичності значною мірою обумовлюється не лише її суб'єктивною, але і соціальною модальністю. Так, за умов поліетнічної структури суспільства, не виключається розподіл етносів за їх статусом, що в свою чергу уможлиблює прояв презентаційної ідентифікації (з метою досягнення вищого статусу) з більш престижною етнічною спільнотою (при збереженні відданості власним етнічним цінностям).

Цікавим є той факт, що на сучасному етапі в молоді сформувалося досить таки позитивне значення релігії як чинника процесу збереження самосвідомості людини в суспільстві. За даними соціологічного опитування, яке проводилося між українськими та польськими студентами, було виявлено той факт, що українські студенти більшою мірою є прихильниками релігійних вірувань та надають їй більше

значення, ніж польські студенти. В результаті дослідження, були отримані наступні результати: 16% українських студентів заявили, що для них є важлива віра в Бога і виконання заповідей в той час як польські студенти дали відгуки на 10,5%. Це ще раз підтверджує те, що етнічна ідентичність формується під впливом релігії, яка в свою чергу впливає на самосвідомість людини в суспільстві [2].

Таким чином, ми мали змогу побачити, що релігія є тим фактором, який регулює суспільну свідомість людей в суспільстві та є індексатором, який забезпечує етнічну приналежність індивіда до тієї чи іншої етнічної спільноти. Релігія виступає інструментом управління свідомістю індивідів в суспільстві та соціальних груп в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зінченко В. Релігійні структури і церкви в контексті формування громадянського суспільства в Україні / В. Зінченко // Історія. Філософія. Релігієзнавство. – 2009. – №3. – С. 56-61.

2. Паращевін М. Деякі особливості релігійності населення України / М. Паращевін // Аналітика. – 2009. – №4. – С. 13-17.

3. Пачков Ю. Ціннісно-професійний контекст світоглядних орієнтацій студентської молоді (досвід українсько-польського соціологічного дослідження) / Ю. Пачков // Український соціологічний журнал. – 2009. – № 1-2. – С. 79-95.

4. Півнева Л. Ідентичність та етнічність в українському соціумі: особливості вияву / Л. Півнева // Ідентичність і пам'ять у пострадянській Україні; [монографія]; [відп. ред. М. Антонович]. – К.: Дух і літера, 2009. – С. 107-120.

Мальцева Ольга Евгеньевна
старший преподаватель Гродненского
государственного университета
имени Я. Купалы (Беларуссия)

ЦЕННОСТНЫЕ ПРИОРИТЕТЫ БЕЛОРУССКИХ СТАРШЕКЛАСНИКОВ

Современная интеграция белорусского общества в мировое пространство требует реформирования всех сфер деятельности государства. Инновационная деятельность в области образования осуществляется в контексте личностно развивающего подхода. В этой связи особую остроту приобретает изучение ценностных приоритетов старших школьников, поскольку успешность самоопределения во многом определяется присвоением и осмыслением социально-выработанных ценностей, являющихся важным регулятором активности человека, механизмом личностного роста и саморазвития [1; 2; 3].

Предметом нашего исследования является система ценностных ориентаций старших школьников. Исследование проводилось с помощью

методики разработанной Ш. Шварцем и У. Билски [4]. Выборку составили 113 старшеклассников общеобразовательных школ г. Гродно.

Установлено, что для старшеклассников наиболее значимыми являются ценности «гедонизм», «саморегуляция» и «достижения», тогда как наименее значимы – «конформность», «традиции» и «власть». Следовательно, старшеклассники в большей степени направлены на удовольствие и чувственное наслаждение жизнью. Отметим, что, по мнению И. Ю. Кулагиной при сильной гедонистической мотивации для подростка характерна инфантильность, выражающаяся в стремлении избежать напряжения в деятельности или ответственности, уйти от проблем, сохранить эмоциональный комфорт вопреки реальности [2]. Также старшеклассники стремятся быть автономными и независимыми, что является основной мотивационной целью ценностного блока «саморегуляция». Это свидетельствует о том, что для выпускников наибольшее значение обретает развитие личности, подразумевающее поиск себя, расширение своих возможностей и формирование мировоззрения. Высокая значимость ценностей «достижения» определяет стремление школьников к достижению личного успеха посредством проявления компетентности, исходя из признанных культурных стандартов, и тем самым получение социального одобрения, поскольку в данном возрасте высоко желание завоевать уважение к себе. Однако, при этом старшеклассники в меньшей степени стремятся к достижению социального статуса и престижа, о чём свидетельствует низкая значимость ценности «власть». Кроме того, среди наименее приоритетных ценностей оказались мотивационные типы «конформность» и «традиции», следовательно, старшеклассники в меньшей степени настроены на ограничение собственных действий и побуждений, на самоограничение в каждодневном взаимодействии с другими индивидами и на принятие и признание идей, существующих в культуре.

Сравнительный анализ значимых ценностей и динамических отношений между ними показал, что в ценностной структуре старшеклассников ценности изменения представлены в большей степени, чем ценности сохранения, и ценности самоопределения более значимы, чем ценности самовозвышения. Что подтверждает стремление школьников быть автономными и независимыми, сохранять собственные взгляды и испытывать при этом полноту жизненных ощущений. Наибольшее значение

обретает развитие личности, подразумевающее поиск себя, расширение своих возможностей и формирование мировоззрения.

Выявлено, что в ценностной структуре старшеклассников индивидуалистические ценности имеют большую значимость по сравнению с ценностями, выражающими интересы группы. Достижение индивидуальной устойчивости личности относится к возрастным особенностям подростков, однако при этом для них характерно и стремление к построению новых социальных отношений с окружающими, при условии сохранения потребности в безопасности. Поэтому преобладание индивидуалистических ценностей, вероятно, можно объяснить недостаточным уровнем развития самостоятельности и компетентности старшеклассников, с одной стороны и некоторой нестабильностью социальных условий, связанных с окончанием школы и необходимостью профессионального самоопределения, с другой стороны. Так, Н. М. Лебедева отмечает, что в нестабильных социальных условиях личностная идентичность становится ведущей и определяющей в адаптации человека к изменившейся реальности [3].

Полученные результаты, скорее всего, связаны с социально-возрастными характеристиками участников исследования: стремлением к «взрослой» самостоятельности и новизне при несколько негативном отношении к традициям, подчас идущим вразрез с ценностями молодежной субкультуры. По мнению Д. И. Фельдштейна [5] потребность жить в человеческом сообществе, самоутверждаясь в мире взрослых, актуализирует многоплановую общественно полезную деятельность подростков, являющуюся предпосылкой воспитания свободной, гуманистически ориентированной личности.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Круглов Б. С. Роль ценностных ориентации в формировании личности школьника / Б. С. Круглов // Психологические особенности формирования личности школьника. – М., 1988.

2. Кулагина И. Ю. Мотивационные тенденции при разных типах характера в подростковом возрасте / И. Ю. Кулагина, Е. А. Поляков // Системная психология и социология. – 2011. – №3 (2). – С. 78-84.

3. Лебедева Н. М. Социальная идентичность на постсоветском пространстве: от поисков самоуважения к поискам смысла / Н. М. Лебедева // Психологический журнал. – 1999. – Т. 20. – № 3. – С. 48-59.

4. Тихомандрицкая О. А. Особенности социально-психологического изучения ценностей как элементов когнитивной и мотивационной сферы. Методические аспекты) / О. А. Тихомандрицкая, Е. М. Дубовская // Мир психологии. – 1999. – №3. – С. 80-90.

5. Фельдштейн Д. И. Социальное развитие в пространстве времени Детства / Д. И. Фельдштейн. – М.: Моск. психол.-социал. ин-т: Флинта, 1997. – 160 с.

Мережкіна Аліна Анатоліївна

студентка Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (Україна),

Осама Харун

студент Харківського національного університету радіоелектроніки (Об'єднані Арабські Емірати)

*Науковий керівник: викладач кафедри
практичної психології А. В. Вертель*

ПРОБЛЕМА АДАПТАЦІЇ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ ДО ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ У ВНЗ УКРАЇНИ

Активна інтеграція України у глобальну світову спільноту робить її відкритою для соціально-політичних, культурних, економічних відносин з іншими країнами. На сучасному етапі активного зміцнення і розвитку взаємовідносин між Україною та іншими державами відбувається обмін досвідом, новітніми розробками і технологіями, а саме багато українських науковців проходять стажування і навчання у різних зарубіжних навчальних закладах, і до нашої країни приїждять іноземні громадяни з цією ж метою. З кожним роком кількість іноземних студентів, які прагнуть здобути освіту в українських ВНЗ, зростає у «геометричній прогресії». Першочергове завдання, що постає перед іноземними студентами – це адаптація до нових умов життєдіяльності. Адаптація – є кризовою ситуацією для студентів, що прибули на навчання до України з інших держав. У зв'язку з цим великий науковий інтерес представляє комплексне вивчення проблеми адаптації іноземних студентів до навчання у ВНЗ України. Адаптація є кризовою ситуацією, бо переїзд з рідної країни до іншої обумовлений змінами у звичному життєвому циклі.

Перший етап навчання іноземних студентів є складним періодом соціально-психологічної адаптації і соціалізації. До його особливостей можна віднести нове культурне середовище життя, складність спілкування із українськими студентами, емоційні, психологічні, фізичні, інтелектуальні навантаження, інтенсивний характер навчальної діяльності, професійна спрямованість навчання, психоемоційне напруження, подолання мовного і культурного бар'єрів.

О. В. Тихоновський виділяє такі етапи адаптації іноземних студентів: подолання мовного бар'єра, входження у студентське середовище, засвоєння основних норм міжнародного колективу, вироблення стилю поведінки, формування сталого позитивного ставлення до майбутньої професії [2, с. 132].

Проходження всіх етапів адаптації забезпечує іноземним студентам зменшення міжкультурної дистанції, вивчення української або російської мов збільшує шанси на інтеграцію іноземних студентів до спільноти українських студентів.

Ю. М. Гольденберг, Ю. М. Казаков, Є. Є. Петров виокремлюють декілька типів адаптації іноземних студентів:

– іноземний студент, потрапляючи в нове соціокультурне середовище, повністю приймає звичаї, традиції, норми, цінності та ін., які поступово починають домінувати над первинними етнічними рисами;

– частково сприймає нове соціокультурне середовище, яке виявляється в ухваленні «обов'язкових норм суспільства», але при цьому зберігаються основні етнічні риси за допомогою утворення етнічних груп;

– відбувається відмова або «відособлення» від ухвалення культурних норм і цінностей, характерних для більшості представників соціального оточення [1, с. 183].

Більшість іноземних студентів зберігають свої етнічні звичаї і традиції, культурні цінності, при цьому приймають обов'язкові норми суспільства, тобто типові особливості рідного їм соціокультурного середовища залишаються домінуючими, але і нові вони здатні засвоювати добре.

Іноземні студенти, які приїжджають на навчання до України зіштовхуються з різного роду проблемами, що пов'язані з адаптацією не лише до колективу академічної групи, ВНЗ, життя в гуртожитку, а й в цілому до життя в новому культурному середовищі.

Ми вважаємо, що в Україні потрібно створити центри для студентів іноземців, які забезпечать їм психологічний супровід в процесі соціальної адаптації до умов нового місця життя, адже приїжджаючи до нашої держави вони зіштовхуються не лише з проблемами нерозуміння культури і мовного бар'єру, а й матеріальними труднощами, особливостями кліматичних умов, зокрема найтяжчий зимовий період, під час якого у більшості іноземних студентів погіршується самопочуття, що і може стати причиною депресії, труднощі з харчуванням, адже у ВНЗ не враховуються специфіка національної кухні іноземців, особливо це стосується арабських студентів.

Таким чином, комплексне та різнобічне вивчення проблеми адаптації іноземних студентів до нового соціокультурного простору, зокрема до навчання у ВНЗ України являється одним із найактуальніших на сьогодні у психологічній науці. Адаптуючись до нового середовища життя і до

навчальної діяльності іноземні студенти зіштовхуються з багатьма соціокультурними, психофізіологічними, навчально-пізнавальними, політичними, соціально-економічними труднощами. На нашу думку, полегшити і пришвидшити процес адаптації іноземних студентів може руйнування стереотипів про певні національності у українського населення, подолання упередженого відношення до студентів, що приїхали з інших країн. Незважаючи на те, що Україна інтегрується до Європи, зміна менталітету та стилю мислення народу потребує багато часу, адже багатовікова проблема расизму ще не подолана, що і відображається на ставленні українців до іноземних студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гольденберг Ю. М. Адаптація іноземних студентів до навчання у вузах як соціальна проблема / Ю. М. Гольденберг, Ю. М. Казаков, Є. Є. Петров // СМБ. – 2013. – № 1 (36). – С. 182-184.
2. Тихоновський О. В. Особливості педагогічного спілкування на етапі адаптації іноземних студентів до навчання у ВНЗ / О. В. Тихоновський // ЗМЖ. – 2014. – № 2 (83). – С. 132-134.

Alnuaimy Ghassan Nadeem Khalaf,
Medical Institute of Sumy State University
(Iraq)
Scientific director: N. A. Pilipenko-Fritsak

ASSYRIA. CIVILIZATION OF THREE THOUSAND YEARS OLD DESTROYED A MOMENT

The region in the Near East which, under the Neo-Assyrian Empire, reached from Mesopotamia (modern-day Iraq) through Asia minor (modern turkey) and down through Egypt. The empire began modestly at the city of Ashur (known as Subartu to the Sumerians), located in Mesopotamia north-east of Babylon, where merchants who traded in Anatolia became increasingly wealthy, and that affluence allowed for the growth and prosperity of the city. According to one interpretation of passages in the biblical Book of Genesis, Ashur was founded by a man named Ashur son of Shem, son of Noah, after the Great Flood, who then went on to find the other important Assyrian cities. A more likely account is that the city was named Ashur after the deity of that name sometime in the 3rd millennium BCE; the same god's name is the origin for Assyria.

The biblical version of the origin of Ashur appears later in the historical record after the Assyrians had accepted Christianity, and so it is thought to be a re-interpretation of their early history which was more in keeping with their belief system. The Assyrians were a Semitic people who originally spoke and wrote Akkadian before the Aramaic language became more popular. Historians have divided the rise and fall of the Assyrian Empire into three periods: The Old Kingdom, The Middle Empire, and The Late Empire (also known as the Neo-Assyrian Empire), although it should be noted that Assyrian history continued on past that point, and there are still Assyrians living in the regions of Iran and Iraq, and elsewhere, in the present day. The Assyrian Empire is considered the greatest of the Mesopotamian empires due to its expanse and the development of the bureaucracy and military strategies which allowed it to grow and flourish.

Assyrian religion

The Assyrians, like the rest of the Mesopotamian peoples, followed the Sumero-Akkadian Mesopotamian Religion, with the national god Ashur having pride of place at the head of the pantheon. This religion survived in Assyria from c. 3500 BC through to its gradual decline in the face of Christianity between the 1st and 10th centuries AD.

Arts and science

Assyrian art predominantly dates to the Neo-Assyrian period. Art depicting battle scenes, and occasionally the impaling of whole villages in gory detail, was intended to show the power of the emperor, and was generally made for propaganda purposes. These stones lined the walls in the royal palaces where foreigners were received by the king. Other stone reliefs depict the king with different deities and conducting religious ceremonies. Many stone reliefs were discovered in the royal palaces at Nimrud (Kalhu) and Khorsabad (Dur-Sharrukin). A rare discovery of metal plates belonging to wooden doors was made at Balawat (Imgur-Enlil).

Assyrian sculpture reached a high level of refinement in the Neo-Assyrian period. One prominent example is the winged bull Lamassu, or shedu that guard the entrances to the king's court. These were apotropaic meaning they were intended to ward off evil. C. W. Ceram states in *The March of Archaeology* that lamassi were typically sculpted with five legs so that four legs were always visible, whether the image were viewed frontally or in profile.

Although works of precious gems and metals usually do not survive the ravages of time, some fine pieces of Assyrian jewellery were found in royal tombs at Nimrud.

There is ongoing discussion among academics over the nature of the Nimrud lens, a piece of quartz unearthed by Austen Henry Layard in 1850, in the Nimrud palace complex in northern Iraq. A small minority believe that it is evidence for the existence of ancient Assyrian telescopes, which could explain the great accuracy of Assyrian astronomy. Other suggestions include its use as a magnifying glass for jewellers, or as a decorative furniture inlay. The Nimrud Lens is held in the British Museum.

The Assyrians were also innovative in military technology, with the use of heavy cavalry, sappers, siege engines etc.

«The birthplace of human civilisation ... is being destroyed»

Mosul, the biggest city in the Islamic State group's self-declared caliphate, boasts a relatively educated, diverse population that seeks to preserve its heritage sites and libraries.

In the chaos that followed the U.S.-led invasion of 2003 residents near the Central Library hid some of its centuries-old manuscripts in their own homes to prevent their theft or destruction by looters. But this time, the Islamic State group has made the penalty for such actions death.

A University of Mosul history professor, who spoke on condition of being anonymous because of his fear of the Islamic State group, said the extremists started wrecking the collections of other public libraries in December.

He reported particularly heavy damage to the archives of a Sunni Muslim library, the library of the 265-year-old Latin Church and Monastery of the Dominican Fathers and the Mosul Museum Library with works dating back to 5000 BC.

At 26 February 2015, Isis militants ransacked Mosul's central museum, destroying priceless artefacts including Winged bull (lamassu) that are thousands of years old, Isis militants then smashed the statues in the Mosul museum with hammers and drills and pushed them to the ground, watching them break into tiny fragments.

Пантюх Мария Юрьевна

студентка Сумского государственного педагогического университета имени А.С.Макаренка (г. Сумы)

Научный руководитель: преподаватель кафедры практической психологии

Вертель А. В.

ОПЫТ УЧАСТИЯ В МЕЖДУНАРОДНОЙ ТРЕНИНГОВОЙ ПРОГРАММЕ КАК СРЕДСТВО ИЗУЧЕНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ ГРУЗИН

На сегодня очень популярными стали международные программы обмена опытом среди молодежи. В рамках такого проекта я стала участником тренингового курса «Activate Maintain Reactivate», который проходил с 4 по 12 июня 2014 г. в Грузии, в населенном пункте Кобулет. На протяжении недели участники из Азейбарджана, Армении, Болгарии, Грузии, Испании, Италии, Латвии, Литвы, Молдовы, Румынии, Словении, Турции, Украины и Эстонии обменивались опытом участия в политической жизни и создания совместных проектов. Основными направлениями данного тренингового курса были: работа над преодолением межнациональных стереотипов для оптимизации совместной деятельности; обмен опытом относительно продвижения в странах-участницах волонтерских программ, таких как EVS (European Voluntary Service) и волонтерского движения в целом; обучение основам проектного менеджмента и определение возможных направлений будущего сотрудничества в рамках реализации совместных проектов.

Данный тренинговый курс стал прекрасной возможностью для наблюдения за основными психологическими особенностями представителей стран-участников. Грузины, как принимающая сторона, были в подавляющем большинстве. Это позволило проанализировать имеющиеся стереотипы их поведения и личностных особенностей, присущих нашей стране, и сравнить их с действительно имеющимися.

Во все времена своего существования, начиная с VI в до н. э. и до сегодняшнего дня, народ, населяющий территорию современной Грузии, был свободолюбивым и радушным [1, с. 209].

После введения в 2000-х годах ряда реформ, авторитет Грузии значительно возрос в европейском сообществе. Увеличилось количество населения, после судебной реформы значительно снизилась преступность, что не могло не сказаться на психологии населения Грузии. У молодежи Грузии прослеживается наличие патриотизма и национальной гордости.

Грузини говорять, що хоча спочатку було складно, однак, сьогодні стало безпечніше, з'явилася можливість вести свій бізнес і вирощувати дітей. Молодь Грузії прагне отримати вищу освіту і працювати за спеціальністю, при цьому вносять вклад у розвиток своєї країни. Студенти часто стають учасниками і організаторами різних молодіжних обмінів, волонтерських програм, тренінгових курсів і навчальних візитів. Така активність сприяє просуванню політики євроінтеграції.

Таким чином, участь у міжнародних програмах дає можливість краще знати психологічні особливості різних народів, стимулює розвиток національних і культурних цінностей в своїй країні на основі отриманого досвіду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Народы России. Атлас культур и религий / [под ред. А. В. Журавской]. – М.: «Дизайн. Информация. Картография», 2009. – 320с.

Пасько Катерина Миколаївна
к. філос. н., доцент кафедри
практичної психології Сумського
державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка
(Україна)

МАТЕРИНСТВО ЯК ЦІННІСТЬ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Образ матері у культурному спадку багатьох народів вважається найвищим втіленням жіночого початку. Більше того, у християнському світі, до якого належить значна кількість представників і нашої країни, протягом століть сформувалося особливе ставлення до материнства як важливої духовно-моральної цінності, що вимагає возвеличення та прославлення. Нажаль, у нашому суспільстві дана традиція ціннісного ставлення до материнства поступово втрачається. Певним підтвердженням такої втрати є демографічна криза, оскільки молодість стає сьогодні життєвою нормою сучасної української сім'ї. Вивчаючи основні причини даного явища, слід розглядати не лише кризу сім'ї, але і кризу традиційного материнства, що яскраво проявляє себе у сучасному світі.

В українському етносі материнство, здебільшого, розуміється як усвідомлена потреба у народженні та вихованні дітей, що передбачає емоційно ціннісне ставлення до дитини як об'єкта любові та піклування.

Психологія материнства вивчає аспекти психологічної готовності жінки до материнства – загальної зрілості особистості, адекватності можливих моделей материнського ставлення до дитини, мотиваційної готовності до народження та виховання власних дітей, сформованості материнської компетентності, сформованість материнської сфери тощо [2, с. 63].

Актуальною для сучасної жінки є не лише психолого-особистісна, але і психолого-соціальна обумовленість цінності материнства. Певний вплив на стан сучасної кризи материнства здійснюють суспільні перетворення нашої країни – емансипація жінок, домінування в сім'ї авторитета жінки, фінансова незалежність, брак часу на власну сім'ю, «педофобія» (небажання мати власних дітей через небажання нести моральну та економічну відповідальність за них) тощо.

При цьому, існують психологічні, соматичні та соціальні фактори, що визначають неготовність жінки до материнства. У структурі психологічних факторів неготовності до материнства жінок, виділяють три основні компоненти: особистісні особливості жінки (особливості механізмів психологічного захисту, тривожність, стресостійкість тощо); актуальна неготовність до народження дитини, що виражається в існуванні неадекватного образу дитини і самої себе в ролі матері, неготовності до родів, незапланованої вагітності тощо; особливості формування онтогенезу материнської сфери [1, с. 111].

Подолати бар'єр подібних стереотипів досить складно. Для цього необхідно застосовувати цілий комплекс заходів духовно-морального, державно-правового, психолого-педагогічного, інформаційно-просвітницького та медико-соціального характеру, що мотивуватимуть жінку реалізувати в повній мірі закладене в її природі прагнення до материнства.

Материнство – особливий дар, дар любові та співпереживання, щирого піклування та підтримки, радісного служіння своїм дітям, що перевиховує особистість, змінює її внутрішньо та відкриває зовсім нову світові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Миронова Е. С. Психологические факторы неготовности к материнству (на примере женщин с угрозой прерывания беременности) / Е. С. Миронова // Электронное периодическое издание «Перинатальная психология и психология репродуктивной сферы». – 2011. – №4 (4). – С. 110–125.

2. Филиппова Г. Г. Психологическая готовность к материнству / Г. Г. Филиппова // Хрестоматия по перинатальной психологии; [сост. А. Н. Васина]. – М.: Изд-во УРАО, 2005. – 328 с.

Пожарицкая Елена Иосифовна
студентка Гродненского
государственного университета
имени Я. Купалы (Беларуссия)
Научный руководитель: к. психол. н.
А. И. Янчий

ЦЕННОСТИ СОВРЕМЕННЫХ СТУДЕНТОВ БЕЛАРУСИИ

Актуальность изучения проблемы ценностных ориентаций как компонента самосознания современного студенчества обусловлена наличием противостояния между современными социальными условиями, предъявляющими особые требования к формированию системы ценностных ориентаций личности, и недостаточной изученностью психологических факторов и механизмов ее развития [2, с. 17].

В связи с этим, цель нашего исследования выглядит следующим образом: выявить доминирующие ценности у студентов 1-5 курсов. В нашем исследовании приняло участие 108 человек, из которых 31 человек (16 девушек и 15 юношей) – студенты 5 курса, 38 человек (29 девушек и 9 юношей) являются студентами 3 курса и 39 человек (30 девушек и 9 юношей) студенты 1 курса дневного отделения. Данные студенты являются представителями разных факультетов ГрГУ им. Я. Купалы, таких как: факультет истории, коммуникации и туризма; факультет математики и информатики; факультет психологии; физико-технический факультет; юридический факультет; филологический факультет; факультет биологии и экологии; инженерно-строительный факультет; факультет искусств. Также в исследовании приняли участие студенты ГГМУ педиатрического и лечебного факультетов. Возраст испытуемых по материалам анкетирования составляет от 17 до 24 лет.

В качестве основного опросника исследования нами был использован «Опросник ценностей» Ш. Шварца. Эмпирическое исследование по вышеуказанной методике, проводилось в групповой форме в стандартных условиях. Каждому испытуемому был предоставлен индивидуальный бланк ответного листа и отдельный опросник с инструкцией. Предварительно были оглашены цели исследования и правила работы с опросником.

Обработка полученных результатов на данном этапе исследования проводилась с помощью методов описательной статистики. При обработке результатов исследования, нами было выявлено, что студенты

юношеского возраста из всех ценностей на первое место определяют ценность «конформность» (со средним значением 5,1), на втором месте расположилась ценность «доброта» (со средним значением 5), а третье место заняла ценность «власть» (со средним значением 4,5). На последнем месте расположилась ценность «безопасность» (со средним значением 3,2).

Сочетание списка наиболее значимых ценностей несколько парадоксально. С одной стороны, сочетание таких ценностей как «конформность» и «доброта» весьма уместно, так как доброжелательность сфокусированная на благополучии в повседневном взаимодействии с близкими людьми (которая лежит в основе ценности «доброта») является своеобразной подоплекой при сдерживании и предотвращении действий, склонностей и побуждений, которые могут причинить вред другим или не соответствуют социальным ожиданиям, что и представляет собой содержание ценности «конформность». С другой стороны весьма противоречиво отнесение к числу наиболее значимых ценности «власть», так как центральная цель этого типа ценностей заключается в достижении социального статуса или престижа, контроля или доминирования над людьми и средствами (авторитет, богатство, социальная власть, сохранение своего общественного имиджа, общественное признание) [1, с. 32].

Из выше сказанного можно предположить, что сочетание подобного типа может быть связано с тем, что в действительности студенты стремятся к бесконфликтному, эффективному и слаженному взаимодействию, основанному на доброжелательности, так как это им необходимо для признания их же другими, для приобретения определенного социального статуса и авторитета, который в свою очередь базируется на социальном признании. Другими словами, студенты юношеского возраста, возможно, ориентируются на достижение авторитета среди других путем общественного признания.

В подтверждение вышеуказанного предположения служит тот факт, что к числу наименее значимых ценностей студенты относят ценность «безопасность», мотивационная цель которой – безопасность для других людей и себя, гармония, стабильность общества и взаимоотношений [1, с. 33]. Из этого следует, что за демонстрируемой доброжелательностью скрывается незначимость гармонии взаимоотношений с другими людьми.

Таким образом, результаты нашего исследования свидетельствуют о том, что список ценностей современных студентов из Беларуси свидетельствуют об их стремлении к индивидуализму и одновременному признанию среди окружающих. Можно предположить, что данная особенность свидетельствует о тенденции современной молодежи из постсоветского пространства походить на зарубежных представителей молодежи. Также можно подчеркнуть, что вышеуказанная особенность наблюдается все более отчетливо к старшим курсам.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Карандашев Н. К. Методика Шварца для изучения ценностей личности. Руководство по применению теста: методическое пособие / Н. К. Карандашев. – Самара: Самар. Гуманит. Акад. – 2005. – 69 с.

2. Корнилова А. А. К вопросу изучения экстернальности-интернальности у современных студентов / А. А. Корнилова // Психология, социология и педагогика. – 2012. – № 5. – 127 с.

Постоленко Ксения Михайловна

студентка Сумского государственного педагогического университета имени А. С. Макаренко (Украина)

*Научный руководитель: к. филос. н., доцент
Е. Н. Пасько*

ЭТНОПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СЕМЕЙНОГО ВОСПИТАНИЯ КАЗАХОВ

В эпоху стремительного развития цивилизации и смешения народов, перед многими этносами встает вопрос сохранения своей этнической культуры. Обычай – копилка психических свойств национальной общности. О. Г. Дреев считает, что они оказывают непосредственное влияние на психику человека в двух направлениях: прямое формирование черт духовного облика человека; опосредованное формирование черт человека через организацию порядка повседневных отношений, которое контролируется общественным мнением [1].

Казахстан – край, что занимает территорию от Каспийского моря до Алтайских гор, от Уральского хребта до высокогорного Алатау. Казахи говорят: коль богата земля, то богат и народ. Где земля просторна, там жизнь привольна. Казахи – жители степи – испокон веков имели громадную территорию, единый язык и единую культуру. Их жизнь предъявляла жесткие требования. Они должны были не только быть физически сильными, выносливыми, уметь быстро адаптироваться к резко меняющимся погодным условиям, но и иметь устойчивую психику.

Взрослые обучали детей ориентироваться в степи, развивали у них зоркость глаза, чуткость уха. Присутствуя на охоте или на состязаниях акынов, слушая сказателей, певцов, юные кочевники запоминали пословицы, загадки и сказки.

Правила воспитания так согласованы между собой, что составляют как бы единое целое: взятые вместе, они преследуют одну общую цель – всестороннее воспитание всех нужных навыков и способностей юноши. На протяжении всей своей истории жители степных просторов накопили богатый опыт воспитания, создали обычаи и традиции, в которых воплотились творческий опыт народных масс, правила, нормы и принципы поведения человека. За многие поколения был выработан определенный морально-психологический эталон личности. Казах должен обладать следующими качествами: «умением вести скотоводство в кочевых условиях, трудолюбием, терпением, стойкостью в беде, смелостью в бою, знанием генеалогии своего рода, находчивостью и остроумием, владеть техникой верховой езды» [2].

Сохранение национальных традиций в семейном отношении, характер детско-родительских отношений во многом зависят от социально-экономических условий, определяющих образ жизни, от образовательного уровня до социально-профессионального статуса родителей. Чтобы лучше понять характер современных детско-родительских отношений в современной казахской семье, необходимо системное и комплексное этнопсихологическое исследование данного феномена.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Этнокультурная вариативность социализации и воспитания детей / Кукушин В. С., Столяренко Л. Д. Этнопедагогика и этнопсихология. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2000. – 448 с.

2. Этнографический блог о народах и странах мира, их истории и культуре. Народы средней Азии и Казахстана / [Электронный ресурс]: Режим доступа: <http://lib7.com/narody-srednej-azii-i-kazahstana.html?start=15>.

Саед Дел Ака Нематуллах
студент Медицинского института
Сумского государственного университета
(Афганистан)
*Научный руководитель: преподаватель
Н. А. Пилипенко-Фрицак*

ИСТОРИЯ, КУЛЬТУРА И ТРАДИЦИИ АФГАНИСТАНА

Легенда о сотворении Афганистана гласит, что, когда Аллах создал мир, он увидел, что осталась куча обрезков, обломков, кусков, которые никуда не подходили. Он собрал их вместе и швырнул на Землю, и в месте их падения образовалась страна, которую сегодня мы называем Афганистан.

Афганистан – государство, расположенное на юго-западе Азии. Страна граничит с Туркменистаном, Узбекистаном, Таджикистаном, Китаем, Пакистаном и Ираном. Афганистан – горная страна: почти три четвертых территории занимают горы и возвышенности. Название страны в переводе с персидского языка означает «страна сухого и сильного ветра».

Афганистан – исламское государство, обладающее глубокими культурными традициями. Географическое положение Афганистана и его бурная история привели к смешению на этой земле огромного количества разных культур, языков и традиций, которые и составляют пестрое культурное наследие страны. На территории современного Афганистана первые государства стали формироваться еще в первом веке до нашей эры. Одно из наиболее древних государств – Бактрия. История Афганистана очень тесно связана с историей Древней Персии, в состав которого «страна неутихающего ветра» долго входила. В более поздние века территорией Афганистана управляли правители разных великих держав; в 10–11 веках страну захватили арабы и на территории стал преобладать ислам.

В 1747 году было создано единое государство Афганистана, основателем которого был Ахмед Шах Дюран. Особенности географического положения этой страны делали ее в древности связующим звеном между многими цивилизациями: среднеазиатской, иранской, индийской, китайской. В то же время местные культуры сохраняли своеобразие, присущее только им одним. Одна из особенностей древней истории Афганистана – наличие различных культур.

Афганистан имеет богатые и чрезвычайно разнообразные культурные традиции, которые охватывают несколько условных периодов его истории: языческий, зороастрийский, эллинистический, буддийский и исламский. Каждый из этих культурно-исторических периодов оставил зримые (памятники архитектуры, произведения литературы, ритуалы, церемонии) и незримые (особенности мышления, ценности) свидетельства своего существования.

Примером языческого прошлого страны может служить святилище с терракотовыми фигурами «богини-матери», расположенное в окрестностях Кандагара. О буддийском периоде этой страны наглядно свидетельствует буддийский храм в Газни, а также пещерный буддийский комплекс начала 1-го тысячелетия нашей эры в Хазар Суме. В целом, архитектура является важной составляющей культурного наследия Афганистана. Среди основных архитектурных сооружений – различного рода культовые здания, такие как мечети, монастыри, мавзолеи, медресе и т. п.

Исключительно богатым и разнообразным является литературное наследие Афганистана. В разные исторические эпохи здесь творили: гениальный персоязычный поэт Фердоуси, автор поэмы «Шахнаме», а также такие поэты как Джами, Навои, Балхи, Рахман-Баба и другие.

Афганистан поразительно интересная для изучения страна, обладающая богатой историей и своеобразными традициями. Пёстрый этнический состав страны уподобляет её красочному ковру, в котором 20 разноцветных нитей-народностей переплелись в один причудливый узор. Каждая народность неповторима и имеет черты, присущие только ей одной. Так, афганские узбеки, живущие на севере страны, славятся своей кухней и гостеприимством, к тому же из них выходят хорошие коммерсанты и торговцы. Пуштуны, сконцентрированные на юге и юго-востоке, самая многочисленная народность, они составляют более половины населения. Это воинственный народ. Пуштуны лучшие военные командиры, только им под силу дело обучения и военной подготовки афганской армии, представители именно этой народности правят страной.

Афганские туркмены очень богаты, в их руках весь ковровый бизнес. Яркие краски и причудливые орнаменты туркменского ковра восхищают и радуют глаз. Афганские таджики, вторая по численности народность после пуштунов, живут в центре, на севере и северо-западе страны. Они активно проявляют себя в политической и духовной жизни страны. Можно сказать,

что таджики составляют значительную часть афганской интеллигенции. Балутчи очень малочисленная народность, славятся рукоделием, вышивкой золотом и плетением циновок из верблюжьей шерсти. Хазарейцы считаются потомками монгольского воинства Чингисхана. Они осели в центральных районах Афганистана и переняли язык и обычаи таджиков, хотя их язык в действительности называется хазарейским и далеко не всегда хорошо понятен таджикам. Это воинственный и смелый народ, отличающийся искренностью и преданностью.

Несмотря на обилие и пестроту национальной составляющей, существуют общие обычаи и традиции, присущие всем жителям Афганистана. И сегодня, когда представители разных культур стремятся найти пути взаимопонимания и диалога, понимание и знание национальных особенностей, традиций и образа мыслей особенно важно и актуально.

Сахарова Ирина Александровна
студентка Сумского государственного педагогического университета имени А. С. Макаренка (Украина)
Научный руководитель: к. филос. н., доцент Е. Н. Пасько

ЦЕННОСТНЫЕ ОРИЕНТИРЫ КУЛЬТУРЫ АФРИКИ XX ВЕКА

Африка – красивый и разнообразный континент. Столь же богата и неординарна культура Африки XX века. Она основывается на этнических традициях и отражает социальные и религиозные особенности народов. Любая страна отличается своими традициями и культурными ценностями. Африканский континент населяют множество народов, племен и этнических групп.

Культура Африки – это своеобразное смешение культур, которые изменяются от страны к стране. Историки называют этот континент колыбелью разнообразия культур, традиций и обычаев [2]. Бурные события XX века не могли не отразиться на африканской культуре. Особое влияние на жизнь населения оказал процесс деколонизации континента. В течение этого столетия многие народы прошли путь от родовой общины до современного общества. Эти перемены оказали значительное влияние на особенности культуры и быта населения.

Искусство Африки долгое время было малоизвестным, и только после окончания Второй Мировой войны взгляды европейцев обратились

к богатым и ярким произведениям скульптуры и архитектуры, самобытным предметам прикладного искусства и живописи. История Африканского искусства мало изучена, а география происхождения очень неточна. Это обусловлено особенностями климата на материке. Высокая влажность и температура способствуют быстрому разрушению произведений материальной культуры. Африканские мастера используют разнообразные техники для создания своих произведений. При этом у всех народов Африки прослеживается одна характерная особенность – строгое следование канонам. Каждый автор работает в традициях, разработанных предками и передающимися от поколения к поколению.

Загадочная и экзотическая африканская культура XX столетия вдохновляет современных дизайнеров одежды и интерьера. Самобытность стиля и культурные ценности народов прослеживаются в материалах и расцветках. Правильное сочетание моделей и узоров позволяет создавать образы, уместные в любой ситуации. Для создания одежды в африканском стиле используют натуральные ткани и красители, в качестве аксессуаров выбирают предметы, которые имеют природное происхождение. Популярность африканского стиля можно объяснить его чувственностью и гармоничностью.

Основным и наиболее значимым аспектом африканской культуры была и остается семья. Это связано со смешением ценностей различных этнических групп и племен. Поэтому семейные традиции остаются неизменными на протяжении веков. Особые требования предъявляются к проведению свадьбы и воспитанию детей. Во многих племенах до сих пор присутствует полигамия, что способствует сплочению семей. В такой семье мужчина заботится о пропитании, а женщины обеспечивают домашний уют и вместе воспитывают детей и заботятся о старших членах семьи. Такое отношение к семье не является правилом, но встречается довольно часто. В африканской культуре много моментов, непонятных для непосвященного человека. Чтобы узнать и понять африканскую культуру XX века, нужно провести много времени среди коренных жителей, которые до сих пор хранят традиции и обычаи своего народа.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Історія світової культури: Навч. посіб.; [керівник авт. колективу Л. Т. Левчук]. – [3-тє вид., перероб. і доп.]. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 400 с.
2. Садохин А. П. Мировая художественная культура / А. П. Садохин; [словарь]. – М.: Директ-Медиа, 2014. – 668 с.

Сімбір'ова Оксана Олександрівна
студентка Сумського державного
педагогічного університету імені
А. С. Макаренка (Україна)
Науковий керівник: к. філос.н.,
доцент К. М. Пасько

ОСОБЛИВОСТІ МЕНТАЛІТЕТУ УКРАЇНЦІВ

Менталітет є властивістю нації, системою цінностей, поглядів, світосприйняття, рис характеру та норм поведінки. В середині 50-х років ХХ ст. це поняття увійшло до науки завдяки дослідженням французьких вчених Ж. Любє та Р. Мандру. З 1958 р. даний термін з'являється у словниках та енциклопедіях [3]. Метою даної роботи є висвітлення особливостей українського менталітету.

Етнопсихологи виділяють шість основних чинників формування українського менталітету: расові чи антропологічні характеристики народу; геопсихічні (пов'язані з природним середовищем); геополітичні; психосоціальні (пов'язані з соціальною структурою суспільства); культуроморфічні (пов'язані з народною творчістю); глибинно-психічні (пов'язані з характером психічних процесів) [3].

Для зручності вчені виділяють три основні компоненти українського менталітету: індивідуалізм, емоційність, душевність.

Український індивідуалізм характеризується самореалізацією у власно створеному індивідуальному світі. Українець завжди оберігає цей штучно створений мікросвіт, проте, паралельно цьому завжди залишається відкритим та небайдужим до оточуючих.

Емоційність є додатковим компонентом індивідуалізму. Емоційність як характеристика українського менталітету виражається у чуттєвості, що переважає над раціональністю українця. Даний компонент в літературі часто називають кардіоцентризмом, «філософією серця», саме він забезпечує переважання емоцій і почуттів над мисленням. Завдяки наявності емоційності українцям властива сентиментальність, співчутливість, гуманізм та толерантність.

Духовність українського характеру можна простежити у ставленні до релігії та церкви. В релігійному житті українець прагне внутрішнього спілкування з Богом, намагається досягнути всю глибину та суть віри. З релігійністю тісно пов'язана схильність до ідеалізації. Це проявляється в поглядах на націю, як на щось звеличене. В основі такої ідеалізації полягає схильність до розірваності мрії та дійсності [2].

До основних рис українського менталітету можна віднести: психологію працюючого господаря, хлібороба; прагнення до свободи; природний демократизм; народну правосвідомість, яка затверджувала право на свободу, землю, власність, працю, вільне господарювання тощо; психологічне несприйняття народом деспотичного характеру центральної влади, будь-якого насилля [1].

Менталітет українців, як і будь-якої іншої нації, є складним і багатограним явищем. Серед його складових провідними є індивідуалізм, емоційність та душевність українського народу. Саме ці компоненти та основні риси українського менталітету і є сутністю української нації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вдовыченко Е. В. Проблема самоидентификации наций: особенности украинского менталитета / Е. В. Вдовыченко // Future Human Image. – 2014. – №3. – С. 177-183.

2. Лазарева А. А. Роль национального менталитета в формировании гражданского самосознания / А. А. Лазарева // Теория и практика общественного развития. – 2014. – №13. – С. 20-25.

3. Скрипка П. І. Спецкурскультура міжнаціональних відносин / П. І. Скрипка. – К.: Київський славістичний університет, 2010. – 144 с.

Сосніхіна Світлана Євгенівна
аспірантка Харківського
національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди
(Україна)

СІМЕЙНІ ЦІННОСТІ В КОНТЕКСТІ КРОС-КУЛЬТУРНОГО АНАЛІЗУ ІНТЕРПЕРСОНАЛЬНИХ ВІДНОСИН

Однією із вагомих перспектив розвитку психологічної науки періоду глобалізації світових процесів суспільного характеру – є міжнародні порівняльні дослідження в контексті вивчення ціннісних орієнтацій сучасної сім'ї. Саме на цьому напрямі дослідницької роботи представляється можливим отримати достовірні знання щодо новітніх тенденцій соціальних змін, загальних рис та специфіки сімейних відносин, що переважають у сучасному суспільстві. Соціально-психологічний досвід існування людей, в умовах певної структури суспільства та інституту сім'ї, визначає відповідний тип культури, що знаходить віддзеркалення у специфічних цінностях, нормах, традиціях, стереотипах сприйняття та осмислення оточуючої дійсності – формуванні сім'ї певного типу.

«Сімейні цінності» і «цінність родини» не є дискретними об'єктами дослідження. Як і сім'я, сімейні цінності існують в межах соціальних контекстів і можуть бути вивчені за допомогою різноманітних методів, включаючи: *інтро* – (в межах сім'ї), *екстра* – (поза межами сім'ї) і *крос-культурний* (поміж соціумами) *аналіз* сім'ї. В системі досліджень сімейних цінностей, «полікультурний» підхід, на нашу думку, є актуальним і раціональним, так як крос-культурний аналіз враховує соціальне середовище родини, дає можливість порівняти поведінкові та системні особливості сім'ї в соціумах різних країн. На актуальності крос-культурних досліджень наголошує, зокрема, Є. М. Резніков: «Майже відсутні дослідження, які були б пов'язані з прогнозуванням поведінки етнічних груп і окремих представників етносу, а такі праці, на мій погляд, життєво необхідні».

Під поняттям «цінності» зазвичай розуміють соціально схвалювані уявлення та ідеї про те, що сприймається як «загальноприйняте» і «бажане» для суспільства. Наприклад, уявлення більшості людей, що таке добро, свобода, щастя, справедливість, патріотизм, любов, дружба тощо. Аналіз літератури виявив, що у наукових працях щодо проблем шлюбу та сім'ї, автори лише частково досліджують сімейні цінності, нечітко визначають цей термін. Це відбувається, зокрема, тому, що в даному випадку спостерігається відсутність єдиного погляду між вченими, які займаються вивченням шлюбу та сім'ї в межах питання про сімейні цінності.

У контексті вивчення проблеми цінностей окремих культур та сімейних цінностей, вважаємо доцільним згадати ім'я сучасного американського соціолога, політолога Рональда Інґлгарта, що координує міжнародний дослідницький проект «Світове обстеження цінностей».

У своїй праці «Духовне і світське. Релігія та політика в світі» (Sacred and Secular: Religion and Politics Worldwide, 2004), що базується на даних 80-ти спільнот, які належать до основних релігій світу, автор доходить до висновку: релігійність зберігається найбільш сильно серед уразливих груп населення, особливо в бідних і бездержавних країнах, де особисте виживання сполучено з найбільшою кількістю небезпек та ризиків. З іншого боку, систематичне руйнування традиційних релігійних практик, цінностей та переконань можна спостерігати серед найбільш процвітаючих верств населення у багатих країнах, але в той же час зростає частка населення в багатих і бідних країнах, що витрачають частину дозвілля на роздуми «про сенс і мету життя».

В роботі, під назвою «Модернізація, культурні зміни і демократія. Послідовність людського розвитку» (Modernization, Cultural Change, and Democracy. The Human Development Sequence, 2005), спираючись на дані досліджень, які охоплюють 85% населення світу, науковець стверджує, що модернізація в процесі розвитку людини обумовлює гендерну рівність і демократію, що стають все імовірнішими. Ця інформація демонструє, що основні цінності та переконання людей змінюються – і це впливає на їхню політичну, сексуальну, економічну і релігійну поведінку. Ці зміни приблизно передбачувані: в значній мірі, вони можуть бути пояснені переглянутим варіантом теорії модернізації. Представлені моделі соціальних змін передбачають можливі напрямки розвитку і трансформації цінностей у найближчі десятиліття, а також демонструють роль масових цінностей у становленні і розвитку сучасних демократичних інститутів.

У наукових працях з питань шлюбу та сім'ї, дослідники, не враховуючи визначення поняття «сімейні цінності», зазвичай, посилаються на показники і одиниці виміру про вивчення різноманітних особливостей ціннісних орієнтацій сучасного інституту сім'ї.

Наведемо результати досліджень ціннісних орієнтацій в Україні, у яких очевидною є значущість «цінностей сім'ї». У результаті дослідження, яке здійснила Н. Ю. Логвінова, було виявлено, що для всіх опитаних, незалежно від віку, соціального статусу і стану здоров'я, важливими є цінності, що становлять інтимно-особистісну сферу, а саме: сім'я, здоров'я, любов і друзі. Майже аналогічні результати були отримані такими вченими, як О. Д. Научитель і Т. Кадикова, що займались дослідженнями ціннісних орієнтацій студентської молоді.

Міжкультурний аналіз сімейних цінностей включає дослідження щодо ставлення людей до різних аспектів шлюбу і сімейного життя у різних країнах. Наприклад, за даними досліджень Інституту Геллапа, в опитуванні 16-ти країн, включаючи Великобританію, Гватемалу, Індію, Ісландію, Іспанію, Канаду, Колумбію, Литву, Мексику, Німеччину, Сінгапур, США, Таїланд, Тайвань, Угорщину та Францію, переважна більшість (між 70% і 90%) опитаних висловили своє ставлення, що мати дитину без користі шлюбу є морально неправильним. Половина респондентів США заявили, що народження дитини поза шлюбом є аморальним, в той час як Сполучені Штати мають найбільш високий рівень позашлюбних народжень, ніж будь-яка інша країна, що брала участь в опитуванні.

Те ж саме дослідження показало, що більшість опитаних з 14-ти країн погодились, що необхідно мати дитину щоб відчувати «виконаний обов'язок» (виключення становили тільки Сполучені Штати та Німеччина, де менш, ніж 50% людей підтримали цю точку зору), але більшість респондентів у 13-ти країнах вказали, що вони хотіли б мати лише одного або двох дітей. Враховуючи цей факт, думка про «занепад» інституту сім'ї стосується питання обмеженого числа дітей і відображає зростання індивідуалізму, а матеріальні умови сім'ї – здатність надавати економічну підтримку дітям – впливають на прийняття рішень про наявність і кількість дітей у шлюбі.

Інше дослідження в рамках вивчення сімейних цінностей було спрямоване на аналіз думки матерів, батьків і їх дітей – чи проводять вони достатньо часу разом. Опитування показало, що 49% матерів, які мають дітей віком від 13-ти до 18-ти років вважали, що вони проводять занадто мало часу разом з дітьми – і тільки близько 30% їх дітей відчували те ж саме. В опитуванні батьків було виявлено, що 64% батьків гадали, що вони повинні витратити більше часу – але лише 39% їх дітей відповіли аналогічно.

Ми припускаємо, що дані крос-культурні відмінності сімейних цінностей обумовлені системою виховання і навчання, специфікою сприйняття певних ситуацій представниками різних поколінь, а також особливостями традицій, норм поведінки, ідеалів конкретного суспільства.

Отже, не можна стверджувати, що одні сімейні цінності мають значення, а інші слід помістити в список зникаючих. Дискурс про сімейні цінності потребує розуміння соціального контексту, матеріальних умов сім'ї, соціально-економічного рівня країни і т. д. Вільний час, проведений разом з близькими, як індикатор сімейних цінностей, має значення тільки там, де – на свій розсуд і час – умови проживання і дозвілля родини визначають її члени. Хоча, більшість людей вважають за краще розглядати сім'ю як приватний простір, сім'я формується під впливом соціального середовища і особистісні проблеми родини також пов'язані із суспільними питаннями. Коли держава проводить сімейну політику і підтримує родину – зміцнюються не тільки сімейні цінності – цінується інститут сім'ї, навіть при тому, що дебати навколо сім'ї будуть продовжуватись.

Харченко Тамара Григорівна
викладач кафедри практичної
психології Сумського державного
педагогічного університету імені
А. С. Макаренка (Україна)

ВПЛИВ ПРАВОСЛАВ'Я НА ПРОЦЕС РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ

*«Совість без Бога є жах, вона може
довести людину до великих злочинів»*
Ф. М. Достоевський

Наше сьогоднішнє, на жаль, не сприяє стабілізації духовного і матеріального благополуччя українців. Розшарування соціуму за матеріальним статком, війна на сході країни, ріст безробіття, руйнування ідеалів і цінностей відображаються у зростаючій криміналізації суспільства. За останні роки збільшилась кількість людей, що потрапили за ґрати, зріс рівень рецидивної злочинності. І однією з причин є знецінення в сучасному суспільстві таких православних духовно-моральних цінностей, як правда, совість, співпереживання ближньому, заміна їх на прагнення будь-якою ціною досягти матеріального благополуччя. Тому існує нагальна потреба у пошуку найбільш ефективних напрямків, форм, засобів і методів подолання кризової ситуації в країні, в тому числі, завдяки ресоціалізації засуджених.

На думку вчених-пенітенціаристів, як зарубіжних – Антоняна Ю. М., Пірожкова В. Ф., Позднякова В. М., так і вітчизняних – Беца О. В., Гришко О. Д., Синьова В. М. ресоціалізація являє собою комплекс правових, духовно-моральних, організаційних, психологічних та виховних заходів впливу на засуджених, що застосовуються з метою зміни їх особистості, поведінки і духовної орієнтації на принципах загальнолюдських моральних цінностей, усунення негативних наслідків ізоляції, закріплення результатів виправлення, включення їх в позитивні соціальні зв'язки та надання їм постпенітенціарної допомоги. Ресоціалізація засуджених – це цілеспрямований процес повернення особистості та надбання нею необхідних можливостей і здібностей до життя у суспільстві з дотриманням норм права. Але ж пенітенціарні установи не можуть моделювати життя особи на волі, тому головна задача кримінально-виконавчої системи сприяти зміні особистості, зокрема її ціннісних установок.

Над цим працює численний штат спеціалістів соціально-психологічних служб виправних установ: практичні психологи та соціальні педагоги. Хотілось би зазначити, що засуджені, як частина нашого

суспільства – є його злітком, хоча мають і свої особливості у вигляді поглядів «тюремної субкультури» на вищі людські почуття, такі як: честь, гідність, любов. В умовах ізоляції підвищується потреба у сприйнятті живого людського слова, яку успішно забезпечує священнослужитель. Засуджені більше довіряють йому, адже знають священник працює на добровільній основі. Слово також є головним інструментом і психологів та педагогів, але вони сприймаються більшістю засуджених, як люди, що забезпечують здійснення покарання. Щоб мати вплив на засудженого співробітникам соціально-психологічної служби потрібно мати неабиякий авторитет в очах засуджених. Однією з умов ефективного психологічного супроводу засуджених є співпраця пенітенціарного психолога зі священнослужителем, так як обидва працюють на один результат – ресоціалізація особистості.

Слово священника разом із заходами психолога повинні сприяти бажанню повернення особи в громадянське суспільство та після звільнення допомагати через відродження християнської духовності знаходити в собі моральні та духовні сили для відновлення соціально-корисних зв'язків. Особливо «слово Боже» незважаючи ні на що, звертає духовні погляди людини до Бога, а її думки – до моральних цінностей. Як засуджені, так і співробітники пенітенціарних установ зазначають, що відвідування священнослужителем виправних установ, відкриття каплиць і храмів на їх території сприяє появі духовної та фізичної чистоти: з'являється специфічний образ вираження своїх думок, без використання лайки та краще дотримання порядку, гігієнічних правил.

Основними напрямками церковного тюремного служіння, як зауважує єпископ Ірінарх, є здійснення благодатної духовно-пастирської допомоги засудженим і їх духовно-морального відродження на основі релігійної віри та звернення до Бога, що сприяють їх ресоціалізації, яка повинна проводитися, як в період відбування покарання, так і після звільнення. Задача священника – допомагати людині зберегти в собі або відродити здібність повернення в громадянське суспільство через відродження релігійності.

В сучасному суспільстві стверджується розуміння необхідності духовно-моральних ідеалів, які б визначали суспільну мораль. Але багато людей, відійшовши від атеїзму до сфери моральних цінностей, одночасно, відокремлюючи їх від Бога, часто приходять до того ж атеїзму тільки в ім'я моралі. На жаль, безрелігійна мораль притаманна великій кількості українців, включаючи і освічених людей. Відомий класик Достоевський Ф. М.

наголошував – совість, що позбавлена зірки християнського Одкровення, яка вказує шлях, легко вироджується в псевдосовість, втрачає критерій добра і зла. Не можна уявляти моральні та релігійні цінності як дві зовнішні по відношенню одна до одної сфери. Поза релігією мораль призводить до руйнування сенсу загальнолюдських моральних цінностей, витoki яких історично пов'язані з глибинами релігійного почуття людини.

Християнська етика впродовж тисячоліть регулює стосунки в сім'ї, побуті, на виробництві, в суспільних місцях, визначаючи ставлення українців до держави, людей, предметного світу, природи. Більшість невіруючих людей також розуміють, що без знання християнських поглядів неможливо бути повноцінно освіченою особистістю, наприклад, відомо, що в основу багатьох шедеврів мистецтва покладені релігійні сюжети, які мають глибокий філософський сенс, пов'язаний з релігійним віроучінням. Згідно догматам православ'я, Бог не мстить людям за їх беззаконня і не нагороджує їх за чесноти, він надає людині право вибору – як благоденство, так і скорботи є лише природними наслідками законного або беззаконного життя.

Шамугія Хатія Давидівна
магістрантка Сумського державного
педагогічного університету
імені А. С. Макаренка (Україна)
Науковий керівник: к. філос. н.,
доцент Л. Л. Дворніченко

ОСОБЛИВОСТІ МУЗИЧНОЇ КРЕАТИВНОСТІ ГРУЗИНСЬКОЇ МОЛОДІ

Естетичний критерій діяльності, що виробляється у процесі сприйняття мистецтва, за певних умов може трансформуватися в інші сфери соціальної і художньої практики людини, гармонізувати її життя, змінювати баланс духовних сил, привносити естетичні настанови у погляди на оточуючий світ, рятувати від обмеженості свідомості і стереотипів мислення [2]. Музика формує художній смак, активізує потребу в самостійному та неординарному мисленні, збагачує внутрішній світ, розвиває творчу уяву. Нино Катамадзе стверджувала, що музика пробуджує енергію мислення навіть у найінертнішої молоді. Умови для розвитку креативності у грузинської молоді забезпечуються зокрема, на музичних заняттях, де саме створюються можливості для формування художньої практики людини, її естетичних настанов, які відкривають двері у нове, досі незнане життя. І це є одна з неодмінних умов формування креативності.

Найкращим періодом для розвитку творчої уяви є шкільний та студентський час. Від того, наскільки повно були використані його можливості, багато у чому залежатиме креативний потенціал дорослої людини. Тому педагогам необхідно правильно сприймати прояви креативності: не переривати та не гальмувати їх критичними зауваженнями, негативними оцінками, натомість якомога частіше створювати ситуації для вільного спілкування, обміну думками.

Питання сутності процесу музично-естетичного виховання у грузинській молоді з позиції музичного виховання досліджував у своїх працях Шалва Амонашвілі. Він вважав, що процес сприймання музики є багаторівневим і передбачає логічні етапи, що нерідко поєднуються: створення установки – слухання – розуміння – інтерпретація й оцінка – післядія музики [1]. Музичне сприймання як складову музично-естетичної свідомості розглядає Ш. А. Амонашвілі, який подає такий узагальнений варіант його структури: перцептивне розрізнення музичних звучань, аналіз і розуміння твору, естетична оцінка. Ознаками сформованості даного процесу є інтерес, вибірковість, ерудиція, емоційність, адекватність розуміння інформації, інтерпретація, творча діяльність. Узагальнений характер цих ознак дозволяє виокремити їх у такі блоки: почуттєво-емоційний, інформаційний та діяльніший, що є домінуючим. Для характеристики емоційного блоку визначено три групи критеріїв: ціннісні орієнтації, що відображають художньо-естетичний кругозір; знання, досвід, музичні інтереси і потреби; естетична оцінка, що охоплює вміння, емоційне співпереживання, аналіз засобів виразності, емпатію, творчу інтерпретацію; самооцінка. Дані критерії, на думку Ш. А. Амонашвілі, базові не тільки для вивчення індивідуальних особливостей спілкування з музикою, а й є основою розвитку музично-естетичної культури особистості [1].

Отже, музичне виховання грузинської молоді є складовою естетичного виховання, що відіграє особливу роль у її всебічному розвитку. Це унікальний засіб формування єдності емоційної й інтелектуальної сфер особистості, основа світоглядних уявлень і ціннісних орієнтацій. Особливістю грузинської музики є музикальні інструменти, завдяки яким передають надзвичайну енергію Кавказу. Грузинська молодь любить співати будь де і коли, вона неодноразово підтримувала братський український народ піснями, переспівувала гімн України, народні пісні, та пісні гурту «Океан Ельзи».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амонашвили Ш. А. Школа Жизни: трактат о начальной ступени образования, основаного на принципах гуманно-личностной педагогики / Ш. А. Амонашвили. – М.: Издат. дом Ш. Амонашвили, 2000. – 141 с.
2. Веремьев А. Эстетическое и художественное воспитание: сущность и взаимосвязи / А. Веремьев // Искусство и образование. – 2002. – №3 (21). – С. 4-10.

Щербакова Ірина Миколаївна

доцент кафедри практичної психології,
к. філос. н, доцент

Афанасьєв Олексій Геннадійович

магістрант

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка (Україна)

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ ЯК ЗАПОРУКА ЕФЕКТИВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сьогодні засвідчує необхідність освітніх змін заміщення деструктивних процесів, обумовлених глобалізаційним поворотом історії, а саме впровадження у життя інноваційних технологій навчання, спрямованих на подолання деструктивних процесів, спричинених суспільно-економічною кризою.

Освіта є потужним соціальним інститутом, проте в умовах сьогодні вона переживає кризу, а отже, потребує модернізації і технологізації навчального середовища задля підвищення ефективності навчально-виховного процесу у напрямку загальної інтенсифікації духовно-інтелектуального потенціалу суспільства. Зауважимо, що ефективність освітньо-виховного впливу на особистість залежить від наявності у вчителів конкретних компонентів професійної компетентності.

Компетенція вчителя визначається рівнем обізнаності у колі професійних питань, наявними професійно важливими знаннями, навичками, досвідом. Педагогічну компетентність вчителя можна визначити як єдність теоретичної і практичної готовності до виконання професійної діяльності. Ключовими компонентами професійної компетентності вчителів є: інформаційна, комунікативна, продуктивна, психологічна, моральна і соціальна компетентність, конкурентоспроможність, моральність, особистісні якості. Серед основних компонентів професійно-педагогічної компетентності виділяють: етичні установки; систему психолого-педагогічних знань; знання по предмету; загальну ерудицію; професійно-особистісні якості. При цьому основними напрямками формування професійної компетентності (за Є. І. Роговим) є:

формування індивідуального стилю діяльності; формування професійного світогляду; становлення професійної культури.

Принципова зміна змісту освіти на діалогову (індивідуалізовану) взаємодію суб'єктів освітнього простору задля подолання кризових явищ як на рівні окремого індивіда, так суспільства передбачає впровадження новітніх освітньо-виховних технологій: інтерактивних форм профілактично-терапевтичної допомоги; своєчасного надання екстреної психологічної допомоги задля профілактики патологічних змін; попередження деструктивних виходів з кризових станів, відновлення й збереження психосоматичного здоров'я особистості.

Отже, нагальним питанням для багатьох освітян є наявність відповідного рівня компонентів професійної компетентності необхідних для ефективної професійної діяльності в умовах кризового сьогодення.

Щербакова Ірина Миколаївна

доц., к. філос. н., доц. кафедри
практичної психології Сумського
державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка (Україна)

АКТУАЛЬНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ КРИЗОВОГО СЬОГОДЕННЯ

Формування духовно-творчого потенціалу особистості сьогодні є досить актуальним, адже забезпечення стабільності і динамічності суспільного розвитку в умовах політичної і соціально-економічної кризи можливе лише через реалізацію на рівні кожної особистості її духовно-творчого потенціалу. Виховання в сім'ї, навчально-виховних закладах є першою соціокультурною сходинкою для дитини у процесі оволодіння нею людськими формами буття. Зовнішній вплив, який здійснюють освіта і виховання на дитину, стає зовнішньою умовою її духовного розвитку, сприяє самоактуалізації і самореалізації внутрішніх можливостей дитини, прояву її духовності, зміцненню сили Духу через вдосконалення внутрішнього світу.

У процесі духовного виховання відбувається передача комплексу духовно-естетичних, морально-етичних, ідейно-політичних ідеалів і цінностей. Впевнені, що освітньо-виховний вплив на особистість, має ґрунтуватися на надбаннях національної педагогіки і психології духовності. Його метою має бути інтенсифікація духовної пружності особистості задля набуття практик морально-духовної досконалості,

завдяки вихованню любовного ставлення до світу і до себе, поряд із зміцненням віри і підтримкою надії. Спираючись на розвинену духовну інтуїцію дітей (надію), формуючи їх духовну культуру, спрямовуючи особистість до загальнолюдських цінностей, освіта має формувати онтологічну впевненість людини. Саме тому, в процесі освітньо-виховного впливу на особистість необхідно підтримувати надію зміцненням віри, зосереджуючи увагу на способах використання власного духовного потенціалу.

В умовах кризового сьогодення, освітньо-виховний вплив на суб'єктів навчання має стимулювати їх до активного пошуку виходу із складних життєвих ситуацій, адже своєчасно сформована звичка не коритися складним обставинам, згодом стане природною реакцією на життєві негаразди. Вона почне автоматично спрацьовувати у будь-якій складній ситуації, стимулюючи до активної позитивно-емоційної пошукової діяльності, спрямованої на подолання будь-яких криз. Привчаючи дітей знаходити позитивні моменти у всьому, з чим ми стикаємося у своєму житті, ми таким чином врівноважуємо їх духовну культуру. Особливо важливою сьогодні є відмова від патогенного мислення. Необхідно навчати дітей особистій психогігієні, саногенному мисленню, індивідуальній когнітивній гігієні. Таке духовне загартовування є запорукою від можливих неадекватних, афективних і агресивних реакцій на вплив стресогенних факторів.

Отже, зважаючи на кризовий стан нашого суспільства, поширення антигуманних чинників, глобалізацію бездуховності, ще раз наголошуємо на актуальності педагогіки і психології духовності, які здатні вкоренити в підростаючому поколінні загальнолюдські пріоритети доброти, гідності, честі і справедливості. Формування духовно-творчого потенціалу особистості сьогодні є досить актуальним, адже забезпечення стабільності і динамічності суспільного розвитку в умовах соціально-економічної кризи, можливе лише через реалізацію на рівні кожної особистості її духовно-творчого потенціалу, її спрямованості у напрямку постійного духовного саморозвитку.

РОЗДІЛ V. ІНОЗЕМНА МОВА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОСОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ТА НАВЧАЛЬНО-СТРАТЕГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Безвін Юлія Геннадіївна

викладач Сумського державного
педагогічного університету
імені А. С. Макаренка (Україна)

РОЛЬ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Читання статей-новин, що містять соціокультурну інформацію про події, які відбуваються у країні мови, що вивчається, передбачає формування *навичок критичного читання* для критичного аналізу соціокультурної інформації, що міститься у статтях-новинах. Оцінка досліджуваного соціокультурного явища у цілому передбачає розвиток *навичок вмінь критичного мислення*.

Термін «*критичне мислення*» (*Critical Thinking*) відомий завдяки роботам таких психологів, як Ж. Піаже, Дж. Брунер, Л. С. Виготський. В українській мові «критичний» асоціюється з чимось конфліктним, негативним. Однак, розглянувши визначення психологів, бачимо, що критичне мислення пов'язане зі здатністю людини висувати нові ідеї і бачити нові можливості під час вирішення проблем.

За визначенням Д. А. Брауса і Д. Вуда, *критичне мислення* – це розумне рефлексивне мислення, спрямоване на усвідомлення людиною себе як особистості, відмова від особистих упереджень і пошук об'єктивності, логічності, розуміння інших точок зору [1].

Поділяємо думку Т. І. Шамової про те, що *критичне мислення* сприяє взаємоповазі партнерів, розумінню та продуктивній взаємодії між людьми, робить можливим розуміння різних поглядів на світ, дозволяє студентам використовувати свої знання для наповнення смислом ситуацій з високим рівнем невизначеності, створювати базу для нових типів людської діяльності [2, с. 384].

Як зазначають Г. Крайг та Д. Бокум, когнітивний розвиток досягає свого максимуму разом з піком фізичного розвитку, відповідно віковий період навчання у магістратурі саме є сприятливим для використання

технологій у навчанні з залученням критичного мислення. Але у період дорослості складно виокремити стадії когнітивного розвитку, на відміну від періоду дитинства та підліткового віку [1, с. 582]. Тому можливо розглядати окремі аспекти інтелектуального функціонування періоду дорослості та погляди різних науковців на проблему.

Так, за думкою У. Шейо, відбувається гнучке застосування інтелектуальних здібностей для досягнення особистих та професійних цілей у період досягнень. За поглядами К. Рігел, індивід набуває діалектичного мислення. У. Пері вважає, що відбувається прогрес від дуалістичного до реалістичного мислення. Відповідно до теорії Г. Лейбові-Віф, даний віковий період характеризується розвитком автономного та незалежного прийняття рішень [4].

За теорією Р. Кегана в даний віковий період відбувається структурування та переструктурування смислових систем. Теорія продовжує традиції Ж. Піаже і виділяє декілька стадій осмислення, які саме і є смисловими системами, які продовжують розвиватись у дорослому періоді, приймаючи різні форми: релігійні, політичні, культурні, особистісні. На кожній наступній стадії старе стає частиною нового. Людина створює системи переконань та цінностей через досвід, і вони, в свою чергу, приймають участь у нашому досвіді, організовуючи наші думки та переживання, створюючи основу нашої поведінки.

За Р.Кеганом в період ранньої дорослості, який він називає інституціональною стадією відбувається реінтеграція зв'язків «Я», яке розвивається [3]. Керуючись цією думкою, активізація критичного мислення у процесі формування соціокультурної компетентності особистості допоможе створити систему переконань та цінностей у соціокультурній сфері, а саме, дозволить розвинути адаптивні якості для корегування відношення до соціокультурного явища в залежності від зміни оновлених даних чи ситуації.

Зміна обставин, нова інформація щодо соціокультурного явища приводить до зміни ставлення до виучуваного соціокультурного явища. Майбутні викладачі англійської мови навчаються вірно інтерпретувати думки, висловлені у статтях-новинах, орієнтуватись у соціокультурних реаліях, формувати свою власну обґрунтовану думку щодо соціокультурного явища на основі попереднього досвіду, думок авторів статей, думок значущої групи людей, експертів, фактів, доказів, що в значній мірі дозволяє запобігти формуванню упереджених поглядів щодо

іншомовної або рідної культур. Це не означає відмову від авторитетів, але означає, що ніщо не приймається на віру без аналізу та міркувань.

Критичне мислення не означає критику, а обміркований розгляд підходів з метою зробити обґрунтоване судження та рішення щодо об'єктивності чи упередженості соціокультурного матеріалу. Це сприяє формуванню толерантного способу життя людей, подоланню їх соціальної роз'єднаності та ментальній несумісності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Загашев С. И. Критическое мышление. Технология развития / С.И. Загашев. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1989. – 213 с.
2. Крайг Г. Психология развития / Г. Крайг, Д. Бокум. – [9-е изд.]. – СПб.: Питер, 2006. – 960 с.
3. Шамова Т. И. Управление образовательными системами: учеб. пособие [для студ. высш. пед. учебн. заведений] / Шамова Т. И., Давыденко Т. М., Шибанова Г. Н.; под ред. Т. И. Шамовой. – М.: Издат. центр «Академия», 2002. – 284 с.
4. Kegan R. In over our heads: The mental demands of modern life. – Cambridge, MA: Harvard University Press. – 1995. – 432 p.

***Гаврись Даря Русланівна**
студентка Сумського державного
університету (Україна)
Науковий керівник:
викладач кафедри іноземних мов
СумДУ Вашист К. М.*

МІЖКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКИХ ПРИСЛІВ'ІВ ТА ПРИКАЗОК УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Ми часто використовуємо у своєму повсякденному житті прислів'я та приказки для збільшення ефекту на співбесідника чи кращого пояснення своїх думок, тощо. Прислів'я та приказки – це відображення культури народу, життя нації, історії та звичаїв. Вони містять в собі мудрість та досвід, накопичені протягом багатьох століть. Майже у кожного перекладача виникає потреба їх адекватного перекладу, зберігаючи суть і не спотворюючи контекст. Дослідженням проблем і способів перекладу англійських прислів'їв та приказок займалися такі науковці як Т. Левицька, А. Фітерман, Р. Зорівчак та інші. Але ж ми знаємо, що існує стільки думок, скільки і людей, тому кожен перекладач підходить до вирішення даної проблеми по-своєму. До того ж деякі науковці прислів'я та приказки розглядають на рівні з іншими фразеологічними одиницями, не виділяючи їх у окрему групу.

Розглянемо декілька підходів до адекватної передачі англійських прислів'їв та приказок українською мовою. Відомо, що адекватний переклад – переклад, при якому збереження змісту і форми оригіналу, досягається шляхом граматичних, лексико-фразеологічних і стилістичних замінів. Прислів'я та приказки можна поділити на три групи:

1) ті, які повністю співпадають з прислів'ями мови перекладу як за змістом, так і за формою;

2) ті, які співпадають за змістом, але мають в основі інший образ (внаслідок історичних, етнічно-культурних відмінностей, тощо);

3) ті, які не мають відповідників у мові перекладу (перекладаються описово або ж за допомогою створених перекладачем прислів'їв).

Можна виділити п'ять правил перекладу прислів'їв та приказок з англійської на українську мову:

1) знаходження повного відповідника (еквівалента) в мові перекладу: можливий за наявності в мові перекладу рівноправного за змістом, стилістичними характеристиками та функцією прислів'я, яке співпадає повністю або має в основні однаковий образ. Наприклад: *it's never too late to learn* – *вчитись ніколи не пізно*;

2) частковий відповідник (еквівалент): зважаючи на культурні та історичні відмінності, деякі прислів'я та приказки можуть мати однаковий зміст, але в їх основу покладено різні образи. Такі еквіваленти називають аналогами. Наприклад: *to kill two birds with one stone* – *одним пострілом двох зайців вбити*;

3) «псевдоприслівний» переклад – безеквівалентний спосіб перекладу, який використовується тоді, коли прислів'я чи приказки не мають ні відповідників, ні аналогів у мові перекладу. В цьому випадку перекладач «створює» своє власне прислів'я залишаючи незмінним або частково змінюючи образний зміст, зберігаючи його значення;

4) описовий переклад – ще один вид безеквівалентного перекладу, який найчастіше застосовується при перекладі національно самобутніх висловів, пов'язаних із своєрідним мисленням народу, його розумінням навколишнього світу, створених під впливом різних історичних подій тощо. В таких випадках для точного перекладу і розуміння прислів'я та приказки необхідно повністю змінити. Наприклад: *to dine with duke humphrey* – *залишитися без обіду*;

5) калькування – останній вид без еквівалентного перекладу, який застосовується тоді, коли при дослівному перекладі прислів'я, воно є

повністю зрозумілим для носіїв мови перекладу. В цьому випадку прислів'я перекладається без жодних змін. Наприклад: *judge not of men and thongs at first sight* – *не суди про людей і про речі з першого погляду*.

Крім того, потрібно зауважити, що у мовленні часто використовують лише частину прислів'я, таким чином їх можна зрозуміти лише у контексті чи в мовленнєвій ситуації тільки за умови, що перекладач знає це прислів'я у його повній формі. Наприклад: *to run after two hares* – вживається замість того, щоб використовувати повне прислів'я *if you will run after two hares, you will catch neither*.

Та все ж непотрібно забувати про те, що англійська мова багата на прислів'я та приказки, дослідити всі в одній роботі просто неможливо. Тому дану тему можна продовжити або розширити, дослідивши та проаналізувавши твори англомовних авторів, статті в газетах, журналах, що може слугувати доцільним аутентичним матеріалом в процесі навчання лінгвокультурним аспектам англійської мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гапонів А. Б. Лінгвокраїнознавство. Англомовні країни / А. Б. Гапонів, М. О. Возна – Вінниця: Нова Книга, 2005. – 463 с.
2. Baranovsky L. S. Panaroma of Great Britain. / L. S. Baranovsky, D. D. Kozikis. – Minsk, 1990 – 303 с.

Горовая Ирина Николаевна

студентка Сумского государственного педагогического университета имени А. С. Макаренко (Украина)

Научный руководитель:

к. филос. н., доцент Е.Н. Пасько

ОСОБЕННОСТИ ОТРАЖЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО МЕНТАЛИТЕТА В АНГЛИЙСКИХ СКАЗКАХ

Термин «менталитет» своеобразно определяется в англоязычных словарях. У С. Г. Тер-Минасовой менталитет – это мыслительная и духовная настроенность как отдельного человека, так и общества в целом [1, с. 146]. Одна из самых древних и распространённых форм устного творчества у всех народов – народные сказки.

Сказка помогает точнее понять культурные, страноведческие явления и национальный характер народов, в том числе своего собственного. Некоторые английские сказки напоминают сказки других народов, например, немецкие или французские, что вполне справедливо может быть объяснено тем обстоятельством, что исторические судьбы

Англии, Франции и Германии в далеком прошлом были тесно связаны, и английский фольклор не мог не испытывать влияния народного творчества указанных стран. Между тем, в своей основе английские сказки остались самобытными и неповторимыми.

Герои английских сказок весьма инертны. Главная движущая сила, лежащая в основе поступков сказочных характеров – не прославиться и стать сильнее и мудрее, а избежать какой-либо неудачи, провала. Вспомним, например, сказку «The Tale of Mr. Tod», в которой маленький мальчик Томми изо всех сил пытается вести себя хорошо, чтобы не попасться Мистеру Майке на ужин. Движущая сила действий героев – чувство совести и долга, а не истинные желания и потребности. Нередко именно по этой причине английские сказки считаются весьма ординарными [2].

Герои одних сказок трудолюбивы, честны, благородны и смелы, некоторые из них становятся настоящими народными героями. Например, Элиза в сказке «Wild Swans» – само воплощение любви к своим братьям, и это огромное всеобъемлющее чувство позволяет ей пройти через все испытания. Это героиня, которая отличается редкой самоотверженностью. Элиза беспрестанно трудится – из острой крапивы, болезненно обжигая свои нежные пальцы, шьет одиннадцать рубашек, которые могут спасти братьев; идет против своего страха, противостоит сказочной колдунье, ищет братьев по болотам и полям, стойчески хранит молчание – ведь если она заговорит, братья навечно останутся лебедями [2]. Герой сказки «The Steadfast Tin Soldier», прошедший множество испытаний, – отражение человеческого достоинства и воли, идеал самоотверженности. Один маленький мальчик подарил писателю одноногого оловянного солдатика, и эта игрушка стала символом преданной и грустной истории любви, которая побеждает даже смерть [2].

Отмеченные особенности сюжетов английских сказок могут быть объяснены спецификой британского менталитета, одной из знаковых черт которого является ориентация на себя. Как правило, англичане стараются добиться своей цели любыми средствами, отражая эту характеристику британской личности в сюжетах английских сказок. Так, например, в сказке «The Old Woman and Her Pig», старушка, желая войти в дом, привлекает большое количество посторонних героев – людей, животных и даже неодушевленных предметов, достигая своей цели только с помощью силы, от которой при этом страдают все ее «помощники» [2].

Суммируя вышеизложенные наблюдения, можно сделать вывод, что сказки являются яркой иллюстрацией менталитета той или иной этнической группы, во многом влияя на сложение характеристик данной нации: англичане беспокоятся о своей жизни и индивидуальном благополучии, выступая нацией прагматичной и чрезмерно манерной, чопорной в своем стремлении к некоторой показательности подвигов народа.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация / С. Г. Тер-Минасова – М.: Слово, 2002. – 264 с.
2. Joseph Jacobs. English Fairy Tales, 2003. – 345 p.

Докашенко Тетяна Вікторівна
студентка Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (Україна)
Науковий керівник.:
к. пед. н., доцент Г. І. Подосиннікова

МОВНИЙ ПОРТФЕЛЬ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ НАВЧАЛЬНО-СТРАТЕГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Як відомо, основна мета навчання іноземних мов – формування іншомовної комунікативної компетентності, яка охоплює мовну, мовленнєву, лінгвосоціокультурну та навчально-стратегічну компетентності. Остання спрямована на формування загальнонавчальних вмінь і навичок особистості, опанування стратегій вивчення й використання іноземної мови, які допомагають учневі усвідомлювати хід і результати процесу формування своєї іншомовної комунікативної компетентності, а також самостійно керувати цим процесом у майбутньому, після закінчення шкільного курсу навчання. При цьому *навчальна компетентність* визначається як здатність і готовність особистості до усвідомленого й ефективного самостійного управління навчальною діяльністю від постановки цілей до самоконтролю та самооцінки результатів [2, с. 443]. *Стратегічна компетентність* розглядається як здатність компенсувати в процесі спілкування недостатність знання мови, а також мовленнєвого досвіду спілкування іноземною мовою [2, с. 444].

Одним із ефективних засобів формування іншомовної навчально-стратегічної компетентності старшокласників є так званий «мовний портфель».

Мовний портфель, або *портфоліо* (англ. «the Language Portfolio») – пакет матеріалів із даними про результати вивчення іноземної мови й особистий досвід використання учнем іноземної мови [4, с. 5].

До мовного портфелю входять три розділи: 1) мовний паспорт; 2) мовна біографія; 3) мовне досьє.

Мовний паспорт (англ. «Language Passport») підсумовує лінгвістичну індивідуальність його власника; особисті досягнення у вивченні мови та особистий досвід міжкультурного спілкування. Також мовний паспорт включає самооцінку учнем власних мовленнєвих компетентностей.

Мовна біографія (англ. «Language Biography») використовується, щоб установити проміжні цілі, перевірити власні досягнення в навчанні, зареєструвати значущі етапи мовного й міжкультурного спілкування.

Мовне досьє (англ. «Dossier») містить зразки творчих робіт («Samples of work») та посвідчення у вивченні іноземних мов, зібрані самим учнем [4, с. 22].

Таким чином, за своєю суттю мовний портфель є особисто зорієнтованою формою роботи, автентичним видом оцінювання навчальних досягнень особистості з предмету «Іноземна мова», який адресується учневі, створений із його участю, спрямований на виявлення та розвиток творчих здібностей і навчально-стратегічної компетентності особистості.

Мовний портфель надає можливість індивідуалізувати процес навчання, допомагає учневі сформувати особисту навчальну стратегію, установити зв'язок між раніше отриманими та новими знаннями, провести рефлексію особистої навчальної діяльності, підготовку і обґрунтування майбутньої [1, с. 22].

Слід відзначити особливий потенціал мовного портфелю у навчанні особистісно-орієнтованого іншомовного писемного мовлення. Так, використання мовного портфелю у навчанні старшокласників англійського писемного мовлення: 1) створює умови для самостійного планування власної навчальної діяльності з англійського писемного мовлення під керівництвом учителя; 2) індивідуалізує процес навчання англійського писемного мовлення; надає йому більш усвідомленого характеру; 3) слугує довідником, що містить зразки позитивних результатів; 4) слугує основою для формування нових співробітницьких і партнерських взаємовідносин між учителем і учнем; 5) допомагає учню брати більш активну участь у керуванні процесом навчання англійського

писемного мовлення; б) заохочує творчість, ініціативність і відповідальність власника мовного портфеля. У процесі роботи з мовним портфелем учень вчиться експериментувати з прийомами оволодіння мовою й виділяти найбільш продуктивні, накопичувати навчальний досвід, відстежувати свої успіхи і проблеми та вносити відповідну корекцію у свою роботу [3, с. 16].

Таким чином, упровадження мовного портфелю як засобу навчання іноземних мов забезпечує вихід на новий рівень самосвідомості особистості, де учень сам вибирає, контролює процес навчання, роблячи його безперервним і сталим, а отже бере участь у формуванні власної навчально-стратегічну компетентності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Карп'юк О. Портфоліо для всіх і кожного / О. Карп'юк // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2008. – №5-6. – С. 18-27.
2. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика: підручник для студ. класичних, педагогічних та лінгвістичних університетів / [Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. та ін.]; за загальн. ред. С. Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 2013. – 590 с.
3. Соловова Е. Н. Автономия учащихся как основа развития современного непрерывного образования личности / Е. Н. Соловова // Иностранные языки в школе. – 2004. – №2. – С. 11-17.
4. Ягельська Н. В. Методика організації самостійної роботи студентів з англійської мови з використанням професійного мовного портфеля: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання: германські мови» / Н. В. Ягельська. – Київ, 2005. – 23 с.

Зінченко Дар'я Володимирівна

студентка Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (Україна)

Науковий керівник:

к. пед. н., доцент Г. І. Подосиннікова

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕЛЕКТ-КАРТ ДЛЯ ІНТЕГРОВАНОГО ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ ЛЕКСИЧНОЇ ТА НАВЧАЛЬНО-СТРАТЕГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ

Одним із пріоритетних напрямків модернізації сучасної іншомовної освіти є розвиток інтелектуальних здібностей особистості, інтегроване формування як комунікативної, так і загальнонавчальної компетентностей. У якості одного із засобів реалізації такого завдання постають інтелект-карти, які дають змогу у стислій, вербально-образній формі презентувати навчальний матеріал і формувати мовленнєві лексичні навички з опорою на навчально-стратегічну компетентність учнів.

Інтелект-карта (ІК) – це спосіб зображення процесу загального системного мислення за допомогою візуалізації, структуризації і класифікації ідей; а також засіб вирішення завдань та підвищення якості навчання. В основі концепції ІК лежить уявлення про принципи роботи людського розуму: асоціативне (нелінійне) мислення, візуалізація мисленнєвих образів, цілісне сприйняття (гештальт). ІК є ефективним інструментом структуризації та аналізу інформації, вони дозволяють скоротити процес засвоєння навчальних матеріалів, підвищити ступінь запам'ятовування інформації [5].

Переваги використання ІК для формування іншомовної лексичної компетентності учнів полягають у тому, що в ІК лексичні одиниці постають не ізольовано, а як складна система логічних зв'язків. ІК не лише зберігають факти, але й демонструють взаємозв'язки між ними, тим самим забезпечуючи глибше розуміння предмета.

Ще однією перевагою використання ІК є можливість здійснити контроль рівня засвоєння вивченого лексичного матеріалу. Для цього учню доцільно запропонувати заповнити схему, що містить лише основу ІК, або скласти власну, використовуючи запропоновану ключову ідею. Цілісність, структура, логічність зв'язків карти дають уявлення про рівень володіння лексичним матеріалом [1, с. 53].

У межах концепції особистісно-орієнтованої освіти навчально-стратегічну компетентність визначають як здатність і готовність до усвідомленого й ефективного керування навчальною діяльністю. У свою чергу, здатність організувати процес самостійного вивчення іноземної мови передбачає наявність умінь визначити свої індивідуально-психологічні особливості, а також вибирати й використовувати навчальні та комунікативні стратегії [2]. ІК привертають увагу аудиторії, залучаючи її до співпраці та рефлексії. Самостійне створення учнями ІК шляхом групування лексичних одиниць саме за власним підходом до розташування слів у розділах чи підрозділах підвищує мотивацію навчальної діяльності, формує індивідуальний стиль навчальної діяльності. Також ІК можна використовувати для планування власної навчальної діяльності на певний проміжок часу; вона являє собою своєрідну схему-план навчального матеріалу, який необхідно засвоїти, а також вказує порядок і можливі шляхи вирішення поставлених завдань. Учень може скласти ІК з метою отримати план своїх дій з вивчення ІМ на цілий рік, місяць, тиждень або день [1, с. 58].

Побудова карти починається з центрального образу – завдання, яке потрібно вирішити; ідея, що потребує розвитку; інформація, яку потрібно запам'ятати. Центральний образ – це «стовбур» дерева, від якого відходять гілки рішень. Кілька товстих гілок цього дерева відповідають основним, базовим ідеям, асоціативно пов'язаних з центральним образом. Від них відходять другорядні ідеї – асоціації. Від другорядних ідей «пророщуються» асоціації більш низького рівня. Таким чином, в ІК реалізується асоціативність та ієрархічність мислення – від загального до часткового [5].

Важливою особливістю ІК є насиченість візуальними образами та ефектами. При підготовці ІК активно використовують колір, шрифт, малюнки, умовні позначення та аббревіатури. Їх малюють на великих аркушах паперу, для малювання використовують олівці, фломастери, фарби, кольорові ручки. Щоб показати зв'язок між елементами карти, застосовують різноманітні за формою та кольором стрілки. Закінчивши роботу над ІК, до неї слід повернутися через деякий час: день, тиждень, місяць [5].

Отже, ІК як навчальна технологія має достатнє теоретичне підґрунтя, чіткі прагматичні стимули і реальне практичне значення у формуванні учнями власних навчальних стратегій на уроках англійської мови. Використання ІК для інтегрованого формування іншомовної лексичної та навчально-стратегічної компетентностей сприяє комплексному розвитку особистості в площині як мовленнєвої комунікації, так і загального інтелектуального розвитку, рефлексії, планування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гордєєва А. Й. Інтелектуальні карти як засіб формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх філологів / А. Й. Гордєєва // Іноземні мови. – 2012. – №4. – С. 51-58.
2. Карпова В. Н. Гуманистические стратегии обучения: использование теории множественного интеллекта на занятиях по иностранным языкам / В. Н. Карпова // Іноземні мови. – 2007. – №3. – С. 3-6.
3. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика: підручник для студ. лінгв. ун-тів і фак. ін. мов вищ. навч. закладів / [Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. та ін.] / за загальн. ред. С. Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 2013. – 590 с.
4. Подосиннікова Г. І. Методична характеристика інтерактивного навчання іноземних мов / Г. І. Подосиннікова // Педагогічний процес: теорія і практика: зб. наук. пр. / Київський університет імені Бориса Грінченка, Благодійний фонд ім. А. Макаренка. – Вип. 3. – Київ: Едельвейс, 2012. – С. 196-208.
5. Buzan T. The Mind Map Book / T. Buzan. – London: BBC World Wide Ltd., 1993. – 148 p.

Зуб Ірина Василівна

студентка Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (Україна)

Науковий керівник:

к. пед. н., доцент Г. І. Подосиннікова

ВЕРБАЛЬНО-СХЕМАТИЧНА НАОЧНОСТЬ ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ РОЗУМОВО-МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Міжнародна інтеграція України, поширення контактів із зарубіжними партнерами в різних сферах діяльності є важливими тенденціями розвитку сучасного українського суспільства, які вимагають активізації пошуку новітніх технологій і засобів навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах. У світлі таких вимог сьогодення важливою метою методики викладання іноземних мов є активізація розумово-мовленнєвої діяльності на уроках англійської мови.

З розвитком інформаційних технологій у сучасній науково-методичній спільноті зростає увага до електронних засобів використання вербально-структурної наочності у процесі навчання іноземної мови. У цій роботі вербально-схематична наочність розуміється як різновид схематичної наочності, який народжується у поєднанні знаків-сигналів із короткими записами, що допомагають прочитати схему або несуть додаткову інформацію про явища, події тощо.

На даний час не існує загально визнаної класифікації видів вербально-схематичної наочності, тому пропонуємо таку робочу класифікацію основних видів вербально-схематичної наочності: 1) інтелектуальні карти; 2) схеми; 3) колажі; 4) комікси; 5) «хмари слів».

Інтелектуальні карти – це графічне вираження процесу мислення; є кроком вперед на шляху прогреса від лінійного (одномірного), латерального (двухмірного) до радіантноого (багатомірного) мислення.

Схеми – це вид вербально-схематичної наочності, у якій зображується система понять, її властивостей, фактичні відомості та взаємозв'язок між ними.

Колажі – це вид вербально-схематичної наочності, що передбачає створення картини шляхом наклеювання на основу предметів чи матеріалів, які за фактурою, кольором відрізняються від основи.

Комікси – вид вербально-схематичної наочності, що показує картинки з текстом у їх послідовності та створює ефект зв'язної розповіді.

Текст передається у вигляді «мовної бульби», що містить думки, репліки, переживання героя.

«Хмари слів» – візуальне представлення списку категорій, що складається з ключових слів тексту.

Основними функціями вербально-схематичної наочності на уроках англійської мови є такі: 1) сприяє розумовому розвитку суб'єктів учіння; 2) допомагає систематизувати інформацію; 3) допомагає виявити зв'язки між науковими знаннями й життєдіяльністю, теорією і практикою; 4) полегшує навчально-пізнавальну діяльність учнів і сприяє формуванню у них інтересу до професійних знань; 5) допомагає сприймати предмет, що вивчається, у його розмаїтті; 6) сприяє формуванню мотивації пізнання довколишньої дійсності тощо; 7) забезпечує легкість і швидкість відтворення у свідомості зв'язків від слова іноземної мови, що означає поняття, до образу предмета і явища, і зв'язків від образу предмета, сприйманого в момент говоріння, до іншомовного слова, що виражає поняття.

Отже, вербально-схематична наочність є ефективним засобом стимулювання процесу засвоєння матеріалу, запам'ятовування і збереження інформації, а також яскравим опорним сигналом, що сприяє розвитку таких здібностей дитини, як уява, зорова та емоційна пам'ять.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Buzan T. The Mind Map Book. How to Use Radiant Thinking to Maximize Your Brain's Untapped Potential / T. Buzan, B. Buzan. – N. Y.: Pinguine Group, 1996. – 320 p.
2. Byrne J. How To Draw Comics Comic / John Byrne. – N.Y.: Solson Publications, 1985. – 33 p.

Коваленко Світлана Миколаївна

к. пед. н, доцент,

Грабіна Аліна Олександрівна

студентка

Сумський державний педагогічний

університету імені А. С. Макаренка (Україна)

ФОРМУВАННІ АНГЛОМОВНОЇ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗАСОБАМИ ВІРШОВАНИХ МАТЕРІАЛІВ

В умовах постійного розширення міжнародних контактів, досягнення прагматичної мети навчання іноземних мов – сформованості граматичної компетентності – набуває особливого значення. Аналіз наукової літератури свідчить, що існують різні трактування граматичної компетентності як мети навчання граматичного аспекту іноземної мови та

різні визначення цього поняття. Фокусом уваги нашого дослідження є формування граматичних навичок (як компоненту граматичної компетентності), під якими у даній роботі розуміємо побудову речень граматично-правильно у потоці мовлення та розуміння всіх граматичних структур під час аудіювання.

Одним із ефективних прийомів навчання граматичного матеріалу є використання автентичних віршованих творів на уроках англійської мови. Використання римованого матеріалу дає можливість не лише покращити сприймання граматичної структури, а й урізноманітнити та зробити більш цікавою роботу на уроках англійської мови. Обов'язковою вимогою до використання віршованого матеріалу на уроках в середній школі є його відповідність меті навчання та психолого-віковим особливостям учнів.

Використання поезії сприяє розвитку основних комунікативних умінь – читання, аудіювання, говоріння. Причому останнє найчастіше виступає у формі обговорення змісту поетичного твору, що може викликати справжню дискусію в групі, оскільки проблеми, які поставлені в поетичних творах універсальні, носять життєвий характер, не завжди припускають однозначне рішення. Таким чином, поезія сприяє навчанню основних видів мовленнєвої діяльності і дозволяє використовувати нешаблонні, творчі типи вправ. При цьому відбувається досягнення мети навчання [2, с. 2].

Результати дослідження проблеми формування англомовної граматичної компетентності з використанням віршованого матеріалу дозволяють сформулювати такі принципи відбору віршованого матеріалу: принципу автентичності; принципу впливу на емоційну та мотиваційну сферу особистості з урахуванням вікових особливостей та інтересів учнів; принципу методичної цінності для формування та удосконалення базових мовленнєвих навичок та вмінь дітей; принципу чіткої диференціації з рідною культурою учнів.

У створенні комплексу вправ з використанням віршованого матеріалу у процесі формування англомовної граматичної компетентності учнів використано «особистісно-орієнтовану модель роботи з іншомовною поезією», запропоновану Т. П. Камаєвою, Л. В. Карповою та І. Н. Деєвою [1, с. 22]. Ця модель включає три взаємопов'язаних етапи: спонукально-мотиваційний, аналітико-синтетичний, результативний.

На першому, спонукально-мотиваційному етапі вчитель готує учнів до сприйняття англомовної пісні: створює «поле очікування», активізує

фонові знання учнів, необхідні і достатні для рецепції певного віршованого матеріалу, усуває смислові, лінгвокраїнознавчі ті лінгвостилістичні труднощі, активізує увагу та інтерес учнів до матеріалу. Прийомами може слугувати «мозковий штурм», створення інтелект-карт (mind maps), вступне слово вчителя, короткі прогнози щодо змісту вірша з аналізу назви, питання безпосередньо пов'язані з темою вірша, коротка розповідь про сюжет вірша тощо.

Другий, аналітико-синтетичний етап присвячений розумінню вірша на семантичному та метасеміотичному рівнях шляхом створення «діалогу» читача з автором у процесі аудіювання вірша, перегляду відео (за наявності) і виконання відповідних завдань. Прийомами можуть бути заповнення пропусків у вірші, завдання множинного вибору (обрати слово з необхідним звуком із числа запропонованих), відповіді на запитання щодо змісту почутого, пошук слів у тексті, які містять конкретний звук, розміщення слів або рядків у вірші у правильному порядку тощо.

Третій, результативний етап – це етап розуміння тексту на метаметасеміотичному рівні, осмислення почутого та прочитаного за допомогою інтенсивної мовної та мовленнєвої практики. Прийомами можуть бути переклад вірша, підбір ілюстрацій до вірша, драматизація вірша, рольова гра на основі прослуханого, написання власного вірша.

Відповідно до існуючих загальноприйнятих етапів формування граматичних навичок, запропонований у даному дослідженні комплекс вправ складається з таких груп вправ: 1) група вправ спрямована на підготовку учнів до сприйняття вірша; 2) група вправ спрямована на розуміння вірша на семантичному та метасеміотичному рівнях; 3) група вправ спрямована на розуміння та осмислення прочитаного за допомогою подальшої інтенсивної мовної та мовленнєвої практики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Камаєва Т. П., Карпова Л. В., Деева И. М. Поезия на уроке иностранного языка: современные подходы к обучению чтению / Т. П. Камаева, Л. В. Карпова, И. М. Деева // Иностранные языки в школе. – 1996. – №3. – С.19–27.
2. Комаров А. С. Ігри та п'єси в навчанні англійської мови / А. С. Комаров. – Ростов: Фенікс, – 2007. – 222 с.

Лейба Юлія Вікторівна

магістрантка Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (Україна)

Науковий керівник:

к. пед. н., доцент Г.І. Подосиннікова

ПОЕТИЧНІ ТЕКСТИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ ЛІНГВОСОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

З реформуванням системи освіти на перший план висувається особистісне, комунікативно-діяльнісне, культурологічно орієнтоване навчання. Відтепер завдання вчителя іноземної мови полягає в забезпеченні сприятливих умов для залучення учнів до інокультурної дійсності та їх підготовку до активної й ефективної участі в діалозі культур. Постає проблема пошуку нових ефективних засобів формування лінгвосоціокультурної компетентності особистості. Одним із способів вирішення цієї проблеми є використання художніх поетичних текстів, що сприяє активному залученню до культури, традицій і реалій країни, мова якої вивчається.

Проблематика формування англомовної лінгвосоціокультурної компетентності досліджена у працях І. Л. Бім, Н. Ф. Бориско, Є. М. Верещагіна, В. Г. Костомарова, В. В. Сафонові та ін. Вивченню питання ефективності іншомовного міжкультурного спілкування, ідіоматичності та стилістичної адекватності приділили значну увагу Л. П. Смелякова, М. О. Фаєнова, а також Г. І. Подосиннікова, В. М. Топалова та ін. Потенціал автентичних художніх текстів у навчанні іноземної мови та культури досліджено Л. П. Смеляковою, О. М. Солововою, а також Г. І. Подосинніковою, Л. П. Рудаковою, В. В. Черниш та ін. [3].

Відомо, що сучасні пріоритети викладання іноземної мови спрямовують діяльність вчителя на формування в учнів іншомовної комунікативної компетентності. *Іншомовна комунікативна компетентність* – це здатність успішно вирішувати завдання взаєморозуміння і взаємодії з носіями мови, яка вивчається, у відповідності до норм і культурних традицій в умовах прямого й опосередкованого спілкування. У сучасній методиці навчання іноземних мов і культур іншомовна комунікативна компетентність розглядається як єдність, що складається з кількох субкомпетентностей: мовленнєвих, мовних (лінгвістичних), лінгвосоціокультурної і навчально-стратегічної [2, с. 91].

За Н. Ф. Бориско, С. Ю. Ніколаєвою та іншими вченими Київської методичної школи, *лінгвосоціокультурна компетентність* («соціокультурна компетентність» в термінології В. В. Сафонові, І. Л. Бім, соціолінгвістична компетентність, лінгвокраїнознавча компетентність) – це здатність і готовність особистості до іншомовного міжкультурного спілкування. Ця компетентність має успішно функціонувати в іншомовному міжкультурному спілкуванні і забезпечувати взаєморозуміння комунікантів, незважаючи на їх особливості як представників різних культурно-мовних спільнот. Лінгвосоціокультурна компетентність складається із декількох взаємопов'язаних субкомпетентностей: соціолінгвістичної, соціокультурної і соціальної, кожна з яких характеризується своїми специфічними знаннями, навичками, вміннями і здібностями [2, с. 425].

Одним із видів художнього текстового матеріалу є автентичний *поетичний текстовий матеріал* (ПТМ). Нагадаємо, що *поезія* (грец. *poiesis* – творчість) – це ритмічно організоване мовлення, постале на основі конкретно-історичної версифікаційної системи, відмінне від прози [1, с. 540].

Робота з автентичним ПТМ допомагає: 1) поглибити знання всіх аспектів іноземної і рідної мови та культури; 2) зрозуміти факт існування різних мовних картин світу (А. А. Леонтьєв); 3) ознайомитися з проявами *ідіоматичності мовлення* як феномену своєрідності вербального менталітету нації носіїв мови (див. працю Г. І. Подосиннікової); 4) формувати навички та вміння ідіоматичного, стилістично адекватного, комунікативно доречного мовлення, 5) розширити загальний кругозір, сприяти естетичному вихованню учнів, розвивати творчий потенціал [4, с. 13].

Використання автентичного ПТМ у процесі формування англомовної лінгвосоціокультурної компетентності виконує такі функції: 1) *стимулююча функція* пов'язана з жанровою приналежністю ПТМ, його сюжетними та композиційними особливостями, способом викладу; 2) *актуалізуюча функція* обумовлена наявністю в ПТМ актуальних, цікавих для учнів проблем та можливістю порівняння їх з дійсністю; 3) *еталонна функція* пов'язана зі здатністю демонструвати зразки ідіоматичного та стилістично адекватного, доречного оформлення (Л. П. Смелякова, Г. І. Подосиннікова).

Отже, художні поетичні тексти є ефективним засобом формування англомовної лінгвосоціокультурної компетентності, адже вивчення культурної спадщини країни, знайомство зі способом життя народу та його вербальним менталітетом має стати невід'ємною частиною уроку англійської мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гром'як Р. Т. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів, В. І. Теремко. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 752 с.
2. Ніколаєва С. Ю. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / [С. Ю. Ніколаєва, О. Б. Бігич, Н. Ф. Бориско, Г. Е. Борецька та ін.]. – К.: Ленвіт, 2013. – 590 с.
3. Подосиннікова Г.І. Навчання студентів-філологів ідіоматичних предикативних конструкцій англійського розмовного мовлення на матеріалі автентичних художніх текстів: автореф. дис. на здоб. наук. степеня кандидата пед. наук: спец. 13.00.02. «Теорія та методика навчання іноземних мов» / Г. І. Подосиннікова. – К., 2002. – 24 с.
4. Подосиннікова Г. І. Робота з англомовним поетичним текстом у 9 класі школи з поглибленим вивченням іноземних мов / Г. І. Подосиннікова, В. В. Шерстюк // Іноземні мови. – 2005. – № 4. – С. 12-17.

Луценко Юлія Олександрівна

студентка Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (Україна)

Науковий керівник:

к. пед. н, доцент Г. І. Подосиннікова

ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОСОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ АУДІЮВАННЯ АНГЛОМОВНИХ АВТЕНТИЧНИХ АУДІОКНИГ

Проблематика спільного вивчення іноземної мови і культури, відповідно, має широку психолінгвістичну та психологічну базу. Як відомо, однією із цілей викладання іноземної мови і культури є продукування змін у ставленні особистості до іншомовної культури, виховання толерантності і доброзичливості. Важливо сформувати готовність учнів до сприйняття іншомовної культури, адже більшість людей сприймає світ через погляд однієї культури, через так званій сформований вербальний менталітет нації [2, с. 10], тому здатність побачити світ з різних точок зору є вирішальною для успішного міжкультурного спілкування [1, с. 132].

Автентичні іншомовні аудіокниги як один із засобів формування іншомовної лінгвосоціокультурної компетентності слугують цінним джерелом експліцитної та імпліцитної інформації культурологічного характеру, необхідної для набуття лінгвосоціокультурних знань і формування відповідних навичок та вмінь. При цьому важливо, щоб запропоновані учням автентичні аудіокниги були озвучені представниками культури носіїв мови: це дозволяє коректно та максимально повно передати лінгвосоціокультурну інформацію аудіотексту засобами інтонації, паузації, темпу, логічного наголосу, тощо.

З'ясуємо, що передбачає сприйняття та розуміння змісту автентичної іншомовної аудіокниги, озвученої носієм мови, і як це розуміння сприяє формуванню лінгвосоціокультурної компетентності [1, с. 134]. М. Байрам стверджує, що при вивченні іноземної мови та залучення до іншомовної культури в людини відбуваються зміни у когнітивних структурах, зокрема в її культурних схемах. Так, для повного та адекватного сприйняття інформації автентичної іншомовної аудіокниги слухач повинен оцінювати події, персонажів, їх вчинки і мотиви вчинків з точки зору норм і цінностей культури написаного твору. Для цього необхідно мати сформовану емпатію як вміння вжитися в переживання та думки іншої людини на основі її системи цінностей [3, с. 103].

У процесі сприйняття тексту для створення передбачень щодо почутого слухач застосовує свої попередні знання чи культурні схеми, які поділяються на формальні – фонові знання про структурну будову текстів різних видів, про різницю у жанрах, типах і змістові – знання теми твору [1]. Недостатня сформованість лінгвосоціокультурної компетентності зумовлює неправильне або неповне інтерпретування змісту тексту при розумінні його лінгвістичної форми. Прикладом може стати неправильне трактування ідіоматичних мовленнєвих одиниць, наявних в аудіотексті, що відображають особливості вербального менталітету нації носіїв мови, є різними за ступенем стійкості та структурної організації, мають синкретичні прагматичні значення і викликають труднощі при доборі повних еквівалентів в інших мовах [2, с. 7].

Аудіюванню іншомовної автентичної аудіокниги як опосередкованому міжкультурному спілкуванню властиві ті ж бар'єри, що й безпосередньому міжкультурному спілкуванню. Зокрема, психологічним бар'єром для сприйняття лінгвосоціокультурної інформації автентичної іншомовної аудіо книги є етноцентризм слухача. Визначення цього явища детермінується в межах від «точки відліку всіх життєвих феноменів з власною культурою в центрі світу» і аж до «віри у вищість однієї групи над іншими» [1, с. 134]. Іншими психологічними бар'єрами в опосередкованому міжкультурному спілкуванні є стереотипи. Стереотипне сприйняття особливо небезпечне у прослуховуванні автентичних іншомовних аудіокниг, адже замість того, щоб змінювати когнітивну схему, отримувати новий досвід і нове враження, що допоможе формувати неупереджене і толерантне ставлення до культури країни, мова якої вивчається, слухач зі стереотипним сприйняттям знаходитиме підтвердження своїм усталеним поглядам [3].

Отже, культура визначає сприйняття, осмислення, розуміння навколишнього світу, що створює ілюзію єдино правильного світогляду. При опосередкованому міжкультурному спілкуванні це спричиняє певні бар'єри, зокрема етноцентризм і стереотипи. Сприйняття і розуміння автентичних аудіокниги здійснюється на основі існуючих культурних схем слухача або його фонових знань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Нацюк М. Б. Лінгвокультурологічні особливості формування лінгвосціокультурної компетентності у майбутніх учителів іноземної мови у читанні художньої літератури / М. Б. Нацюк // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота / [гол. ред. І. В. Козубовська]. – Ужгород: Говерла, 2013. – Вип. 26. – С. 132-136.
2. Подосиннікова Г. І. Навчання студентів-філологів ідіоматичних предикативних конструкцій англійського розмовного мовлення на матеріалі автентичних художніх текстів: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня кандидата пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання іноземних мов» / Г. І. Подосиннікова. – К., 2002. – 24 с.
3. Byram M. Cultural Studies in Foreign Language Education / Michael Byram. – Clevedon: Multicultural Matters Ltd., 1997. – 127 p.

Мельник Світлана Миколаївна

магістрантка Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (Україна)

Науковий керівник:

к. пед. н., доцент Г. І. Подосиннікова

РОЗВИТОК НАВЧАЛЬНОЇ АВТОНОМІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ НА УРОЦІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЯК СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНО-СТРАТЕГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Концепт самостійної, автономної особистості, яка характеризується високим рівнем критичного мислення та (само)рефлексії, лежить в основі процесів демократизації освіти.

Питання автономії учнів у процесі навчання іноземних мов уже давно порушується у сучасній психолого-педагогічній та методичній літературі (І. Л. Бім, Н. Ф. Бориско, Н. Ф. Коряковцева, І. П. Задорожна, І. О. Зимня, О. О. Леонт'єв, Е. С. Полат, В. В. Сафонова, О. М. Соловова, А. М. Щукін, R. Hohn, R. Oxford, D. Gardner тощо). Дослідники одностайно стверджують, що обмеження чи відсутність автономії учня протистоїть новій парадигмі освіти, глобальним тенденціям розвитку сучасного суспільства, яке вимагає формування у випускників готовності до подальшої самоосвіти, самовдосконалення та посилення ступеня соціальної відповідальності [2, с. 19].

Метою цієї праці є коротко оглянути методичні, психологічні, педагогічні передумови розвитку навчальної автономії старшокласників на уроці іноземної мови та визначити актуальні напрями роботи над досліджуваною проблемою. За визначенням Н. Ф. Коряковцевої, *навчальна автономія* – це навчально-пізнавальна діяльність, яка регулюється самим учнем в умовах відносної незалежності від учителя [2, с. 37]. У цій статті, слідом за Н. Ф. Бориско, навчальна автономія розглядається як складова іншомовної навчально-стратегічної компетентності особистості [3, с. 443].

Відомо, що далеко не кожний учень може навчатися в умовах автономної моделі освіти. Основу готовності особистості до автономії складають такі здібності та вміння навчальної автономії: 1) сконцентрувати увагу на поставлених цілях і завданнях освіти в цілому та її окремого етапу; 2) самостійно управляти процесом власної освіти; 3) контролювати та оцінювати динаміку свого розвитку, дотримуватися певних термінів здачі; 4) не втратити впевненість у власних силах у випадку стресових ситуацій тощо [4, с. 52-55].

У ракурсі досліджуваної проблеми ефективність вивчення мови залежить, в першу чергу, від того, наскільки усвідомлено учень підходить до мови як об'єкту засвоєння, наскільки він розуміє завдання використання мови в процесі реального спілкування. Відповідно, ці аспекти і визначають зміст роботи в умовах навчальної автономії в області вивчення іноземної мови [2, с. 38]. Далі охарактеризуємо передумови ефективності розвитку навчальної автономії як складової навчально-стратегічної компетентності особистості. У психологічній площині ефективність розвитку навчальної автономії визначається здатністю до саморегуляції та мотивацією, яка забезпечується створенням ситуації розвитку, моделюванням особистісно значущого для учня контексту навчальної діяльності, спрямованого на створення реального продукту, навчання в співробітництві, акцент на рефлексивну самооцінку, самоконтроль та саморегуляцію навчальної діяльності.

Враховуючи структуру саморегуляції навчальної діяльності, описану в психологічній літературі, можна вважати, що, акцентуючи увагу в процесі організації навчальної автономії на плануванні, моделюванні, програмуванні, оцінці та контролі учнями власної пізнавальної діяльності, вчитель сприятиме розвитку компонентів саморегуляції та в кінцевому результаті підвищенню ефективності навчальної автономії [1, с. 9-12].

У методико-педагогічному аспекті передумовами ефективності навчальної автономії є: 1) знання раціональних прийомів роботи з

іншомовним матеріалом; 2) вибір оптимальних стратегій і прийомів, адекватних поставленій задачі; 3) відповідний рівень інформаційної культури учнів, який забезпечує можливість швидкого пошуку та інтерпретації інформації; 4) вміння раціонально розподілити час та контролювати поточні результати; 5) своєчасне внесення коректив на основі результатів поточного контролю чи самоконтролю.

Таким чином, розвиток навчальної автономії старшокласників на уроці іноземної мови відповідає вимогам сучасного суспільства. Актуальним є теоретичне обґрунтування і практичне розроблення комплексів вправ, які розвивають в учнів самосвідомість та особисту рефлексію, почуття відповідальності та самостійність у процесі вивчення іноземної мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Задорожна І. П. Теоретико-методичні засади організації самостійної роботи майбутніх учителів з оволодіння англomовною комунікативною компетенцією: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання: германські мови» / І. П. Задорожна. – К., 2012. – 44 с.

2. Коряковцева Н. Ф. Теория обучения иностранным языкам: продуктивные образовательные технологии: [учеб. пособие для студ. лингв. фак. высш. учеб. заведений] / Н. Ф. Коряковцева. – М.: Издательский центр «Академия», 2010. – 192 с.

3. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика: підручник для студ. класичних, педагогічних та лінгвістичних університетів / [О. Б. Бігич, Н. Ф. Бориско, Г. Е. Борецька та ін.]; за загальн. ред. С. Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 2013. – 590 с.

4. Соловова Е. Н. Методика обучения иностранным языкам: продвинутый курс: [пособие для студентов пед. вузов и учителей] / Е. Н. Соловова; [2-е изд.]. – М.: АСТ: Астрель, 2010. – 272 с.

Ніколаєнко Лариса Іванівна

комунальний заклад Сумський Палац дітей та юнацтва (Україна)

ПИТАННЯ ГЕНДЕРУ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Вважається, що поняття «гендер», «гендерна освіта та виховання» з'явилося у педагогіці відносно недавно, з кінця ХХ ст. Проте проблема гендерного виховання просліджується ще у працях відомих давньогрецьких філософів. Так, Платон зазначає, що в ідеальному суспільстві жінка може брати участь в усіх справах нарівні з чоловіком, а отже, повинна мати відповідний рівень компетентності в різних сферах життя.

На думку І. Канта, чоловіки і жінки різняться передусім за способом їхньої участі в політичному житті, рисами особистості й особливостями

поведінки, а тому, відповідно, проходять різний шлях особистісного становлення. Ж-Ж. Руссо наголошував, що жінки і чоловіки, як біологічні істоти – подібні, однак як суспільні – різняться, оскільки мають різні обов'язки та ролі [1, с. 102].

У XIX ст. передові педагоги М. Корф, К. Ушинський, все частіше порушували питання про спільне навчання хлопчиків і дівчаток у початкових (земських та церковнопарафіяльних) школах. К Ушинський наполягав на необхідності освіти і виховання дівчат як майбутніх матерів і виховательок власних дітей.

У працях відомих радянських педагогів теж простежується проблема гендеру й наголошується на необхідності гендерного виховання. Так, А. С.Макаренко вважав, що «виховання дівчинки чи хлопчика – це передусім формування культури особистості, виховання її як майбутнього сім'янина, формування в неї почуття любові, власної гідності та відповідальності, яке включає самоповагу та повагу до інших...» [3, с. 416]. В. О. Сухомлинський говорив, що «не повинно бути таких трудових відносин, щоб дівчатка обслуговували хлопчиків і звикали, таким чином, до ролі домогосподарки. Те, що треба робити в домашньому господарстві, однаково вміло й старанно мають робити чоловіки і жінки. Коли і є якийсь розподіл у самообслуговуванні, то він має бути тимчасовим: сьогодні хлопці виконують одну роботу, завтра – іншу...»[4, с. 13].

Яскравим прикладом використання гендерного підходу є відомий твір польського письменника, суспільного діяча Я. Корчака «Правила для життя»: «Я часто чую, як про дітей кажуть: Усі вони такі... Хлопчиська – хулігани і бруднулі... Дівчатка – плаксійки і ябеди... Це не так. Кожного треба пізнавати окремо й окремо оцінювати та пізнавати не поверхово, а ґрунтовно. Важливо не тільки те, що людина каже, а й те, що вона думає і відчуває, і чому вона така, а не інакша. Тільки лінива людина, яка не любить думати, каже: «Усі вони такі».

Серед російських вчених першим поставив питання гендерної соціалізації І. С. Кон. У часи перебудови гендерна проблематика в освіті розвивається активно у працях Л. Смоляр, Л. Попової, І. Кльоциної, Л. Булатової, О. Луценко та інших.

Доктор біологічних наук Т. П. Хризман та кандидат біологічних наук В. Д. Єремєєва критикують традиційне (безстатеве) виховання й наголошують на важливості врахування статі дитини під час виховання та навчання. Дослідники акцентують увагу на особливостях і рівнях розвитку

мислення хлопчика та дівчинки: мовного, образного, просторового, логічного або інтуїтивного. Дівчатка звичайно раніше починають говорити, і весь подальший розвиток психіки відбувається саме на тлі їх вміння говорити. А у хлопчиків той самий розвиток відбувається ще на наочно-образному рівні [2, с. 13].

Відома російська дослідниця Л. Штильова дає визначення гендерної педагогіки як сукупності підходів, спрямованих на те, щоб допомогти дітям почувати себе у школі комфортно і впоратися із проблемами соціалізації, важливою складовою яких є самоідентифікація дитини як хлопчика чи дівчинки. Педагог прямо вказує на те, що головна ідея впровадження гендерного підходу в освіту і виховання полягає в урахуванні специфіки впливу на розвиток хлопчиків і дівчаток всіх факторів навчально-виховного процесу: змісту, методів навчання, організації шкільного життя, педагогічного спілкування, набору предметів тощо [5, с. 370].

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновок, що питання гендерного виховання широко висвітлюється у психолого-педагогічній, філософській літературі різних часів, незважаючи на відсутність самого терміну до кінця ХХ століття. На думку всіх дослідників, використання гендерного підходу у навчанні та вихованні є обов'язковою умовою для ефективного розвитку особистості дитини, максимальної самореалізації особистості дорослого в майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. История социальной педагогики / Под общей ред. М. А. Галагузовой. – М.: ВЛАДОС, 2001. – 544 с.
2. Еремеева В. Д. Хризман Т. П. Мальчики и девочки – два разных мира. Нейропсихологии – учителям, воспитателям, родителям, школьным психологам. – СПб.: Тускарора, 2000. – 184 с.
3. Макаренко А. С. Педагогические сочинения в восьми томах. – М.: Педагогіка, 1985.
4. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5 т. – К.: Рад. школа, 1976.
5. Штылева Л.В. Основные понятия и важнейшие термины // Гендерный подход в дошкольной педагогике: теория и практика. Ч. 2. – Мурманск, 2001. – С. 77-87.

Подосиннікова Ганна Ігорівна
к. пед. н., доцент Сумського
державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка
(Україна)

ТРУДНОЩІ НАВЧАННЯ ІДІОМАТИЧНОГО МОВЛЕННЯ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ВЕРБАЛЬНОГО МЕНТАЛІТЕТУ НАЦІЇ

Одним із принципів мовної політики Ради Європи є вивчення іноземних мов заради полегшення спілкування, взаєморозуміння і співпраці [1, с. 2]. У такому світлі важливим методичним завданням є дослідження *ідіоматичності мовлення*, яку ми розуміємо як психолінгвістичний феномен своєрідності світосприймання і вербального менталітету нації, що виражається в закріпленні в мовленнєвому узусі національної мови синкретичних мовленнєвих одиниць різного ступеня стійкості, які є специфічними для цієї мовленнєвої спільноти в плані структури, семантики й особливостей вживання та викликають труднощі при доборі повних еквівалентів з інших мов [3]. Відповідно, неідіоматичність мовлення – це не відсутність у лексичному запасі студента ідіом (прислів'їв, приказок та інших фразеологічних одиниць), а оформлення висловлювань за невластивими іноземній мові структурно-мовленнєвими зразками чи за іншомовними зразками, які не є адекватними ситуації спілкування. Неідіоматичні конструкції (англ. *unidiomatic / odd constructions, foreignisms*) можуть відповідати мовній системі, але не відповідають мовленнєвій нормі й узусу, тому сприймаються освіченими носіями мови як неприродні, недоречні. Порівн.: *How much is the dress, honey? I'll buy it for you* (ідіоматично). *How expensive is the dress, honey?* (неідіоматично).

Ідіоматичність тією чи іншою мірою визначає сполучуваність багатьох мовленнєвих одиниць. Під *ідіоматичними мовленнєвими одиницями* ми розуміємо мовленнєві одиниці, які відображають особливості вербального менталітету нації носіїв мови, є різними за ступенем стійкості та за структурною організацією, мають синкретичні прагматичні значення і викликають труднощі при доборі повних еквівалентів в інших мовах [3].

Навчання студентів-філологів англійського ідіоматичного мовлення пов'язано із низкою проблем: 1) багато викладачів все ще пов'язують ідіоматичність мовлення лише зі сферою фразеології, що примітивізує розуміння її природи; 2) недостатньо уваги приділяється відповідності

іншомовного мовлення не лише системі, але й нормі та узусу; 3) викладачі-практики не завжди чітко уявляють конкретні труднощі, які долають студенти у процесі опанування іншомовного ідіоматичного мовлення.

При оволодінні ідіоматичними мовленнєвими одиницями у студентів виникають труднощі, пов'язані з формуванням операцій: 1) рецепції ідіоматичної мовленнєвої одиниці, 2) підготовки у внутрішньому мовленні висловлювання, що містить ідіоматичну мовленнєву одиницю [3]. Наприклад, студенти не тільки неадекватно часто вживають дієслівні конструкції замість використання еквівалентних предикативних конструкцій «дієслово-зв'язка + предикатив» (to be bad in Maths, to be an Oxford man, to be a fruit-eater, etc.), але також відчують труднощі при перекладі цих конструкцій рідною мовою.

Труднощі другої групи зумовлені дією «принципу найменшого зусилля» (А. Мартіне), коли на етапі формування думки і відбору мовних засобів активізується більш розвинений динамічний стереотип рідної мови, який спонукає студентів використовувати такі іншомовні кодові одиниці, що максимально відповідають системі образів і понять рідної мови [2]. Саме з цими труднощами пов'язані системні негативні тенденції у мовленні студентів-філологів: 1) оперувати обмеженою кількістю «універсального» іншомовного матеріалу, переважно нейтрального стилістичного забарвлення, без урахування специфіки ситуації спілкування; 2) оформляти іншомовні висловлювання відповідно до структурно-мовленнєвих моделей рідної мови. Так, в ситуації неофіційного спілкування, яка передбачає використання літературно-розмовного мовлення, більшість студентів віддала перевагу стилістично нейтральному виразу to like coffee very much (із запропонованих to love coffee, to like coffee very much, to be a coffee-man), to cook badly (із запропонованих to cook badly, to be a poor cook, to be bad in cooking). Були практично проігноровані ідіоматичні предикативні конструкції, притаманні англійському розмовному мовленню [3]. Ці тенденції призводять до фактичного випадіння із словника студентів стилістично маркованих мовних засобів, породження неідіоматичного мовлення, яке будується за структурно-мовленнєвими зразками рідної мови і неадекватно впливає на реципієнта, та, як результат, до проблем у досягненні студентами-філологами цільового рівня «С: Досвідчений користувач», визначеного Програмою та Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти [1; 4].

Вважаємо, що перспективи дослідження проблеми навчання англійського ідіоматичного мовлення полягають у: 1) подальшій типологізації одиниць ідіоматичного мовлення з урахуванням усіх шарів англійської мови; 2) вдосконаленні типології труднощів оволодіння ідіоматичними мовленнєвими одиницями, 3) створенні цілісної системи формування навичок і умінь англійського ідіоматичного мовлення у студентів-філологів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання: [наук. ред. Ніколаєва С. Ю.]. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.
2. Мартине А. Принцип економии в фонетических изменениях (Проблемы диахронической фонетики). Пер. с франц. / Андре Мартине. – М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1960. – 261 с.
3. Подосиннікова Г. І. Навчання студентів-філологів ідіоматичних предикативних конструкцій англійського розмовного мовлення на матеріалі автентичних художніх текстів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання: германські мови» / Г. І. Подосиннікова. – К, 2002. – 24 с.
4. Програма з англійської мови для університетів / інститутів (п'ятирічний курс навчання): Проект [С. Ю. Ніколаєва, М. І. Соловей (керівники), Ю. В. Головач та ін.]. – К.: Вид-во Київ. держ. лінгв. ун-та та ін., 2001. – 245 с.

Попела Алевтина Олександрівна
студентка Сумського державного
педагогічного університету
імені А. С. Макаренка (Україна)
Науковий керівник:
к. пед. н, доцент Г.І. Подосиннікова

ЛІНГВОСОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ

Як відомо, метою навчання діалогічного мовлення учнів середнього ступеня є формування навичок та умінь спонтанно реагувати на запит інформації в ситуаціях неофіційного та офіційного спілкування. Реалізація поставленої мети можлива тільки в разі тісного зв'язку між оволодінням мовним і мовленнєвим матеріалом та опануванням інокультури [1, с. 1]. Одним із шляхів реконструкції іншомовного середовища, забезпечення комунікативної зумовленості діалогічного мовлення, а також опанування конструкцій ідіоматичного, доречного розмовного мовлення (Г. І. Подосиннікова) є використання автентичних текстів сучасної художньої літератури.

Навчання учнів усного мовлення на матеріалі художніх текстів забезпечує свідомий підхід до процесу навчання. Усвідомлення

автоматизованих дій сприяє стійкому формуванню та розвитку навичок і вмінь усного мовлення. Висуваючи припущення про можливість навчання дискусії на матеріалі художнього тексту, ми розглядаємо текст як матеріал для мовлення, де смислове сприйняття змісту тексту виступає як один із видів передкомунікативного орієнтування, як стимул для усних висловлювань учнів на основі прочитаного. Художній текст, з одного боку, є продуктом говоріння і тому повинен бути засобом мовленнєвого впливу на читача, а з іншого – виступає об'єктом сприйняття і є для реципієнта об'єктом смислової обробки [2, с. 34].

Навчання діалогічного мовлення на основі автентичних художніх текстів тісно пов'язане з лінгвокраїнознавчим аспектом вивчення іноземної мови, оскільки у процесі ознайомлення з текстом та подальшої роботи з ним (створення діалогу-розпитування на основі прочитаного) учні ознайомлюються з соціокультурним фоном художнього твору, що сприяє проникненню в іншомовну культуру. Інформація соціокультурної спрямованості в художньому тексті виконує дві функції, важливі в процесі навчання усного мовлення: 1) еталонну функцію, що співвідноситься з лексиконом учнів; 2) стимулюючу функцію, що співвідноситься з прагматиконом учнів [3, с. 56].

Автентичні художні тексти сучасних авторів є цінним джерелом еталонних зразків доречного, стилістичного адекватного, ідіоматичного мовлення, які відповідають актуальним нормам і узусу іноземної мови, реаліям життя її носіїв мови та відображують вербальний менталітет нації [1]. Стимулююча функція соціокультурної спрямованості полягає в тому, що ця інформація виконує роль фону для естетичної інформації як головної у тексті. Це означає, що соціокультурна інформація якоюсь мірою поєднує в собі якості, характерні для естетичної інформації, і на основі цього може викликати в учнів при читанні текстів реакцію, яка відповідає естетичній інформації. Реальні ситуації спілкування в контексті демонструють реалізацію безмежної різноманітності комунікативних завдань висловлювання. Естетичний, країнознавчий та соціокультурний потенціал тексту розширює тематико-ситуативний діапазон мовлення учнів, дозволяє забезпечити обмін новою інформацією, відтворити мотиваційну загостреність мовленнєвої діяльності, що актуалізує її застосування в конкретних умовах та подіях життя учнів у рамках обговорення окремого тексту.

Соціокультурний потенціал художніх текстів проявляється в тому, що текст є джерелом імпліцитної країнознавчої інформації. Його перевага перед експліцитною країнознавчою інформацією, яку отримує учень із зовнішнього джерела, полягає в тому, що автентичний художній текст стимулює самостійний пошук читача-учня, і це здійснює позитивний вплив на засвоєння лінгвосоціокультурної інформації, сприяє розвитку когнітивних здібностей і мотиваційної сфери особистості.

Вважаємо, що перспективними напрямками дослідження розглянутої проблеми може стати визначення критеріїв і принципів відбору автентичних художніх текстів для навчання діалогу-розпитування учнів середнього ступеня та здійснення організації відповідного текстового матеріалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Подосиннікова Г. І. Навчання студентів-філологів ідіоматичних предикативних конструкцій англійського розмовного мовлення на матеріалі автентичних художніх текстів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання: германські мови» / Г. І. Подосиннікова. – К, 2002. – 24 с.

2. Артемьева С. С. Характер текста, используемого на этапе совершенствования речевых навыков / С. С. Артемьева // Иностранные языки в школе. – 1980. – № 1. – С. 33-37.

3. Елизарова Г. В. Культурологическая лингвистика. Опыт исследования понятия в методических целях / Г. В. Елизарова; научн. ред. Н. В. Баграмова. – СПб.: Изд-во «Бельведер», 2000. – 139 с.

Рубан Олексій Володимирович

студент Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (Україна)

Науковий керівник:

к. пед. н., доцент Г. І. Подосиннікова

МЕТОД ПРОЕКТІВ ЯК ЗАСІБ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Головним стратегічним напрямом розвитку систем освіти у світовій педагогіці є розвиваюче навчання, формування та розвиток інтелектуальних вмінь учнів, їх моральний розвиток. Дослідниками пропонується таке визначення розвиваючого навчання: це тип навчання, у якому розвиток людини є не побічним продуктом, а головною метою. Основними особливостями навчання такого типу є те, що учень перетворюється на суб'єкт пізнавальної діяльності; розвиток базується на формуванні механізмів мислення, а не експлуатації пам'яті; пізнавальна

діяльність опановується учнями у єдності емпіричного та теоретичного пізнання; процес навчання будується на пріоритеті дедуктивного способу пізнання; основа процесу навчання – навчальна діяльність учнів у ході виконання навчальних завдань [3, с. 82; 4, с. 198-199].

Розвиваюче навчання спирається, зокрема, на формування критичного мислення як одного із пріоритетних напрямів інтелектуального розвитку людини [4]. Термін «критичне мислення» відомий завдяки роботам таких психологів, як Ж. Піаже, Дж. Брунер, Л. С. Виготський та ін. Щодо визначення критичного мислення існує велика різноманітність поглядів. За визначенням Б. Рассела, *критичне мислення* – це процес оцінювання або категоризації в термінах, раніше надбаних базових знань; воно включає в себе установку, а також володіння фактами та рядом навичок мислення. Д. Халперн у своїй роботі «Психологія критичного мислення» визначає *критичне мислення* (або спрямоване мислення) як використання таких когнітивних навичок і стратегій, котрі збільшують імовірність отримання бажаного результату; відрізняється виваженістю, логічністю і цілеспрямованістю. Д. А. Браус і Д. Вуд вважають, що критичне мислення пов'язане із здатністю людини висувати нові ідеї і бачити нові можливості під час вирішення проблем [2, с. 16].

Слідом за О. С. Полат, розуміємо *метод проектів* як навчальну технологію, яка передбачає певну сукупність навчально-пізнавальних (дослідницьких, пошукових, проблемних) прийомів, творчих за своєю суттю, що дозволяють вирішити ту чи іншу проблему в результаті самостійних дій учнів з обов'язковою презентацією цих результатів.

Розглядаючи метод проектів як технологію навчання іноземних мов, виділимо його особливості, що визначають його потенціал у реалізації розвиваючої мети навчання іноземних і, зокрема, у розвитку критичного мислення учнів.

1. Наявність значущої у дослідницькому та творчому плані проблеми, що потребує залучення знань з інших галузей, дослідницького шляху для її вирішення.

2. Практична, теоретична, пізнавальна значущість очікуваних результатів.

3. Самостійна діяльність учнів, яка може здійснюватися індивідуально, у парах або групах.

4. Використання дослідницьких методів, що передбачають певну послідовність дій: а) визначення проблеми та завдань дослідження; б) формулювання гіпотези їх вирішення; в) обговорення методів дослідження; г) обговорення способів оформлення кінцевих результатів; д) збір, систематизація та аналіз отриманих даних; є) підбиття підсумків, оформлення результатів, їх презентація; е) висновки, висування нових проблем дослідження [3, с. 68].

Робота над проектом організовується таким чином, що у центрі уваги знаходиться думка, а мова виконує свою безпосередню функцію – формування та формулювання цієї думки. Проект є практично самостійно спланованою роботою, що реалізується учнями, у якій мовленнєве спілкування вбудоване у інтелектуально-емоційний контекст іншої діяльності [1, с. 72].

Таким чином, метод проектів відповідає сучасним вимогам розвиваючого навчання та дозволяє забезпечити ефективне формування вмінь критичного мислення, яке відбувається в процесі вмотивованої пізнавальної діяльності учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеенко Д. Н. Обучение усному иноязычному общению студентов младших курсов гуманитарных факультетов на основе проектного подхода (на материале испанского языка): дис. ...канд. пед. наук: 13.00.02 / Алексеенко Дмитрий Николаевич. – Санкт-Петербург, 2006. – 207 с.

2. Загашев И. О. Критическое мышление: технология развития / И. О. Загашев, С. И. Заир-Бек. – СПб: Издательство «Альянс «Дельта», 2003. – 284 с.

3. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования/ [Полат Е. С., Бухаркина М. Ю., Моисеева М. В., Петров А. Е.]. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 272 с.

4. Подосиннікова Г. І. Методична характеристика інтерактивного навчання іноземних мов / Г. І. Подосиннікова. – Педагогічний процес: теорія і практика: [збірн. наук. праць]. – К.: ТОВ «Видавниче підприємство «ЕДЕЛЬВЕЙС», 2012. – С. 196-208.

5. Подосиннікова Г. І. Використання методу проектів для формування професійно-педагогічної компетенції у студентів вищих навчальних закладів / Г. І. Подосиннікова, Ю. Г. Безвін // Іноземні мови: [науково-методичний журнал]. – 2006. – № 1. – С. 31-37.

Руденко Софія Іванівна

викладач Полтавського нафтового
геологорозвідувального технікуму
Полтавського національного технічного
університету імені Юрія Кондратюка
(Україна)

ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТАМ НАФТОГАЗОВИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Останнім часом перед навчальними закладами України постало завдання підготовки фахівців-професіоналів, які мають змогу поєднувати отримані теоретичні знання з практичними навичками. Закон України «Про освіту», «Про вищу освіту», Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття), Національна доктрина розвитку освіти в Україні висвітлюють основні вимоги до майбутніх кадрів та рівня їхньої підготовки.

Зростання важливості вивчення іноземної мови є причиною вдосконалення системи підготовки майбутнього спеціаліста відповідно до вимог сучасного інформаційно-технологічного суспільства. Саме тому все більшої уваги надається врахуванню фахової специфіки при вивченні іноземної мови. Навчання іноземних мов у Полтавському нафтовому геологорозвідувальному технікумі Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка передбачає оволодіння студентами навичками й уміннями мовної комунікації у суто професійних цілях. Насамперед, воно має забезпечити не тільки оволодіння комунікативною компетенцією іноземної мови, а й формування професійно значущих якостей особистості. Тому однією із головних особливостей навчання іноземної мови є професійно-орієнтований характер.

Професійна спрямованість вивчення іноземних мов на технічних спеціальностях має ставити низку завдань щодо розвитку професійних навичок у студентів: оволодіння професійною лексикою, отримання комунікативних навичок професійного спілкування, вміння висловлювати власну точку зору на професійну тематику. Головним і пріоритетним завданням вивчення іноземних мов є розвиток комунікативних здібностей, тобто навчання мові як реальному засобу спілкування між фахівцями різних країн та окремих галузей знань.

Аналіз дидактичних засобів вивчення іноземних мов виявив брак вузькопрофільних підручників та посібників, спрямованих на навчання іноземної мови для спеціальних цілей. Методичні та дидактичні матеріали з інтенсивного навчання професійній іноземній мові потребують подальших удосконалень, нових теоретичних розробок. Кожна

спеціальність нафтової і газової промисловості є унікальною і неповторною («Обслуговування і ремонт обладнання нафтових і газових промислів», «Експлуатація нафтових і газових свердловин», «Буріння свердловин», «Експлуатація газонафтопроводів і газонафтосховищ» тощо), а тому має свою специфіку, базуючись на профільному понятійному апараті. Зважаючи на це, викладачам при розробці лексичних вправ необхідно звернути увагу на те, що предметом навчання повинні стати поняття та вирази, що складають мову даної спеціальності і розвивають ті види комунікативної діяльності, що необхідні в роботі, наприклад для фахівців експлуатаційного, бурового, механічного відділень тощо. Слід також враховувати рівень володіння студентами іноземною мовою. До технікуму вступає молодь з різним рівнем підготовки з предмету, і тому виникає багато проблем у процесі вивчення іноземної мови.

Навчальний процес з дисципліни «Іноземна мова» у Полтавському нафтовому геологорозвідувальному технікумі побудований на сучасних інформаційних технологіях з використанням інноваційних підходів до викладання, нових навчальних засобів, технічного оснащення, ефективних засобів контролю знань. При виборі інформації спочатку підбираються простіші тексти із невеликою кількістю аргументів, пізніше ускладнюються. Студенти отримують випереджуючі завдання для міні-груп – самостійно підбирають тексти різного рівня складності, обговорюють проблему та роблять висновки.

Викладачі технікуму застосовують інтерактивні методи навчання на заняттях і різні форми організації педагогічної діяльності. На організаційно-мотиваційному етапі заняття використовуються такі інтерактивні дидактичні методи: 1) мозковий штурм; 2) ділові ігри «Кейс» (опис певної реальної ситуації) та «Мікрофон» (висловлювання по черзі).

На діяльнісному етапі заняття викладачі іноземних мов нашого технікуму успішно впроваджують додаткові методи: 1) рольові та модельні ігри; 2) вправи типу «продовжити речення»; 3) інтерв'ю (різновид бесіди, коли студент здобуває необхідну інформацію для подальшого виконання письмового завдання, отримуючи практику в аудіюванні, говорінні та письмі); 4) буквенний диктант (такий метод застосовується також на початку заняття, коли студенти повинні відгадати зашифроване слово, розшифровуючи його по буквах; букви закодовані в питаннях, які можуть бути із попередніх тем; записуючи першу букву відповіді на одне пояснення, студенти розгадують закодоване слово); 5) відкладена загадка (передбачає таке завдання для студентів, на

яке вони можуть дати відповідь після ознайомлення з новим матеріалом в кінці заняття); б) «ажурна пилка» (такий метод кооперативного навчання надає можливість студентам працювати колективно, поєднуючи досвід кожного студента у кінцевий результат; він використовується для створення на занятті ситуації, яка дає змогу студентам працювати разом над засвоєнням великої кількості інформації за короткий проміжок часу при введенні нової теми).

Приділяється увага в роботі над лексикою, яка подається переважно в словосполученнях, стійких, регулярно вживаних блоках, за допомогою яких будується мова фахівця (як письмова, так і усна). Наприклад, навчальний матеріал до курсу «Іноземна мова за професійним спрямуванням» поділений на змістовні модулі, а саме: «Промисловість України», «Нафтогазові компанії», «Пошуки і розвідка нафтових родовищ» і «Видобуток, транспортування та переробка нафти й газу». Готуючись зі студентами до опанування спеціальної лексики робиться акцент на вправи, мета яких вивчити основи словотворення, ознайомлення з системою синонімів і антонімів, розвиток мовної догадки на підставі інтернаціональної лексики та елементів словотворення, встановлення асоціативних зв'язків на базі рідної мови.

Отже, оволодіння студентами лексичним матеріалом іноземної мови зі спеціальності вимагає від викладача розробки словників-мінімумів, необхідних для чіткої й точної передачі навчально-наукової інформації. Перелік сучасних підходів до формування мовленнєвої діяльності з іноземної мови у технікумі нами викладений не повністю, але ми впевнені у їх комплексному та системному використанні в освітніх процесах XXI століття.

Цегельна Віта Миколаївна

студентка Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка (Україна)

Науковий керівник:

к. пед. н, доцент Г. І. Подосиннікова

ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ ЛІНГВОСОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ СЕРЕДНЬОГО СТУПЕНЯ НАВЧАННЯ

Лінгвосоціокультурна компетентність трактується у цій роботі як цілісна система уявлень про країну, мова якої вивчається, і про світ, що дозволяє комуніканту будувати свою вербальну і невербальну поведінку в певному ситуативному контексті на основі емпатії, знань фонової та

безеквівалентної лексики з урахуванням соціокультурного фону іншомовного спілкування і сучасних реалій, властивих культурі країни, мова якої вивчається, відкрито сприймати інший спосіб життя, порівнювати його з національною своєрідністю своєї країни [1, с. 12]. Вважаємо логічною *структуру лінгвосоціокультурної компетентності, запропоновану* Н. Ф. Бориско та С. Ю. Ніколаєвою, яка включає соціокультурну, соціолінгвістичну та соціальну компетентності. Для кожної з них характерні специфічні знання, навички, вміння та здібності.

Знання вікових особливостей учнів середнього ступеня навчання дає вчителю можливість визначити саме ті прийоми, форми та засоби формування англomовної лінгвосоціокультурної компетентності, які забезпечують набуття учнем якостей медіатора культур, цілісної орієнтаційної системи рідної культури та культури, мова якої вивчається.

Мислення у підлітковому віці стає менш предметним і наочним, що уможлиблює класифікацію неоднорідних об'єктів, аналіз нових сполучень предметів і категорій, вживання у мовленні абстрактних висловлювань, висування та співставлення різних ідей [3, с. 157]. Когнітивний розвиток підлітків характеризується формуванням метакогнітивних навичок, пов'язаних із розвитком критичного мислення та виробленням стилю інтелектуальної діяльності [2, с. 70]. Для розвитку абстрактного мислення та індивідуального стилю інтелектуальної діяльності у процесі формування лінгвосоціокультурної компетентності пропонуємо відповідні вправи: наприклад, проаналізувати різні типи газет у Великій Британії, класифікувати їх, розробити інтелект-карту з логічними зв'язками.

Комунікативний розвиток учнів цього періоду характеризується формуванням і удосконаленням механізму відбору мовних засобів, способів формування та формулювання думки іноземною мовою. Розвивається індивідуальний стиль мовлення.

На середньому ступені навчання відбувається перехід від конкретно-логічної пам'яті до абстрактно-логічної [3, с. 161]. Пам'ять набуває опосередкованого характеру з обов'язковим включенням мислення. Разом з формою змінюється і зміст того матеріалу, який необхідно запам'ятати: стає доступнішим запам'ятовування абстрактного матеріалу [3, с. 132]. Це дозволяє учням розуміти складні соціокультурні та соціолінгвістичні реалії країни, мова якої вивчається. При цьому важливо вдосконалювати логічні прийоми оброблення матеріалу для запам'ятовування (класифікацію, складання плану тексту, порівняння тощо), довести їх до узагальнених умінь.

У середньому шкільному віці самостійної функції набуває уява. Пропонуємо активно використовувати у процесі формування лінгвосоціокультурної компетентності підлітків таку технологію активізації уяви, як «мозковий штурм». Вона полягає в тому, що створюється невимушена атмосфера спілкування і пошуку, коли вільно висловлюється необмежений некритичний потік асоціацій, уявлень, ідей, образів, тобто народжуються припущення, нереальні ідеї [5, с. 257].

Для формування стійких пізнавальних інтересів учнів у процесі формуванні лінгвосоціокультурної компетентності необхідно використовувати аутентичні матеріали (художні тексти, відеофільми, газети, журнали, тексти з Інтернет-ресурсів), прагматичні тексти (буклети, меню, реклами), наочність, адже інформація соціокультурного характеру дуже різноманітна і торкається усіх сфер життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богатырева М. А. Социокультурный компонент содержания профессионально-ориентированного ученика: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Марина Александровна Богатырева. – М., 1998. – 226 с.
2. Савчин М. В. Вікова психологія: [навч. посіб.] / М. В.Савчин, Л. П.Василенко. – К. : Академвидав, 2006. – 359 с.
3. Сергеевкова О. П. Педагогічна психологія: [навч. посіб.] / [О. П. Сергеевкова, О. А. Столярчук, О. П. Коханова, О. В. Пасека]. – К.: Вид-во «Центр учбової літератури», 2012. – 168 с.
4. Носонович Е. В., Мильруд Р. П. Параметры аутентичного учебного текста // Иностранные языки в школе. – 1999. – № 1. – С.
5. Соловова Е. Н. Методика обучения иностранным языкам: продвинутый курс: пособие для студентов пед. вузов и учителей / Е. Н. Соловова. – 2-е изд. – М. : Астрель, 2010. – 272 с

Щетініна Юлія Олександрівна
викладач Сумського державного
педагогічного університету
імені А. С. Макаренка (Україна)

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ЯК ОСНОВИ МІЖКУЛЬТУРНОГО СПІЛКУВАННЯ

На разі Україна демонструє світові свою приналежність до європейської культури, а українці – свою унікальність як нації. У цей складний для нашої країни час помічаємо стрімкий зріст етнічної самосвідомості, патріотизму, гордості за свою націю. Тож серед педагогів і психологів України все більш актуальною стає проблема формування соціокультурної компетенції (СКК) української молоді. В свою чергу, у викладачів іноземних мов постає питання активного розвитку СКК учнів та студентів на заняттях з іноземної мови. Причиною цієї активізації ми

вбачаємо розуміння необхідності міжкультурного спілкування, виховання у молоді толерантності та поваги до культур інших країн.

Проблема формування СКК піднімається у працях Л. Масол, А. Ручки, Н. Цимбалюк, М. Шульги, В. Шахрай, С. Ніколаєвої, В. Сафонові, М. Вуган та багатьох інших вітчизняних та зарубіжних дослідників.

За визначенням В. Шахрай, СКК особистості у найзагальнішому вигляді можна визначити як рівень засвоєння індивідом основних духовних цінностей світової та національної культурної спадщини, як його здатність формувати себе в просторі культури, перед усім як творця, а не пасивного споживача культурної продукції. Провівши аналіз СКК серед молоді Білої Церкви у 2010 році, дослідниця констатувала прагматизацію свідомості молодого покоління, обмеження духовних джерел його життєдіяльності. Щодо рівня етнокультури молоді, то він характеризується більш емоційним сприйняттям свого рідного народу, ніж глибокими знаннями про його культурно-мистецькі здобутки. Отже, науковець наголошує на необхідності обґрунтування та розробки конкретних соціально-педагогічних технологій, спрямованих на підвищення її рівня [3].

У методиці навчання іноземних мов СКК розглядають як сукупність знань про країну, мова якої вивчається, національно-культурних особливостей, соціальної і мовленнєвої поведінки носіїв мови, а також здатність користуватися такими знаннями у процесі спілкування з урахуванням звичаїв, правил поведінки, норм етикету, соціальних умов і стереотипів поведінки носіїв мови. Формування іншомовної комунікативної компетенції передбачає готовність і здатність до ведення діалогу культур. А діалог культур, у свою чергу, передбачає знання власної культури і культури країни, мова якої вивчається. Під культурою мається на увазі все те, що складає стиль життя і характер мислення, національний менталітет [1].

Таким чином, навіть навчаючи іноземної мови, учителям слід приділяти багато уваги розвитку зацікавленості у дослідженні історії та культури власного народу. Вважаємо, що велика роль у цьому належить батькам, а не лише вчителям, адже інтелект дитини, її прагнення до пізнання треба починати розвивати з того віку, коли дитина вчиться говорити рідною мовою. Книжки, мультфільми, ігри повинні нести культурологічну розвиваючу інформацію, яка розширює кругозір дитині щодо традицій, звичаїв, географії, історії рідного краю та інших країн світу. У підборі медіазасобів важливу роль відіграє музичний супровід, адже важливо, щоб дитина з народження чула світові та національні мелодії, класичну музику.

Варто зазначити, що формування СКК є заздалегідь спланованим результатом педагогічної діяльності на уроці іноземної мови, який досягається за допомогою різних прийомів, методів та засобів навчання. Згідно вимог чинної програми учні 8 класу повинні оволодіти знаннями культури спільноти країни, мова якої вивчається, а також уміннями і навичками, пов'язаними з такими аспектами: повсякденне життя, умови життя, міжособистісні стосунки, норми поведінки, соціальні правила поведінки, здатність привести до спільного знаменника рідну й іноземну культури в межах змісту програми, здатність використати різні стратегії для контакту з представниками інших культур; вживання та вибір привітань, форм звертання, вигуків та вступу до розмови; правила ввічливості та вирази народної мудрості. На кінець 9 класу учні, крім вищезазначеного, повинні оволодіти знаннями про цінності та ідеали носіїв мови [2].

Таким чином, формування СКК передбачає включення учнів у міжкультурне спілкування. Це може бути спілкування з іноземними однолітками у мережі Інтернет, участь у програмі обміну учнями або студентами, запрошення іноземних волонтерів на уроки. Такий вид діяльності, як аудіювання можна здійснювати за допомогою іноземних сучасних та народних пісень. Робота з аутентичними відео та аудіо записами також є дуже продуктивною. Тексти для читання повинні містити соціокультурний потенціал, навіть граматичні вправи мають містити речення, які несуть соціокультурну інформацію. Усі ці гармонійно поєднані види діяльності матимуть своїм наслідком ефективне формування СКК учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ніколаєва С. Ю. Цілі навчання іноземних мов в аспекті компетентнісного підходу / С. Ю. Ніколаєва // Іноземні мови. – 2010. – №2. – С.11-17.
2. Приміра С. В. Зміст та структура англомовної соціокультурної компетенції як важливої умови формування інтеркультурної особистості учня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: kpnukonf.at.ua/.../16-1-0-22
3. Шахрай В. М. Соціокультурна компетентність молоді: приклад регіонального дослідження / В. М. Шахрай // Освіта регіону. – 2010. – №2. – С.185.

Наукове видання

**ЕТНІЧНА САМОСВІДОМІСТЬ
ТА КРОС-КУЛЬТУРНА ВЗАЄМОДІЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ**

Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції
студентів, аспірантів та молодих вчених

26 березня 2015 р.

Друкується в авторській редакції з оригінал-макетів наданих авторами публікацій. Відповідальність за зміст матеріалів та достовірність викладених фактів несуть автори публікацій.

Суми : Вид-во СумДПУ, 2015 р.
Свідоцтво ДК № 231 від 02.11.2000 р.

Відповідальний за випуск **А. А. Сбруєва**
Комп'ютерна верстка **Ю. С. Нечипоренко**

Здано в набір 22.01.2014. Підписано до друку 23.02.2015.
Формат 60x84x16. Гарн. Cambria. Друк. ризограф. Папір друк.
Умовн. друк. арк. 14,3. Обл.-вид. арк. 16,1.
Тираж 100. Вид. № 24.

Видавництво СумДПУ імені А. С. Макаренка
40002, м. Суми, вул. Роменська, 87

Виготовлено у видавництві СумДПУ імені А. С. Макаренка